

Національний університет
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ПРИКАРПАТСЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ВІСНИК

збірник наукових праць

науково-практичне юридичне видання

Випуск 1 (60)

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

У збірнику висвітлюються результати наукових досліджень проблем сучасної правової науки, зокрема актуальних питань теорії держави і права, конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального права, процесуальних та комплексних галузей права, правозастосовної практики, правової освіти, а також інші аспекти правової політики держави.

Для наукових та науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів, здобувачів, практичних працівників, студентів, курсантів та всіх зацікавлених осіб.

Головний редактор:

Цуркан-Сайфуліна Юлія Василівна – д-р юрид. наук, професор

Заступник головного редактора:

Сафончик Оксана Іванівна – д-р юрид. наук, доцент

Відповідальний секретар:

Ковальчук Сергій Олександрович – д-р юрид. наук, доцент

Редакційна колегія:

Некіт Катерина Георгіївна – канд. юрид. наук, доцент

Гавриш Наталя Степанівна – д-р юрид. наук, доцент

Латковський Павло Павлович – канд. юрид. наук, доцент

Глиняна Катерина Михайлівна – канд. юрид. наук, доцент

Мазуренко Світлана Вікторівна – канд. юрид. наук

Dr. Michael Geistlinger – професор (Австрія)

Bernd Wieser – д-р юрид. наук, професор (Австрія)

Emre Sencer – д-р, професор (США)

Відповідальний за випуск:

О.П. Головка

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» 10.02.2025 р. (протокол № 5)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Офіційний сайт видання: www.rjv.niioia.od.ua

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, болгарська, румунська.

Науково-практичний журнал «Прикарпатський юридичний вісник»

zareєстровано суб'єктом у сфері друкованих медіа

Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення (Рішення № 1414 від 25.04.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-03384),

внесено до переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)

з юридичних наук відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 р. № 409

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 324(436+439):94(477.83/.86)«18»
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.1>

Б. С. Вишневський

orcid.org/0009-0004-3251-6404

*аспірант кафедри історії держави, права та політико-правових вчень
Львівського національного університету імені Івана Франка*

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ
В СЕЛАХ ГАЛИЧИНИ В СКЛАДІ АВСТРІЇ ТА АВСТРО-УГОРЩИНИ**

Постановка проблеми. Питання виборчого процесу в селах Галичини за часів Австрійської імперії та Австро-Угорщини є важливим для розуміння еволюції політичної культури, громадської активності та розвитку самоврядування в регіоні. Особливості виборів у цьому регіоні визначалися складною соціально-економічною структурою, національними суперечностями та законодавчими обмеженнями, які впливали на доступність участі у виборах для широкого загалу. Однією з основних проблем було нерівне виборче право, що базувалося на майновому та податковому цензі. Це обмежувало політичну участь селян, які становили більшість населення, мали обмежений вплив на формування представницьких органів. Окрім того, адміністративний тиск та практика маніпуляцій з боку австрійської влади часто ускладнювали реалізацію виборчих прав українців. Дослідження особливостей виборчого процесу в селах Галичини в складі Австрійської імперії та Австро-Угорщини є актуальним для розуміння розвитку демократичних інститутів, політичної мобілізації населення та формування національної ідентичності українців у цей період.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Дослідження особливостей проведення виборів у селах Галичини в складі Австрії та Австро-Угорщини є важливим напрямком історичної науки, однак залишаються аспекти, які ще не отримали достатнього висвітлення. Серед них можна виділити 1) роль, яку відіграла церква та сільська громада у виборчому процесі, чи існували неформальні механізми впливу на виборців; 2) питання адміністративного тиску та застосування інших методів маніпуляцій під час виборчих кампаній у сільських громадах; 3) вплив майнового, освітнього та соціального цензу на участь селян у виборах та чи існували специфічні механізми обмеження прав для різних категорій населення. Вважаємо, що дослідження цих аспектів дозволить глибше зрозуміти механізми функціонування виборчих інституцій у селах Галичині та їхній вплив на політичне

життя українців у складі Австрії та Австро-Угорщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Задекларована проблема тією чи іншою мірою представлена монографією і окремими публікаціями П. Гураля [1; 2, с. 307–332], В. Яремчука [3, с. 365–375], А. Барана [4, с. 54–57], В. Євдокимова [5, с. 12–15] та інших авторів.

Формулювання цілей статті. Метою є аналіз особливостей виборчого процесу в селах Галичини в період перебування регіону в складі Австрії та Австро-Угорщини, визначення ключових чинників, що впливали на формування виборчих традицій, а також з'ясування ролі сільського населення у політичному житті імперії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виборчий процес у Галичині в період її перебування у складі Австрійської імперії (згодом Австро-Угорщини) був складним та суперечливим явищем, що поєднувало в собі як елементи демократизації, так і значні обмеження, пов'язані з соціальним статусом виборців. Політичні реформи, які відбувалися у другій половині XIX ст., зокрема, запровадження нових виборчих законів, формували нову виборчу культуру, однак вона значною мірою залишалася під впливом традиційної ієрархії влади та соціально-економічних умов регіону.

Після революції 1848 р. Австрійська імперія взяла курс на поступове впровадження представницької системи управління. Однак виборче право не було загальним: воно базувалося на майнових, податкових та освітніх цензах, що значно звужувало коло осіб, які могли брати участь у них. Для селян Галичини це означало, що більшість із них фактично не мали права голосу або ж їхня участь у виборах була обмеженою. Особливістю виборчого процесу в сільській місцевості Галичини була його залежність від впливових соціальних груп. Поміщики, духовенство, місцеві адміністративні структури відігравали ключову роль у формуванні політичних орієнтацій виборців. Окрім того, низький рівень освіченості селян, економічна залежність від

місцевої еліти, часто спотворювали результати виборів.

У процесі переходу Австрійської імперії від абсолютної монархії – до конституційної – виникло чимало труднощів, зокрема у формуванні нової бюрократичної системи. Ці зміни вимагали адаптації адміністративного апарату до нових умов, що передбачали розширення прав місцевих органів влади та забезпечення їхньої взаємодії з центральними структурами державного управління. Попри виклики, вдалося створити ефективну модель місцевого самоврядування, що відповідала вимогам часу. Основними засадами цієї системи стали виборність представницьких органів та дотримання балансу інтересів між державними установами й місцевими громадами. Це означало, що жителі отримали можливість обирати своїх представників, які відстоювали інтереси регіональних спільнот, водночас підпорядковуючись загальнодержавній політиці.

Однією з важливих особливостей нового управлінського механізму стало часткове впровадження принципу колегіальності. Це означало, що рішення ухвалювалися групою осіб, а не одноосібно, що сприяло більш зваженому підходу до розв'язання адміністративних і правових питань. Однак, попри ці позитивні зміни, місцеві органи влади не змогли досягти повної самостійності. Зокрема, вони продовжували залежати від центрального уряду у сфері правового регулювання, організаційної структури та матеріально-фінансового забезпечення. Система місцевого самоврядування зазнала значних змін і стала більш демократичною, однак залишалися суттєві перешкоди на шляху до її ефективного функціонування.

Для врегулювання виборчих процесів влада ухвалила «Закон про порядок виборів у громадах», підписаний австрійським імператором 14 листопада 1863 р. Він набув чинності через 60 днів після його офіційного оприлюднення [1, с. 279]. Так, вибори керівництва громади проходили відповідно до чинного законодавства, яке визначало порядок та умови обрання посадових осіб. Однією з ключових вимог до виборців була своєчасна сплата податків у значних розмірах, що свідчило про їхній вагомий внесок у розвиток громади та її фінансову стабільність. Керівник громади володів виконавчою владою, що передбачало реалізацію управлінських функцій, ухвалення адміністративних рішень та забезпечення їхнього виконання. Він відповідав за організацію роботи місцевої адміністрації, впровадження соціально-економічних програм та взаємодію з державними органами [6, с. 109]. Голова громади, виконуючи свої повноваження, ніс відповідальність перед усіма мешканцями громади, які обрали його на цю посаду. Він був

зобов'язаний дотримуватися принципів відкритості, підзвітності та ефективності в управлінні місцевими справами [1, с. 241].

Закон визначав основні правила та процедури проведення виборів до органів місцевого самоврядування, регулював виборчу систему, порядок реєстрації кандидатів, процес голосування та підрахунку голосів. Його метою було забезпечення демократичного характеру місцевих виборів і справедливого представництва громади. Громади самостійно визначали структуру своїх органів самоврядування та порядок проведення виборів до них, що сприяло врахуванню місцевих особливостей та потреб мешканців. Ключову роль у прийнятті рішень і управлінні громадськими справами відігравала рада громади. Вона складалася з обраних представників громади та відповідала за ухвалення рішень, що стосувалися місцевого розвитку, бюджету та інших питань життєдіяльності громади [2, с. 310].

У селах Галичини застосовувався систематизований підхід до формування громадських рад, який залежав від кількості виборців у населеному пункті. Від цього показника визначалася й кількість радників, яких обирали до місцевих органів самоврядування. Зокрема, склад радників формувався таким чином: при чисельності виборців від 51 – до 200 осіб обирали 12 радників; від 201 – до 400 виборців – 18; від 401 – до 600 виборців – 24; від 601 – до 1000 виборців – 36. Кожен член гміни, який сплачував щонайменше $\frac{1}{6}$ від загальної суми податків на нерухомість та земельні угіддя, передбачених до оплати, у розмірі не менше 25 злотих ринських, був громадянином Австрії, отримував право бути її членом без необхідності проходження виборчої процедури [8, с. 9–10]. Це положення підкреслювало важливість фінансового внеску до громади як одного з ключових критеріїв для набуття членства та участі в управлінні місцевими справами.

У сільських територіальних громадах кількість радників була значно меншою, ніж у міських громадах. Відповідно до виборчої ординації від 12 серпня 1866 р., право брати участь у виборах мали лише громадяни Австрійської імперії, які проживали в громаді не менше одного року та сплачували податок із земель, будинків, заробітків або загального прибутку. Це свідчило про те, що виборчі права були обмежені майновими та податковими критеріями. Окрім того, кількість радників у сільських громадах визначалася відповідно до чисельності виборців, що забезпечувало пропорційне представництво в органах місцевого самоврядування. У разі, якщо радники не могли виконувати свої обов'язки, обиралася певна кількість їхніх заступників. Однак їхня чисельність не могла перевищувати кількість

депутатів у складі сільської громади, що гарантувало збалансованість і ефективність роботи місцевих органів влади [2, с. 310].

У другій половині XIX ст. виборчі права в Австрійській імперії були значно розширені порівняно з попередніми періодами. До категорій осіб, які мали право голосу на рівні місцевих громад, належали: почесні громадяни; священнослужителі всіх християнських конфесій; єврейські рабини та проповідники; настоятелі монастирів; урядовці імператорського двору; службовці; відставні офіцери австрійської армії; адвокати та нотаріуси; доктори філософії, які здобули наукові ступені в одному з австрійських університетів; лікарі та аптекарі; директори та вчителі гімназій, ліцеїв і шкіл [2, с. 309]. Деякі члени громади могли стати радниками без проведення виборів, якщо вони мали тісні фінансові або особисті зв'язки з громадою. Власники великих маєтків, прилучених до громади, офіційно внесені як окрема адміністративна одиниця. Їхня значна особиста та фінансова роль у житті громади обґрунтовувала їхнє право брати участь у місцевому самоврядуванні без необхідності виборів. Такі особливі умови виборності свідчили про те, що в системі місцевого самоврядування Галичини значна увага приділялася представництву осіб, які мали вплив на громаду через свій соціальний статус, фінансові можливості або особисті зв'язки. Якщо радник, обраний без виборів, ще не досяг повноліття у 24 роки, його повноваження міг тимчасово виконувати опікун, призначений судом. Окремі винятки щодо призначення заступників радників могли стосуватися військовослужбовців та жінок, однак виборчі права офіційно мали лише чоловіки, які досягли 24-річного віку [2, с. 309].

Відповідно до статті 9 закону «Про громади (зміни)» та статті 3 виборчої ординації, виборчі права були обмежені для певних категорій осіб. Зокрема, їх не мали ті, хто вчинив важкі злочини, перебував під слідством або був засуджений до позбавлення волі терміном не менше 5 років. Після відбуття покарання такі особи залишалися позбавленими виборчих прав ще упродовж 10 років. Якщо термін ув'язнення становив менше 5 років, то після його завершення, особа додатково втрачала виборчі права на 5 років. Це положення скеровувалося на забезпечення доброчесності та правової відповідності осіб, які брали участь у виборах і впливали на управління громадою [7, с. 19–20].

У другій половині XIX ст. в Галичині діяли додаткові обмеження на пасивне виборче право, які стосувалися таких категорій: осіб, які заробляли на життя виключно денним заробітком, не мали права бути обраними до радників або інших представницьких органів. Засуджені за

корисливі злочини або злочини проти суспільної моралі втрачали можливість балотуватися на виборні посади. Боржники, майно яких перебувало під судовою заставою через не виконані фінансові зобов'язання, також не могли бути обраними. Ці обмеження скеровувалися на забезпечення соціальної стабільності та участі у місцевому самоврядуванні осіб, які мали належний майновий і моральний статус. Існували певні обмеження щодо обрання осіб до органів місцевого самоврядування. Зокрема, не могли бути обраними: особи, усунені з посади через корупційні правопорушення та визнані судом недієздатними або марнотратами. Ці обмеження скеровувалися на забезпечення доброчесності та відповідальності посадових осіб у місцевому самоврядуванні [7, с. 20–21].

Відповідно до статті 12 третього розділу закону «Про громади (зміни)» та статей 4 і 23 виборчої ординації для Галичини, кожен виборець мав право голосувати лише особисто, обираючи між усною формою або письмовим поданням. У разі письмового голосування виборець подавав картку, в якій зазначалися прізвища кандидата в радники та його заступників. Процес голосування мав бути вільним і не піддаватися жодному впливу з боку повітових чи вищих владних структур. У разі порушення таємниці голосування або вчинення тиску на виборців, вибори визнавалися недійсними. Це ґрунтувалося на рішенні Адміністративного Трибуналу від 29 квітня 1881 р., згідно з яким у таких випадках призначалися повторні вибори [7, с. 21].

Існували визначені випадки, коли голосування могло здійснюватися через уповноважених осіб. Зокрема, це стосувалося таких категорій виборців: недієздатні особи та марнотратники – за них голосували опікуни або піклувальники. Дружини та незаміжні жінки – їхнє виборче право реалізовували чоловіки або офіційні представники. Офіцери та особи, які не проживали за основним місцем реєстрації – вони могли передати своє право голосу довіреній особі. Власники нерухомого майна та підприємств, які мешкали в інших населених пунктах, але мали власність чи бізнес на території громади, також голосували через уповноважених представників. Ця практика відображала особливості виборчої системи того часу, де майновий статус та соціальне становище відігравали ключову роль у процесі прийняття рішень на місцевому рівні [7, с. 22].

Очільника громади завчасно, перед виборами, зобов'язували скласти список уповноважених до голосування – «виборчий лист». Виборці поділялися на два або три виборчі кола залежно від чисельності громади. У громадах до 50 членів встановлювали два виборчі кола. У більших громадах перше коло охоплювало громадян,

які сплачували третину всіх податків громади. Друге коло включало середньо оподаткованих громадян, на яких також припадала третина всіх податків. Третє коло складалося з осіб, які сплачували найменший податок. Для кожного виборчого кола начальник громади укладав окремий список виборців. Не пізніше ніж за чотири тижні до виборів, виборчі листи виставлялися у громадському уряді для перегляду. Кожен член громади мав право перевірити правильність свого включення до списку, оскаржити внесення інших осіб, якщо вважав це помилковим. Після перегляду та розгляду скарг списки затверджувалися остаточно. Вибори проводилися на основі затверджених списків. Кожен виборець мав змогу віддати голос за кандидата, який, на його думку, найкраще представлятиме інтереси громади. Голосування відбувалося у визначений день і час, а результати оголошувалися публічно [2, с. 309–310].

Виборці кожної гміни обиралися з-поміж її членів відповідно до виборчих кіл, які визначалися за рівнем сплачених податків. У гмінах, де існувало три виборчі кола, виборцями могли бути лише ті, хто належав до перших двох виборчих кіл. У гмінах із двома виборчими колами виборче право мали представники першого кола або ж ті особи з другого кола, які сплачували найнижчі податки. Формування виборчих кіл відбувалося з урахуванням суми сплачених податків. Зокрема, сукупні річні податкові внески правласників першого кола складали третину від загальної суми прямих податків у громаді. Це забезпечувало певний баланс між майновим станом виборців та їхнім впливом на виборчий процес [9, с. 7–8]. Кожна виборча група, незалежно від кількості виборців, що брали участь у голосуванні, обирала визначену частку радників та їхніх заступників. У громадах із двома виборчими колами кожне коло обирало половину радників. У громадах із трьома виборчими колами кожне коло обирало третину радників і їхніх заступників. Важливою вимогою було те, що не менше половини радників та їхніх заступників, обраних кожною групою, мали бути християнської віри. Це відображало релігійну складову виборчої системи та певні соціальні пріоритети у формуванні місцевого самоврядування [10, с. 12].

Згідно з положенням від 12 серпня 1866 р., для набуття чинності постанов гмінної ради у справах християнського населення були необхідні присутність більш ніж половини членів ради. Абсолютна більшість голосів від присутніх членів під час ухвалення рішень. Якщо очільник гміни не був християнином, він зобов'язаний був включити до складу місцевої ради певну кількість християн для розгляду відповідних питань.

Також передбачалося, що у складі гмінної ради не менше двох третин членів мали бути християнами, що підкреслювало релігійний аспект у структурі місцевого самоврядування [11, с. 107–108].

Війт укладав списки виборців відповідно до їхньої належності до певного виборчого кола. У разі виникнення скарг на помилки чи порушення у списках, спеціальна комісія, до складу якої входив війт та чотири члени гмінної ради, мала право розглядати такі звернення. Процес перегляду тривав не більше трьох днів, після чого затверджувалися остаточні списки виборців [8, с. 72–73]. Війт, асесори або присяжні обиралися гмінною радою зі свого складу, а заступник війта – з числа радних. Вибори кожного члена гміни здійснювалися відповідно до її регламенту. Особи, які без поважної причини відмовлялися від посади в гмінній раді, підлягали штрафу в розмірі 50 злотих ринських, що надходив до бюджету гміни [8 с. 12–13].

За вісім днів до виборів начальник громади повідомляв громадян про час і місце проведення виборів. Кількість радних і заступників, яких мав обирати кожен виборчий округ. Оголошення подавалося в письмовій формі та розміщувалося на дошці оголошень. Одночасно інформацію передавали і до староства. Якщо громада мала три виборчі кола – кожне обирало третину від загальної кількості радних. Якщо було два кола – кожне обирало половину радних. До складу виборчої комісії входили начальник громади або присяжний, чотири виборці, яких призначав начальник громади або обирали радні, представник від староства (за потреби), який мав право припинити вибори у разі порушень [2, с. 310].

Термін повноважень гмінної ради становив шість років, проте її члени залишалися на посадах до часу призначення нового керівництва. Посадові особи могли бути переобрані, якщо не існувало юридичних перешкод. Після завершення терміну повноважень упродовж 14 днів проводилися вибори для формування нового складу ради. Радним могла стати особа, яка отримала найбільшу кількість голосів у своєму виборчому колі. У разі рівної кількості голосів рішення ухвалювали шляхом жеребкування [8, с. 13–14].

Громадський закон 1866 р. (§ 14, 15) запроваджував державне регулювання виборів гмінних рад і громадської старшини, що послабило роль традиційних сільських сходів, особливо у формуванні громадських урядів. Навіть після 1866 р. практика проведення сходів не зникла. Громадські збори скликалися в разі потреби, оскільки громади продовжували вважати їх важливими для обговорення спільних питань. Про

час і місце проведення сходу мешканців повідомляли усно через посильних, що сприяло широкій участі. У періоди господарських робіт збори обмежувалися коротким обговоренням актуальних проблем, яке часто проводили в неділю після богослужіння біля церкви або в центрі села [2, с. 315].

Висновки. Вибори в селах Галичини у складі Австрії та Австро-Угорщини мали низку особливостей, зумовлених як законодавчими нормами, так і соціально-економічними реаліями регіону. Незважаючи на поступове розширення виборчих прав, доступ до голосування та можливість бути обраним мали лише певні категорії осіб. Виборчі права залежали від майнового стану, розміру сплачених податків, статусу в громаді та інших критеріїв. Виборчий процес передбачав розподіл виборців на два або три кола залежно від рівня оподаткування. Це створювало нерівність між виборцями, адже заможніші громадяни мали більше впливу на формування місцевих рад.

Вибори проводилися за чітко встановленими правилами: голосування було особистим, усним або письмовим, а будь-які порушення таємниці виборчого процесу могли призвести до анулювання результатів. Обрана гмінна рада виконувала адміністративні функції, а її члени мали шестирічний термін повноважень. Війт та асесори обиралися радою зі свого складу, що забезпечувало спадковість влади в громаді. Влада контролювала вибори через участь представників адміністрації у виборчих комісіях, а також через механізми затвердження виборчих списків та вирішення виборчих спорів. Попри законодавче регулювання, громади продовжували використовувати сільські сходи для вирішення нагальних питань, що свідчило про традиції самоврядування. Загалом, виборчий процес у селах Галичини в період австрійського та австро-угорського панування поєднував елементи модернізації та традиційного громадського устрою. Він був обмеженим у доступності, проте залишав простір для самоврядних практик, які зберігалися впродовж усього періоду дії виборчих реформ.

Література

1. Гураль П. Ф. Територіальна громада в Україні: історико-правове дослідження: монографія. Львів: ЛьвДУВС, Край, 2008. 467 с.
2. Гураль П. Ф. Місцеве самоврядування в Галичині та його конституційно-правове регулювання (1848–1918). Вроцлавсько-львівський юридичний збірник. 2011. № 2. С. 307–332.
3. Яремчук В. Виборчі системи та українські політичні партії Австро-Угорщини й Росії (друга половина XIX – початок XX ст.). Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2010. Вип. 6. С. 365–375.

4. Баран А. В. Виборче законодавство Австрійської (Австро-Угорської) монархії. Юридичний науковий електронний журнал. 2014. № 4. С. 54–57.

5. Євдокимов В. В. Еволюція виборчого законодавства до представницьких органів влади Галичини другої половини XIX – початку XX ст. Держава та регіони. Серія: Право. 2018. № 4 (62). С. 12–16.

6. Кульчицький В. Австрійська конституція 1849 року і крайова конституція для Галичини 1850 р. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 1965. С. 104–109.

7. Левицький К. Нашъ законъ громадскій або яки ми маемъ права и повинности въ громадъ. Львовъ: Коштомъ и заходомъ Товариства «Просвѣта», 1889. 124 с.

8. Ustawa gminna z dnia 12. Sierpnia 1866, wraz z ustawa o jednaniu stron w sporze będących z dnia 6. Marca 1875. Złoczyw: Nakładem i drukiem księgarni Wilhelma Zukerkandla, 1899. 196 s.

9. Ustawa dla Krylestwa Galicyi i Lodomeryi i Wielkiego Kniestwa Krakowskiego, zmieniająca §§ 11 i 13. sejmowej ordynacyi wyborczej. Dziennik ustaw i rozporządzen krajowych dla Krylestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z wielkiem Księstwem Krakowskem. 29 marca 1867. Część II. C. 7–8.

10. Ustawa dla Krylestwa Galicyi i Lodomeryi i Wielkiego Księstwa Krakowskiego, zmieniająca dla miasta Brodow, §§ 15. i 28. ordynacje wyborczej dla gmin z dnia 12. Sierpnia 1866. Dziennik ustaw i rozporządzen krajowych dla Krylestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z wielkiem Księstwem Krakowskem. 29 marca 1867. Część II. C. 12.

11. Ustawa, obowiązująca w Krylestwi Galicyi i Lodomeryi i Wielkiego Księstwa Krakowskem, zawierająca zmianę ustawy grunimej z powodu usunięcia postanowiem, organiczających udział niechrześcijańskich członków gminy w reprezentacji gminnej. Dziennik ustaw i rozporządzen krajowych dla Krylestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z wielkiem Księstwem Krakowskem. 6 grudnia 1868. Część XVI. C. 107–108.

Анотація

Вишневецький Б. С. Особливості проведення виборів в селах Галичини в складі Австрії та Австро-Угорщини. – Стаття.

Дослідження присвячене аналізу виборчого процесу в селах Галичини у період перебування регіону у складі Австрії та Австро-Угорщини. У роботі розглянуто законодавчі основи проведення виборів, особливості формування виборчих округів та участі різних категорій населення у виборчому процесі. З'ясовано, що вибори в гмінах регулювалися австрійським законодавством, яке передбачало майновий ценз і багатривневу систему виборчих кіл.

Виборче право було обмеженим і надавалося переважно заможним громадянам, які сплачували значні податки. Виборців поділяли на два або три кола залежно від рівня оподаткування, що призводило до нерівності в представництві. Голосування відбувалося особисто, а у виняткових випадках – через уповноважених осіб. Участь у виборах жінок і військовослужбовців була обмеженою. Процедура виборів ґрунтувалася на затверджених списках виборців, які громада могла переглядати та оскаржувати. За порушення виборчих норм передбачалося анулювання результатів і проведення повторного голосування. Окрім офіційних виборчих органів, значну роль у громадському житті продовжували відігравати традиційні сільські сходи,

на яких обговорювали важливі питання місцевого самоврядування.

Встановлено, що вибори в селах Галичини мали виразний соціальний та конфесійний характер. Християнське населення, зокрема католики, мало перевагу у представницьких органах, що відобразалося у виборчому законодавстві, згідно з яким не менше двох третин радників повинні були бути християнами. Особи, які сплачували найбільші податки, могли бути обрані без виборів, що створювало систему, де влада в селах часто концентрувалася в руках економічно найвпливовіших жителів. Значну роль у регулюванні виборчого процесу відіграло державне втручання. Водночас існували механізми оскарження виборчих списків та результатів голосування, що свідчить про прагнення до певного рівня справедливості та правового порядку.

Ключові слова: австрійське законодавство, виборче право, гмінна рада, виборчі кола, місцеве самоврядування, податковий ценз, християнське представництво, сільські сходи.

Abstract

Vyshnevsky B. S. Peculiarities of holding elections in the villages of Galychyna as part of Austria and Austria-Hungary. – Article.

The study is devoted to the analysis of the electoral process in the villages of Galychyna during the period when the region was part of Austria and Austria-Hungary. The work examines the legislative framework for holding elections, the features of the formation of electoral districts and the participation of various categories of the population in the electoral process. It was found that elections in communes were regulated by Austrian legislation, which provided for a property

qualification and a multi-level system of electoral districts.

The right to vote was limited and was granted mainly to wealthy citizens who paid significant taxes. Voters were divided into two or three districts depending on the level of taxation, which led to inequality in representation. Voting took place in person, and in exceptional cases – through authorized persons. The participation in the elections of women and military personnel was limited. The election procedure was based on approved lists of voters, which the community could review and appeal. Violation of election rules provided for the annulment of the results and a repeat vote. In addition to official electoral bodies, traditional village assemblies continued to play a significant role in public life, where important issues of local self-government were discussed.

It has been established that elections in the villages of Galychyna had a distinct social and confessional character. The Christian population, in particular Catholics, had an advantage in representative bodies, which was reflected in the electoral legislation, according to which at least two-thirds of the councilors had to be Christians. Persons who paid the highest taxes could be elected without elections, which created a system where power in the villages was often concentrated in the hands of the most economically influential residents. State intervention played a significant role in regulating the electoral process. At the same time, there were mechanisms for appealing against electoral lists and voting results, which indicates a desire for a certain level of justice and legal order.

Key words: austrian legislation, electoral law, municipal council, electoral districts, local government, tax qualification, christian representation, village assembly.

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.2>*Л. М. Добробог**orcid.org/0000-0002-7149-7697**доктор юридичних наук, професор,**професор кафедри теорії держави та права**Дніпровського державного університету внутрішніх справ*

ЮРИДИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ: ЗАГАЛЬНОПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Сучасна правова реальність вимагає вдосконалення механізмів правотворення та правозастосування, що, у свою чергу, зумовлює необхідність глибокого аналізу юридичної техніки як ключового елемента правової системи. Юридичні конструкції виступають її складовою, забезпечуючи логічну послідовність, структурованість та ефективність правового регулювання.

Значення юридичних конструкцій проявляється в їхній ролі у формуванні нормативних приписів (особливо у сфері законотворчості), узгодженні правових норм та забезпеченні правової визначеності. Уніфікація та систематизація таких конструкцій сприяє узгодженості законодавства, запобігаючи правовій невизначеності та колізіям. Особливої уваги потребує загальноправовий аспект юридичних конструкцій, оскільки їхні методологічні характеристики є спільними для різних галузей права, що робить їх універсальним інструментом юридичної техніки. Вони виступають засобом упорядкування правового матеріалу, забезпечуючи логічну взаємопов'язаність правових норм. Застосування ефективних юридичних конструкцій сприяє підвищенню рівня правової передбачуваності та усуненню суперечностей у законодавстві.

В умовах активного оновлення законодавства та гармонізації правових систем дослідження юридичних конструкцій дозволяє сформулювати рекомендації щодо покращення якості нормативних актів, що, своєю чергою, сприятиме зміцненню правовладдя.

Таким чином, аналіз юридичних конструкцій у контексті загальноправового підходу є актуальним для вдосконалення правового регулювання, забезпечення системності законодавства та підвищення ефективності правозастосування.

Стан опрацювання проблематики. Проблема юридичних конструкцій як елемента юридичної техніки досліджується в межах загальної теорії права, правотворчості та правозастосування. Значний внесок у розвиток цієї теми зробили як вітчизняні вчені, що досліджують логіко-структурні особливості правових норм, так і зарубіжні дослідники, які аналізують юри-

дичні конструкції крізь призму вдосконалення законодавчої техніки (виходячи з принципу правовладдя).

Зокрема, згадаємо таких авторів, у чиїх роботах висвітлюється окремий аспект вказаної нами проблематики: Г. Бойко, А. Дутко, М. Кельман, Д. Лавренко, Л. Легін, О. Легка, І. Онищук, П. Рабінович, І. Шутак та ін.

У наукових працях акцентується увага на методологічному значенні юридичних конструкцій, їхній ролі у забезпеченні внутрішньої узгодженості законодавства, правової визначеності та ефективності правозастосування. Водночас питання загальноправового характеру юридичних конструкцій потребує подальшого осмислення, оскільки більшість досліджень фокусуються на їхньому галузевому застосуванні [1–3].

Окрім цього увага науковців також зосереджена загалом на юридичній техніці. Досліджується її види, роль у формуванні якісного законодавства, правозастосуванні та правовій інтерпретації. Аналізуються засоби та методи юридичної техніки, зокрема правила нормотворення, систематизації та вдосконалення правових актів [4–6].

Окремі аспекти цієї проблематики розглядаються у контексті формальної логіки, правової семантики та юридичної герменевтики. Проте системний аналіз юридичних конструкцій як універсального інструменту юридичної техніки залишається актуальним завданням сучасної правової доктрини.

Метою статті є розкриття загальноправових аспектів юридичних конструкцій як складової частини юридичної техніки.

Виклад основного матеріалу. Висвітлюючи основні положення дослідження, варто вказати на розуміння юридичної техніки. Переважно юридична техніка пов'язується з законотворчістю (нормотворчістю) і сприймається як «система правил, способів, засобів і прийомів підготовки найбільш досконалих за формою та структурою проектів нормативно-правових актів, які забезпечують максимально повну і точну відповідність форми нормативних приписів їх змісту, а також доступність і простоту нормативного матеріалу» [7, с. 395].

Хоча доволі часто використовується й широкий підхід до її розуміння як системи засобів, прийомів і методів, що застосовуються у процесі правотворчості, систематизації, тлумачення та реалізації правових норм. Юридична техніка охоплює широкий спектр інструментів, спрямованих на забезпечення логічної узгодженості, внутрішньої несуперечливості та ефективності правового регулювання. Її значення виходить за межі суто технічного аспекту, оскільки вона відіграє фундаментальну роль у забезпеченні правової визначеності та передбачуваності правозастосування.

Зокрема, юридична техніка включає правила та принципи нормотворення, класифікацію правових норм, юридичну термінологію, а також методи юридичної конструкції, що сприяють точності й чіткості законодавчих актів. Важливим її елементом є юридичні конструкції, які забезпечують структурованість правової матерії та сприяють зменшенню правових колізій. Таким чином, розуміння юридичної техніки як комплексного явища є необхідною передумовою для глибокого аналізу її складових, серед яких особливе місце посідають юридичні конструкції. У цьому сенсі варто погодитись з Д. Лавренко відносно того, що юридичні конструкції є одними з найважливіших інструментів у створенні законів. Вони допомагають упорядкувати відносини між людьми в суспільстві та зробити їх більш точними й зрозумілими [8, с. 132].

Наступним кроком нашого дослідження є з'ясування розуміння юридичних конструкцій. Як відзначається у науковій літературі, юридичне моделювання, як важливий елемент юридичної діяльності, має багату історію розвитку. У наукових працях підкреслюється його залежність від характерних рис континентального правового світогляду, для якого властиве сприйняття одиничних випадків через категорію типових абстракцій [9, с. 191].

Юридичні конструкції становлять одну з ключових складових юридичної техніки та відіграють важливу роль у формуванні та функціонуванні правової системи. Юридичні конструкції є логіко-структурними утвореннями, що забезпечують взаємозв'язок між правовими нормами, сприяючи їхній узгодженості та системності. Вони формуються на основі узагальнених правових понять і моделей, які використовуються для побудови нормативного матеріалу, забезпечення його внутрішньої несуперечливості та ефективного застосування.

З'ясування сутності юридичних конструкцій передбачає аналіз їхньої природи, структурних елементів та функціонального призначення. Важливим аспектом є дослідження способів і механізмів їхнього використання в різних галу-

зях права, а також впливу на правозастосування та правову визначеність. Саме тому подальший аналіз юридичних конструкцій дозволить не лише поглибити теоретичне розуміння цього феномена, а й виробити практичні рекомендації щодо вдосконалення правотворчого процесу та підвищення якості законодавчих актів.

Зважаючи на вказане, відзначимо наступне. Юридичні конструкції є одним із ключових елементів юридичної техніки, що забезпечують структурну впорядкованість правового матеріалу, системність правових норм і внутрішню узгодженість законодавства. Вони являють собою логіко-правові утворення, що формують узагальнені моделі правового регулювання та забезпечують належний рівень юридичної визначеності.

Юридичні конструкції слід розглядати як методологічний інструмент, що сприяє упорядкуванню правової матерії, створенню стійких правових категорій та ефективному функціонуванню правової системи. Вони використовуються для встановлення правового режиму тих чи інших суспільних відносин, що потребують нормативного врегулювання, а також для формування юридичних понять, що мають чітке і однозначне тлумачення.

Юридична техніка як система засобів і методів правотворення, систематизації та тлумачення норм права передбачає використання юридичних конструкцій для забезпечення логічної несуперечливості нормативного масиву. У межах юридичної техніки юридичні конструкції, на нашу думку, виконують наступні функції:

– систематизаційну, оскільки вони забезпечують структурованість законодавства, визначаючи стабільні нормативні моделі регулювання правовідносин. Ця функція юридичних конструкцій дозволяє уникати дублювання та надмірної деталізації законодавчих норм, що сприяє їхній більшій узгодженості та внутрішній гармонії;

– логіко-формальну, що полягає у забезпеченні логічної зв'язності правових норм і уникненні суперечностей у правовій системі. Ця функція забезпечує єдність термінології та концептуального апарату, що, у свою чергу, полегшує тлумачення та застосування норм права;

– правозастосовну, яка виражається у спрощенні механізму реалізації та інтерпретації норм права, оскільки чітка конструкція полегшує їхнє застосування у конкретних випадках. Ця функція юридичних конструкцій має особливе значення в судовій і адміністративній практиці, оскільки вона сприяє однаково підходу до вирішення схожих юридичних ситуацій, забезпечуючи правову визначеність і передбачуваність рішень. Використання чітких юридичних конструкцій зменшує ризик правових колізій та спрощує правозастосування, оскільки надає пра-

вовим нормам чітку структуру та логічну взаємопов'язаність.

Вкажемо, що у науковій літературі виокремлюються й інші функції [10, с. 64–68], хоча, на нашу думку, їх можна звести до виокремлених нами. Однак, це питання може бути предметом окремого вивчення.

Юридичні конструкції є універсальним засобом побудови правових норм, оскільки вони мають чітку логічну структуру, яка дозволяє адаптувати їх до різних галузей права, забезпечуючи єдність правового регулювання.

Таким чином, юридичні конструкції не лише є засобом упорядкування нормативного матеріалу, а й виступають важливим інструментом стабільності та ефективності правового регулювання.

Ще одним аспектом, що має бути висвітлений у межах загальнотеоретичної характеристики юридичних конструкцій, є види юридичних конструкцій. Вони відображають особливості правового регулювання та дозволяють визначити загальні підходи до класифікації нормативних утворень у правовій системі. Аналіз видів юридичних конструкцій дає змогу виявити їхню роль у формуванні правової доктрини та вплив на ефективність правозастосування.

На нашу думку, найбільш доцільно класифікувати юридичні конструкції за наступним критерієм – залежно від рівня узагальнення та сфери застосування юридичних конструкцій. Відповідно до цього критерію необхідно виокремити такі різновиди досліджуваного явища:

1) загальноправові – конструкції, що застосовуються в усіх галузях права та визначають основні юридичні категорії, наприклад, «правосуб'єктність», «юридичний факт», «правовідносини». Вони формують фундаментальні засади правової системи, забезпечуючи єдність правового регулювання та стабільність нормативного порядку. Завдяки універсальності загальноправових конструкцій правові інститути різних галузей зберігають концептуальну узгодженість і взаємопов'язаність;

2) галузеві – конструкції, що мають спеціалізований характер і використовуються у певних галузях права, наприклад, «договір» у цивільному праві або «злочин» у кримінальному праві. Вони визначають специфічні правові механізми, що відповідають особливостям регулювання окремих суспільних відносин. Галузеві конструкції є важливими для деталізації загальноправових категорій і дозволяють адаптувати загальні принципи права до конкретних правових сфер;

3) процедурні – конструкції, що визначають механізми реалізації норм права, наприклад, «позов», «судовий розгляд», «адміністративне провадження». Вони забезпечують ефективність правозастосування, регламентуючи порядок роз-

гляду юридичних справ і забезпечення правової визначеності. Чітке формулювання процедурних конструкцій сприяє справедливому розгляду справ і забезпеченню принципу правовладдя.

Універсальність загальноправових конструкцій зумовлює їхню ключову роль у забезпеченні цілісності правової системи та її адаптивності до змінюваних суспільних умов.

Додамо, що юридичні конструкції є не лише технічним, а й концептуальним інструментом, що формує основи правового регулювання. Їхнє значення полягає у:

– забезпеченні правової визначеності, що сприяє передбачуваності правозастосування;

– збереженні єдності та узгодженості правової системи шляхом уніфікації нормативних підходів до регулювання правовідносин;

– оптимізації нормотворчості, оскільки використання усталених конструкцій дозволяє уникати надмірної деталізації нормативного матеріалу та спрощувати законодавчі тексти.

Ефективність юридичних конструкцій залежить від рівня їхньої розробленості, адекватності суспільним потребам та логічної узгодженості в межах правової системи.

Узагальнюючи також наголосимо на тому, що у правовій доктрині юридичні конструкції розглядаються як один із засобів формалізації права, що дозволяє забезпечити його структурну впорядкованість. Теоретичний аналіз юридичних конструкцій дає змогу:

1) визначити закономірності їхнього функціонування у різних правових системах;

2) дослідити механізми трансформації конструкцій під впливом змін у суспільному розвитку;

3) обґрунтувати необхідність гармонізації правових конструкцій у контексті європейської правової інтеграції.

Загальноправовий аспект юридичних конструкцій вказує на їхню універсальність, а також на необхідність їхнього подальшого дослідження для вдосконалення правової системи та підвищення ефективності правозастосування.

Висновки. Юридичні конструкції є важливим елементом юридичної техніки, що забезпечує системність, узгодженість та ефективність правового регулювання. Вони виконують ключову роль у правотворчості та правозастосуванні, впливаючи на рівень правової визначеності та стабільності нормативної бази. У контексті загальноправового підходу юридичні конструкції постають як універсальні логіко-правові утворення, що слугують основою для розбудови правової системи. Подальше дослідження їхньої сутності та функціонального значення є необхідним для вдосконалення механізмів правового регулювання та підвищення якості юридичної техніки.

Література

1. Бойко Г.І. Юридична конструкція як особлива процедура правотворчості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 27(1). С. 15–18.
2. Кунцевич М.П. Юридична конструкція форми реалізації виконавчої влади. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2013. № 2. С. 43–47.
3. Підгородський Б.М. Роль юридичних конструкцій у реалізації матеріального та процесуального права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*.
4. Дутко А.О. Юридична техніка: види та зміст. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2006. № 3. С. 25–33.
5. Легка О. В. Юридична техніка законодавчих та правозастосовних актів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 101–107.
6. Манько Д. В. Юридична техніка й технології. Херсон: Олді-плюс, 2013. 202 с.
7. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. 468 с.
8. Лавренко Д.О. Роль юридичних конструкцій в нормотворчій діяльності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 12. С. 130–135.
9. Бойко Г.І. Юридична конструкція як засіб юридичної техніки. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. С. 190–197.
10. Лавренко Д.О. Функціональна панель юридичних конструкцій. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 64–68.

Анотація

Добробог Л. М. Юридичні конструкції як елемент юридичної техніки: загальноправовий аспект. – Стаття.

Дослідження присвячене аналізу юридичних конструкцій. Розглядається розуміння юридичної техніки як системи засобів, методів і прийомів, що застосовуються для створення, систематизації, тлумачення та реалізації правових норм. Акцентовано увагу на її значенні для забезпечення логічної узгодженості, внутрішньої несуперечливості та ефективності правового регулювання.

З'ясовано, що юридична техніка охоплює широкий спектр інструментів, серед яких правила нормотворення, юридична термінологія, методи юридичної конструкції та систематизації нормативного матеріалу. Особливе місце займають юридичні конструкції, що забезпечують структурованість законодавства, формування правових категорій та мінімізацію правових колізій. Встановлено, що юридичні конструкції є важливим інструментом правової визначеності та передбачуваності правозастосування.

У межах дослідження юридичних конструкцій виокремлено їхні функції: систематизаційну, що забезпечує узгодженість законодавства; логіко-формальну, спрямовану на уникнення суперечностей у правових нормах; правозастосовну, що сприяє спрощенню реалізації та інтерпретації норм права.

Запропоновано класифікацію юридичних конструкцій за рівнем узагальнення та сферою застосування: загальноправові конструкції, що є універсаль-

ними; галузеві, характерні для конкретних правових сфер; процедурні, які визначають механізми реалізації норм права.

Встановлено, що юридичні конструкції є не лише технічним, а й концептуальним засобом правового регулювання, що забезпечує правову визначеність, єдність правової системи та ефективність правотворчого процесу. Запропоновано підходи до вдосконалення використання юридичних конструкцій у правотворчості, що сприятиме підвищенню якості законодавчих актів та правозастосовної практики.

Резюмовано, що у контексті загальноправового підходу юридичні конструкції постають як універсальні логіко-правові утворення, що слугують основою для розбудови правової системи. Подальше дослідження їхньої сутності та функціонального значення є важливим для вдосконалення правового регулювання.

Ключові слова: законотворчість, нормативно-правовий акт, правова модель, функція правових конструкцій, юридична конструкція, юридична техніка.

Summary

Dobrobog L. M. Legal Constructs as Legal Technique Element: General Legal Aspect. – Article.

The study is devoted to the legal structures analysis. Legal technique understanding as a system of means, methods and techniques used to make, systematize, interpret and implement legal norms is considered. Attention is focused on its importance for ensuring logical coherence, internal consistency and effectiveness of legal regulation.

It was found out that legal technique covers a wide range of tools, including rules of norm-making, legal terminology, methods of legal construction and systematization of normative material. A special place is occupied by legal constructs that ensure the legislation structuring, the legal categories formation and the legal conflicts minimization. It was established that legal constructs are an important tool for legal certainty and predictability of law enforcement.

Within the framework of the legal constructs study, their functions are distinguished: systematization, ensuring the coherence of legislation; logical and formal, aimed at avoiding contradictions in legal norms; and law enforcement, which contributes to the simplification of the legal norms implementation and interpretation.

A classification of legal construct by level of generalization and scope of application is proposed: general legal constructs, which are universal; sectoral, that are characteristic of specific legal spheres; and procedural, determining the mechanisms for legal norms implementing.

It is established that legal constructs are not only a technical, but also a conceptual means of legal regulation, which ensures legal certainty, unity of the legal system and efficiency of the law-making process. Approaches to improving the use of legal constructs in law-making contributing to improving the quality of legislative acts and law enforcement practice, are proposed.

It is summarized that in the context of the general legal approach, legal constructs appear as universal logical and legal formations that serve as the basis for building the legal system. Further study of their essence and functional significance is consequential for improving legal regulation.

Key words: law-making, legal act, legal model, legal constructs function, legal construct, legal technique.

УДК 340.1
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.3>

Є. І. Шиманський
orcid.org/0009-0001-7344-1371
аспірант кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В ЮРИСПРУДЕНЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Конституціоналізм посідає центральне місце в сучасній політико-правовій думці, оскільки саме він задає рамки функціонування правової держави та захищає фундаментальні права громадян. В умовах глобальних політичних та економічних змін, а також внутрішніх трансформацій української держави, питання розвитку конституціоналізму та його методологічного дослідження набуває особливої актуальності. Конституційний Суд України, будучи вищою судовою інстанцією з питань конституційності, виступає гарантом реалізації конституційних норм. Однак складність конституційних текстів, їхня багатоаспектність і динаміка розвитку породжують необхідність детального методологічного аналізу, що охоплює феноменологічні, аксіологічні та прагматичні компоненти. Як зазначає Ключев С., «розуміння конституціоналізму неможливе без інтеграції теоретичного і практичного боків, що вимагає системного підходу до його вивчення» [5, с. 34].

Актуальність дослідження зумовлена також наявністю суперечностей у сучасній доктрині, що потребує розроблення нових методологічних рамок для оцінювання та вдосконалення конституційних норм та інститутів.

Мета статті – провести комплексний аналіз методології дослідження розвитку конституціоналізму в юриспруденції Конституційного Суду України та визначити перспективи подальших досліджень у цій царині.

Феноменологія конституціоналізму як об'єкт методологічного аналізу

Феноменологія конституціоналізму спрямована на виявлення сутнісних характеристик конституційних норм, інститутів і принципів, а також на дослідження їх історико-теоретичного розвитку. Федоренко зазначає: «Феноменологічний аналіз дає змогу проникнути в глибинну суть конституційних текстів, виявити їхню внутрішню логіку і динаміку змін під впливом соціально-політичних процесів» [3, с. 78].

Таким чином, феноменологія розглядає конституціоналізм як явище, що має власну структуру, історичну зумовленість і методологічну складність.

Аналіз розвитку конституціоналізму починається з вивчення ранніх форм конституційних документів і принципів, відображених у них. У працях Чернова В. підкреслюється, що «конституційні норми є відображенням суспільних цінностей та історичного досвіду, що робить їх предметом феноменологічного дослідження» [2, с. 56]. Тут розглядаються основні етапи еволюції конституційних норм, їхня інтерпретація в різні історичні періоди та вплив глобальних політико-економічних змін.

Феноменологічний підхід дає змогу не тільки теоретично осмислити конституціоналізм, а й виявити проблеми його практичної реалізації. Дослідження, проведені Федоренком О., свідчать, що глибоке розуміння сутності конституційних норм сприяє гнучкішому й адекватнішому тлумаченню судових рішень Конституційного Суду України. Це, своєю чергою, допомагає розробити нові методики правозастосування та вдосконалення законодавства.

Аксіологія конституціоналізму

Аксіологія конституціоналізму досліджує ціннісні установки та ідеали, що лежать в основі конституційного устрою держави.

Ключовими цінностями є верховенство права, свобода, рівність, справедливість і захист прав людини. Як пише Ключев С.: «Цінності, закладені в конституційних нормах, визначають правову ідентичність держави і слугують фундаментом для всіх наступних правових процесів» [5, с. 40].

Ці цінності формують морально-етичну базу, на якій будуються конституційні інститути.

У вітчизняній літературі [4; 3] аксіологічну складову розглядають як необхідну умову для формування стійкої правової системи. Берназюк Я.О. підкреслює, що «аксіологічні орієнтири дають змогу створити правову систему, що не тільки регулює суспільні відносини, а й відображає вищі цінності суспільства» [4, с. 112]. Порівняння із зарубіжними дослідженнями [7] показує, що країни з розвинутою правовою культурою приділяють особливу увагу інтеграції ціннісних настанов у законодавство та судову практику.

Аксіологічні норми слугують орієнтиром для розроблення законів та ухвалення судових рішень. Конституція України, наприклад, формулює цінності, яких слід дотримуватися під час тлумачення конституційних норм. Такі настанови впливають на діяльність Конституційного Суду, даючи змогу суддям зважати не лише на букву закону, а й на його дух, що сприяє більш гуманному і справедливому правозастосуванню.

Праксеологія конституціоналізму в діяльності Конституційного Суду України

Праксеологія в контексті конституціоналізму вивчає способи реалізації конституційних норм на практиці, аналізуючи, яким чином суди, зокрема Конституційний Суд України, втілюють теоретичні засади у своїх рішеннях. Федоренко О. пише: «Праксеологія конституціоналізму дає змогу оцінити ефективність практичної реалізації конституційних норм і виявити прогалини у правозастосуванні» [3, с. 85].

Таким чином, праксеологічний аналіз спрямований на вивчення процесів ухвалення рішень, процедур судового розгляду і механізмів контролю за їх дотриманням.

Конституційний Суд України відіграє ключову роль у реалізації конституційних принципів. Судова практика свідчить, що рішення Суду ґрунтуються на комплексному аналізі правових норм, а також на врахуванні історико-теоретичних та аксіологічних настанов. При цьому важливе значення має:

- процедурне забезпечення судового розгляду;
- застосування методів порівняльного правознавства;
- використання емпіричних даних для обґрунтування судових рішень.

Така комплексність дає змогу суду адаптувати конституційні норми до конкретних соціально-економічних умов, хоча часто виникають труднощі в реалізації цих принципів через суперечності в нормативно-правовій базі.

Незважаючи на розвинену методологічну базу, у практиці Конституційного Суду трапляються проблеми, пов'язані з недостатньою інтеграцією теоретичних засад і практичних механізмів. Наявні моделі правозастосування часто є фрагментарними, що ускладнює повноцінний захист конституційних прав громадян. Основними проблемами є:

- недолік міжвідомчої взаємодії;
- обмеженість емпіричних досліджень у галузі конституційного права;
- суперечливість інтерпретацій конституційних норм.

Для підвищення ефективності реалізації конституційних норм пропонується посилити методологічну інтеграцію між теоретичними дослідженнями та судовою практикою, а також

проводити міждисциплінарні дослідження, які об'єднують право, соціологію та філософію. Важливим є також розробка спеціалізованих методичних рекомендацій для Конституційного Суду, а також впровадження сучасних інформаційних технологій для збору та аналізу емпіричних даних [7, с. 478].

Сучасний стан досліджень конституціоналізму та перспективи розвитку методології

Сучасні вітчизняні дослідження конституціоналізму демонструють широкий спектр методологічних підходів. Праці Чернова В. [2] та Федоренка О. [3] акцентують увагу на історико-теоретичних аспектах, тоді як дослідження Берназюка Я.О. [4] та Ключева С. [5] фокусуються на ціннісному вимірі конституціоналізму. Ці дослідження показують, що інтеграція феноменологічного, аксіологічного та праксеологічного підходів є необхідною для створення цілісної методології дослідження.

Зарубіжні дослідники, такі як Smith J. [6] і Johnson L. [7], пропонують міждисциплінарні моделі, що дають змогу комплексно оцінити конституціоналізм. Порівняльний аналіз показує, що в розвинених правових системах методологічні підходи поєднують теоретичні засади з емпіричним аналізом, що дає змогу точніше інтерпретувати конституційні норми. Такі моделі можуть слугувати орієнтиром для адаптації зарубіжного досвіду до українських реалій.

Незважаючи на багатство досліджень, залишаються дискусії про те, як краще інтегрувати різні підходи до вивчення конституціоналізму. Як зазначає Ключев С., «наявні методологічні підходи часто-густо є фрагментарними і потребують синтезу для повноцінного аналізу конституційних явищ» [5, с. 42]. Основні виклики:

- фрагментарність теоретичних досліджень;
- необхідність поєднання емпіричних даних із філософським аналізом;
- проблема адаптації зарубіжних моделей до специфіки української правової системи.

Майбутні дослідження в царині конституціоналізму мають спиратися на міждисциплінарний підхід, що об'єднує історію, філософію, соціологію і право. Рекомендується розробити єдину інтегровану модель, яка поєднує феноменологічні, аксіологічні та праксеологічні аспекти, а також провести емпіричні дослідження для оцінки ефективності реалізації конституційних норм на практиці. Крім того, важливо інтегрувати зарубіжний досвід з вітчизняною практикою для створення універсальних методологічних рекомендацій [7, с. 480].

Висновки. На підставі проведеного аналізу методологічних аспектів дослідження розвитку конституціоналізму в юриспруденції Конституційного Суду України можна зробити такі висновки:

- Феноменологія дає змогу виявити сутнісні характеристики конституційних норм та інститутів, що є підґрунтям для глибокого аналізу конституціоналізму.

- Аксіологічна складова визначає ціннісні орієнтири конституційного устрою, що слугують підґрунтям для правової системи та впливають на формування судової практики.

- Праксеологічний підхід демонструє, що ефективність реалізації конституційних норм залежить від якості їх практичного застосування, а проблеми міжвідомчої взаємодії суттєво обмежують цей процес.

- Сучасний стан досліджень конституціоналізму вказує на необхідність інтеграції теоретичних та емпіричних підходів, а також використання міждисциплінарних моделей.

- Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою єдиної інтегрованої методології, яка об'єднує феноменологічні, аксіологічні та праксеологічні аспекти, що дасть змогу підвищити ефективність конституційного контролю та діяльності Конституційного Суду.

Література

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 20.02.2025).
2. Чернов В. Історико-теоретичний аналіз конституціоналізму. Київ: Видавництво «Право і суспільство», 2018.
3. Федоренко О. Феноменологія та праксеологія конституційних норм. Москва: Юридична література, 2019.
4. Берназюк Я.О. Принцип належного врядування: теоретико-правовий аналіз. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2020.
5. Ключев С. Цінності конституціоналізму: аксіологічний аспект. Санкт-Петербург: Видавництво «Правові дослідження», 2018.
6. Smith J. Comparative Models of Pension Provision in Advanced Economies. *Journal of Social Policy*, 48(3), 2019, P. 450–467.
7. Johnson L. Interdisciplinary Approaches to Constitutionalism. *European Journal of Constitutional Law*, 8(3), 2020, P. 475–490.

Анотація

Шиманський Є. І. Методологія дослідження розвитку конституціоналізму в юриспруденції конституційного суду України. – Стаття.

Ця стаття присвячена комплексному аналізу методологічних засад дослідження розвитку конституціоналізму в юриспруденції Конституційного Суду України. У сучасному світі конституціоналізм виступає важливим елементом правової системи, оскільки визначає принципи, які забезпечують захист прав і свобод людини, а також функціонування демократичних інститутів. У роботі розглядаються феноменологічні, аксіологічні та праксеологічні аспекти цього напрямку, що дає змогу виявити як теоретичні передумови, так і практичні

виклики сучасного конституціоналізму. Автор аналізує, яким чином конституційне мислення та його ціннісні орієнтири відображаються в діяльності Конституційного Суду, і яким чином дослідницькі методики допомагають інтерпретувати та оцінювати розвиток конституціоналізму в Україні. Особлива увага приділяється огляду вітчизняних і зарубіжних методологічних підходів, що дає змогу виявити суперечності та проблеми в інтерпретації конституційних норм. Аналіз різних підходів дозволяє не лише зрозуміти існуючі труднощі, а й знайти шляхи їх подолання. Також наводяться результати емпіричних досліджень і приклади судової практики, що демонструють практичну значущість комплексного методологічного аналізу. Автори доходять висновку, що подальший розвиток конституціоналізму в юриспруденції можливий лише за умови синтезу теоретичних засад із практичними механізмами реалізації конституційних норм. Це синтез є необхідним для забезпечення стабільності правової держави, оскільки без належної реалізації конституційних норм і принципів не може бути мови про ефективність правосуддя і захист прав людини. Стаття може слугувати теоретичною базою для розроблення нових підходів у дослідженні конституціоналізму та вдосконалення діяльності Конституційного Суду України. Вона також може бути корисною для науковців, практиків, студентів юридичних факультетів, а також для всіх, хто цікавиться питаннями розвитку правової системи в Україні.

Ключові слова: конституціоналізм, Конституційний Суд України, методологічний аналіз, права людини, юриспруденція.

Summary

Shymansky E. I. Methodology of research of constitutionalism development in jurisprudence of the constitutional court of Ukraine. – Article.

This article is devoted to a comprehensive analysis of the methodological foundations of the study of constitutionalism in the jurisprudence of the Constitutional Court of Ukraine. In today's world, constitutionalism is an important element of the legal system, as it defines the principles which ensure the protection of human rights and freedoms and the functioning of democratic institutions. The article examines the phenomenological, axiological and praxeological aspects of this area, which makes it possible to identify both the theoretical prerequisites and practical challenges of modern constitutionalism. The author analyzes how constitutional thinking and its value orientations are reflected in the activities of the Constitutional Court and how research methodologies help to interpret and assess the development of constitutionalism in Ukraine. Particular attention is paid to the review of domestic and foreign methodological approaches, which allows to identify contradictions and problems in the interpretation of constitutional norms. The analysis of different approaches allows not only to understand the existing difficulties, but also to find ways to overcome them. The authors also provide the results of empirical studies and examples of court practice demonstrating the practical significance of a comprehensive methodological analysis. The authors come to the conclusion that further development of constitutionalism in jurisprudence is possible only if theoretical foundations are synthesized with practical mechanisms for implementing constitutional

provisions. This synthesis is necessary to ensure the stability of the rule of law, since without proper implementation of constitutional norms and principles, there can be no talk of the effectiveness of justice and protection of human rights. The article can serve as a theoretical basis for developing new approaches to the study of constitutionalism and improving the activities

of the Constitutional Court of Ukraine. It may also be useful for scholars, practitioners, law students, and anyone interested in the development of the legal system in Ukraine.

Key words: constitutionalism, Constitutional Court of Ukraine, methodological analysis, human rights, jurisprudence.

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 346.14

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.4>**Є. А. Герасимчук***orcid.org/0000-0002-9277-7372*

аспірантка

*Навчально-наукового інституту права**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ДО ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ТОРГОВЕЛЬНОГО ЗАХИСТУ СОТ В УКРАЇНІ

Торговельний захист СОТ – це сукупність заходів, які країни-члени Світової організації торгівлі можуть застосовувати для захисту своїх національних виробників від недобросовісної конкуренції або різких змін на ринку. Такі заходи є дозволеними виключеннями з загальних принципів вільної торгівлі, оскільки вони спрямовані на забезпечення справедливої конкуренції. Основні інструменти торговельного захисту включають антидемпінгові мита (застосовуються, коли експортна ціна експортерів є нижчою на нормальну вартість), компенсаційні мита (як відповідь на нелегальні субсидії з боку іноземних урядів) та захисні заходи (тимчасові обмеження імпорту у випадку різкого зростання обсягів постачання, що загрожує національній промисловості). Хоча СОТ загалом підтримує вільну торгівлю, організація визнає, що без таких інструментів окремі країни могли б зазнати економічних труднощів через несправедливу або надмірно агресивну конкуренцію. Українське законодавство є адаптованим до угод СОТ, оскільки Україна завжди прагнула і станом на сьогодні є членом СОТ.

Аналізуючи заходи торговельного захисту СОТ, варто відокремлювати (i) антидемпінгові і компенсаційні заходи та (ii) спеціальні заходи, оскільки підстави для застосування значно відрізняються. Якщо говорити про антидемпінгові заходи, то розділ IV Закону України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» складається з положень щодо (i) попередніх антидемпінгових заходів, (ii) зобов'язання заінтересованих сторін та (iii) остаточних антидемпінгових заходів [1], повторює структуру і суть положень Угоди про застосування статті VI ГАТТ.

Варто відзначити, що положення про застосування попередніх заходів трапляється досить рідко, оскільки вони вводяться за відсутності детально досліджених доказів наявності демпінгу і шкоди, і можуть бути необґрунтованими. Тому, прийнятним у практиці Міністерства економіки України (Міністерство) як органу розслі-

дування і Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі (Комісії) як органу, що приймає рішення за результатами торговельних розслідувань за поданням Міністерства, є застосування таких заходів лише у виняткових обставинах, коли негативний вплив імпорту того чи іншого товару є очевидним. Вважаємо, що застосування попередніх заходів у більшості випадків є невиправданим, оскільки до отримання від Міністерства основних фактів і висновків розслідування єдиним джерелом інформації, відповідно до якого аналізуються показники імпорту та показники шкоди національного товаровиробника, є інформація, подана скаржниками (національним товаровиробником). Інші заінтересовані сторони ще не надали своїх відповідей на запитальники, на основі яких можна надійно перевірити всі необхідні дані та зробити висновок про те, чи є попередні заходи виправданими. Підсумовуючи, інформація, що надається у скарзі, не є репрезентативною або достатньою для того, щоб зробити певний висновок щодо існування демпінгового імпорту, шкоди та причинно-наслідкового зв'язку.

Варто звернути увагу, що в українському законі визначено наступне формулювання – «попередні антидемпінгові заходи застосовуються протягом чотирьох місяців» [1], а в Угоді про застосування статті VI ГАТТ – «застосування попередніх заходів обмежується найкоротшим можливим періодом, який не перевищує чотирьох місяців...» [2]. Український закон визначає сталий строк в 4 місяці, тобто якщо застосовуються попередні антидемпінгові заходи, то на строк не менше 4 місяців з можливим подальшим продовженням. Практика Комісії свідчить про поширеність застосування попередніх заходів саме на 4 місяці і не менше. Натомість, в акті СОТ прослідковується чіткий принцип найменшого впливу в контексті застосування попередніх заходів – період застосування навпаки має бути не більше 4 місяців, а навіть менше наскільки це можливо. На нашу думку, такий принцип цілком відповідає природі попередніх заходів та принципам міжнародної торгівлі.

З інших відмінностей, Угода про застосування статті VI ГАТТ прямо вимагає застосування меншого мита, якщо воно достатнє для усунення шкоди. В українському законі також говориться про мито, достатнє для усунення шкоди, але немає такої чіткої вимоги щодо застосування найменшого можливого мита. Це може бути більшою мірою залишено на розсуд органу розслідування та Комісії.

Натомість, положення щодо цінкових зобов'язань корелюють одне з одним у більшій мірі. Основні положення статті 15 Закону України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» про зобов'язання заінтересованих сторін в цілому відповідають положенням статті 8 Угоди про застосування статті VI ГАТТ, дотримуючись аналогічних принципів і процедур щодо цінкових зобов'язань, оскільки обидві статті передбачають можливість добровільного прийняття цінкових зобов'язань експортером, попереднього визначення демпінгу та шкоди перед прийняттям таких зобов'язань та встановлюють механізми для контролю за виконанням зобов'язань і заходи у випадку їх порушення. Разом з цим, українське законодавство запроваджує детальний порядок прийняття цінкових зобов'язань, що є позитивною тенденцією.

Після завершення повного розслідування приймається остаточне рішення про запровадження антидемпінгових мит, якщо підтверджено наявність демпінгу, шкоди і причинно-наслідкового зв'язку між ними. Остаточне антидемпінгове мито встановлюється в розмірі, що не перевищує демпінгову маржу і є достатнім для усунення шкоди. В Угоді про застосування статті VI ГАТТ міститься рекомендація, що бажано, щоб введення антидемпінгового мита мало помірний характер на території всіх членів і було меншим, ніж маржа, якщо таке менше мито виявиться достатнім для усунення шкоди вітчизняній промисловості [2], відповідно ж до українського законодавства – розмір мита «... не повинен перевищувати величину демпінгової маржі, розрахованої відповідно до цього Закону, та може бути меншим за величину цієї маржі, якщо такий розмір ставки є достатнім для запобігання шкоді, що заподіюється національному товаровиробнику» [1]. Як бачимо, хоч законодавець допускає можливість застосування меншого розміру мита, однак це залишається на розсуд Комісії. Як свідчить практика Міністерства та Комісії, основним методом визначення розміру антидемпінгового мита є встановлення його на рівні демпінгової маржі. Таким чином, орган розслідування і орган, що приймає рішення за результатами розслідувань більшою мірою слідує політиці протекціонізму, що є виправданим для країни, що розвивається.

Відповідний розділ щодо порушення та проведення антисубсидиційної процедури та розслідування в Законі України «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» практично повністю дублює закон, який регулює проведення антидемпінгового розслідування, таким чином регулювання в обох розслідуваннях співпадає.

Особливістю спеціальних заходів є те, що їх можна застосовувати до імпорту будь-якого товару без прив'язки до країни походження або експорту. І це відрізняє ці заходи від антидемпінгових, які фокусуються на конкретній цінвій політиці окремих експортерів. При цьому, вважається, що ці заходи стосуються так званої «справедливої торгівлі», тобто експортних товарів, які постачаються за нормальних конкурентних умов. Другою особливістю цих заходів є те, що спеціальні заходи мають дві форми – мито, що є відсотком до вартості імпорту та квоти, обсяги яких запроваджуються Комісією. Мито є тарифним заходом, а квоти – нетарифним.

Щодо підстав для застосування спеціальних заходів зазначаємо наступне. Як впливає з положень статті 3.2 Угоди про врегулювання суперечок СОТ, положення угод СОТ повинні тлумачитися групою експертів та Апеляційним органом у відповідності зі звичайними правилами тлумачення міжнародного публічного права.

Оскільки відповідно до частини першої статті 9 Конституції України та частини першої статті 19 Закону України «Про міжнародні договори України» чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства, а внаслідок членства у СОТ Україна стала учасницею Угоди про заснування СОТ, до складу якої входить ГАТТ і Угода про захисні заходи, тому і ГАТТ, і Угода є частиною національного законодавства України та є обов'язковими для України як для члена СОТ. Таким чином Україна зобов'язана враховувати тлумачення положень ГАТТ та Угоди про захисні заходи, розроблене практикою СОТ стосовно спеціальних розслідувань.

Крім того, у випадках, коли ГАТТ та/або Угода про захисні заходи встановлюють правила, що відрізняються від тих, що передбачені у відповідному акті законодавства України, відповідно до частини другої статті 19 Закону України «Про міжнародні договори України», повинні мати перевагу відповідні положення ГАТТ та Угоди про захисні заходи. Отже, Міністерство та Комісія зобов'язані застосовувати ГАТТ та Угоду про захисні заходи та брати до уваги тлумачення положень цих угод, розроблене органами СОТ з врегулювання спорів.

В контексті застосування спеціальних заходів варто звернути увагу на їхній винятковий та надзвичайний характер. Як пояснив Апеляційний орган у справі *Аргентина – Захисні заходи щодо імпорту взуття (Argentina – Safeguard Measures on Imports of Footwear)* [3], спеціальні заходи принципово відрізняються від антидемпінгових та компенсаційних заходів, оскільки вони не поширюються на несправедливу торговельну практику. Тому обмеження на імпорт, запроваджені за допомогою спеціальних заходів, є надзвичайними і можуть застосовуватися лише за виняткових обставин.

З огляду на викладене вище, Міністерство, аналізуючи підстави застосування спеціальних заходів у рамках спеціальних розслідувань, повинно діяти в рамках законних правил та стандартів, встановлених законодавством та практикою СОТ, та дотримуватися збалансованого підходу з огляду на особливості справи (тобто надзвичайний та винятковий характер спеціальних заходів як таких).

Абсолютною новелою Закону України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» є положення про засоби нагляду в рамках розслідувань. Відповідно до статті 15 цього закону випуск товарів, що підлягають заходам нагляду або регіонального нагляду, у вільний обіг можливий тільки за наявності дозволу на імпорт, виданого Міністерством через механізм «єдиного вікна» відповідно до Митного кодексу. У дозволі зазначаються ціна та обсяги товару, а також умови нагляду і він дійсний протягом 90 днів. Ввезення товарів можливе лише за умови, що їх загальна вартість чи обсяг не перевищують на 5% від зазначеного в дозволі, і якщо всі умови ввезення відповідають зазначеним у дозволі [4]. Процедура ж застосування заходів нагляду щодо імпорту в Україну регулюється статтею 14.

Заходи нагляду можуть бути застосовані лише у випадку існування загрози заподіяння значної шкоди, водночас законом не встановлено, яким чином Міністерство встановлює, що така загроза існує, і на підставі якого переліку документів. Єдиною інформацією про те, що може слугувати підставою є інформація від Державної митної служби України про тенденції зростання обсягу імпорту в Україну товару (товарів) незалежно від країни походження та експорту, який загрожує національному товаровиробнику заподіянням значної шкоди [4]. Тобто, фактично, Міністерство встановлює необхідність запровадження заходів нагляду лише на підставі показників щодо обсягів імпорту та їх динаміки.

Фактично, запровадження заходів нагляду є ліцензуванням зовнішньоекономічної діяльності, яке відповідно статті 16 Закону Укра-

їни «Про зовнішньоекономічну діяльність» визначається як комплекс адміністративних дій органу виконавчої влади з питань економічної політики з надання дозволу на здійснення суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності експорту (імпорту) товарів [5]. Законом України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» не встановлено, чи може Міністерство відмовити у видачі дозволу на імпорт, однак зі змісту цього поняття випливає висновок, що заходи нагляду за своєю формою є автоматичним ліцензуванням, оскільки запровадження заходів нагляду, як і при автоматичному ліцензуванні адміністративна процедура з оформлення та видачі ліцензії не справляє обмежувального впливу на товари, експорт (імпорт) яких підлягає ліцензуванню. Ймовірно, Міністерство це робить для збору інформації про актуальні обсяги імпорту, щоб ґрунтовніше дослідити питання загрози заподіяння значної шкоди.

Чи не єдині заходи нагляду стосувалися імпорту в Україну аміачної селітри та фосфоровмісних мінеральних добрив незалежно від країни походження та експорту в 2003 році [6] [7]. Відповідно до повідомлення Комісії про застосування цих заходів було заборонено імпорт на митну територію товару аміачної селітри без дозволу на імпорт та сертифіката про походження товару на однорічний строк.

У випадку застосування попередніх спеціальних заходів відбувається інший вплив на ринок та інші підстави. Підставою є не лише загроза заподіяння значної шкоди, а має бути встановлено, що фактичні дані, які є в його розпорядженні, містять достатньо доказів того, що зростання обсягу імпорту в Україну заподіяло значну шкоду або загрожує заподіянням значної шкоди.

Варто відзначити, що не завжди зростання показників імпорту в абсолютних показниках є достовірним свідченням того, що виконуються всі умови для застосування спеціальних заходів, а саме що заподіюється значна шкода національному товаровиробнику, що обставини зростання імпорту були непередбачуваними, що зростання імпорту не пов'язане з імпортом самого національного товаровиробника, що товар, стосовно якого пропонується ввести заходи, є подібним до товару, що виробляється вітчизняними виробниками. Отже, застосування попередніх спеціальних заходів може навіть нашкодити кінцевим споживачам, оскільки при прийнятті рішення у Міністерства недостатньо інформації, щоб зробити обґрунтований ринок. Вважаємо, що Міністерству варто розробити посібник з описом підстав, факторів, які досліджуються, конкретних числових показників, за виконання яких воно

матиме підстави для застосування попередніх спеціальних заходів.

Аналіз застосування заходів торговельного захисту СОТ в Україні свідчить про їхню важливу роль у захисті національного виробника від недобросовісної конкуренції та різких змін ринку. Водночас, українське законодавство, хоч і адаптоване до норм СОТ, має деякі відмінності, особливо у питаннях строків застосування антидемпінгових і спеціальних заходів. Важливим аспектом є необхідність більш чітких критеріїв для запровадження попередніх заходів, щоб уникнути необгрунтованого втручання у ринок, а також підстав для заходів нагляду. Подальша гармонізація національних норм із міжнародними стандартами сприятиме ефективнішому використанню механізмів торговельного захисту.

Література

1. Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту : Закон України від 22 грудня 1998 року № 330-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 9. Ст. 65.

2. Угода про застосування статті VI Генеральної угоди з тарифів та торгівлі 1994 року : Міжнародний документ від 15.04.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_010#Text (дата звернення: 10.02.2025).

3. Звіт Апеляційного органу у справі WT/DS121/AB/R Аргентина – Захисні заходи щодо імпорту взуття. Світова організація торгівлі : веб-сайт. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds121_e.htm (дата звернення: 10.02.2025).

4. Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну : Закон України від 22 грудня 1998 року № 332-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 11. Ст. 78.

5. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 року № 959-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 29. Ст. 377.

6. Про застосування заходів нагляду щодо імпорту в Україну аміачної селітри незалежно від країни походження та експорту : Повідомлення про прийняття рішення Міжвідомчою комісією з міжнародної торгівлі від 06.05.2003 № СП-68/2003/52-100. *Урядовий кур'єр*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-100324-03#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

7. Про застосування заходів нагляду щодо імпорту в Україну фосфоровмісних мінеральних добрив : Повідомлення про прийняття рішення Міжвідомчою комісією з міжнародної торгівлі від 06.05.2003 № СП-69/2003/52-101. *Урядовий кур'єр*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-101324-03#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

Анотація

Герасимчук Є. А. До питання застосування заходів торговельного захисту СОТ в Україні. – Стаття.

Стаття присвячена аналізу застосування заходів торговельного захисту Світової організації торгівлі (СОТ) в Україні. Торговельний захист включає антидемпінгові, компенсаційні та спеціальні заходи, що використовуються для запобігання шкоді національним виробникам у випадку недобросовісної конкуренції або різких змін у структурі імпорту. Авторка

розглядає правове регулювання цих заходів у національному законодавстві та його відповідність міжнародним зобов'язанням України в рамках СОТ.

Особлива увага приділяється порівняльному аналізу положень українських законів із нормами СОТ, зокрема щодо строків та обґрунтування застосування антидемпінгових і спеціальних заходів. Встановлено, що вітчизняне законодавство, хоча й адаптоване до стандартів СОТ, має певні відмінності. Наприклад, у питанні попередніх антидемпінгових заходів український закон встановлює сталий строк від 4 місяці, тоді як міжнародні норми вимагають, що такий строк є максимально можливим періодом. Також аналізується, що українське законодавство не містить прямої вимоги застосовувати найменше можливе антидемпінгове мито, що залишає значний простір для дискреційних рішень регулюючих органів.

Крім того, досліджується специфіка спеціальних заходів, які можуть застосовуватися без прив'язки до країни походження товару. Авторка наголошує на їхньому винятковому та надзвичайному характері, що потребує обережного використання, аби уникнути негативного впливу на кінцевих споживачів. У статті висвітлюється також практика Міністерства економіки України та Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі щодо розслідувань та запровадження відповідних заходів.

Зроблено висновок, що подальша гармонізація національного законодавства із нормами СОТ, зокрема деталізація критеріїв застосування попередніх заходів та вдосконалення механізму оцінки загрози шкоди, сприятиме підвищенню ефективності торговельного захисту в Україні.

Ключові слова: Світова організація торгівлі, міжнародна торгівля, національне законодавство, демпінг, мито, торговельний захист, тарифні заходи, антидемпінгові заходи, захисні заходи, компенсаційні заходи.

Summary

Herasymchuk Ye. A. To the issue of the application of WTO trade remedies in Ukraine. – Article.

This article analyzes the application of World Trade Organization (WTO) trade defense measures in Ukraine. Trade defense includes anti-dumping, countervailing, and safeguard measures aimed at preventing harm to domestic producers in cases of unfair competition or sudden changes in import structures. The author examines the legal regulation of these measures in national legislation and its compliance with Ukraine's international obligations within the WTO framework.

Special attention is given to the comparative analysis of Ukrainian legal provisions with WTO norms, particularly concerning the timing and justification for applying anti-dumping and safeguard measures. It is established that while domestic legislation is adapted to WTO standards, certain discrepancies exist. For example, in the case of provisional anti-dumping measures, Ukrainian law establishes a fixed period of 4 months, while international norms require that such a period be the maximum possible period. It is also analyzed that the Ukrainian legislation does not explicitly mandate the application of the lowest possible anti-dumping duty, leaving significant discretion to regulatory bodies.

Furthermore, the article explores the specifics of safeguard measures, which can be applied regardless of the country of origin of the imported goods. The author highlights their exceptional and extraordinary

nature, requiring careful use to avoid adverse effects on end consumers. The study also examines the practices of the Ministry of Economy of Ukraine and the Interdepartmental Commission on International Trade regarding investigations and the implementation of relevant measures.

The article concludes that further harmonization of national legislation with WTO norms, particularly

through the specification of criteria for applying provisional measures and improving the mechanism for assessing the threat of harm, will enhance the effectiveness of trade defense in Ukraine.

Key words: World Trade Organization, international trade, national legislation, dumping, duty, trade defence, tariff measures, anti-dumping measures, safeguard measures, countervailing measures.

УДК 347.91:349.412
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.5>

І. О. Кравченко
orcid.org/0000-0002-6555-2733
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного та інформаційного права
Сумського національного аграрного університету

ІНСТИТУТ ПРЕДСТАВНИЦТВА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ПРИ РОЗГЛЯДІ ЗЕМЕЛЬНО-МАЙНОВИХ СПОРІВ В СУДАХ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Актуальність даної тематики наукових досліджень обумовлена розвитком сучасної судової правозастосовчої практики в питаннях процесуального представництва та його документального оформлення. Процесуальне ж законодавство, яке сьогодні регулює правозастосування інституту процесуального представництва в судах загальної юрисдикції, в тому числі і при розгляді справ, які виникають із земельно-майнових відносин, не в повній мірі відповідає тій практиці, яка на сьогодні вже апробована судами загальної юрисдикції у відповідності до доктринальних розробок та досліджень. З урахуванням даних обставин є необхідність у більш детальному дослідженні не лише процесуальної природи набуття представником процесуальних прав та обов'язків, а і процесуального оформлення їх повноважень та тих видів документів, які при цьому складаються.

Метою статті є дослідження інституту представництва в цивільному судочинстві при розгляді земельно-майнових спорів в судах загальної юрисдикції.

Виклад основного матеріалу. Інститут процесуального представництва виник в Стародавньому Римі і набув широкого свого застосування ще за часів дії формулярного судового процесу. Об'єктивною передумовою його появи стало те, що велика кількість населення Риму перебувало у складі римських легіонів, які постійно знаходились в бойових походах, спрямованих на захоплення все нових і нових територій. У зв'язку з цим, в правосудді виникла нагальна необхідність у заміні тих учасників судових процесів, які перебували у військових походах або в полоні, або були відсутні у зв'язку з державними справами [1, с. 85], іншими особами, «які володіли юридичними знаннями та риторикою, яка була невід'ємною частиною судового процесу» [2, с. 6].

Одним із найвідоміших правових пам'яток епохи раннього феодалізму була Салічна Правда, відповідно до якої представниками сторін в суді могли бути їх родичі або друзі, яких називали «соприсяжниками» [3, с. 282].

В той же час, на території Великого князівства Литовського в першій половині XIV ст.

діяло три Статути. Так, в Артикулі № 57 Статуту Великого Князівства Литовського, виданого в Кракові в 1588 р. зазначалося: «Якщо хтось, перебуваючи особисто в суді, не міг би чи не вмів сам говорити і вести свою справу, доручив її усно кому-небудь іншому, суд повинен прийняти його за представника його. Якщо хтось через свою бідність не може найняти собі адвоката, а попросив би вряда про надання адвоката, тоді вряда повинен такого адвоката безоплатно найняти. Коли б призначений адвокат підкорялися вряда не захотів, то такому не дозволяється виступати в суді і від інших осіб» [4, с. 79].

Як бачимо, інститут представництва з процесуальної точки зору вже в середні віки набув свого чіткого суб'єктного визначення щодо тих обов'язків, які поклалися судом на адвокатів як представників за призначенням.

Сьогодні в процесуальному праві існує цілий ряд дискусійних питань, які стосуються зокрема природи інституту представництва, його процесуально-правових повноважень, в тому числі і у справах, які виникають із земельно-майнових відносин, які набули спірного характеру і стали предметом судового розгляду. Так, на законодавчому рівні законодавець не дає поняття інституту процесуального представництва, зазначаючи лише те, що сторони, треті особи, а також особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, можуть брати участь у судовому процесі особисто, або через свого представника (ч. 1 ст. 58 ЦПК України). Частиною першою статті 60 ЦПК України визначаються особи, які можуть бути представниками. Такими особами є адвокат або законний представник. З урахуванням даних обставин, на доктринальному рівні дається цілий ряд понять процесуального представництва. Так, одні вчені розглядають процесуальне представництво як відносини, внаслідок яких одна особа виконує процесуальні дії від імені і в інтересах іншої особи [5, с. 89]. Інші визначають представництво як спосіб надання юридичної допомоги громадянам та організаціям, здійснюючи охорону їх прав та законних інтересів в судовому процесі [6, с. 85]. В той же час, є вчені, які зазначають,

що представництво – це процесуальна діяльність особи, яка спрямована на захист суб'єктивних прав та інтересів іншої особи [7, с. 96]. Є і такі, що визначають процесуальне представництво в декількох його розуміннях: а) процесуальне представництво є окремий, самостійний інститут процесуального права, який регулюється процесуальними нормами у вигляді послідовної регламентації взаємовідносин між довірительом і його представником; б) процесуальної діяльності, яку здійснює представник на основі наданих йому повноважень, спрямованих на вчинення юридично значимих дій від імені і в інтересах довірителя, з метою захисту його прав свобод та інтересів; в) як правовідносини, які виникають на основі закону, статуту чи договору і спрямовані на захист порушених, невизнаних чи оспорюваних прав та інтересів іншої особи [8, с. 261].

Отже, всі поняття процесуального представництва, які дають науковці, можна звести до того, що процесуальне представництво – це з одного боку, процесуальна діяльність, яку здійснює представник в інтересах довірителя на основі наданих йому письмових повноважень, які спрямовані на захист процесуальних прав та законних інтересів довірителя в судовому процесі та захисту його майнових прав та законних інтересів внаслідок їх порушення, невизнання чи оспорення – з іншого.

Зокрема, у справі № 546/343/24 про визнання права на земельну частку (пай) та виділення земельної частки (паю) в натурі, яка знаходилась у провадженні Решетилівського районного суду Полтавської області, на підтвердження повноважень представника до позовної заяви додано копію довіреності. Але, суд критично поставився до вказаного письмового документу як належного доказу на підтвердження повноважень представника, зауваживши, що на його погляд «дана позовна заява не відноситься до категорії малозначних в силу положень ч. 6 ст.19 ЦПК України та ст.274 ЦПК України, а тому представництво має здійснюється виключно адвокатом. Позивачем не надано суду доказів того, що представник позивача ОСОБА_2 має статус адвоката, та з нею укладено угоду на представництво інтересів позивача в суді саме за цим позовом, що унеможливило вирішити питання допуску до участі у справі ОСОБА_2 як представника позивача [9].

В іншій цивільній справі № 585/237/2, предметом якої були позовні вимоги про визнання договору оренди землі від 03.11.2023 р. недійсним, суддя Роменського міськрайонного суду Сумської області залишив позовну заяву Селянського (фермерського) господарства «Урожай» без руху, зазначивши, що «представником позивача (Головою СФГ «Урожай» М.І. Шев-

ченко) не додано до матеріалів позовної заяви будь-яких належних документів, які дозволяють встановити обсяг його повноважень на представництво Селянського фермерського господарства в порядку самопредставництва, зокрема, статуту, положення, трудового договору (контракту)». При цьому, суд зауважив, що «для висновку, що визнання особи такою, що діє в порядку самопредставництва, необхідно щоб у відповідному законі, статуті, положенні чи трудовому договорі (контракті) було чітко визначене її право діяти від імені такої юридичної особи без додаткового уповноваження (довіреності). Відповідно, особи, які представляють юридичну особу за довіреністю і виконують процесуальні дії на підставі наданих їм довіреністю повноважень, виступають від імені цієї особи як довірителя, а не в порядку самопредставництва.» [10].

Отже, судова практика показує, що процесуальним представництвом з одного боку здійснюється процесуальна діяльність, спрямована на захист процесуальних прав довірителя в судовому засіданні і зводиться до збору доказів, складання процесуальних документів з поданням засобів доказування до суду, процесу дослідження доказів в судовому засіданні, аналізу судових рішень та можливістю їх оскарження в апеляційному та касаційному порядку. Одночасно, процесуальне представництво спрямовується і на захист майнових прав довірителя в судовому засіданні за рахунок заявлення різного роду клопотань, в тому числі і для проведення судових експертиз з оцінки спірного майна, тлумачення змісту засобів доказування в інтересах довірителя, утаємничістю особливостей щодо правової позиції, яку відпрацьовує представник із своїм довірительом, оскарженню судових рішень в апеляційному та касаційному порядку.

В той же час, процесуальне законодавство не передбачає відокремленого закріплення процесуальних прав представників, оскільки за законом «повноваження представників сторін та інших учасників справи мають бути підтверджені: зокрема довіреністю фізичної або юридичної особи, яка повинна бути посвідчена нотаріально або у визначених законом випадках іншою особою (ч. 1 та 2 ст. 62 ЦПК України). При цьому, повноваження адвоката (ч. 1 ст. 60 ЦПК України) як представника підтверджуються довіреністю або ордером, виданим відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (ч. 4 ст. 62 ЦПК України).

У цивільній справі № 502/224/24, яка перебувала у провадженні Кілійського районного суду Одеської області, суд констатував відсутність у адвоката процесуальних повноважень на подання позову про визнання за позивачем права власності на 1/2 частку земельної ділянки та

постановив ухвалу про її повернення особі, яка її подала. Досліджуючи наданий представником позивача ордер, суд встановив, що він «виданий на підставі договору про надання правової допомоги № Ч/23 від 09.02.2024 р., копію якого також додано до позовної заяви. При ознайомленні зі змістом копії відповідного договору про надання правової допомоги встановлено, що в ньому дійсно зазначена дата укладання 09 лютого 2024 року та згідно п. 4.1. його умов Договір набуває чинності з дати його підписання, тобто 09.02.2024, і діє до 1 грудня 2025 року. Отже, звертаючись 06.02.2024 р. до суду з відповідним позовом, адвокат не мала повноважень на таке звернення, що підтверджується як відповідним договором, так і ордером» [11].

В той же час, «представник, який має повноваження на ведення справи в суді, здійснює від імені особи, яку він представляє, її процесуальні права та обов'язки» (ч. 1 ст. 64 ЦПК України). Не дивлячись на це, саме процесуальні норми права, а не довіритель, регулюють процесуальну поведінку представника в судовому засіданні, оскільки будь-які процесуальні дії усіх без винятку представників, обумовлюються із діями інших учасників судового процесу, утворюючи на цій основі цивільні процесуальні правовідносини [12, с. 102–103].

На вищевказаній нормі акцентував увагу у своєму рішенні Коломийський міськрайонний суд Івано-Франківської області, вирішуючи пред'явлені до недієздатної особи позовні вимоги про визнання право власності на частку земельної ділянки, призначеної для будівництва та обслуговування житлового будинку та господарських будівель і споруд. В даній цивільній справі суд залучив до участі у в ній якості законного представника відповідача – його опікуна, який визнав позовні вимоги у повному обсязі. Посилаючись на норми ч. 1 ст. 59 та ч. 1 ст. 64 ЦПК України, суд ухвалив рішення про задоволення позову [13].

В той же час законодавець невдало закріплює правову природу появи процесуальних повноважень представника, про яку йде мова в ч. 1 ст. 64 ЦПК України, оскільки зміст даної норми права не відповідає на питання: який же механізм «передачі» процесуальних прав особи своєму представнику? Це «передача» чи це «набуття», чи це все ж «здійснення»? Законодавець обходить це питання, зазначаючи просто – «здійснює». Але це слово в контексті норми права означає те, що процесуальні права уже набуті, а відтак такі права можливо застосовувати (здійснювати).

В цій частині (на нашу думку) найбільш вдало механізм набуття представником процесуальних прав і обов'язків свого довірителя розкрив М. М. Ясинок, який зазначає: «процесуальні

права, які зазначаються довірителем в довіреності, не є «передачею» таких «прав», це не є створенням нових прав, які походять від прав довірителя, це є простим легітимним дозволом довірителя своєму представникові користуватись певним обсягом своїх процесуальних прав у судовому засіданні» [12, с. 105].

З урахуванням даних обставин, частину 4 статті 62 ЦПК України доречно було б доповнити після слів: «Повноваження адвоката як представника підтверджуються довіреністю» словами: «в якій закріплюється дозвіл довірителя на користування його процесуальними правами та обов'язками» і далі по тексту. Таке доповнення буде узгоджуватися із змістом ч. 1 ст. 64 ЦПК України. Ті процесуальні права, які отримав представник від свого довірителя, розширеному тлумачення не підлягають. В той же час, якщо представник виходить за межі тих процесуальних прав і обов'язків, дозвіл на які він не отримав від свого довірителя, такі його дії будуть вважатися нелегітимними, хоча при цьому представник і не буде втрачати свого процесуального статусу.

Разом з тим, законодавець надає представнику лише одне процесуальне право, яке може бути реалізоване ним виключно на основі свого волевиявлення, а відтак воно не може надаватися довірителем. Реалізація такого права відбувається за рахунок подання представником свого клопотання до суду про його допит в якості свідка, що передбачено статтею 92 ЦПК України. Разом з тим, назва даної статті: «Пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників» протирічить ч. 2 ст. 76 ЦПК України, оскільки пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників не є засобом доказування. З урахуванням даних обставин, назву статті 92 ЦПК України доречно було б викласти в наступній редакції: «Допит сторін, третіх осіб та їхніх представників в якості свідків». Такі зміни будуть логічними та виправданими.

Є дискусійним і питання щодо документального оформлення повноважень представника. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 62 ЦПК України повноваження представника можуть бути підтверджені «довіреністю фізичної або юридичної особи». Ми вважаємо, що таке оформлення повноважень є характерним більш для юрисконсультів, оскільки для договірної представництва характерним є договір, який укладається між довірителем і адвокатом. Саме в такому спрямуванні і розвивається на практиці документальне оформлення як повноважень, так і підстав на участь адвоката в судовому процесі. В той же час, ч. 4 ст. 62 ЦПК України зазначає: «повноваження адвоката як представника підтверджуються довіреністю або ордером, виданим

відповідно до закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність». В той же час, у змісті ордеру не зазначаються повноваження представника. З цього можна зробити висновок, що законодавець всупереч «договірному представництву», в основі якого логічно лежить договір, а не ордер, який укладається добровільно між довірительом і адвокатом, усуває таку добровільність за рахунок ордеру, з якого неможливо зрозуміти якими процесуальними правами все ж володіє адвокат-представник.

Так, у справі № 308/7604/24 про розірвання договорів оренди землі сільськогосподарського призначення, розглянутій 01 травня 2024 року Ужгородським міськрайонним судом Закарпатської області, суддя залишив позовну заяву без руху, констатувавши відсутність у справі належних і допустимих доказів того факту, що адвокат має право підписувати подану позовну заяву. Адвокат позивача на підтвердження своїх повноважень, як представника, надав лише ордер про надання правової допомоги з відміткою: «Договором про надання правової (правничої) допомоги повноваження адвоката не обмежуються». Вважаючи вказаного документу недостатнім для підписання позову, аргументуючи свою позицію, суд у своїй ухвалі зазначив, що «відповідно до ч. 1 ст. 64 ЦПК України, представник, який має повноваження на ведення справи в суді, здійснює від імені особи, яку він представляє, її процесуальні права та обов'язки. Однак, ні в ст. 49 ЦПК України «Процесуальні права та обов'язки сторін», ні в ст. 43 ЦПК України «Права та обов'язки учасників справи», не йде мова про право підпису чи про підписання заяв, клопотань пояснень, а тільки про їх подання. А тому, за таких обставин, а саме за відсутності договору про надання правової (правничої) допомоги № 6/н від 23 січня 2024 року, на підставі якого, як зазначено в ордері, він виданий, суддя позбавлений можливості пересвідчитись, що позивач уповноважив представника підписувати позовну заяву» [14].

В той же час, застосування ордеру можливе при наданні особі безоплатної правничої допомоги. З урахуванням даних обставин, доречним було б п. 1 ч. 1 ст. 62 ЦПК України викласти у слідуючій редакції: «1. Повноваження представників сторін та інших учасників справи, мають бути підтверджені такими документами: 1) договором, який укладено між довірительом і адвокатом, або довіреністю юридичної особи». Частина 4 ст. 62 ЦПК України викласти у слідуючій редакції: «Повноваження адвоката як представника підтверджуються ордером у разі надання особі безоплатної правової допомоги».

Отже, не дивлячись на те, що інститут представництва в цивільному судочинстві і має доволі

давню свою історію як щодо його виникнення, становлення та розвитку, законодавче ж його закріплення в сьогоденнішніх процесуальних нормах права потребує все ж свого удосконалення на предмет його відповідності до сучасної судової правозастосовчої практики.

Висновки. Інститут процесуального представництва є одним із найпоширеніших засобів у сфері захисту земельно-майнових інтересів як позивача, так і відповідача при розгляді даної категорії справ в цивільному судочинстві. Процесуальні повноваження представника підлягають закріпленню в договорі про надання правничої допомоги, який укладається між довірительом (позивачем чи відповідачем) та адвокатом, що узгоджується із доктринальним поняттям договірному представництву. Саме в такому договорі довіритель надає своєму представникові право на користування своїми процесуальними правами в цивільному судочинстві. За межами такого дозволу всі дії представника будуть вважатись нелегітимними, хоча при цьому представник і не втрачає свого процесуального статусу представника.

Разом з тим, лише законодавець при наявності диспозитивної волі представника, надає йому право на зміну свого процесуального статусу представника на процесуальний статус свідка з можливістю його допиту в такому статусі із подальшим визнанням таких показань як засобу доказування.

Література

1. Підпригора О. А. Римське приватне право: підручник, вид. 3-тє перероб. та доп. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2001. 440 с.
2. Ясинок М. М. Представництво як міжгалузевий інститут: монографія. Суми: ВВП ТОВ «Мрія-1», 2006. 124 с.
3. Жидков О. А., Крашенінніков Н. А. Історія держави і права зарубіжних країн. Ч. 1. Київ: Вид-во «Норма-Інфо», 1999. 420 с.
4. Чайковський А. С., Копиленко О. Л. та ін. Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 460 с.
5. Степаненко Т. В. Цивільний процес: навчальний посібник / за заг. ред. В. А. Кройтора. Харків: Вид-во ХНУВС, 2009. 284 с.
6. Васильєв С. В. Цивільний процес: навч. посіб. Харків: ТОВ «Одіссей», 2007. 320 с.
7. Чернооченко С. І. Цивільний процес: навч. посіб., вид. 2-ге перероб. та доп. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 286 с.
8. Кірюк О. В. Цивільне процесуальне право України: підручник для магістрів та аспірантів / За заг. ред. д.ю.н, проф. М. М. Ясинка. Київ: Алерта, 2016. 576 с.
9. Ухвала Решетилівського районного суду Полтавської області від 25 квітня 2024 року у справі № 546/343/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118643293> (дата звернення: 10.02.2025).
10. Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 29 січня 2024 року у справі

№ 585/237/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116685041> (дата звернення: 10.02.2025).

11. Ухвала Кілійського районного суду Одеської області від 08 лютого 2024 року у справі № 502/224/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116844367> (дата звернення: 10.02.2025).

12. Ясинок М. М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України: теорія і практика: монографія. Київ: Алерта, 2014. 352 с.

13. Рішення Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 21 лютого 2024 р. у справі № 346/6665/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117332266> (дата звернення: 10.02.2025).

14. Ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 01 травня 2024 року у справі № 308/7604/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118777632> (дата звернення: 12.02.2025).

Анотація

Кравченко І. О. Інститут представництва в цивільному судочинстві при розгляді земельно-майнових спорів в судах загальної юрисдикції. – Стаття.

В статті досліджуються особливості сучасного правозастосування щодо інституту процесуального представництва при розгляді земельно-майнових спорів, які розглядаються судами загальної юрисдикції. Автор звертає увагу на те, що поняття процесуального представництва, правова природа «передачі» чи «набуття» або «здійснення» процесуальних прав представником, в тому числі і у справах земельно-майнового характеру в нормах ЦПК України відсутні. В статті розкривається правова природа набуття процесуальних прав представником, який полягає у «простому легітимному дозволі довірителя на користування його процесуальними правами представником» права якого закріплюються в договорі про надання правничої допомоги.

Критично відноситься автор і до оформлення договірною процесуального представництва за рахунок ордеру чи довіреності, яке сьогодні пропонується законодавцем, оскільки договірне представництво виникає не на основі ордеру чи довіреності, а на основі договору, де зазначаються не лише права і обов'язки сторін, але і їх матеріальна оплата роботи та відповідальність сторін такого договору. Оформлення ж повноважень на основі довіреності сьогодні є характерним лише для процесуальної роботи юри-консультацій, та ордерів при наданні особі безоплатної правничої допомоги.

В роботі досліджується судова практика участі представників у справах земельно-майнового характеру. На основі аналітичного дослідження сучасної судової практики та процесуального законодавства,

автор пропонує цілий ряд змін до норм Цивільного процесуального кодексу України, що дало б можливість удосконалити інститут процесуального представництва в цілому з урахуванням сучасної судової практики та теорії цивільного процесуального права.

Ключові слова: правозастосовча практика, цивільний процес, довіритель, представник, процесуальні права, договір, ордер, докази, доказування, оренда земель сільськогосподарського призначення.

Summary

Kravchenko I. O. The institute of representation in civil proceedings in the consideration of land and property disputes in courts of general jurisdiction. – Article.

The article examines the features of modern law enforcement regarding the institution of procedural representation in the consideration of land and property disputes, which are considered by courts of general jurisdiction. The author draws attention to the fact that the concept of procedural representation, the legal nature of the «transfer» or «acquisition» or «exercise» of procedural rights by a representative, including in land and property cases, are absent from the norms of the Code of Civil Procedure of Ukraine. The article reveals the legal nature of the acquisition of procedural rights by a representative, which consists in «the simple legitimate permission of the principal to use his procedural rights by a representative» whose rights are enshrined in the agreement on the provision of legal assistance. The author is also critical of the registration of contractual procedural representation at the expense of a warrant or power of attorney, which is currently proposed by the legislator, since contractual representation arises not on the basis of a warrant or power of attorney, but on the basis of a contract, which specifies not only the rights and obligations of the parties, but also their material payment for work and the liability of the parties to such a contract. The registration of powers on the basis of a power of attorney today is characteristic only for the procedural work of legal advisers, and warrants when providing a person with free legal assistance.

The work examines the judicial practice of participation of representatives in land and property cases. Based on an analytical study of modern judicial practice and procedural legislation, the author proposes a number of changes to the norms of the Civil Procedure Code of Ukraine, which would make it possible to improve the institution of procedural representation as a whole, taking into account modern judicial practice and the theory of civil procedural law.

Key words: law enforcement practice, civil process, principal, representative, procedural rights, contract, warrant, evidence, proving, lease of agricultural land.

УДК 347.965.43
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.6>

О. М. Перунова
orcid.org/0000-0001-8246-8800
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Харківського національного автомобільно-дорожного університету

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ПРОЦЕСУАЛЬНІЙ ФОРМІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Відповідно до ст. 76 ЦПК України *доказами* є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи [1, с. 55].

Слід зазначити, що наука представляє собою зміст та розвиток певних явищ, які представляють інтерес в конкретній галузі, або напряму, не виключенням є розвиток та застосування практично так званих юридичних фактів (доказів) без яких на сьогоднішній час ми не мислимо розгляд цивільної справи та винесення законного і обґрунтованого судового рішення, використання таких фактів набувають великого значення не тільки для учасників цивільного процесу, але мають значення для аргументації правосуддя, оформлюючи кожну цивільну справу суд офіційно зазначає вигляд спору який буде притаманний лише йому, його процесуальній формі і характерному змісті.

Зазначимо, що сьогодні ЦПК України має в своєму змістовому фіксуванні велику купу різновидів доказової бази, яку так чи інакше ми можемо використовувати при цивільному спорі: це і письмові, речові, електронні докази, висновки експерта, показання свідки, як відомо докази подаються сторонами та іншими учасниками справи і характерним для них є те, що вони не повинні ґрунтуватися на припущеннях, учасники повинні сумлінно і добросовісно представляти їх для суду.

Судові докази – це діалектичне поєднання інформації (змісту) та її процесуальної форми. Інформація, що відображається у доказах, є предметною. Оскільки вона стосується обставин цивільної справи. Але пізнати дану інформацію можна тільки через її носія [2, с. 34].

Незважаючи на всю різноманітність використання різних видів юридичних фактів, нас у даному випадку зацікавило застосування саме електронного формату доказової бази, оскільки на сьогоднішній час розгляд і вирішення цивільних справ може відбуватися, як у класичному форматі ведення процесуальної форми так і в форматі електронного суду – єдиної судової інфор-

маційно-телекомунікаційної системи (ЄСІЕС). Отже в цих двох варіантах ведення цивільного судочинства, суд може використовувати саме юридичні факти в вигляді електронної доказової бази і користуватися нею для винесення судової постанови при вирішенні судового спору.

Зазначимо, що тут не обійшлося без розуміння такого сучасного явища, як *цифровізація* судової системи, яку ми спостерігаємо як тенденцію ведення майбутнього судового розгляду, що веде до певної трансформації процесуальної форми цивільного судочинства, на перетворення її у формат більш електронного використання, ведення справи дистанційно, складання електронного листа, може бути голосове, або текстове повідомлення, листування і т.і.

Тому, ми можемо підкреслити, що використання електронного доказу, та ще і особливо в веденні судової справи дистанційно впливає на застосування формату змісту і форми цивільного судочинства, тим неймовірніше, що характеристика електронних доказів є достатньо специфічною, про що говорить нам твори різних юридичних теоретиків, серед яких: Павлова Ю.С., Вернідубов І. та Белікова С., Полуніна О.О. та інші.

Так Павлова Ю.С., у своїй праці приділяла увагу запровадженню дослідження зарубіжного досвіду, науковець вважає що є необхідність звернутися до впровадження та використання електронного доказу в країнах прецедентного права та романо-германського типу права. Відомо, що законодавству країн прецедентного типу не характерна наявність кодифікованих нормативно-правових актів, а перевага у регулюванні суспільних відносин віддається судовому прецеденту. Авторка робить акцент на американську систему, німецьку, французьку, систему Англії, а саме типологізації таких електронних доказів (документи написані на комп'ютері; збережені шляхом підключення даних; збережені електронні листи; записи і т. і).

Запровадження та розвиток використання електронних доказів у цивільному процесі Франції та Німеччини тісно пов'язано з явищами електронних електронного підпису та електро-

ного документу. Для законодавства США та Великобританії не характерне пряме визначення поняття електронного доказу як такого, при цьому американська наукова доктрина, як і англійська, широко використовує це поняття. Електронний доказ охоплює всі можливі докази та інформацію, яка може бути передана або збережена за допомогою цифрових пристроїв чи програм та які можуть скласти фактичну інформацію про будь-який факт [3 с. 32].

Вернідубов І. та Белікова С. У своїй праці вказують на різноманіття видової класифікації електронних доказів і їх ознаки, а саме: існування у нематеріальному вигляді; необхідність використання певних технічних засобів для їх застосування у суді; можливість перенесення чи копіювання на різні технічні пристрої без втрати їх сутності; оригінал електронного доказу може бути доданий до матеріалів судової справи у будь-якому виді судочинства. Особливо важливим фактором для ухвалення судового рішення у справі є відповідність електронних доказів основним чотирьом критеріям: належність, допустимість, достовірність та достатність [4 с. 303].

Полуніна О.О. на сторінках своєї роботи вказує, що існує велика ймовірність, що вже найближчим часом вітчизняне судочинство повністю перейде на електронне доказування, що передбачає абсолютну відмову від особистого спілкування між учасниками процесу і між суддею та учасниками судової справи, що у свою чергу, призведе до необхідності перегляду сутності та змісту багатьох засад і принципів судового провадження. Насамперед принципу безпосередності судового розгляду [5 с. 44].

Отже, ст. 100 ЦПК України, зазначає, що електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб – сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі в тому числі в мережі Інтернет [1, с. 69].

Питання полягає в тому, що сьогодні електронні докази представляють собою певне різноманіття зі своїми технічними характеристиками і це так чи інакше впливає за їх формат обізнаності для суду і учасників судового розгляду, особливо це ускладнюється у вивчення та прийняття таких доказів в форматі дистанційного розгляду справи і від того, до таких юри-

дичних фактів суд повинен приймати як умова більшій вимоги розпізнання та відповідальності їх законності, допустимості, достовірності, належності і все одно не зважаючи на те, ст. 100 ЦПК України у своїй нормі дає можливість учасникам справи подавати електронні докази до суду, вони повинні зазначити про наявність у них паперової копії цього електронного доказу, тобто заздалегідь законодавство все одно з певною недовірою відноситься до формату подачі електронних доказів і все одно вимагає більш аргументованого (паперового формату).

Вважаємо, що від того ми можемо визначити суперечливий формат оцінки таких доказів для суду, їх критерії по яких визначається можливість взагалі їх приймати і розглядати в залі судового слухання, особливо виникають питання, якщо судовий розгляд проходить дистанційно, це означає і вказує на можливість, лише в електронному форматі прикладати та переглядати докази зі справи. Стаття 100 ЦПК України вказує у п. 4, що учасник справи, який подає копію електронного доказу, повинен зазначити про наявність у нього або іншої особи оригіналу електронного доказу. Але, тут вважаємо треба звернути увагу на можливість певної недостовірності таких доказів, якості їх перевірки в формі оригіналу, тому, що критерій оцінки таких юридичних фактів для суду ще є невідомими і не визначеними законодавством.

Таким чином, акцентуємо нашу увагу на тому, що сучасний етап ведення цивільного процесу припадає на виникнення необхідного технічного уявлення і електронного запровадження у застосуванні цифровізації в судовій системі, це спонукало на виникнення новітніх технічних можливостей для цивільного суду, які сучасне цивільне законодавство не може оминати і від того ми вже можемо розраховувати на цю можливість як на *необхідну*, але незважаючи на такий закладений фундамент новітніх технологій, суд в деяких питаннях залишається не обізнаним і не має конкретних правил тлумачення електронних юридичних явищ, а саме наприклад, формат вигляду достовірності такого електронного доказу. Тому судовій системі сьогодні приходиться не легко, вона вимушена на ходу реалізовувати і засвоювати практичні навички використання новітніх технологій і формат їх розпізнання в їх юридичній необхідності для вирішення конкретної справи і винесення законного і обґрунтованого судового рішення.

Отже, важливою складовою правосуддя у цивільних справах є доказування. Діяльність суду та учасників судового процесу є специфічною і необхідною, вона на сьогоднішній день є врегульованою процесуальною формою (нормами цивільного законодавства), і ще на при

кінці розгляду спору буде мати і свій притаманний їй процесуальний зміст. Безперечно використання формату електронного доказу, буде залежати від логічного збору доказової бази з її різноманіттям, серед яких одним із новітніх є електронний доказ.

Підкреслимо, що ЦПК України та діяльність учасників спору мають змогу застосовувати всі їх різновиди, якщо вони є у справі, тому, вважаємо за необхідне визначити і розмежувати певні характерні, **ознаки електронних доказів**, тому, що ми маємо справу з їх *видовими різновидами*, так сталося, *та залежними від того характерними особливостями*.

Перш за все, відносно різновиду всі вони є зазначеними у ЦПК України, ми їх зазначали вище згідно ст. 100 ЦПК України: інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб – сайті (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі в тому числі в мережі Інтернет.

А по друге, можна визначити *характерні особливості* таких доказів, вони можуть бути: нестійкими, за певних обставин інформація в пам'яті пристрою може бути змінена або втрачена; можна копіювати без втрати якості необмежену кількість разів, і будь-яка наступна копія не буде відрізнятися від оригіналу; можуть бути створені людиною, так і бути результатом функціонування інформаційної системи; потребують специфічного порядку збирання, перевірки й оцінки; вільно переміщуються в електронній мережі без технічного носія та не мають нерозривного зв'язку з матеріальним носієм; не видно неозброєним оком: вилучити їх подекуди може лише спеціаліст; можуть бути підробкою в якості використання штучного інтелекту; залежить від енергопостачання: у разі розрядки пристрою або недостатності пам'яті система накладає (записує) нову інформацію замість попередньої, а це значить, що й докази можуть бути знищені; комп'ютерна пам'ять може бути пошкоджена або знищена під впливом фізичних факторів; може бути видалена автоматично, або може бути збій видалення конкретних файлів.

Зауважимо, таким чином, що кожен з цих електронних доказів відповідно своєї характеристики повинен мати дуже вузькі параметри вивчення та визнання їх достовірності при роз-

гляді цивільної справи, і тому вважаємо, що кожен з них все ж таки на майбутнє буде мати визнані законодавчо правила їх прийняття при розгляді цивільної справи.

Так, наприклад достовірність звуко- та відео-запису потрібна перевірятися технічними аспектами їх створення, саме з якого пристрою вони робилися, і не застосовувався при цьому штучний інтелект, а цю характеристику може провести лише спеціаліст (експерт), який знається на цій справі.

Оцінювання електронних доказів – це розумово – процесуальна діяльність суду та учасників справи, яка направлена на здійснення остаточного висновку щодо підтвердження або спростування фактів предмету доказування за допомогою електронних доказів. Зміст оцінювання електронного доказу формують індивідуальні (належність, допустимість та достовірність) та системні (достатність та взаємозв'язок доказів) критерії їх оцінювання [6, с. 375].

Визначимо, що сьогодні цивільні суди все більше використовують у своїй діяльності розгляд формату електронного доказу, це вже сучасність цифровізації та технічного прогресу, який не оминув і судову систему. Але, вважаємо, що в результаті такого застосування можуть виникнути різні, багатогранні, унікальні випадки при оцінці цих юридичних фактів і з боку учасників цивільного судочинства і також при прийнятті їх судом для розгляду.

Дозвольте, надати деякі на татки по прийняттю деяких різновидів таких електронних фактів:

- що електронні докази слід розглядати в форматі лише електронних даних на портативних носіях чи в мережі Інтернет, і тому подачі таких доказів не може бути в форматі скріншотів, Інтернет посилань чи копій, учасники справи повинні бути зацікавлені в доцільності збереження оригіналу таких доказів на відповідних носіях;

- суд може розглядати лише ті електронні докази (листи), і які надходять з існуючої електронної пошти і підтверджують приналежність до конкретного учасника (персоніфікація) цивільного судочинства;

- скріншоти не слід розцінювати, як належні докази, вони не є в даному випадку аутентичними на сто процентів і повинні підпадати під сумнів їх оцінки судом;

- електронні (цифрові) докази набагато легше змінити чи підробити, ніж традиційні форми доказів, від того вони набувають дуже великого значення для їх оцінки і прийняття до судового розгляду;

- цивільні суди повинні користуватися певною системою на майбутнє, яка дозволяє роз-

пізнати використання штучного інтелекту та підробку електронного доказу (відео, аудіо запис і т.і.) – це є дуже важливим для достовірності такого доказу.

Отже, використання електронних доказів є достатньо різноманітним і неоднозначним сьогодні для цивільного судочинства, хоча можна сказати набуває все більшого застосування учасниками судової справи. Також слід вказати на складність їх розпізнання, що обумовлюється тим, що норми ЦПК України лише зазначають наявність таких доказів, але їх оцінку дослідження та спірні питання по їх використанню лише припускаються, без усякої конкретики.

Таким чином, такі наукові дослідження відносно питань застосування електронного формату доказової бази ще по переді серед науковців та юристів – практиків, це прекрасна можливість проаналізувати процесуальні особливості характеру цих логічних електронних фактів, що використовуються учасниками судового спору. Вид електронного доказу сьогодні залежить перш за все від його носія (матеріального збереження чи фіксування) та від процесуального змісту такого об'єкта, що безперечно має значення для вирішення цивільної справи і винесення законного і обґрунтованого судового рішення.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України. Суми: ТОВ ВВП НОТІС. 2023. 256 с.
2. Андрійцо В.Д. Докази як об'єкт на етапі збирання доказів у цивільному процесі. *Право і суспільство*. 2013. №4. С. 33038.
3. Павлова Ю.С. Електронний доказ в цивільному процесі: Зарубіжний досвід. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. №2. 2023. С. 29–33.
4. Вернидубов І., Белікова С. Електронні докази: Поняття, особливості та проблеми щодо їх дослідження судом. *EUROPEAN POLITICAL AND LAW DISCOURSE*. Volume 5 Issue 2. 2018. С. 299–305.
5. Полуніна О. О. Електронні докази як особливий засіб доказування у цивільному процесі. Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні : ім. Ю.С. Червоного (Одеса. 18 грудня 2020 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., професора Н.Ю. Голубевої. – Одеса : Фенікс, 2020. – С. 42–45.
6. Феннич В.П. Оцінка електронних доказів у цивільному процесі (на прикладах окремих категорій судових справ). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. №71.С. 371–375.

Анотація

Перунова О. М. Використання електронних доказів у процесуальній формі цивільного судочинства. – Стаття.

У статті проаналізовано поняття щодо використання електронних доказів в якості новітнього правового та процесуального розуміння цих юридичних фактів, що можуть вноситися учасниками судового процесу при розгляді цивільної справи у суді. Визначено, що ведення цивільного процесу припадає

на виникнення необхідного електронного запровадження у застосуванні цифровізації в судовій системі, це спонукало на виникнення новітніх технічних можливостей для цивільного суду, які сучасне цивільне законодавство не може оминати і від того ми вже можемо розраховувати на цю можливість як на *необхідну*. Проаналізовано необхідність розмежувати певні характерні, *ознаки електронних доказів*, тому, що ми маємо справу з їх *видовими різновидами*, так сталося, *та залежними від того характерними особливостями*.

Розглянуто, що кожен вид електронного доказу відповідно своєї характеристики повинен мати дуже вузькі параметри вивчення та визнання їх достовірності при розгляді цивільної справи, і тому вважаємо, що кожен з них все ж таки на майбутнє буде мати визнані законодавчо правила їх прийняття при розгляді цивільної справи.

Використання електронних доказів є достатньо різноманітним і неоднозначним сьогодні для цивільного судочинства, хоча можна сказати набуває все більшого застосування учасниками судової справи. Підкреслена складність їх в розпізнанні – це обумовлюється тим, що норми ЦПК України лише зазначають наявність таких доказів, але їх оцінку дослідження та спірні питання по їх використанню лише припускаються, без усякої конкретики.

Зроблено висновок, що наукові дослідження відносно питань застосування електронного формату доказової бази ще по переді серед науковців та юристів – практиків, це прекрасна можливість проаналізувати процесуальні особливості характеру цих логічних електронних фактів, що використовуються учасниками судового спору. Вид електронного доказу сьогодні залежить перш за все від його носія (матеріального збереження чи фіксування) та від процесуального змісту такого об'єкта, що безперечно має значення для вирішення цивільної справи і винесення законного і обґрунтованого судового рішення.

Ключові слова: електронні докази, процесуальна форма, цивільне судочинство, цифровізація, єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система.

Summary

Perunova O. M. The use of electronic evidence in the procedural form of civil proceedings. – Article.

The article analyzes the concept of using electronic evidence as a modern legal and procedural understanding of these legal facts, which may be submitted by participants in court proceedings when considering a civil case in court. It is determined that the conduct of civil proceedings requires the introduction of digitalization into the judicial system, which has led to the emergence of new technical capabilities for civil courts. Modern civil legislation cannot ignore this development, and thus, we can already consider this opportunity as a necessity.

The necessity of distinguishing certain characteristic features of electronic evidence is analyzed, as they have various types and are dependent on their specific characteristics. It is noted that each type of electronic evidence, according to its characteristics, must have very narrow parameters for study and recognition of its reliability in civil proceedings. Therefore, it is believed that in the future, each type of electronic evidence will have legally established rules for its acceptance in civil cases.

The use of electronic evidence is currently quite diverse and ambiguous in civil proceedings, although

it is becoming increasingly utilized by participants in court cases. The complexity of identifying such evidence is emphasized – this is due to the fact that the Civil Procedure Code of Ukraine only acknowledges the existence of such evidence but merely assumes their assessment, research, and controversial issues related to their use without providing any specific details.

It is concluded that scientific research on the application of electronic formats in the evidentiary base is still ahead for scholars and legal practitioners. This

presents a great opportunity to analyze the procedural characteristics of these logical electronic facts used by parties in litigation. The type of electronic evidence today primarily depends on its carrier (material storage or recording) and on the procedural content of such an object, which is undoubtedly significant for resolving civil cases and rendering lawful and justified court decisions.

Key words: electronic evidence, procedural form, civil proceedings, digitalization, Unified Judicial Information and Telecommunication System.

УДК 347.23
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.7>

Г. Г. Харченко
orcid.org/0000-0002-4525-2805
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ПЕРЕРОБЛЕНУ РІЧ

У главі 24 Цивільний кодекс України [1] (далі – ЦК України) передбачає чимало способів набуття права власності. Помітне місце серед них посідає переробка, відома нам ще з часів римського приватного права. У Стародавньому Римі цей спосіб визначався латинським терміном *specificatio* і передбачав використання особою чужої рухомої речі як матеріалу внаслідок чого утворювалась нова річ. Доволі тривалий час серед римських юристів не було єдності за ким доцільно визнавати право власності на нову перероблену річ – специфікатором чи власником переробленої речі. Наразі таку саму дилему, по-своєму, вирішує й цивільне законодавство України і залежно від конкретних обставин життєвої ситуації власником нової речі, утвореної через переробку, потенційно може стати і специфікатор, і власник переробленої речі.

Прикладними питаннями застосування такого способу набуття особою права власності на річ як переробка свого часу займалось немало правознавців, зокрема, Н. С. Безсмертна, О. В. Дзера, В. В. Дубовик, О. М. Калітенко, І. А. Спасибо, Д. Ю. Сурай та ін., однак, попри це, актуальність порушеного вище питання не зменшується особливо крізь призму динаміки розвитку судової практики, що потребує постійної додаткової уваги правників.

Метою написання цієї статті є визначення основних характеристик переробки як способу набуття права власності, аналіз його правозастосування крізь призму положень цивільного законодавства України та особливостей судової практики в Україні.

Доцільно зазначити, що переробкою або специфікацією (лат. *specificatio*) відповідно до ч. 1 ст. 332 ЦК України вважається використання однієї речі (матеріалу), в результаті чого створюється нова річ.

У ч. 1 ст. 332 ЦК України, по суті, надана правова дефініція переробки, де, окрім іншого, фігурує дві правові категорії – річ і матеріал. Матеріалом може бути лише рухома річ. Нею відповідно визнається та рухома річ, яка використовується для створення нової речі. Остання, до речі, може бути як рухомою, так і нерухомою.

Після переробки матеріал стає складовою частиною нової речі, а тому у будь-якому разі, незалежно від того, за якими частинами ст. 332 ЦК України, в-решті-решт, буде визначатися власник нової речі, матеріал не підлягає відокремленню (ч. 2 ст. 187 ЦК України).

Слід зазначити, що переробка є первинним способом набуття права власності на річ. Цей спосіб характеризується тим, що нова річ обов'язково створюється з матеріалів, які належать іншій особі, що, між іншим, не виключає можливість використання специфікатором також і власних матеріалів у процесі переробки.

Важливим аспектом практики Верховного Суду є те, що питання створення нової речі в порядку специфікації з виникненням права власності на новостворене майно досліджується не тільки в контексті ст. 332 ЦК України, а й крізь норми ст. 331 ЦК України. Зокрема зазначається, що для виникнення в порядку специфікації права власності на нерухоме майно мають бути наявними також умови, визначені ч. 2 ст. 331 ЦК України: право власності на новостворене нерухоме майно (житлові будівлі, споруди) виникає у момент завершення будівництва даного об'єкту. У разі якщо законом або договором передбачено, що право власності на нерухоме майно виникає з моменту прийняття його до експлуатації або державної реєстрації, то право власності на дане майно виникає з моменту прийняття до експлуатації або державної реєстрації [2].

Сьогодні цивільне законодавство України не містить чітких критеріїв, за якими можна було б визначити достатність здійсненого використання однієї речі (матеріалу) для створення іншої, нової речі. Зазначена обставина підвищує роль судової практики в остаточному вирішенні спорів щодо того, чи призвела певна діяльність до створення нової речі чи ні. Так, наприклад, Верховний Суд констатує, що реконструкція (перебудова) не спричинює створення нового нерухомого майна, а лише свідчить про зміни вже існуючого об'єкта, а вже існуючий об'єкт зі зміненими зовнішніми та внутрішніми параметрами не може визнаватися новоствореною нерухомістю [3].

Так само важливо звернути увагу на позицію Верховного Суду про те, що в розрізі ст.ст. 331, 332 ЦК України, якими регулюються правовідносини набуття права власності на новостворене майно, перероблену річ, не можна розглядати випадки набуття права власності на майно як сільськогосподарську продукцію та плоди, що виробляються, добуваються, одержуються з речі або приносяться річчю, оскільки це питання є предметом окремого правового регулювання (ст. 189 ЦК України), тоді як перероблена річ, як правило, є наслідком виконання договору підряду [4].

Слід взяти до уваги, що юридична (позасудова) формалізація факту створення нової речі з точки зору сучасної практики Верховного Суду не завжди є достатньою підставою для висновку про створення нової речі. Так, виключення квартири з житлового фонду для подальшого використання її під магазин непродовольчих товарів не слід кваліфікувати як факт створення нового окремого об'єкта в розумінні ст.ст. 331, 332 ЦК України [5].

У своїй правозастосовній практиці Верховний Суд, зокрема, звертає увагу на необхідність відрізнити поняття «поліпшення» речі, яке може мати свої наслідком створення нової речі через переробку, та «ремонт» речі. Поліпшення речі означає проведення в ньому таких змін, завдяки яким суттєво збільшується вартість майна, його корисність, порівняно з попереднім станом *без зміни функціонального призначення речі*, тоді як при проведенні ремонту відбувається не зміна майна, а відновлення його стану, корисних властивостей [6]. Попри те, що поліпшення речі зазвичай не веде до створення нової речі, проте і повністю не виключає цього, що доводить ч. 4 ст. 778 ЦК України.

За загальним правилом, наведеним у ч. 2 ст. 332 ЦК України, особа, яка самочинно переробила чужу річ, не набуває право власності на нову річ і зобов'язана відшкодувати власникові матеріалу його вартість. У зазначеній нормі йдеться про неуправненість специфікатора на вчинення переробки чужої речі, тобто у нього відсутнє право на розпорядження (знищення шляхом переробки) чужою річчю (наприклад, на підставі договору або через наявність права господарського відання або оперативного управління), що виключає можливість визнання такої діяльності правомірною.

В своїй практиці Верховний Суд пов'язує самочинну переробку виключно із недобросовісністю специфікатора [7], проте ці категорії не завжди є взаємопов'язаними. Самочинну переробку може здійснити й добросовісний специфікатор, який до завершення процесу переробки чужої речі в силу об'єктивних причин просто не

знав і не міг знати, що його право на річ має вади, а тому він є добросовісним, проте незаконним її володільцем. Отож, самочинну переробку потенційно може здійснити як недобросовісний, так і добросовісний специфікатор, відмінність між ними полягає в тому, чи є, або немає умислу в неправомірних діях специфікатора, у разі якщо добросовісність визначати протягом всього часу володіння річчю, а не лише на момент заволодіння нею.

Самочинність переробки є обставиною, яка має виключати можливість набуття права власності на новостворену шляхом переробки нову річ. Цей імператив закону зумовлює неможливість набуття специфікатором права власності на самочинно перероблену річ на підставі ч. 4 ст. 332 ЦК України, що в контексті недобросовісності специфікатора, до якого Верховний Суд прив'язує своє правозастосування норми ч. 2 ст. 332 ЦК України, є цілком логічним, оскільки виключає з переліку потенційних власників на перероблену річ, осіб, які свідомо порушили право власності на річ (матеріал) іншої особи.

При вчиненні самочинної переробки чужої речі специфікатор не тільки не може набути право власності на нову річ, а й зобов'язаний відшкодувати власникові матеріалу його вартість. Причому на такий обов'язок специфікатора не впливає факт набуття власником матеріалу права власності на річ на підставі ч. 3 ст. 332 ЦК України.

Ч. 2 ст. 332 ЦК України чітко не вказано, на який момент часу має визначатися вартість використаного для самочинної переробки матеріалу, проте, керуючись принципом справедливості, вбачається правильним визначати цей момент моментом вирішення спору між сторонами.

Крім відшкодування власникові матеріалу його вартості на підставі ч. 2 ст. 332 ЦК України, останній може висунути вимогу й щодо відшкодування моральної шкоди на підставі загальної норми ч. 3 ст. 386 ЦК України, яка допускає у разі порушення права власності порушувати питання про відшкодування як моральної, так і майнової шкоди, завданої колишньому власнику речі.

Відповідно до ч. 3 ст. 332 ЦК України пріоритетне право на набуття права власності на нову *рухому* річ, створену специфікатором шляхом переробки речі-матеріалу власника, надається самому власнику використаного матеріалу, якщо інше не встановлено договором або законом.

З огляду на те, що загальне правило набуття права власності на майно у ч. 1 ст. 328 ЦК України втілено у формулу простого легітимного дозволу – «*дозволено все, що не забороняється законом*», це допускає можливість виникнення права власності й за аналогією закону. Тобто за

аналогією ч. 3 ст. 332 ЦК України може унормуватись питання виникнення права власності й на нерухомі речі за умови, що інше не передбачено положеннями договору або закону.

Для набуття права власності на новостворену шляхом переробки річ власник використаного матеріалу повинен мати відповідне бажання, а тому його волевиявлення є визначальним чинником для виникнення у нього права власності на нову річ.

У разі набуття права власності на нову річ, власник матеріалу зобов'язаний відшкодувати вартість переробки особі, яка її здійснила, якщо інше не впливає з домовленості між ними (ч. 5 ст. 332 ЦК України).

На виняток із дії загального правила ч. 3 ст. 332 ЦК України щодо пріоритетного набуття власником використаного матеріалу права власності на створену шляхом переробки нову річ вказує ч. 4 ст. 332 ЦК України. На відміну від ч. 3 ст. 332 ЦК України, норма ч. 4 ст. 332 ЦК України не прив'язана лише до рухомих речей, тобто набуття права власності специфікатором на нерухому річ ч. 4 ст. 332 ЦК України не виключає [8].

Згідно з ч. 4 ст. 332 ЦК України специфікатор може набути право власності на новостворену шляхом переробки річ тільки за наявності одночасно таких умов:

1) вартість переробки і створеної нової речі *істотно перевищує* вартість матеріалу.

2) бажання специфікатора щодо виникнення в нього права власності на нову річ.

До цих двох перелічених вище умов, які чітко визначені у ч. 4 ст. 332 ЦК України, судовою практикою з огляду на свою інтерпретацію ст. 332 ЦК України, додає й іншу додаткову обов'язкову умову: *добросовісність специфікатора*. На думку Верховного Суду, ця кваліфікаційна ознака способу набуття права власності, визначеного ч. 4 ст. 332 ЦК України, впливає з імперативу норми ч. 2 ст. 332 ЦК України, якою категорично визначається, що особа, яка самостійно переробила чужу річ, не набуває право власності на нову річ [9].

Доцільно звернути увагу, що передбачаючи таку обов'язкову умову для набуття специфікатором права власності як його добросовісність, разом з тим Верховний Суд не конкретизує, з якого саме моменту для застосування ч. 4 ст. 332 ЦК України має визначатись добросовісність специфікатора – на момент заволодіння майном (*часткова добросовісність*) або протягом всього процесу здійснення переробки чужого матеріалу для створення нової речі (*абсолютна добросовісність*).

Наразі ЦК України демонструє можливість застосування обох концепцій добросовісності

в нормах кодифікованого акта. Так, в концепт ст.ст. 344 та 388 ЦК України покладено критерій часткової добросовісності, а тому добросовісність особи визначається крізь призму концепції добросовісного *заволодіння* майном, тобто особа при заволодінні чужим майном не знала і не могла знати про можливі дефекти свого володіння.

Натомість у ч. 1 ст. 390 ЦК України бачимо застосування вже іншого критерію – критерію абсолютної добросовісності, коли недобросовісність набувача в даному разі зумовлена тим, що особа знала або могла знати, що вона *володіє* майном незаконно, тобто добросовісність визначається крізь призму всього часу володіння річчю. Проте, що дивно, у ч. 2 ст. 390 ЦК України цей критерій добросовісності знову змінюється, оскільки добросовісність набувача не ставиться в пряму залежність, чи дізнався або міг дізнатися набувач про незаконність свого володіння протягом всього періоду володіння річчю, а тому його статус добросовісного набувача не змінюється навіть якщо він дізнався про власника такого майна до вручення йому повістки до суду у справі за позовом власника про витребування майна.

Таким чином, можна констатувати, що на законодавчому рівні питання добросовісності особи не завжди прописується ясно і однозначно, а тому з огляду на те, що Верховний Суд притримується позиції, що застосування ч. 4 ст. 332 ЦК України є можливим для набуття права власності саме добросовісним набувачем, конкретизація критерію визначення цієї добросовісності в судових рішеннях не було б зайвим.

Разом з тим логіка тлумачення Верховним Судом ч. 2 ст. 332 ЦК України дає підстави для висновку, що добросовісність специфікатора тут оцінюється судом все таки крізь критерій абсолютності його добросовісності, а тому добросовісність оцінюється не на момент заволодіння річчю, а протягом всього часу володіння річчю. За таким підходом ч. 2 ст. 332 ЦК України і розглядається як імператив, який повністю виключає набуття права власності на новостворену шляхом самостійної переробки речі з огляду на наявність умислу на порушення права власності власника матеріалу (речі) з боку специфікатора, який свідомо вчиняє неправомірну переробку чужої речі, завідомо знаючи, що матеріал належить іншій особі.

Вище вже зазначалось, що однією з умов юридичного складу (підстави), за яким у специфікатора може виникнути право власності на нову річ є *істотне перевищення* вартості переробки і створеної нової речі вартості використаного чужого матеріалу. Істотна різниця у вартості переробки і створеної нової речі порівняно з вартістю використаного чужого матеріалу є оціночною кате-

горією і в кожному конкретному випадку має визначатися судом залежно від обставин конкретної справи. Вартість створеної шляхом переробки нової речі може визначатись за ринковими цінами на таку річ, тоді як вартість переробки може визначатися не лише самою роботою специфікатора, а й іншими чинниками, зокрема вартістю використаних в цій роботі речей (матеріалів) самого переробника.

Переробка як процес створення нової речі може здійснюватися різними способами, зокрема, через реконструкцію, добудову, модернізацію, монтаж, збирання тощо. Втім, слід пам'ятати, що означені способи не завжди ведуть до створення нової речі, тому при розгляді таких справ позивач, він же й специфікатор, вимагаючи від суду визнати за ним право власності на нову річ на підставі ч. 4 ст. 332 ЦК України, має довести, що через переробку відбулись істотні та якісні зміни ознак речі для того, щоб отриманий внаслідок його діяльності результат від використання чужого матеріалу, можна було б кваліфікувати як нову річ.

У разі задоволення позову на підставі ч. 4 ст. 332 ЦК України, особа, яка здійснила переробку, зобов'язана відшкодувати власникові матеріалу моральну шкоду. Про відшкодування майнової шкоди власникові матеріалу, який через його переробку було знищено як річ, у ч. 4 ст. 332 ЦК України не йдеться. Проте це не виключає таку вимогу з боку власника матеріалу до специфікатора на підставі ч. 3 ст. 386 ЦК України, відповідно до якої власник, права якого порушені, має право на відшкодування завданої йому майнової та моральної шкоди.

Аналіз положень ст. 332 ЦК України показує, що зазначена стаття унормовує можливість набуття права власності двома особами: або власником матеріалу, через використання якого шляхом переробки було створено нову річ (ч. 3 ст. 332 ЦК України); або специфікатором на підставі ч. 4 ст. 332 ЦК України. У разі відсутності у власника використаного матеріалу й у специфікатора бажання набути право власності на нову річ, створену шляхом переробки, така річ стає безхазайною і виникнення на неї права власності вже визначається положеннями ст. 335 ЦК України.

Разом з тим, якщо власник матеріалу все таки виявив бажання набути право власності на виготовлену з його матеріалу нову річ, то одночасно з набуттям права власності на таку річ у власника використаного матеріалу виникає й обов'язок відшкодувати вартість переробки специфікатору, якщо інше не встановлено договором. У вартість переробки може включатись різні складові, зокрема робота специфікатора, використані ним для створення нової речі власні

і чужі (третіх осіб) матеріали тощо. Розмір відшкодування вартості переробки специфікатору може бути зменшено за рахунок зарахування зустрічних вимог, оскільки у разі порушення права власності, власник використаного матеріалу має на відшкодування завданої йому майнової та моральної шкоди (ч. 3 ст. 386 ЦК України). Завдання майнової шкоди у такому разі також є можливим, наприклад, у разі якщо вартість новоствореної речі є меншою ніж вартість використаного матеріалу.

Розмір вартості переробки специфікатор і власник використаного матеріалу можуть визначити між собою самостійно за домовленістю, без звернення до суду.

Підсумовуючи зазначене вище, можна дійти висновку, що сьогодні правильне використання такого способу набуття права власності як переробка прив'язано не лише до положень ст. 332 ЦК України, а передбачає комплексний аналіз цих норм разом з іншими взаємопов'язаними зі ст. 332 ЦК України статтями кодексу, зокрема ст.ст. 328, 331, 335, 386 ЦК України. Значним фактором тут виступає й судова практика, інтерпретація якою правових положень цивільного законодавства має усувати можливі недосконалість правових норм і дискусійні моменти практики їх правозастосування через неясність і нечіткість окремих приписів закону.

Література

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 28.02.2025).
2. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 30.05.2018 р. у справі № 14/312. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74411329> (дата звернення 28.02.2025).
3. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 11.11.2021 р. у справі № 910/8482/18 (910/4866/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101424088> (дата звернення 28.02.2025).
4. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 27.11.2018 р. у справі № 908/236/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78359107> (дата звернення 28.02.2025).
5. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 21.03.2018 р. у справі № 208/2405/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73304644> (дата звернення 28.02.2025).
6. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 29.03.2023 р. у справі № 758/12462/20-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110175570> (дата звернення 28.02.2025).
7. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 28.05.2019 р. у справі № 924/60/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82337134> (дата звернення 28.02.2025).
8. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 30.05.2018 р. у справі № 14/312. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74411329> (дата звернення 28.02.2025).

9. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 28.05.2019 р. у справі № 924/60/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82337134> (дата звернення 28.02.2025).

Анотація

Харченко Г. Г. Особливості набуття права власності на перероблену річ. – Стаття.

У статті висвітлюються основні характеристики переробки як способу набуття права власності, здійснено правовий аналіз його правозастосування крізь призму положень цивільного законодавства України та особливостей судової практики в Україні.

Підкреслено, що переробка є первинним способом набуття права власності на річ і визначається, окрім іншого, тим, що нова річ обов'язково створюється з матеріалів, які належать іншій особі, що, між іншим, не виключає можливість використання специфікатором також і власних матеріалів у процесі переробки. У судовій практиці питання створення нової речі в порядку специфікації часто опрацьовується не тільки в контексті ст. 332 ЦК України, а й крізь інші положення ЦК України, зокрема норм ст. 331 ЦК України в контексті виникнення права власності на новостворене майно.

Констатується, що сьогодні цивільне законодавство України не містить чітких критеріїв, за якими можна було б визначити достатність здійсненого використання однієї речі (матеріалу) для створення іншої, нової речі. Зазначена обставина підвищує роль судової практики в остаточному вирішенні спорів щодо того, чи призвела певна діяльність до створення нової речі чи ні. Остання, зокрема, виходить з того, що юридична (позасудова) формалізація факту створення нової речі не завжди є достатньою підставою для висновку про створення нової речі, наприклад у разі переведення приміщення із житлового фонду до нежитлового.

ЦК України крізь призму ч. 2 ст. 332 чітко не вказує, на який момент часу має визначатися вартість використаного для самочинної переробки матеріалу, проте, керуючись принципом справедливості, пропонується визначати цей момент станом на момент вирішення спору між сторонами – власником переробленої речі й специфікатором. Окремо звернуто увагу, що загальне правило набуття права власності на майно у ч. 1 ст. 328 ЦК України втілено у формулу простого легітимного дозволу – «дозволено все, що не забороняється законом», допускає можливість виникнення права власності й за аналогією закону. Тобто за аналогією ч. 3 ст. 332 ЦК України може унормуватись питання виникнення права власності й на нерухомі речі за умови, що інше не передбачено положеннями договору або закону.

Зроблено висновок, що сьогодні правильне використання такого способу набуття права власності як переробка прив'язано не виключно до положень ст. 332 ЦК України, а передбачає комплексний аналіз цих норм разом з іншими взаємопов'язаними зі ст. 332 ЦК України статтями кодексу, зокрема ст.ст. 328, 331, 335, 386 ЦК України.

Ключові слова: право власності, спосіб набуття права власності, переробка речі, нова річ.

Summary

Kharchenko H. H. Peculiarities of Acquisition of Ownership of a Processed Thing. – Article.

The article highlights the main characteristics of processing as a manner of acquiring ownership, and conducts a legal analysis of its application through the prism of the provisions of the civil legislation of Ukraine and the peculiarities of court practice in Ukraine.

It is emphasized that processing is the primary manner of acquiring ownership of a thing and is determined, among other things, by the fact that a new thing is necessarily created from materials belonging to another person, which, by the way, does not exclude the possibility of using the specifier also of its own materials in the process of processing. In court practice, the issue of creating a new thing in the order of specification is often worked out not only in the context of Art. 332 of the Civil Code of Ukraine, but also through other provisions of the Civil Code of Ukraine, in particular the provisions of Art. 331 of the Civil Code of Ukraine in the context of the emergence of ownership of newly created property.

It is noted that today the civil legislation of Ukraine does not contain clear criteria by which it would be possible to determine the sufficiency of the use of one thing (material) to create another, new thing. This circumstance increases the role of court practice in the final resolution of disputes regarding whether a certain activity led to the creation of a new thing or not. It, in particular, proceeds from the fact that legal (extrajudicial) formalization of the fact of creation of a new thing is not always sufficient grounds for concluding that a new thing has been created, for example, in the case of transferring premises from residential to non-residential.

The Civil Code of Ukraine, through the prism of Part 2 of Art. 332, does not clearly indicate at what point in time the value of the material used for unauthorized processing should be determined, however, guided by the principle of justice, it is proposed to determine this point as of the moment of resolution of the dispute between the parties – the owner of the processed thing and the specifier. Separately, attention is drawn to the fact that the general rule of acquiring ownership of property in Part 1 of Art. 328 of the Civil Code of Ukraine is embodied in the rule of a simple legitimate permission – «everything that is not prohibited by law is permitted», allowing for the possibility of the emergence of ownership by analogy with the law. That is, by analogy with Part 3 of Art. 332 of the Civil Code of Ukraine, the issue of the emergence of ownership to immovable property may be regulated, provided that that the provisions of the contract or law do not provide otherwise.

It is concluded that today the correct use of such a manner of acquiring ownership as the processing of a thing is tied not only to the provisions of Art. 332 of the Civil Code of Ukraine, but involves a comprehensive analysis of these provisions together with other interrelated articles of the code with Art. 332 of the Civil Code of Ukraine, in particular Art. 328, 331, 335, 386 of the Civil Code of Ukraine.

Key words: ownership, manner of acquiring ownership, processing of a thing, new thing.

УДК 346.2
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.8>

В. Ю. Цьомра

orcid.org/0000-0003-2331-9084

*аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

ФОРМУВАННЯ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ: РОЛЬ ЗАСНОВНИКІВ ТА ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ

Постановка проблеми. Формування правосуб'єктності юридичної особи сьогодні є однією із фундаментальних питань сучасної правової науки, оскільки це визначає здатність організації бути учасником правовідносин і нести права та виконувати обов'язки. Реалії сьогодення, зокрема процеси глобалізації та цифровізації економіки питання створення юридичних осіб набуває нових аспектів, що вимагає наукового осмислення та вдосконалення нормативно-правової бази.

Оскільки саме засновники (учасники) ініціюють процес створення організації, визначають її мету, структуру та напрямки діяльності, їхня роль є важливою у формуванні правосуб'єктності юридичної особи. В свою чергу, факт державної реєстрації юридичної особи забезпечує правову легітимність новоствореної організації та забезпечує захист прав та інтересів третіх осіб.

Крім того, тема має вирішальне значення, оскільки українське законодавство повинно відповідати міжнародним стандартам, особливо щодо процесу європейської інтеграції. Запровадження ефективних систем державної реєстрації та контролю за діяльністю юридичних осіб є важливим кроком до прозорості та стабільності правового середовища.

Таким чином, дослідження щодо формування правосуб'єктності юридичної особи, ролі учасників і державної реєстрації має теоретичне та практичне значення. Його мета полягає в тому, щоб покращити правове регулювання та гарантувати ефективне функціонування суб'єктів господарювання в сучасному світі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблематики юридичних осіб, як суб'єктів права, та їхньої правосуб'єктності набуває особливої актуальності останніми роками. Багато вітчизняних вчених починають на теоретичному рівні досліджувати важливі та проблемні моменти утворення та реєстрації юридичних осіб та формування їхньої правосуб'єктності. Так, Желінський В.М. детально досліджує особливості інституту державної реєстрації та діяльності окремих його суб'єктів. Артикуленко О. комплексно досліджує питання проблем правосуб'єктності юридичної особи. Деякі інші

українські вчені (Давиденко О.В., Гобечія І.Т., Романів Х.Б. та інші) досліджують галузеві особливості інституту правосуб'єктності юридичної особи у сфері конституційного, господарського та цивільного права та ін.

Метою статті є здійснення комплексного аналізу місця та ролі засновників юридичної особи у процесі формування її правосуб'єктності, а також вивчення взаємодії між засновниками юридичної особи та державними органами протягом усього процесу її створення, зокрема щодо того, як реєстраційні процедури впливають на правосуб'єктність.

Методологію дослідження становлять: теоретичні методи (аналіз наукової літератури, зокрема вивчення праць вітчизняних та зарубіжних учених з питань правосуб'єктності юридичних осіб, їх участі в правовідносинах та ролі державної реєстрації), нормативно-правовий аналіз (аналіз законодавства, що регулює процес створення юридичних осіб, їх реєстрацію та набуття правосуб'єктності, а також інтерпретацію правових норм), формально-логічний метод (побудову логічних конструкцій та виявлення логічних зв'язків, в тому числі визначення причинно-наслідкових зв'язків), узагальнення результатів (інтеграція отриманих даних з різних методів для формування цілісного бачення проблеми), метод критичного аналізу та інші.

Виклад основного матеріалу. Правосуб'єктність визначає правове положення учасників правовідносин. Фактично, правосуб'єктність визначає, куди рухається будь-яка «юридична матерія», оскільки це спосіб, за допомогою якого суб'єкт права взаємодіє з змінною реальністю. Як явище, правосуб'єктність є доволі динамічним. Інститут «правосуб'єктності юридичної особи» сьогодні міцно закріпився у загальнотеоретичній та галузевих правових категоріях, хоча українське законодавство практично не оперує цим поняттям, хоча її зміст визначається саме нормами об'єктивного права [1, с. 240]. Окрім того, на законодавчому рівні не міститься навіть єдиного визначення поняття «правосуб'єктність», що створює різноманіття думок та поглядів науковців у цій сфері.

Закріплена законодавством здатність конкретного суб'єкта мати юридичні права та

обов'язки, здійснювати їх самостійно або через своїх представників або органи, а також нести відповідальність за такі дії, розуміється як правосуб'єктність юридичної особи. Таким чином, правосуб'єктність проявляється передусім у тривалих зв'язках із державою, а також з іншими особами. На нашу думку, таке визначення є найбільш вдалим. Однак ми повинні розуміти правосуб'єктність як внутрішній зміст суб'єкта права, а не просто «здатність» чи «можливість».

Закон визнає правосуб'єктність юридичних осіб, якщо вони відповідають певним вимогам. Правосуб'єктність юридичної особи пов'язана з її статусом як суб'єкта права. Це є юридичною властивістю, яку держава визнає за певним суб'єктом відповідно до певних характеристик. Таким чином, першим кроком для юридичних осіб є реєстрація та подальша легалізація. Правосуб'єктність особи конкретизується через її правоздатність, дієздатність і деліктоздатність.

Держава визнає юридичну особу правосуб'єктною з моменту її державної реєстрації. Тобто саме з моменту державної реєстрації юридична особа постає повноцінним учасником правовідносин. До моменту державної реєстрації юридична особа не набуває усіх атрибутів повноцінного суб'єкта права, проте може володіти певними правами та обов'язками. Наприклад, ст. 10 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачає чіткий та вичерпний перелік етапів, здійснення яких є необхідним для утворення та реєстрації повноцінного суб'єкта права – акціонерного товариства. При цьому, державній реєстрації акціонерного товариства передують цілий ряд етапів, серед яких, наприклад, є укладення з Центральним депозитарієм цінних паперів договору про обслуговування випусків цінних паперів та оплата засновниками повної вартості акцій [2]. Тобто, ще не будучи зареєстрованим, акціонерне товариство повинно укласти договори з третіми особами, а також відкрити банківський рахунок для прийняття коштів від засновників в якості оплати вартості випущених та розміщених акцій.

Роль засновників у процесі формування правосуб'єктності юридичної особи. Засновники (учасники) юридичної особи та факт державної реєстрації є фундаментальними елементами та, відповідно, етапом при формуванні правосуб'єктності юридичної особи, а також визначенні її форми та змісту. Роль учасників (засновників, акціонерів, членів тощо) визначає правосуб'єктність юридичної особи. На процес виникнення юридичної особи як повноцінного суб'єкта права безпосередньо впливають їхні дії та рішення. Нижче наведено основні елементи цієї ролі.

По-перше, засновники безпосередньо ініціюють створення юридичної особи, тобто виявляють своє волевиявлення у відповідній формі

(рішення, протокол тощо), за результатами якого відбувається утворення нового суб'єкта – юридичної особи, визначають її організаційно-правову форму та встановлюють інші атрибути, які дають змогу ідентифікувати конкретно вираженого суб'єкта права.

По-друге, саме засновники розробляють та затверджують установчі документи юридичної особи, які визначають її правовий статус, окреслюють межі та зміст правосуб'єктності, визначають структуру та компетенцію органів управління [3, с. 24].

По-третє, засновники формують майнову базу новостворюваної юридичної особи. На етапі утворення та реєстрації юридичної особи, основу її майнової бази становлять грошові кошти, майно (рухоме чи нерухоме), майнові права чи об'єкти права інтелектуальної власності, які передаються засновниками в якості внесків до статутного капіталу. Статутний капітал відіграє ключову роль у створенні фінансових ресурсів вітчизняних юридичних осіб та є одним із найголовніших джерел їх фінансування [4, с. 317].

По-четверте, засновники беруть безпосередню участь у процесі державної реєстрації новоствореної юридичної особи. Без їхньої участі факт державної реєстрації відбутися не може. Так, п.п. 1 п. 8 ч. 1 ст. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» передбачає, що одним із заявників для вчинення державної реєстрації є засновник, зокрема у разі подання документів для державної реєстрації створення юридичної особи, громадського формування, що не має статусу юридичної особи [5]. Тобто, засновники беруть безпосередню участь у процесі державної реєстрації юридичної особи шляхом особистого подання документів державному реєстратору або шляхом уповноваження третіх осіб (у формі протоколу чи довіреності).

По-п'яте, визначення обсягу та змісту правосуб'єктності відбувається саме засновниками з врахуванням особливостей законодавства та тих конкретних завдань, для яких створюється юридична особа. Так, засновники визначають організаційно-правову форму юридичної особи (наприклад, благодійна організація чи акціонерне товариство) і додатково за необхідності вид чи тип (наприклад, благодійні організації можуть бути утворені як благодійні фонди, товариства чи установи [6], а акціонерні товариства за типом поділяються на публічні чи приватні [2]). Безпосереднє визначення таких особливостей та деталей має значний вплив на правосуб'єктність юридичної особи, адже визначає конкретні сфери чи напрямки діяльності або певний об'єм прав та обов'язків. Наприклад, неприбутковим організаціям може бути заборонено здійснювати

підприємницьку діяльність або вони можуть бути значно обмежені у таких можливостях. Окрім того, засновники можуть встановлювати додаткові обмеження додаткові обмеження або повноваження для юридичної особи чи її органів управління через установчі документи.

По-шосте, саме засновники можуть прямо та опосередковано впливати на правосуб'єктність заснованої ними юридичної особи вже в процесі її діяльності. Так, засновники вправі приймати ключові рішення, які впливають на діяльність юридичної особи. До таких можемо віднести внесення змін до установчих документів, зміни мети та напрямків діяльності, зміна виконавчого органу, реорганізація чи взагалі ліквідація юридичної особи. Окрім того, засновники здійснюють контроль за діяльністю юридичної особи. Такий контроль може здійснюватися як прямо (шляхом прийняття відповідних рішень про проведення аудитів, перевірок і т.д.) або шляхом утворення контролюючих органів, які б оперативного реагували на відповідні ситуації (наприклад, в процесі здійснення корпоративного управління та контролю останнім часом поширеним є утворення наглядових рад в підприємствах, товариствах чи організаціях).

Для утворення та державної реєстрації новоствореної юридичної особи її засновники повинні вчинити ряд юридично значущих етапів та кроків. При цьому етапи повинні виконуватися послідовно, оскільки непослідовність їх виконання призведе до значних порушень законодавчої процедури, а втрата будь-якого етапу в цьому ланцюжку може повністю розірвати правосуб'єктні зв'язки, що ставить під сумнів саме існування юридичної особи як суб'єкта права. Порушення процедури реєстрації компанії може призвести до її ліквідації в судовому чи позасудовому порядку. Незважаючи на те, що нинішнє законодавство не містить вичерпного списку таких підстав, ми можемо дозволити лише певні приклади, такі як: рішення засновника про заснування юридичної особи в такій організаційно-правовій формі, яку він не мав права засновувати; рішення засновника про заснування не уповноваженими на це особами; або деякі інші. При цьому, для окремих організаційно-правових форм юридичних осіб законодавство може передбачати виключну послідовність етапів, які повинні один за одним бути пройдені для належного утворення та реєстрації юридичної особи (наприклад, ст. 10 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачає такі послідовні етапи для утворення акціонерного товариства, а стаття 6 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» визначає послідовність дій співвласників для реєстрації об'єднання). В той же час, для інших органі-

заційно-правових форм юридичних осіб такого переліку етапів законодавство може не передбачати, тому засновникам слід керуватись аналогією закону.

Значення державної реєстрації про формуванні правосуб'єктності юридичної особи. Після вчинення ряду необхідних дій, засновники повинні звернутись до уповноважених суб'єктів державної реєстрації для проведення відповідних реєстраційних дій. Сам факт державної реєстрації є моментом фактичного визнання правосуб'єктності юридичної особи зі сторони держави. Так, п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» визначає державну реєстрацію юридичних осіб як офіційне визнання шляхом засвідчення державою факту створення або припинення юридичної особи, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, відокремленого підрозділу юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави, засвідчення факту наявності відповідного статусу громадського об'єднання, професійної спілки, її організації або об'єднання, політичної партії, організації роботодавців, об'єднань організацій роботодавців та їхньої символіки, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, зміни відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, про юридичну особу та фізичну особу – підприємця, а також проведення інших реєстраційних дій, передбачених цим Законом [5]. Важливо звернути увагу на той факт, що держава не надає, а лише визнає правосуб'єктність юридичної особи шляхом засвідчення факту у формі державної реєстрації.

Разом з тим, варто звернути увагу на той факт, що існує декілька різних суб'єктів державної реєстрації, які уповноважені здійснювати реєстраційні дії, щодо різних організаційно-правових форм юридичних осіб, зокрема:

– Міністерство юстиції України та/або через утворені ним територіальні органи здійснює реєстрацію громадських формувань (політичні партії, структурні утворення політичних партій, громадські об'єднання, місцеві осередки громадського об'єднання із статусом юридичної особи, професійні спілки, їх об'єднання, організації профспілки, передбачені статутом профспілки та їх об'єднання, творчі спілки, місцеві осередки творчих спілок, постійно діючі третейські суди, організації роботодавців, їх об'єднання), символіки громадських формувань, відомостей про дату початку обліку/дату припинення обліку часток товариства з обмеженою відповідальністю або товариства з додатковою відповідальністю в

обліковій системі часток, що ведеться Центральним депозитарієм цінних паперів;

– Державна служба України з етнополітики та свободи совісті здійснює державну реєстрацію релігійних центрів, управлінь, монастирів, релігійних братств, місій та духовних навчальних закладів;

– Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації – релігійних громад;

– виконавчі органи сільських, селищних та міських рад, Київська та Севастопольська міські, районні, районні у містах Києві та Севастополі державні адміністрації, нотаріуси здійснюють державну реєстрацію всіх інших, організаційно-правових форм юридичних осіб, окрім тих, що зазначені у вище [5].

Процес утворення юридичної особи можна описати як у вузькому, так і у широкому значенні. У вузькому значенні цей процес включає в себе засвідчення факту заснування юридичної особи, тобто її державну реєстрацію: внесення запису до відповідних реєстрів і надання юридичній особі визначальних ознак зі сторони державою. У більш широкому значенні утворення юридичної особи означає кілька етапів, які виконуються, щоб надати особі необхідні права. Наприклад, для фінансових установ необхідно зареєструватися в спеціальному Державному реєстрі фінансових установ, щоб вони могли вести профільну підприємницьку діяльність. Крім того, до моменту отримання необхідної ліцензії, дозвільного документа чи патенту, повний обсяг правосуб'єктності юридичної особи ще не сформований.

Інститут державної реєстрації юридичних осіб має подвійне значення. З одного боку, законодавство України визначає, що юридична особа виникає з моменту державної реєстрації, тобто цей процес носить конститутивний характер. Таким чином, державна реєстрація визначається як юридично необхідний факт для створення юридичної особи. З іншого боку, після завершення процесу державної реєстрації до єдиного державного реєстру вносяться всі необхідні дані про новостворену юридичну особу, а це важливий етап у регулюванні цивільного обігу. Оскільки відомості, які вносяться в державні реєстри, вважаються об'єктивними, достовірними та повними, вони можуть бути використані в спорах з третьою особою, належним чином завершена процедура державної реєстрації забезпечує стійкість правовідносин. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» встановлює презумпцію достовірності інформації, яка міститься в Єдиному державному реєстрі. Наприклад, п. 2 ст. 10 вказаного Закону

передбачає, що третя особа може посылатися на відомості, внесені до Єдиного державного реєстру, як на достовірні у спорі, якщо вони є недостовірними. Таким чином, закон гарантує стійкість суспільних відносин у цій сфері. Як зазначено в пункті 7 Постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України №8 «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів» від 20.05.2013 року, одним із способів впливу держави на формування та розвиток публічно-правових відносин є державна реєстрація [7].

Сам факт державної реєстрації носить фундаментальний характер для процесу формування правосуб'єктності юридичної особи, адже саме після його завершення держава визнає факт існування окремо вираженого суб'єкта права. При цьому важливість інституту державної реєстрації у просі формування правосуб'єктності юридичної особи проявляється в наступних аспектах:

– державна реєстрація безсумнівно забезпечує легітимацію статусу юридичної особи та визнання її правосуб'єктності зі сторони держави. Так, саме після завершення процедури державної реєстрації, держава визнає новостворену юридичну особу як окремого суб'єкта права, який наділений власними ідентифікуючими ознаками, наприклад, ідентифікаційним кодом юридичної особи або власним найменуванням, яке не може бути тотожним найменуванню інших юридичних осіб.

– після державної реєстрації юридична особа набуває правоздатності (здатності мати права та обов'язки) та дієздатності (здатності ці права та обов'язки реалізовувати). Цей факт означає, що лише після проходження всіх необхідних реєстраційних процедур, новостворена юридична особа зможе укласти договори, відкривати банківські рахунки, набувати у власність рухоме чи нерухоме майно, бути позивачем чи відповідачем у суді і т.д.;

– саме після проходження процедури державної реєстрації юридична особа несе відповідальність за свої дії та зобов'язання. В науковій літературі це визначається як деліктоздатність. За загальним правилом відповідальністю юридичної особи закріплюється як її особисте зобов'язання та відокремлюється від відповідальності її засновників. Відповідальність засновників за дії юридичної особи може мати обмежений характер. Звичайно існують певні виключення, які притаманні окремим організаційно-правовим формам юридичних осіб (наприклад, повне чи командитне товариства, приватне підприємство чи товариство з додатковою відповідальністю);

– можливість участі юридичної особи у правовідносинах може бути реалізована лише після державної реєстрації. При цьому юридична особа

може бути учасником господарських, цивільних, трудових чи інших правовідносин;

– включення інформації про юридичну особу до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань забезпечує належний контроль з боку держави та публічність цивільного обороту, зокрема можливість третіх осіб мати доступні дані про потенційних контрагентів чи партнерів;

– реєстрація надає юридичній особі можливість захищати свої права та інтереси в суді, а також захищає юридичну особу від незаконних дій третіх осіб. Наприклад, у разі порушення договірних зобов'язань або інших правових конфліктів, юридична особа може звернутися до суду для відстоювання своїх інтересів. Або якщо треті особи намагаються використовувати назву або торгову марку юридичної особи без її згоди, вона може звернутися до суду чи інших правозахисних органів для захисту своїх прав.

Помилки та/або порушення зі сторони засновників юридичної особи, які впливають на її правосуб'єктність. Враховуючи часті зміни до законодавства, яке регулює питання утворення та реєстрації юридичних осіб, а також наявність великої кількості несистематизованих нормативно-правових актів у цій сфері, допущення помилок зі сторони засновників юридичної особи є частим явищем. При цьому, такі помилки часто мають значний вплив на правосуб'єктність юридичної особи. Помилку в застосуванні норм законодавства у сфері державної реєстрації можна визначити як відхилення від нормативно визначених умов її правомірності та яка має бути усунута законним шляхом [8, с. 580].

Так, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» (в редакції від 28.12.2015 року, що носила назву Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців») передбачав, що юридична особа може бути припинена (ліквідована) в судовому порядку, що не пов'язано із банкрутством, у випадку визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, а також через невідповідність мінімального розміру статутного капіталу юридичної особи вимогам закону та інші підстави. Станом на сьогоднішній день така норма відсутня в чинному законодавстві. При цьому, зазначений вище закон містить доволі розмиту норму, яка передбачає, що у разі виявлення державним реєстратором невідповідності законодавству проведеної реєстраційної дії державний реєстратор зобов'язаний повідомити про це юридичну особу, громадське формування, що не має статусу юри-

дичної особи, або фізичну особу – підприємця, стосовно яких проведено реєстраційну дію, для подачі державному реєстратору документів, передбачених цим Законом, або звернення до суду для вжиття заходів щодо усунення виявлених порушень [5]. Але, а ні вказаний закон, а ні інші нормативно-правові акти у сфері державної реєстрації не передбачають, які ж конкретно заходи повинні бути вжиті судом для усунення виявлених порушень.

До найбільш поширених помилок та/або порушень у сфері державної реєстрації юридичних осіб можемо віднести наступні:

порушення процедури утворення юридичної особи. Так, для деяких організаційно-правових форм юридичних осіб може бути встановлений чіткий перелік етапів. Наприклад, ч. 5 ст. 10 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачає вичерпний перелік з 12 етапів, які повинні бути пройдені засновниками для належного створення та реєстрації акціонерного товариства [2], а ст. 6 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» передбачає чіткий та послідовний порядок скликання та проведення установчих зборів співвласників і оформлення відповідних документів для створення ОСББ [9]. Порушення процедури державної реєстрації юридичної особи може мати наслідки як для етапу державної реєстрації, так і для подальшого формування правосуб'єктності юридичної особи.

неправильне оформлення документів. Документи, які подають для державної реєстрації юридичної особи, повинні бути викладені українською мовою, прошиті, пронумеровані, а також не повинні містити підчищення або дописки, закреслені слова та інші виправлення, не обумовлені в них, орфографічні та арифметичні помилки, заповнюватися олівцем, а також містити пошкодження, які не дають змоги однозначно тлумачити їх зміст. Окрім того, у певних випадках, підписи засновників на даних документах повинні бути нотаріально засвідчені. Вузкопрофільне законодавство може містити додаткові вимоги, щодо оформлення та засвідчення документів.

подання державному реєстратору завідомо неправдивих відомостей. Наприклад, надання інформації про кінцевого бенефіціарного власника юридичної особи, що не відповідає відомостям, які державний реєстратор може перевірити у відповідних реєстрах, або з наданих документів. Вчинення таких або аналогічних дій, які містять ознаки правопорушення, може кваліфікуватись як підроблення, тобто «зміна змісту справжнього документа або складання повністю підробленого (фальшивого) документа, що зовні має ознаки документа справжнього заповнення

бланка документа даними, що не відповідають дійсності» [10, с. 164], що містить у собі ознаки злочину, передбаченого ст. 205-1 Кримінального кодексу України.

порушення вимог щодо написання найменування юридичної особи. Найменування юридичної особи є одним із ключових елементів її правосуб'єктності, що дозволяє ідентифікувати конкретно вираженого суб'єкта з-поміж інших суб'єктів правовідносин, а також не допускає плутанини у майбутньому. Відповідно, цьому питанню приділена особлива увага зі сторони законодавця, зокрема, законодавство визначає, які літери, який шрифт чи розділові знаки використовуються при написанні найменування, яка інформація може або не може бути включена до повного найменування юридичної особи і т.д. [11];

порушення територіальності при проведенні державної реєстрації. Одним із ключових принципів державної реєстрації є так звана територіальність, тобто вчинення реєстраційних дій із прив'язкою до певної адміністративно-територіальної одиниці. Тому, подання документів державному реєстратору не за місцем знаходження (юридичною адресою) юридичної особи може мати значні негативні наслідки (наприклад, може бути передумовою вчинення т.зв. рейдерських дій стосовно юридичної особи).

інші помилки (прийняття рішення про утворення юридичної особи неуповноваженими на це особам, наявність заборони на вчинення певних дій, в тому числі реєстраційних, встановлення факту застосування санкцій щодо засновників, порушення антимонопольного законодавства тощо).

Помилки та/або порушення, допущені засновниками на етапі державної реєстрації юридичної особи, можуть мати серйозні юридичні наслідки як на даному етапі, так і в майбутньому під час діяльності юридичної особи. Вони можуть вплинути на правовий статус організації, її діяльність та взаємини з державними органами, контрагентами та іншими суб'єктами. Наприклад, ч. 3 ст. 33 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» передбачає розмір мінімального статутного капіталу для фінансових компаній, які мають намір надавати фінансові послуги [12]. Якщо ж засновники приймуть рішення створити юридичну особу – фінансову компанію, розмір статутного капіталу якої буде менший від мінімально встановленого або не сформує статутний капіталу у повному обсязі, то така юридична особа не зможе набутти статусу фінансової установи та не буде включена до Державного реєстру фінансових установ. Тобто, правосуб'єктність такої фінансової компанії не уде сформована і вона не зможе здійснювати діяльність, для

якої була створена. Відповідно, перед засновниками постане вибір між двома варіантами: або прийняти рішення про припинення (ліквідацію) юридичної особи, або усунення порушень, які перешкоджають процесу формування повної правосуб'єктності.

Після подання документів засновниками для здійснення державної реєстрації, державний реєстратор, виходячи із встановленого законодавством алгоритму дій, обирає варіант рішення, для якого є належні підстави: проведення державної реєстрації або відмова у проведенні державної реєстрації [13, с. 116]. Відмова у проведенні державної реєстрації є однією із форм відповідальності засновників юридичної особи у випадку порушення ними норм чинного законодавства. Так, вичерпний перелік підстав для відмови у проведенні державної реєстрації передбачено статтею 28 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань».

Доволі цікавою є судова практика у справах про порушення, в тому числі можливі, законодавства, яке регулює порядок утворення та реєстрації юридичних осіб. Так, у справі №916/964/19 вся вертикаль господарських судів (починаючи з суду першої інстанції і закінчуючи Великою Палатою Верховного суду) розглядала позовну заяву про визнання недійсним та скасування рішення зборів співвласників будинку та скасування державної реєстрації (реєстраційного запису). На думку Позивача у цій справі, рішення установчих зборів ОСББ повинно бути визнано недійсним через порушення процедури їх скликання та проведення, про що Позивач наводить відповідні аргументи. Детально аналізуючи Постанову Великої Палати Верховного суду від 29 червня 2021 року у цій справі, можемо дійти висновків, що судді опосередковано визнають наявність певних порушень у процедурі скликання та проведення загальних зборів. Так, як приклад, можна навести відсутність повідомлення Позивача про день, час та місце проведення установчих зборів ОСББ, що є формальним порушенням з точки зору чинного законодавства. Проте, за змістом протоколу установчих зборів співвласників вбачається, що Позивач був присутнім на установчих зборах та брав участь у їхній роботі. Тому судді не вважають це значним порушенням, яке може тягнути за собою визнання рішення установчих зборів недійсним. Разом з тим, Велика Палата Верховного суду зазначає, що «вимога щодо скасування державної реєстрації створеної юридичної особи (ОСББ), яка створена у відповідному порядку на захист інтересів співвласників будинку, існує та здійснює свою діяльність тривалий час, за період свого існування набувши

відповідних прав і обов'язків, не призведе до поновлення прав і законних інтересів співвласника ОСББ, який звертається з таким позовом. Швидше за все такий позов буде свідчити про втручання суду в діяльність ОСББ та порушення інтересів інших його співвласників, що є недопустимим» [14]. Приймаючи вказану Постанову, Велика Палата Верховного суду вказує на важливий факт тривалого існування ОСББ, яке, набуваючи прав та реалізуючи обов'язки, було і є правосуб'єктним, та реалізовувало основну статутну мету – обслуговування житлового будинку. Аналогічна позиція міститься і у Постанові Верховного суду від 16 лютого 2023 року у справі №918/130/22, де, зокрема, суд зазначає, що «інтереси окремого власника можуть не збігатися з інтересами інших співвласників багатоквартирного будинку. Тому, вирішуючи питання щодо ефективності обраного позивачем способу захисту, суди мають враховувати баланс інтересів усіх співвласників та самого об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, уникати зайвого втручання в питання створення і діяльності об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, які вирішуються виключно установчими або загальними зборами співвласників» [15].

Ці рішення формують важливий прецедент: формальні порушення при створенні юридичних осіб не можуть автоматично слугувати підставою для скасування їхньої реєстрації, якщо вони функціонують і набули правосуб'єктності.

Висновки та перспективи. Дослідження правосуб'єктності юридичної особи показало, що процес її утворення створення є доволі складним та багатограним, у якому важливу роль відіграють засновники та факт державної реєстрації. Саме засновники ініціюють створення юридичної особи, визначають її правову форму, формують статутний капітал, розробляють та затверджують установчі документи та проходять державну реєстрацію. Їхні рішення безпосередньо впливають на формування правосуб'єктності та подальше функціонування юридичної особи.

Реєстрація є ключовим етапом у формуванні правосуб'єктності, оскільки вона офіційно засвідчує факт утворення та існування юридичної особи як суб'єкта права, визначає її здатність укладати угоди, здійснювати господарську діяльність, бути стороною в судових спорах тощо. Після державної реєстрації юридична особа набуває не лише прав, а й обов'язків, зокрема щодо дотримання законодавства, виконання зобов'язань перед контрагентами та державними органами. Невідповідність законодавчим приписам на етапі створення та реєстрації юридичної особи може мати наслідками відмову у реєстрації або навіть ліквідацію юридичної особи. Найпошире-

нішими порушеннями є помилки в установчих документах, надання недостовірної інформації, порушення порядку реєстрації тощо.

Таким чином, правосуб'єктність юридичної особи є динамічним правовим інститутом, що поєднує волю засновників, реєстраційні процедури та державний контроль, забезпечуючи функціонування юридичних осіб у правовому полі.

Література

1. Артикуленко О. Правосуб'єктність юридичної особи: сучасні виклики та невирішені питання. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 238–242.
2. Про акціонерні товариства : Закон України від 27.07.2022 № 2465-IX : станом на 23 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text> (дата звернення: 07.02.2025).
3. Бровченко Т. І. Законодавче регулювання установчих документів юридичних осіб. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2021. Том 32 (71). № 6. С. 24-30. URL: <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2021.6/0> (дата звернення: 30.01.2025).
4. Скрипник М., Чучкевич Д. Власний капітал як фінансова основа підприємства, його сутність та класифікація. *Домінанти соціально-економічного розвитку України в умовах інноваційного типу прогресу* : Матеріали II Всеукр. науково-практ. конф. здобувачів вищ. освіти та молодих уч., м. Київ, 25 берез. 2021 р. Київ, 2021. С. 316–317.
5. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 № 755-IV : станом на 23 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата звернення: 30.01.2025).
6. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI : станом на 3 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 30.01.2025).
7. Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів: постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-13#Text> (дата звернення: 01.02.2025).
8. Гаврилюк С. Загальнотеоретичні основи дослідження юридичної помилки (питання методології). *Правова держава*. 2022. № 33. С. 575–583. URL: <https://doi.org/10.33663/1563-3349-2022-33-575-583> (дата звернення: 31.01.2025).
9. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку : Закон України від 29.11.2001 № 2866-III : станом на 10 листоп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-14#Text> (дата звернення: 07.02.2025).
10. Котковський В., Дробчак А. Юридичний аналіз підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців. *Правове життя сучасної України*: у 3-х томах : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Одеса, 15 трав. 2020 р. Одеса, 2020. Т. 3. С. 164–166. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ae448da4-9676-4915-a90f-efc340cde0c1/content> (дата звернення: 08.02.2025).

11. Про затвердження Вимог до написання найменування юридичної особи, її відокремленого підрозділу, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, крім організації профспілки : Наказ Міністерства юстиції України від 05.03.2012 № 368/5 : станом на 3 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0367-12#Text> (дата звернення: 07.02.2025).

12. Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України від 14.12.2021 № 1953-IX : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text> (дата звернення: 08.02.2025).

13. Лук'янець Д. Дискреційні повноваження в контексті правового регулювання адміністративної процедури. *Проблеми законності*. 2023. № 163. С. 111–127. URL: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.163.292134> (дата звернення: 31.01.2025).

14. Постанова Верховного суду від 29.06.2021 у справі № 916/964/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98524291> (дата звернення: 08.02.2025).

15. Постанова Верховного суду від 16.02.2023 у справі № 918/130/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109072167> (дата звернення: 08.02.2025).

Анотація

Цьомра В. Ю. Формування правосуб'єктності юридичної особи: роль засновників та державної реєстрації. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню формування правосуб'єктності юридичних осіб, зокрема ролі засновників у цьому процесі та значенню державної реєстрації. Автор аналізує правове регулювання створення юридичних осіб у контексті сучасних викликів, зокрема процесів глобалізації та цифровізації економіки. Особливу увагу приділено взаємодії між засновниками та державними органами на етапах реєстрації та подальшої діяльності юридичної особи.

Дослідження показує, що засновники відіграють ключову роль у визначенні організаційно-правової форми юридичної особи, її структури та напрямків діяльності. Вони розробляють установчі документи, формують статутний капітал, обирають чи призначають виконавчий орган та ініціюють процедури державної реєстрації. Водночас держава, здійснюючи реєстрацію, офіційно визнає юридичну особу як суб'єкта права, що дає їй можливість здійснювати господарську діяльність, укладати договори та нести відповідальність за свої зобов'язання, буди позивачем чи відповідачем у суді.

Автор зазначає, що існують декілька різних суб'єктів державної реєстрації, які здійснюють реєстрацію відповідних організаційно-правових форм юридичних осіб.

Автор також аналізує типові помилки, що можуть виникати при створенні юридичних осіб, включаючи порушення процедури реєстрації, неправильне оформлення документів, порушення вимог щодо написання найменування юридичної особи, порушення територіальності при проведенні державної реєстрації та надання недостовірних відомостей, а також їхній вплив на процедуру державної реєстрації та подальшого формування завершеної правосуб'єктності юридичної особи. Судова практика підтверджує, що формальні порушення не завжди є підставою для скасування державної реєстрації, якщо юридична особа фактично функціонує, набуває і реалізовує та виконує свої статутні обов'язки. Як приклад, автор аналізує

два судові рішення, у справах про визнання недійсними рішень загальних зборів та скасування державної реєстрації.

Результати дослідження мають як теоретичне, так і практичне значення, оскільки сприяють вдосконаленню правового регулювання створення юридичних осіб та забезпеченню їх стабільного функціонування.

Ключові слова: правосуб'єктність юридичної особи, засновники, державна реєстрація, правоздатність, дієздатність, статутний капітал, установчі документи, організаційно-правова форма, законодавче регулювання, судова практика.

Summary

Tsomra V. Yu. Formation of the legal personality of a legal entity: the role of founders and state registration. – Article.

The article is dedicated to the study of the formation of legal personality of entity, particularly the role of founders in this process and the significance of state registration. The author analyzes the legal regulation of the creation of legal entities in the context of modern challenges, including the processes of globalization and digitalization of the economy. Special attention is given to the interaction between founders and state authorities at the stages of registration and subsequent activities of the legal entity.

Research shows that founders play a key role in determining the organizational and legal form of a legal entity, its structure, and areas of activity. They develop founding documents, form the charter capital, elect or appoint the executive body, and initiate state registration procedures. At the same time, the state, by carrying out registration, officially recognizes the legal entity as a subject of law, which allows it to engage in economic activities, enter into contracts, and bear responsibility for its obligations, whether as a plaintiff or defendant in court.

The author notes that there are several different entities of state registration that carry out the registration of the corresponding organizational and legal forms of legal entities.

The author also analyzes typical mistakes that may occur when creating legal entities, including violations of the registration procedure, improper documentation, violations of the requirements for naming the legal entity, territorial violations during state registration, and the provision of false information, as well as their impact on the state registration procedure and the subsequent formation of the complete legal personality of the legal entity. Judicial practice confirms that formal violations are not always grounds for canceling state registration if the legal entity is actually functioning, acquiring, implementing, and fulfilling its statutory obligations. As an example, the author analyzes two court decisions in cases concerning the recognition of general meeting decisions as invalid and the cancellation of state registration.

The results of the research have both theoretical and practical significance, as they contribute to the improvement of the legal regulation of the creation of legal entities and ensure their stable functioning.

Key words: legal entity legal personality, founders, state registration, legal capacity, business capacity, charter capital, founding documents, organizational and legal form, legislative regulation, judicial practice.

УДК 347.73

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.9>**Г. М. Шерстюк***orcid.org/0000-0001-9562-3531**кандидат юридичних наук,**доцент кафедри адміністративного права і процесу
Одеського державного університету внутрішніх справ*

ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Актуальність дослідження. Аналіз наукових та практичних підходів до методів здійснення фінансового контролю сприятиме підвищенню рівня функціонування системи управління публічними коштами, підвищенню результативного використання державних коштів, а також сприятиме удосконаленню державної соціально-економічної політики, зокрема з розвитку національної економіки, а також щодо підвищення рівня якості життя населення України.

Огляд останніх досліджень. Питанням формування та розвитку фінансової відповідальності присвятили свої праці такі провідні вчені, як Виговська Н. Г., Владимірова Н. П., Гончарук С. М., Давиденко Н. М., Даниляк Л. Я., Дрозд К. І., Іванова І. М., Мельник В. М., Мних В. В., Пожар О. Ф., Приймак В. М., Ромаш В. В. В., Пожар Т. О., Шощкий В. Ф., Приймак С. В., Прокопенко Н. С., Ромаш В. М., Скорик М. О., Тимошенко А. О., Шевченко Н. В., Шевчук В. О., Шевчук О. А. та багато інших, які акцентували увагу на науковому обґрунтуванні основних засад формування модернізації державного фінансового контролю в Україні через систематизацію методологічних підходів та впорядкування організації процедур здійснення державного фінансового контролю.

Мета дослідження. Метою нашого наукового дослідження є аналіз сучасного стану функціонування системи органів державного фінансового контролю через призму застосування основних її методів, принципів та завдань, що безумовно є вкрай важливим для забезпечення фінансової стабільності нашої держави, зокрема в сучасних непростих умовах. Наше дослідження зробить акцент на формах та видах контрольних процедур, що доцільно впровадити саме на етапі планування використання публічних коштів, що дозволить не тільки підвищити ефективність системи державного фінансового контролю, а й мінімізувати вчинення бюджетних правопорушень.

Виклад основних положень.

Фінансовий контроль є одним з видів «галузевого» контролю, який безпосередньо пов'язаний з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів в державі з урахуванням

встановлених норм і правил. В теорії права під терміном «контроль» розуміють, насамперед, елемент управління економічними об'єктами і процесами, який полягає у спостереженні за ними з метою перевірки їх відповідності вимогам законів, нормативно-правових актів, а також програмам, планам, контрактам, проектам, угодам тощо [1]. Крім того, існує точка зору, що контроль визначається з позиції дії, яка тісно пов'язана з наглядом та перевіркою, функцією публічного управління щодо перевірки виконання законів, постанов, указів, рішень тощо, складової системи управління економічними процесами та об'єктами, сутність якої розкривається через управління конкретними економічними процесами та об'єктами спостереження за цими економічними процесами та об'єктами з метою забезпечення факту успішної діяльності суб'єкта господарювання через регламенти, положення, структури тощо; ефективного впливу на фінансово-господарську діяльність суб'єкта господарювання, його комерційну діяльність з метою отримання максимально можливого прибутку.

Вважаємо, що вищезазначене питання, визначення контролю як функції лише державного управління, а не управління взагалі, є досить дивним. Якщо розглядати контроль виключно з боку перевірки реального стану діяльності підприємства та її відповідності нормативним і структурним документам, то таке трактування, на нашу думку, є спрощеним і не враховує сучасне науково-практичне бачення контролю в системах управління (зокрема, не враховує причинно-наслідковий зв'язок з точки зору виявлення недоліків тощо).

Таким чином, у цьому дослідженні ми розглядаємо поняття «контроль» як функцію перевірки дотримання підприємствами та установами законодавчих і нормативних та як обов'язкову функцію управління, яка являє собою сукупність форм це сукупність форм, методів і течій, за допомогою яких здійснюється процедура контролю в процесі управління підприємством, установою, тобто здійснюється управління суб'єктами господарювання діяльності, державними установами, громадськими організаціями тощо.

Контроль як система покликаний виконувати дві основні функції, серед яких можемо виділити функцію формалізації процесу контролю, метою якої є своєчасне та повне надання всієї необхідної інформації для розробки превентивних заходів, які допоможуть запобігти порушенням норм, правил і стандартів, коригувальну функцію, яка, в свою чергу, має на меті практичне практичну реалізацію коригувальних заходів на основі сформованих утворень, інформаційну функція державного фінансового контролю, яка зводиться до того, що інформація, отримана в результаті контролю, стає основою для прийняття законодавчо затверджених управлінських рішень, професійно-практичну функцію державного фінансового контролю, за допомогою якої можна виявити порушення відповідних законодавчих норм і стандартів, а також функцію моделювання, яка допомагає спрогнозувати наслідки фінансових порушень та визначити коло умов, які сприяють здійсненню правових і нормативних заходів щодо запобігання фінансовим порушенням з боку суб'єктів публічного адміністрування [3].

Тобто функції державного фінансового контролю вказують і пояснюють сутність економічних відносин між суб'єктами контролю з приводу здійснення контрольних заходів в частині забезпечення функціонування суб'єктів господарювання у правовому полі та ефективного використання бюджетних коштів.

Сучасний стан управління державними (публічними) коштами характеризується низьким рівнем ефективності механізму контролю. Це є фактором загрози системі національної економічної безпеки та фактором нераціонального та неефективного використання фінансових ресурсів державного бюджету [5]. Рівень виконання гарантій за бюджетними програмами та, в цілому на ефективність заходів державного фінансового контролю впливають наступні фактори:

1. Законодавче та нормативно-правове забезпечення заходів і процедур державного фінансового контролю законодавчо-нормативне забезпечення заходів та процедур державного фінансового контролю;

2. Рівень ефективності та результативності контролю (попереднього, поточного та наступний);

3. Ступінь і рівень координації взаємодії та взаємозв'язку заходів і процедур державного фінансового контролю;

4. Рівень кваліфікації та професійної компетентності фахівців, які здійснюють заходи державного фінансового контролю;

5. Достовірність, своєчасність та повнота інформаційного забезпечення державного фінан-

сового контролю державного фінансового контролю (дані про об'єкт, предмет та методи контролю).

Усунення існуючих недоліків у системі державного фінансового контролю нагально потребує вирішення питання модернізації заходів та процедур державного фінансового контролю, забезпечення його ефективності шляхом створення умов, які повністю відповідатимуть міжнародним принципам державного фінансового контролю [4]. Зокрема, існує необхідність вирішення питання створення уніфікованих та гармонізованих стандартів державного фінансового контролю з урахуванням державного фінансового контролю з урахуванням типів, видів контролю та об'єктів, що підлягають перевірці. Все вищезазначене має відповідати рекомендаціям Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю [9]. Крім того, питання методології вимірювання та ефективності державного фінансового контролю та ефективності державного фінансового контролю. Визначальним фактором та показником, за яким оцінюється ефективність системи державного фінансового контролю, є правове забезпечення контрольних-аналітичних контрольних-аналітичних процедур державного фінансового контролю.

Необхідність захисту державного фінансового контролю зумовлена соціально-економічними проблемами, що виникають в українському суспільстві, пов'язаними з неефективною податковою та митною та бюджетною політикою, недовірою населення до органів державної влади тощо. управління тощо. Отже, ми не можемо проігнорувати не тільки розмежування в правовому полі повноваження суб'єктів державного фінансового контролю, а й особливості використання інформаційних систем, результатів внутрішнього контролю і аудиту, а й реінжиніринг підходів в рамках попереднього контролю в сукупності з розширенням інструментарію бюджетного моніторингу, що в сукупності дозволить забезпечити належну трансформацію системи державного фінансового контролю для підвищення ефективності бюджетних витрат в умовах обмеженості ресурсів держави [8].

З урахуванням зростаючої ролі державного фінансового контролю в забезпеченні стабільності національної економіки доцільно розглянути особливості ключових елементів його системи в розрізі видів контролю, його суб'єктів та об'єктів, методів і стандартів, а також заходів реагування.

Система органів фінансового контролю в Україні складається з великої кількості державних установ, які мають контрольні повноваження в одній або декількох сферах. Функції багатьох суб'єктів фінансового контролю

обмежуються лише однією або двома сферами державного фінансового контролю. Основними контролюючими органами є Рахункова палата України, Державна аудиторська служба, Державна податкова служба, Державна митна служба, Державна служба фінансового моніторингу, Державна казначейська служба та Національний банк України. Кожен з цих контролюючих органів має свій специфічний вид діяльності [2]. Крім того, вважаємо, що в структурі органів державного фінансового контролю України потрібен контрольний орган, роль якого полягала б у координації, плануванні та підвищенні ефективності роботи всієї системи державного фінансового контролю. У системах державного фінансового контролю зарубіжних країн ця роль покладена на Вищий орган фінансового контролю (ВОФК). В Україні, у зв'язку з тим, що різні органи державного фінансового контролю належать до різних гілок влади, виникають труднощі з координацією даних суб'єктів в єдиному органі державного фінансового контролю. Тому в таких системах мова повинна йти насамперед про вищий координуючий орган. Слід зазначити, що Рахункова палата України не може виконувати функції вищого органу фінансового контролю, оскільки орган парламентського контролю не може бути підпорядкований органам фінансового контролю, які входять до системи виконавчої влади. Існування вищого координуючого органу не є нагальною потребою, що підтверджується позитивним досвідом функціонування контрольних органів у зарубіжних країнах, але при цьому, ми вважаємо, що створення єдиного контролюючого органу над існуючими органами державного фінансового контролю допоможе вирішити багато проблем та сприятиме ефективному проведенню контрольних заходів. Крім того, система державного фінансового контролю має бути не чимось фрагментарним, а системою, що забезпечує комплексний контроль за державними ресурсами [10].

Об'єктами контролю в обох випадках виступають установи, підприємства і компанії, товариства, а також інші юридичні особи різних форм, які отримують бюджетні кошти. Принципами зовнішнього контролю є законність, ефективність, об'єктивність, незалежність, відкритість і гласність, а внутрішнього – етичні принципи, принципи незалежності, об'єктивності, професійної компетентності, цілеспрямованості, достовірності, ефективності, ризикорієнтованості, автоматизації, інформатизації, єдності методології, взаємодії, інформаційної відкритості тощо [7]. Методами здійснення і внутрішнього, і зовнішнього контролю включають є перевірка, ревізія,

обстеження, а також до цього кола можна включити аналіз і моніторинг, що повинні здійснюватися за стандартами, встановленими на загальнодержавному рівні.

Так, аналіз і обстеження застосовуються в цілях оцінки окремих властивостей, складових частин (певної сфери) предмета і діяльності об'єкта аудиту (контролю) та систематизації результатів такого дослідження. Але і моніторинг теж спрямований на збір і аналіз інформації про предмет і діяльності об'єкта аудиту (контролю). Схожість методів контролю, що використовуються для здійснення державного фінансового контролю, вимагає додаткового аналізу результатів діяльності зовнішніх і внутрішніх органів державного фінансового контролю України [6].

Отже, на наш погляд, завдання з попередження порушень – це завдання не державного фінансового контролю, а бюджетного моніторингу, який може стати унікальним інструментом в сфері публічного управління, що має всі достатні та належні можливості щодо недопущення вчинення порушення фінансового законодавства.

Підводячи підсумок, важливо підкреслити, що вдосконалення системи державного фінансового контролю не є самоціллю, оскільки сам розвиток цієї системи сприяє вирішенню важливішого завдання щодо підвищення ефективності бюджетних витрат. Викладений вище підхід у сукупності із застосуванням основних методів фінансового контролю сприятиме впровадженню елементів попереджувального контролю за допомогою перенесення акценту контрольних процедур з етапу використання публічних коштів на етапи планування, що дозволить підвищити ефективність системи державного фінансового контролю і, як наслідок, зменшить чи мінімізує бюджетні правопорушення.

Література

1. М. В. Ковалів, С. С. Єсімов, І. М. Проць, Р. М. Скриньковський, Ю. Р. Лозинський. Фінансове право України: навчальний посібник. Львів: СПОЛІОМ, 2022. 394 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4479/1/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%20%D0%A4%D0%9F%D0%A3%20PDF%2005.04.2022.pdf>
2. Бюджетний кодекс України. Закон України від 08.07.2010 року № 2456-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
3. Кожухівський О.В. Фінансовий контроль у сфері публічних закупівель: основні види та методи. *Актуальні проблеми економіки*. 2024. № 8 (278). С. 270–281 URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/08/8.24._topic_Oleksandr-V.-Kozhukhivskiy-270-281.pdf
4. Петричук М.В. Поняття та основні завдання державного фінансового контролю. *Юридичний нау-*

ковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 476–479
URL: http://lsej.org.ua/11_2022/115.pdf

5. Колпакова Анастасія. Державний фінансовий контроль на сучасному етапі: огляд концептуальних засад. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2023. Vol. 2, No. 1, pp. 9–18. URL: https://www.researchgate.net/publication/367975590_Derzavnij_finansovij_kontrol_na_sucasnomu_etapi_oglad_konceptualnih_zasad

6. Гончарук С.М., Долбнева Д.В., Приймак С.В., Романів Є.М. Фінансовий контроль: теорія, термінологія, практика. Навчальний посібник. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 298 с. URL: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/FINANSOVYY-KONTROL-navchalnyu-posibnyk.pdf>

7. Жидовська Н., Петришин Л. Сучасні підходи до державного фінансового контролю як інструменту забезпечення ефективного використання бюджетних ресурсів. *Економіка та суспільство*. 2024. № 62. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3892>

8. Гриджук І. А. Удосконалення регуляторного механізму державного контролю у фінансово-економічній сфері. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. №1. с. 1–6. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5c45c021-60e8-471d-9e0d-b5084e783139/content>

9. Петричук М. В. Поняття та основні завдання державного фінансового контролю. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №11. С. 476–479. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/115>

10. Погріщук Г., Головай Н. Сучасні проблеми та перспективи розвитку державного фінансового контролю в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. с. 1–6. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2077>

Анотація

Шерстюк Г. М. Державний фінансовий контроль: сучасні виклики та напрями вдосконалення. – Стаття.

В сучасних умовах приділяється багато уваги саме процесу використання державних (публічних) коштів через призму здійснення регулярного фінансового контролю, насамперед, з превентивною метою, оскільки ряд проблем у сфері практичної реалізації методів фінансового контролю за процесом мобілізації, розподілу та використання публічних коштів стають очевидними і вказують на негативні наслідки як для окремих осіб, так і для держави в цілому, лише після проходження стадії розподілу публічних грошових коштів.

Отже, ми в нашому науковому дослідженні, спробуємо простежити складнощі реалізації своїх безпосередніх функцій суб'єктами фінансового контролю, створеними на загальнодержавному рівні, а також будемо намагатися простежити специфіку практичної реалізації їх функцій і завдань для визначення практичної складової – досягнення поставленої мети.

Також, ми будемо намагатися акцентувати увагу на створенні єдиного підходу виявленню правопорушень у сфері фінансових правовідносин з метою його інтеграції в процедуру недопущення та припинення будь-яких правопорушень у фінансовій сфері, що повинно бути пов'язане з удосконаленням процесів казначейського обслуговування, бюджетного моніторингу тощо. Так, нами буде проведений аналіз чинної діяльності ключових суб'єктів фінансового контролю, а також запропоновані шляхи впровадження право-

вих норм щодо підвищення ефективності цієї публічної сфери з метою зменшення рівня будь-яких зловживань та правопорушень щодо публічних коштів, що в решті речей призведе не тільки до підвищення рівня довіри населення до державної влади, а й сприятиме стабільності економічної системи всередині нашої держави, що в результаті позитивно відобразиться на забезпеченні інтересів і свобод кожної особи і стане індикатором довіри суспільства до реальності існування доброти.

Отже, за допомогою дослідження процесу удосконалення державного регулювання механізмів державного фінансового контролю, ми зможемо виявити його практичні недосконалості, і відповідно запропонувати створення єдиної спрощеної системи державного фінансового контролю за сферами суспільного життя та суспільного виробництва, що є першочерговим етапом належного функціонування державної економіки.

Ключові слова: державний фінансовий контроль, органи фінансового контролю, фінансовий моніторинг, використання публічних коштів.

Summary

Sherstiuk H. M. State financial control: current challenges and areas for improvement. – Articles.

In modern conditions, a lot of attention is paid to the process of using state (public) funds through the prism of regular financial control, primarily for preventive purposes, since a number of problems in the practical implementation of financial control methods over the distribution and use of public funds become apparent and indicate negative consequences for both individuals and the State as a whole only after the stage of public funds distribution is passed.

Therefore, in our research, we will try to trace the difficulties of realization of their direct functions by the subjects of financial control established at the national level, and will also try to trace the specifics of the practical implementation of their functions and tasks to determine the practical component – achievement of the goal.

Also, we will try to focus on creating a unified approach to detecting offenses in the field of financial relations in order to integrate it into the procedure for preventing and suppressing any offenses in the financial sector, which should be associated with improving the processes of treasury services, budget monitoring, etc. Thus, we will analyze the current activities of the key subjects of financial control, as well as propose ways to introduce legal norms to improve the efficiency of this public sphere in order to reduce the level of any abuse and offenses against public funds, which will ultimately lead not only to an increase in the level of public confidence in the state authorities, but also to the stability of the economic system within our country, which will ultimately have a positive impact on the interests and freedoms of each person and will become an indicator of the of the society's trust in the reality of the existence of goodness.

Thus, by studying the process of improving the State regulation of the mechanisms of the State financial control, we will be able to identify its practical imperfections, and accordingly propose the creation of a single simplified system of the State financial control over the spheres of public life and social production, which is the primary stage of the proper functioning of the State economy.

Key words: state financial control, financial control bodies, financial monitoring, use of public funds.

ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 342.7
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.10>

С. О. Заянчуківський
orcid.org/0009-0005-1359-4738

*аспірант кафедри Конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ГАРАНТІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ ДЛЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС СКОРОЧЕННЯ ЧИСЕЛЬНОСТІ, ШТАТУ, ПОСАДИ АБО РЕОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО ОРГАНУ: ДОСВІД КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС

Постановка проблеми. Обираючи державну службу працівник погоджується на певні законодавчі обмеження, іноді отримує заробітну плату меншу за аналогічні посади в приватному секторі, однак сподівається на відповідні гарантії з боку держави щодо проходження служби і захисту від раптового звільнення. Однак на практиці навіть така гарантія з боку держав не завжди дотримується, що підриває довіру державних службовців до свого єдиного роботодавця – держави.

Метою статті є: дослідження нормативно-правового регулювання гарантій права на працю для державних службовців під час скорочення чисельності або штату державних службовців, скорочення посади державної служби внаслідок зміни структури або штатного розпису державного органу без скорочення чисельності або штату державних службовців, реорганізації державного органу – у законодавстві країн-членів Європейського Союзу; пошук конструктивних прикладів, запозичення яких в українське законодавство було б доцільно розглянути.

Аналіз останніх досліджень: Дослідженням різних аспектів законодавчого регулювання порядку проходження державної служби у закордонних країнах займалися займалися В.Б. Авер'янов, К.К. Баранцева, Ю.П. Битяк, Н.О. Богданова, В.Д. Бондар, С.Д. Дубенко, П.М. Ігнат'єв, М.І. Іншин, В.Я. Малиновський, Н.М. Мельтюхова, О.Ю. Оболенський, В.М. Павліченко, В.П. Тимошук та інші.

Виклад основного матеріалу: Загальні питання регулювання державної служби в іноземних країнах неодноразово досліджувалися. Так, у комплексному дослідженні «Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України» 2007 року для аналізу були обрані Франція, Німеччина, Чехія, Польща, Литва, Латвія, Естонія, Греція, Болгарія, Грузія та Канада. Вибір

країн був обумовлений наступним: «Зарубіжні зразки відбиралися з урахуванням необхідності представлення різних правових систем та систем публічної служби, а також врахування досвіду як розвинених країн світу (зокрема, Франції, Німеччини, Канади), так і країн молоді демократії (Польща, Чехія, Болгарія тощо). Особливу цінність для України може мати досвід пострадянських країн (Латвія, Литва, Естонія, Грузія), що зіштовхнулися з близькими для нас проблемами у створенні ефективної публічної адміністрації» [1].

М.І. Кобаль у 2017 році обрав для дослідження досвід регулювання питань забезпечення трудових прав державних службовців у Німеччині, Франції, Японії, Сінгапурі, Болгарії та Казахстані [2].

Науково-практичний коментар закону України «Про державну службу», розроблений Національним агентством України з питань державної служби, Центром політико-правових реформ, за підтримки уряду Німеччини через Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit у 2017 році, покладався на досвід Німеччини, хоча і містив стислий огляд основних засад проходження державної служби у Великобританії, Франції, Нідерландів, Фінляндії [3].

Однак після 2019 року, з внесенням відповідних змін до Конституції України, які закріпили «європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України», вибір країн для наслідування кращих практик організації публічної служби збувся до країн Європейського Союзу [4].

На перший погляд, це дещо спрощує дослідження, оскільки вже не потребує обов'язкового врахування досвіду США, Канади, Японії, Сінгапуру тощо. З іншої сторони Європейський Союз – це спільнота 27 різних держав з різною історією,

традиціями формування державних органів та проходження державної служби.

У багатьох питаннях країни-члени Європейського Союзу дотримуються обов'язкових регламентів, певних стандартів шляхом впровадження у національному законодавстві положень тих чи інших директив. Однак це стосується більшою мірою економічних питань. Питання ж організації державної служби залишаються на розсуд країн.

Для прикладу навіть у Директиві Ради 2001/23/ЄС від 12 березня 2001 року «Про наближення законодавств держав-членів щодо захисту прав працівників у випадку передання підприємств або бізнесів чи частин підприємств або бізнесів» окремо зазначено, що «Адміністративну реорганізацію публічних адміністративних органів або передання адміністративних функцій між публічними адміністративними органами не вважають переданням у розумінні цієї Директиви» [5].

Не містить імперативних положень щодо діяльності державної служби і Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [6].

Таким чином Європейський Союз встановлює для своїх держав стандарти того, як мають працювати ті чи інші сфери економіки цієї спільноти, який результат роботи є прийнятним. Однак якими саме механізмами буде забезпечено досягнення цього результату – яким чином держави-члени Європейського Союзу, зокрема будуть організовувати проходження публічної служби, мотивувати державних службовців, вирішувати питання щодо їх прийняття на роботу та звільнення – залишається на розсуд кожної окремої країни.

Існує програма SIGMA – Support for Improvement in Governance and Management (Програма підтримки вдосконалення врядування та менеджменту, яка є спільною ініціативою Європейського Союзу і Організації економічного співробітництва та розвитку), однак вона запроваджує загальні стандарти, які мають бути впроваджені в умовній моделі ідеальної державної служби.

Наприклад, Принцип 11: Державні службовці мають мотивацію, справедливу та конкурентоспроможну оплату та належні умови праці. «а. Щоб залучати, мотивувати та утримувати працівників і колективи з необхідними навичками та компетенціями, органи державного управління пропонують конкурентоспроможний пакет фінансової та нефінансової винагороди: зарплата та пільги, можливості для розвитку та кар'єри, безпека роботи, шанобливе та інклюзивне робоче середовище» [7].

Такі стандарти є вкрай важливими для формування базового уявлення про те, як має працювати державна служба, однак у контексті їх практичного застосування цікавими є конкретні норми права, які намагаються втілити ці стандарти в тій чи іншій країні Європейського Союзу.

Отже, робота з аналізу законодавства про державну службу у кожній з країн-членів Європейського Союзу є актуальною станом на сьогоднішній день і також проводиться [8, 9]. Велика увага у дослідженнях приділяється досвіду Польщі, що є цілком зрозумілим з огляду на географічне розташування (у контексті запозичення досвіду країни-сусіда) та спільні риси у формуванні правового регулювання забезпечення права на працю для державних службовців [10, 11, 12, 13].

Цікавим є і той факт, що державна служба окремо згадується у Конституції Республіки Польща [14], на відміну від Конституції України. З іншого боку нормативно-правове регулювання проходження державної служби на рівні закону в Польщі здійснюється нормами, аналогічними українським [15].

Оскільки в Україні поширеними є випадки порушення права на працю державних службовців під час припинення державної служби за ініціативою суб'єкта призначення (ст. 87 Закону України «Про державну службу» [16]), доцільно порівняти правове регулювання саме цього питання, зокрема у випадках скорочення чисельності або штату державних службовців, скорочення посади державної служби внаслідок зміни структури або штатного розпису державного органу без скорочення чисельності або штату державних службовців, реорганізації державного органу.

Так, згідно пункту 1 ч. 1 ст. 87 Закону України «Про державну службу» скорочення чисельності або штату державних службовців, скорочення посади державної служби внаслідок зміни структури або штатного розпису державного органу без скорочення чисельності або штату державних службовців, реорганізація державного органу є підставою припинення державної служби за ініціативою суб'єкта призначення. Абзацом другим ч. 3 ст. 87 вказаного закону передбачено, що одночасно з попередженням про звільнення на підставі пункту 1 частини першої цієї статті суб'єкт призначення або керівник державної служби пропонує державному службовцю іншу рівнозначну посаду державної служби або, як виняток, нижчу посаду державної служби відповідно до професійної підготовки та професійних компетентностей. При цьому враховується переважне право на залишення на роботі, передбачене законодавством про працю.

Такий підхід був закладений від самого початку прийняття Закону України «Про дер-

жавну службу» у 2015 році, однак редакція вказаної норми неодноразово зазнавала змін.

Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо перезавантаження влади» від 19.09.2019 № 117-IX [17], який набув чинності 25.09.2019, зазначену гарантію було скасовано, відповідну норму виключено з ч. 3 ст. 87 Закону України «Про державну службу». У пояснювальній записці до законопроекту було зазначено, що «Система державної служби, що діє в Україні, через політичну заангажованість та низьку професійність працівників, а також бюрократизм та корупційність давно зжила себе і вимагає невідкладного реформування». Ініціатори законопроекту скаржились на «зловживання державними службовцями службовим становищем, уникнення відповідальності за бездіяльність та неналежне виконання свої посадових обов'язків». Тому, шляхом вирішення цієї проблеми було обрано скасування запобіжника від незаконного звільнення: «Метою і завданням законопроекту є спрощення порядку прийняття на державну службу та звільнення з неї, підвищення відповідальності державних службовців за досягнення результатів їх діяльності, а також запровадження можливості контрактної державної служби та врегулювання окремих проблемних питань, обумовлених практичним впровадженням Закону, та усунення надмірного (на рівні закону) регулювання відповідних суспільних відносин».

Надалі Законом України «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України у зв'язку з проведенням адміністративної реформи» від 14.01.2020 № 440-IX [18], який набув чинності 13.02.2020, відсутність гарантії від незаконного звільнення було замасковано під дискрецію шляхом додавання у ч. 3 ст. 87 Закону України «Про державну службу» положення: «Суб'єкт призначення або керівник державної служби може пропонувати державному службовцю будь-яку вакантну посаду державної служби у тому самому державному органі (за наявності)».

Захист від незаконного звільнення державних службовців, який раніше був передбачений ч. 3 ст. 87 Закону України «Про державну службу», був поновлений лише Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення проведення конкурсів на зайняття посад державної служби та інших питань державної служби» від 23.02.2021 № 1285-IX [19], який набув чинності 06.03.2021. Зокрема, було передбачено: «Одночасно з попередженням про звільнення на підставі пункту 1 частини першої цієї статті суб'єкт призначення або керівник державної служби пропонує державному службовцю іншу рівнозначну посаду державної служби або,

як виняток, нижчу посаду державної служби відповідно до професійної підготовки та професійних компетентностей. При цьому враховується переважне право на залишення на роботі, передбачене законодавством про працю».

Перейдемо до регулювання цього питання у сусідніх з Україною країнах-членах Європейського Союзу.

Профільний закон Польщі у ст. 66 передбачає таке: «У разі ліквідації установи, в якій цивільний службовець здійснює свою діяльність, або реорганізації цієї установи, яка унеможливує подальше працевлаштування цивільного службовця, керівник цивільної служби переводить її іншу установу в тій же чи іншій місцевості зобов'язує генерального директора цієї установи призначити цивільного службовця на посаду з урахуванням його професійної підготовки». Такий підхід доволі схожий на українське регулювання.

Профільний закон Словаччини «Про державну службу» [20] також містить схожу норму у параграфі 75, згідно якої державного службовця можуть звільнити, якщо в офісі служби немає належної посади державного службовця для державного службовця або державний службовець не згоден на постійне переведення на відповідну посаду державного службовця та не погодив інше з офісом служби. Така конструкція норми хоч і схожа за змістом, однак не містить імперативних вказівок на кшталт «зобов'язує генерального директора цієї установи призначити», які ми побачили у законі Польщі.

Цікавим є регулювання цього питання в Угорщині. Ст. 63 Закону Угорщини «Про державних службовців» [21] також передбачає припинення державної служби у випадках припинення діяльності органу державного управління або реорганізації, наслідком якої стало скорочення посади державного службовця. Однак на цьому регулювання не закінчується, оскільки згідно ч. 1 ст. 73 цього закону у таких випадках державний службовець зараховується до резерву на період звільнення або на період, що дорівнює періоду звільнення, з метою пропонування йому/її посади в іншому органі державного управління, що відповідає його/її кваліфікації та класифікації. У свою чергу законом передбачені економічні бонуси для роботодавця, який найматиме державних службовців з резерву. Таким чином навіть після звільнення державний службовець отримує вагомі гарантії подальшого працевлаштування на державній службі, який вирішив присвятити своє життя.

Останньою сусідньою країною-членом Європейського Союзу є Румунія. У цій країні запроваджено підхід, схожий з регулюванням Угорщини – запровадження гарантій залишення

державного службовця на державній службі навіть у випадках скорочення чисельності або штату державних службовців, скорочення посади державної служби внаслідок зміни структури або штатного розпису державного органу (статті 518-519 Адміністративного кодексу). Окремо передбачено зарахування тимчасово звільнених державних службовців у резервний корпус (стаття 525 Адміністративного кодексу). І на відміну від України, Польщі, Словаччини та Угорщини – всі ці питання регулюються не на рівні закону, а на рівні Адміністративного кодексу [24].

Висновки. Навіть огляд законодавчого регулювання у декількох країнах свідчить про схильність країн-членів ЄС захищати своїх державних службовців від немотивованого звільнення під виглядом скорочення чисельності або штату державних службовців, скорочення посади державної служби внаслідок зміни структури або штатного розпису державного органу. Посилена роль резерву державних службовців, яку ми бачимо в законодавстві Угорщини та Румунії є цікавим аспектом, імплементацію якого в законодавство України доцільно розглянути. Також підвищити рівень гарантій, наданих державою, можна шляхом закріплення основних положень на рівні кодексу, а не закону, як це зроблено у Румунії. Подальшу роботу з вивчення законодавства про державну службу в країнах Європейського Союзу доцільно продовжити.

Література

1. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / За ред. В. П. Тимошука, А. М. Школика. Київ: Конус-Ю, 2007. 735 с.
2. Кобаль М. І. Забезпечення трудових прав державних службовців в умовах євроінтеграції : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юр. наук URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/ce2/dis_Kobal%20M.I..pdf (дата звернення 18.02.2025).
3. Науково-практичний коментар до Закону України «Про державну службу» / Ред. кол.: К. О. Ващенко, І. Б. Коліушко, В. П. Тимошук, В. А. Дерезь (відп. ред.). Київ : ФОП Москаленко О. М., 2017. 796 с.
4. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 07.02.2019 № 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#n6> (дата звернення 18.02.2025).
5. Директива Ради 2001/23/ЄС від 12 березня 2001 року «Про наближення законодавств держав-членів щодо захисту прав працівників у випадку передавання підприємств або бізнесів чи частин підприємств або бізнесів». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_014-01#n4 (дата звернення 18.02.2025).
6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/conv#n2820 (дата звернення 18.02.2025).
7. Принципи державного управління. URL: <https://www.sigmaxweb.org/publications/Principles-of-Public-Administration-2023-edition-UKR.pdf> (дата звернення 18.02.2025).
8. Державна служба в країнах ЄС. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28926.pdf> (дата звернення 18.02.2025).
9. Денисов М. Д. Становлення і розвиток державної служби в країнах східної Європи. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2016. № 1 (14). С. 108–116. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/1601/1/17.pdf> (дата звернення 18.02.2025).
10. Дерезь В. Українська державна та польська цивільна служба: відмінності правового регулювання. URL: <https://rpr.org.ua/news/ukrainska-derzhavna-ta-polska-tsyvilna-sluzhba-vidminnosti-pravovoho-rehulivannia/> (дата звернення 18.02.2025).
11. Мосора Л. С. Досвід організації державної служби в Польщі: орієнтири для України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 3. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/36.pdf (дата звернення 18.02.2025).
12. Головченко Д. Держслужба у Польщі – схожі процедури, відмінні умови. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/191295-derzhsluzhba-u-polschishkhozhi-protseduri-vidminni-umovi> (дата звернення 18.02.2025).
13. Федоренко М. В. Генезис систем управління державною (публічною) службою в Україні та республіці Польща: адміністративно-правові аспекти. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. № 2 (14). С. 169–189. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1870/2286> (дата звернення 18.02.2025).
14. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> (дата звернення 18.02.2025).
15. Ustawa z dnia 21 listopada 2008 r. o służbie cywilnej. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20082271505> (дата звернення 18.02.2025).
16. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення 18.02.2025).
17. Про внесення змін до деяких законів України щодо переважанення влади : Закон України від 19.09.2019 № 117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117-20#Text> (дата звернення 18.02.2025).
18. Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України у зв'язку з проведенням адміністративної реформи : Закон України від 14.01.2020 № 440-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-20#Text> (дата звернення 18.02.2025).
19. Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення проведення конкурсів на зайняття посад державної служби та інших питань державної служби : Закон України від 23.02.2021 № 1285-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1285-20#Text> (дата звернення 18.02.2025).
20. ZBKON z 1. februabra 2017 o łbtnej službe a o zmene a doplnenn niektorých zbkonov. URL: <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2017/55/> (дата звернення 18.02.2025).

21. 2011. йві СХСІХ. tírvíny a kúzzszolgbłati tiszttviselőkről. URL: <https://njt.hu/jogszabaly/2011-199-00-00.3> (дата звернення 18.02.2025).

22. Конкурси на державну службу в країнах ЄС Частина 3: Румунія та Словаччина. URL: <https://par.in.ua/information/publications/381-konkursy-na-derzhavnu-sluzhbu-v-krainakh-yes-chastyna-3-rumuniia-ta-slovachchyna> (дата звернення 18.02.2025).

23. Сірацький Я. В. Державний службовець в республіці Румунія. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/10/115.pdf> (дата звернення 18.02.2025).

24. ORDONANȚĂ DE URGENȚĂ nr. 57 din 3 iulie 2019 privind Codul administrativ. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/215925> (дата звернення 18.02.2025).

Анотація

Заянчуківський С. О. Гарантії права на працю для державних службовців під час скорочення чисельності, штату, посади або реорганізації державного органу: досвід країн-членів ЄС. – Стаття.

Стаття аналізує підходи до регулювання державної служби в різних країнах-членах Європейського Союзу з метою можливого запозичення кращих практик для України. Дослідження включає аналіз наукових праць і міжнародного досвіду щодо організації публічної служби, а також розглядає зміни в українському законодавстві.

Автор наголошує, що вибір моделей для наслідування звузився до країн-членів Європейського Союзу у зв'язку з конституційними змінами, які закріпили європейський і євроатлантичний курс України. Водночас уніфіковані підходи до державної служби в Європейському Союзі відсутні, оскільки її організація залишається компетенцією національних урядів. Зокрема, навіть Директива Ради 2001/23/ЄС та Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом не містять імперативних положень щодо регулювання державної служби. У свою чергу стандарти, запроваджені програмою SIGMA, яка розробляє рекомендації щодо ефективного управління державною службою, зокрема принципи мотивації, справедливої оплати праці та стабільних умов зайнятості – є лише базовими орієнтирами ідеальної побудови державної служби.

Автором проаналізовані зміни, які відбулись в українському законодавстві щодо гарантій права на працю для державних службовців і їх захисту від незаконного звільнення та проведено порівняльний аналіз нормативно-правового регулювання із підходами сусідніх з Україною країн-членів ЄС: Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії.

Зокрема, у Польщі закон передбачає обов'язкове переведення держслужбовця на іншу посаду у випадку реорганізації установи, тоді як у Словаччині та Угорщині діє система резерву, що гарантує працевлаштування звільнених державних службовців. У Румунії питання захисту держслужбовців від скорочень регулюється на рівні Адміністративного кодексу, що забезпечує додаткові гарантії їхньої зайнятості.

Запровадження в Україні механізмів, подібних до європейських моделей, може сприяти покращенню стабільності та ефективності державної служби. Ураховання кращих практик дозволить побудувати таку систему державної служби, яка буде безперервно забезпечувати виконання державою взятих на себе зобов'язань перед громадянами.

Ключові слова: державна служба, право на працю, порушення права, законотворча діяльність.

Summary

Zaianchukovskiy S. O. Guarantees of the right to work for civil servants in case of reduction of the number, staff, position or reorganization of a state body: experience of EU member states. – Article.

The article analyzes approaches to civil service regulation in different EU member states with a view to possible adoption of best practices for Ukraine. The study includes an analysis of scientific papers and international experience on the organization of the public service, as well as examines changes in Ukrainian legislation.

The author emphasizes that the choice of models to follow has narrowed to the EU member states due to constitutional changes that have consolidated Ukraine's European and Euro-Atlantic course. At the same time, there are no unified approaches to the civil service in the European Union, as its organization remains the responsibility of national governments. In particular, even Council Directive 2001/23/EC and the EU-Ukraine Association Agreement do not contain mandatory provisions on civil service regulation. In turn, the standards introduced by the SIGMA program, which develops recommendations for effective civil service management, including the principles of motivation, fair pay and stable employment conditions, are only basic guidelines for the ideal civil service.

The author analyzes the changes that have taken place in Ukrainian legislation regarding guarantees of the right to work for civil servants and their protection against unlawful dismissal, and compares the legal regulation with the approaches of Ukraine's neighboring EU member states: Poland, Slovakia, Hungary and Romania.

In particular, in Poland, the law provides for the mandatory transfer of civil servants to another position in the event of an institutional reorganization, while in Slovakia and Hungary, there is a reserve system that guarantees the employment of dismissed civil servants. In Romania, the issue of protecting civil servants from redundancies is regulated at the level of the Administrative Code, which provides additional guarantees of their employment.

The introduction of mechanisms similar to European models in Ukraine can help improve the stability and efficiency of the civil service. Taking into account the best practices will help to build a civil service system that will continuously ensure that the state fulfills its obligations to citizens.

Key words: civil service, right to work, violation of rights, lawmaking.

УДК 349

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.11>**Р. Г. Кокош***orcid.org/0009-0009-3249-693X**аспірант кафедри конституційного, міжнародного права
та публічно-правових дисциплін**Київського університету інтелектуальної власності
та права національного університету «Одеська юридична академія»*

ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

За роки незалежності в Україні чисельність людей з особливими потребами майже подвоїлася і станом на початок 2023 складала 2,726 млн. осіб, у тому числі 207,2 тис. осіб з I групою інвалідності, 886,7 тис. осіб з II групою інвалідності, 1469,7 тис. осіб з III групою інвалідності та 162,2 тис. дітей з інвалідністю [1].

Кількість людей з інвалідністю за роки війни, яка триває з 2014 року, збільшилася в рази. Унаслідок воєнних дій і постійних обстрілів цивільних об'єктів з боку російського агресора значно зросла кількість людей, які отримали поранення та, як наслідок, – інвалідність (у тому числі з важкими формами), збільшилась кількість людей, які отримали ампутацію кінцівок, як серед мирних мешканців, у т.ч. дітей, так і захисників України. В умовах повномасштабного вторгнення питання та проблеми людей з інвалідністю значно загострилися, ускладнилися, що вимагає посиленої уваги держави та суспільства до перегляду підходів до регулювання даного правового інституту.

Так, Конституція України, яка містить норми прямої дії чітко закріплює у статті 3, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2].

Доречно наголосити, що вказані цінності мають бути орієнтирами розвитку громадянського суспільства та визначати законотворчу діяльність держави, порядок та напрямок функціонування її органів. В цьому сенсі йдеться про державу, в якій створено та дійсно підтримується (шляхом нормотворчої, нормореалізаційної та ін. діяльності) такий рівень правопорядку (у всіх сферах суспільного буття), за якого можливе існування справедливого суспільства і держави, сталий розвиток суспільства, нетолерантність до невинуватої дискримінації (як до негативної, так і до квазі-«позитивної» дискримінації), за

допомогою якої продукується диктат неомарксистської ідеології, що ускладнює реальну об'єктивну мету трудового права [3].

При цьому, слід виходити із такої юридичної аксіоми: неможливо врегульовувати захист того, що не врегульовано, хоча нормативне врегулювання вже є певним захистом. Тобто, захист трудових і соціальних прав, як умову існування «Держави рівності», можна упорядкувати лише тоді, коли й самі права особи в сфері праці та зайнятості (та в соціальній сфері загалом) будуть упорядковані належним чином. Вказане є законним, приймаючи до уваги регулятивну значимість права та нормативного акту, а саме: по-перше, право і закон визначають координати допустимого та неприпустимого в людській поведінці (важливо врахувати, що в разі, коли констатовано панування права в суспільстві, то потреби й інтереси суспільства визначаються завжди адекватно та справедливо); по-друге, право і закон є практичним і загальнообов'язковим керівництвом, котре в дійсності окреслює інтереси та потреби членів суспільства, що мають враховуватись особою в процесі планування та здійснення своїх діянь.

Поряд з цим, вимоги громадянського суспільства, зокрема, щодо забезпечення рівних прав громадян направлені на закріплення та реальне дотримання гарантій на працевлаштування осіб з інвалідністю, кількість яких, на жаль, щоденно збільшується. Юридичні гарантії – це закріплені в законодавстві засоби та спеціальні заходи, на які покладається забезпечення, здійснення й охорона прав і свобод громадян, задоволення їх інтересів, користування благами, що є в основі того чи іншого права або свободи [4, 320 с.].

Звертаємо увагу, що засобами, за допомогою яких створюються умови для досягнення окресленої мети, в юридичних джерелах називають різні правові явища: ними можуть бути правові норми, принципи права, охорона суспільних відносин шляхом установлення міри обов'язкової поведінки суб'єктів, можливість судового захисту, відновлення порушених прав, юридична відповідальність тощо [5, 560 с.]. Відтак, слушною

є думка К.Ю. Мельник, зокрема, що «під юридичними гарантіями прав людини слід розуміти встановлені державою норми права, які спрямовані на захист прав людини, а також відповідну діяльність уповноважених органів, направлену на реалізацію цих норм» [6].

Способами правового регулювання гарантій трудових прав осіб з інвалідністю є державне та договірне правове регулювання, а за рівнями його здійснення – централізоване та локальне. Державне правове регулювання гарантій трудових прав осіб з інвалідністю здебільшого проявляється шляхом прийняття низки нормативно-правових актів, тому правовими засобами її здійснення виступають норми права. Договірне правове регулювання гарантій трудових прав осіб з інвалідністю відображається в укладенні трудових договорів [7].

Правове регулювання праці осіб з інвалідністю здійснюється за допомогою низки міжнародних актів, нормативно-правових актів та актів договірного характеру (безпосередньо укладеного трудового договору з працівником з інвалідністю, актами соціального партнерства). Серед нормативно-правових актів, присвячених цьому питанню, визначальне місце займає Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю», хоч предметом його правового регулювання є не безпосередньо трудові відносини з даною категорією осіб.

Статтею 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» закріплено, що особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії з зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист. Дискримінація за ознакою інвалідності забороняється [8]. Нині до осіб з інвалідністю належать: учасники АТО та/або ООС, особи з інвалідністю внаслідок війни; особи з інвалідністю від загального захворювання; особи з інвалідністю з дитинства; діти з інвалідністю; особи з інвалідністю внаслідок аварії на ЧАЕС; діти до 18 років з вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату; особи з інвалідністю внаслідок нещасного випадку невинного характеру, особи похилого віку та інші. В залежності від ступеня розладу функцій організму та обмеження життєдіяльності і визнаючи багатоманітність людей з обмеженнями в нашій державі виділяють три групи інвалідності: I, II і III.

До I групи належать особи з найважчим станом здоров'я (присутність стійких, значно вираженої важкості функціональних порушень в організмі), які повністю (підгрупа А) або частково (підгрупа Б) не здатні до самообслугову-

вання, потребують постійного стороннього нагляду та допомоги, абсолютно залежні від інших осіб у виконанні життєво важливих соціально- побутових функцій. Особи з інвалідністю II групи мають стійкі, вираженої важкості функціональні порушення в організмі та значне обмеження життєдіяльності, при збереженій здатності до самообслуговування. А III група характеризується стійкими, помірної важкості функціональними порушеннями в організмі й помірно вираженим обмеженням життєдіяльності/працездатності, але потребою в соціальній допомозі і соціальному захисті.

Відповідно до статті 23 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття» [9]. А стаття 27 Конвенції про права осіб з інвалідністю більш детально гарантує: «Право осіб з інвалідністю на працю нарівні з іншими; воно включає право на отримання можливості заробляти собі на життя працюю, яку особа з інвалідністю вільно вибрала чи на яку вона вільно погодилась, в умовах, коли ринок праці та виробниче середовище є відкритими, інклюзивними та доступними для осіб з інвалідністю» [10].

Особи з інвалідністю можуть реалізувати свої творчі та виробничі здібності займаючись і підприємницькою діяльністю, але з врахуванням положень індивідуальної програми реабілітації. Також роботодавці мають подбати про адаптацію осіб з інвалідністю на робочому місці для комфортної роботи в колективі: біологічна адаптація працівника (відповідність санітарно-гігієнічних умов стану здоров'я); соціальна адаптація (атмосфера в колективі, рівень культури поведінки); професійна адаптація (процес ознайомлення з професійними обов'язками); психологічна адаптація (становище в колективі та рівень задоволеності особистим статусом).

Серед гарантій, що надаються працівникам з інвалідністю, можна виділити: при прийомі на роботу не встановлюються випробування для працівників з інвалідністю, направлених на роботу відповідно до рекомендації МСЕК; інвалідність є поважною причиною для розірвання трудового договору, укладеного на визначений строк (частина 1 статті 39 Кодексу законів про працю України). У цьому випадку роботодавець повинен розірвати трудовий договір у строк, про який просить працівник; при скороченні чисельності або штату переважне право на залишення на роботі при рівних умовах продуктивності праці та кваліфікації надається інвалідам війни та особам, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (пункт 5

частини 2 статті 42 Кодексу законів про працю України); залучення до роботи в нічний час та до надурочних можливе лише за згодою особи і за умови, що це не суперечить медичним рекомендаціям (частина 2 статті 55, частина 4 статті 63 Кодексу законів про працю України, частина 3 статті 12 Закону України «Про охорону праці»); переведення на легшу роботу може відбуватися за бажанням особи з інвалідністю, роботодавець може перевести його на легшу роботу у відповідності з медичним висновком тимчасово або без обмеження строку.

В той же час, за працівником, переведеним на легшу роботу, протягом 2 тижнів з дня переведення зберігатиметься попередня середня заробітна плата. У деяких передбачених законодавством випадках на весь час виконання нижче оплачуваної роботи може зберігатися попередня середня заробітна плата працівника або надаватися матеріальне забезпечення за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням (стаття 170 Кодексу законів про працю України).

Також на весь час переведення може надаватися забезпечення за рахунок Фонду соціального страхування (пункт 6 частина 1 статті 22 Закону «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»); роботодавець зобов'язаний організувати навчання, перекваліфікацію і працевлаштування осіб з інвалідністю відповідно до медичних рекомендацій у випадках, передбачених законодавством (стаття 172 КЗпП України). Необхідність у перепідготовці (перекваліфікації) може виникнути, наприклад, при переведенні на іншу, легшу роботу (див. вище).

Разом з тим, на період дії воєнного стану законодавець урізав пільги та гарантії особам з інвалідністю передбачені Кодексу законів про працю України, а саме: при укладенні трудового договору для всіх працівників не залежно від їх статусу може бути встановлено випробовування; термін надання щорічної відпустки за рішенням роботодавця може бути обмежено до 24 календарних днів.

Вважаємо за доцільне виокремити як гарантію працевлаштування осіб з інвалідністю, саме зміну порядку надання особі статусу особи з інвалідністю, оскільки прозоріший порядок встановлення особі статусу особи з інвалідністю дозволить уникнути випадків необґрунтованого надання особам такого статусу та зменшення навантаження як на державний бюджет, так і державні установи на які покладається реалізація функцій держави у даному напрямку. Слід нагадати, що даний час висновок МСЕК з професійної придатності включається в індивідуальну програму реабілітації особи з інвалідністю і є підставою для здійснення професійної орієн-

тації. Рішення МСЕК та індивідуальна програма реабілітації є обов'язковими для виконання органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, реабілітаційними установами незалежно від відомчої підпорядкованості, типу і форми власності.

Однак, не поодинокими залишаються випадки, коли заключення МСЕК містить досить широкі поняття, якими роботодавець може зловживати і трактувати на користь того, аби відмовити тій чи іншій особі з інвалідністю в працевлаштуванні [11].

Разом з тим, внаслідок останніх подій, 20 листопада Верховна Рада України підтримала в першому читанні законопроект № 12178 від 04.11.2024, яким передбачено скасування системи медико-соціальної експертизи та заміну таких експертиз на комплексну оцінку обмежень життєдіяльності особи [12]. Водночас, оцінювання повсякденного функціонування особи вважатиметься видом медичної експертизи. Вказані законодавчі зміни матимуть значний вплив на реалізацію гарантій по забезпеченню права на працевлаштування осіб з інвалідністю.

Так, згідно вказаного законопроекту, який найімовірніше буде прийнятий законодавчим органом, процес оцінювання повсякденного функціонування особи міститиме визначення рівня порушення структур і функцій організму, в тому числі фізичних, психічних, інтелектуальних, сенсорних, та здійснюватиметься відповідно до критеріїв повсякденного функціонування особи. Оцінка повсякденного функціонування особи передбачатиме такі стадії: виявлення необхідності проведення оцінювання відповідно до критеріїв направлення та оцінювання повсякденного функціонування особи; направлення за потреби на додаткове обстеження функціональності структур та функції організму; формування результатів оцінювання повсякденного функціонування особи; встановлення інвалідності та формування результатів оцінювання повсякденного функціонування особи, що є складовою частиною індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю; встановлення необхідності проведення інших етапів комплексної оцінки обмежень життєдіяльності; визначення компенсаторів повсякденного функціонування особи; визначення необхідності повторного оцінювання повсякденного функціонування особи з метою моніторингу ефективності застосування компенсаторів функціонування особи.

Замість створення окремої структури (як було з МСЕК) медична експертиза з тимчасової непрацездатності та оцінювання повсякденного функціонування особи буде здійснюватися у відповідній лікарні. Відповідно до медичної реформи

кожна область стала окремим госпітальним округом, який поділяється на кластери. У межах одного округу лікарні розділені на надкластерні, кластерні та загальні. Законопроект визначає, що встановлення інвалідності відбуватиметься у надкластерних та кластерних лікарнях.

За даними в електронній системі й буде ухвалюватися рішення про часткову втрату працездатності чи призначення групи інвалідності експертними командами в кластерних та надкластерних лікарнях. Склад експертної команди формуватиметься з використанням інформаційно-комунікаційної системи у сфері охорони здоров'я для кожного випадку з урахуванням необхідних для проведення оцінювання спеціалізацій лікарів та фахівців з реабілітації.

Не зможуть входити до складу експертної команди ті лікарі чи фахівці з реабілітації, які обіймали посади голів МСЕК або які мають судимість або ж відомості про яких внесені до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні чи пов'язані з корупцією правопорушення. Оцінювання повсякденного функціонування особи можуть проводитись: за участю особи (очно); без особистої присутності (заочно); з використанням методів і засобів телемедицини або за місцем перебування/лікування особи.

Новацією буде можливість участі під час очного оцінювання особи її уповноваженого представника (адвоката, лікаря або фахівця з реабілітації, помічника ветерана тощо). Під час проведення очного оцінювання здійснюватиметься відео-, аудіофіксація з використанням технічних засобів. Записи засідань мають зберігатися не менше 10 років та можуть бути використані при оскарженні.

Максимальні строки та порядок проведення оцінювання повсякденного функціонування особи, критерії направлення, інструменти та критерії оцінювання мають бути затверджені Кабінетом Міністрів України. У разі встановлення інвалідності та/або ступеню втрати працездатності експертні команди зобов'язані повідомити територіальний орган Пенсійного фонду України, а за технічної можливості — внести відомості до Єдиної інформаційної системи соціальної сфери.

Після проходження вказаної процедури та надання особі статусу особи з інвалідністю, законодавчими актами України передбачено низку пільг та гарантій, втілення яких на практиці має на меті недопущення дискримінації осіб з інвалідністю на ринку праці та реалізацію їхніх трудових прав у повному обсязі. Разом з тим, слід зазначити, що понад третина людей з інвалідністю не задоволені умовами праці (розташуванням робочого місця, обладнанням приміщень, санітарно-побутовою сферою, мізерною оплатою

праці, виробничою обстановкою в колективі тощо).

Для того, щоб поліпшити ситуацію з працевлаштуванням осіб з інвалідністю та умовами праці влада впроваджує різні проекти. Наприклад, зараз є законодавча ініціатива розширити та розвивати інклюзивний ринок праці. Йде доопрацювання законопроекту № 5344-д, відповідно до якого для осіб з інвалідністю відкриється ринок праці в державних структурах [13]. Державна політика відіграє вирішальну роль у забезпеченні рівних можливостей для осіб з інвалідністю на ринку праці. У світовій практиці саме державні ініціативи стали фундаментом для розробки ефективних механізмів інтеграції осіб з інвалідністю у соціально-економічне життя, створення сприятливих умов для їх працевлаштування та зменшення соціальної нерівності. Для України, яка протистоїть воєнній агресії РФ, формування чіткої та ефективної політики у сфері працевлаштування осіб з інвалідністю є не лише соціально важливим завданням, а й стратегічним елементом національної безпеки та стійкості.

Однак важливо забезпечити не лише наявність законодавчих норм, а й їх дієве впровадження. Державна політика повинна бути орієнтована на формування комплексної системи підтримки працевлаштування, яка включатиме як соціальні, так і економічні стимули для роботодавців, активну співпрацю державних органів, бізнесу та громадських організацій.

Одним із ключових механізмів, які застосовуються в багатьох країнах світу, є квотування працевлаштування осіб з інвалідністю. Такий підхід дозволяє забезпечити мінімальний рівень зайнятості для цієї групи населення та створює фінансові стимули для роботодавців, які виконують квоти. Наприклад, у Німеччині та Польщі державна політика передбачає встановлення квот для компаній на працевлаштування осіб з інвалідністю. У випадку недотримання цих вимог, роботодавці сплачують штрафи, що спрямовуються на підтримку програм реабілітації та працевлаштування [14, с. 67–87].

Крім того, важливою складовою державної політики є підтримка адаптації робочих місць під потреби осіб з інвалідністю. До таких заходів належать державні субсидії для підприємств, що інвестують у створення адаптованих робочих місць, закупівлю спеціального обладнання або зміну умов праці. Така підтримка є особливо важливою в контексті економічної нестабільності, яка виникла внаслідок військових дій.

Варто зауважити, що значну увагу державна політика повинна приділяти освітнім програмам і підвищенню кваліфікації осіб з інвалідністю. Адже конкурентоспроможність на ринку праці

часто залежить від рівня професійної підготовки, і в умовах цифрової економіки важливо забезпечити доступ до якісної освіти та перекваліфікації для осіб з інвалідністю. Освіта є тим фундаментом, на якому будується подальша кар'єрна інтеграція таких осіб, а також їхня економічна незалежність [15, с. 420–424].

Одним із найефективніших економічних інструментів є субсидії. Держава надає фінансову підтримку роботодавцям, які наймають осіб з інвалідністю, покриваючи частину витрат на їхнє працевлаштування та адаптацію робочих місць. Такий інструмент має на меті не лише заохотити роботодавців наймати осіб з інвалідністю, але й створити стабільні умови для їхнього довготривалого працевлаштування. Субсидії можуть використовуватися для фінансування придбання спеціального обладнання, адаптації інфраструктури підприємства чи навчання персоналу, що забезпечує кращу інтеграцію осіб з інвалідністю в робочий процес [16].

Констатуємо, що трудове законодавство України на поточний момент не забезпечує достатніх умов для реалізації особами з інвалідністю права на працю, оскільки є застарілим та містить правові норми, які за своїм змістом не є практично орієнтованими, а відтак по суті не сприяють реалізації гарантованих прав осіб з інвалідністю на працю. Однією з найгостріших прогалин законодавства України у трудовій сфері щодо реалізації гарантій права на працю осіб з інвалідністю є відсутність механізмів забезпечення розумного пристосування [6]. Відповідно до змісту статті 2 Конвенції про права осіб з інвалідністю «розумне пристосування» означає внесення, коли це потрібно в конкретному випадку, необхідних і підходящих модифікацій і коректив, що не становлять непропорційного чи невиправданого тягаря, для цілей забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод [6].

До того ж, в Україні відсутні критерії розуміння надмірного чи невиправданого тягаря. Однак, Директива Ради 2000/78/ЄС визначає, що таке навантаження не буде непропорційним, якщо воно достатньо компенсується державною підтримкою. Оскільки розумне пристосування є одним з способів забезпечення фактичної рівності, то відповідно до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю відмова в розумному пристосуванні є однією з форм дискримінації за ознакою інвалідності. І навіть не дивлячись на те, що Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» ще не виокремлює такої форми дискримінації, пряме посилення на норми Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю дозволяє захищати від неї людей з інвалідністю.

Роботодавці часто бояться брати на роботу осіб з інвалідністю, вважаючи, що вони зіштовхнуться з серйозними труднощами при створенні відповідних умов. В цьому контексті важливо об'єднати зусилля роботодавців та неурядових організацій щодо залучення державного фінансування, зокрема, коли розумне пристосування стає надмірним чи невиправданим тягарем для роботодавців. Це може стосуватися, наприклад придбання відповідного обладнання, здійснення реконструкції у приміщеннях, залучення асистентів, помічників чи перекладачів жестової мови, придбання спеціального програмного забезпечення.

Література

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254-к/96-ВР / Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141
3. Гладкий В. В. Мета трудового права як сучасної цивілізаційної цінності. Соціальне право. 2021. № 3. С. 99–105. doi: 10.32751/2617-5967-2021-03-12.
4. Соціалістична правова держава: концепція та шляхи реалізації / уклад. : Е.А. Чиркін ; відв. ред. В.С. Нерсисянц. – М.: Юрид. літ., 1990. – 320 с.
5. Вавженчук С.Я. Охорона та захист трудових прав працівників : підручник. Харків : Право, 2016. 560 с.
6. Мельник К.Ю., Бабенко А.О. Проблеми юридичних гарантій трудових прав працівників при укладенні, зміні та розірванні трудового договору : монографія. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016.
7. Боднарук М. І., Козуб І. Г., Щодо охорони трудових прав осіб з інвалідністю, Право і суспільство, № 6/2019 рік, <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-6-1-24>.
8. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21 березня 1991 р. № 875-ХІІ / Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 21.
9. Загальна декларація прав людини. Верховна Рада України: вебпортал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
10. Конвенція про права осіб з інвалідністю. Верховна Рада України, вебпортал. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
11. Мельник В.П. Щодо проблем реалізації права на працю особами з інвалідністю в умовах воєнного стану та в післявоєнний період. Матеріали Всеукраїнської конференції «Два роки війни: наслідки та перспективи», 15 травня 2024 року, м. Київ.
12. Проект закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження оцінювання повсякденного функціонування особи № 12178 від 04.11.2024, вебпортал. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/45179>;
13. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав осіб з інвалідністю на працю № 5344-д від 18.11.2022, вебпортал. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40853>;
14. Лук'янова, Л. Б. Моделі підтримки осіб з інвалідністю у реалізації права на працю: зарубіжний дос-

від, українські реалії. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2023. № 2(23). С. 67–87.

15. Андрійів, В.М. Щодо регулювання міжнародних стандартів соціального захисту осіб з інвалідністю. Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір: [Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 24 лютого 2023 р.] – с. 420–424.

16. Козарезенко, Л., Савченко, Н., Кукурудз, О. Фінансове забезпечення державних соціальних гарантій в умовах соціально-економічних трансформацій. Економіка та суспільство, 2024. № 66. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4598>.

Анотація

Кокос Р. Г. Гарантії забезпечення права на працевлаштування осіб з інвалідністю в умовах воєнного стану. – Стаття.

У даній статті проаналізовані законодавчо закріплені гарантії забезпечення права на працевлаштування осіб з інвалідністю, та проблеми їх реального дотримання в умовах воєнного стану. Також автором відмічено, що в умовах повномасштабного вторгнення питання та проблеми людей з інвалідністю значно загострилися, ускладнилися, що вимагає посиленої уваги держави та суспільства до перегляду підходів до регулювання даного правового інституту.

Констатовано, що на період дії воєнного стану законодавець урізав пільги та гарантії особам з інвалідністю передбачені Кодексу законів про працю України, а саме: при укладенні трудового договору для всіх працівників не залежно від їх статусу може бути встановлено випробовування; термін надання щорічної відпустки за рішенням роботодавця може бути обмежено до 24 календарних днів.

Автором досліджені останні зміни в порядку встановлення особам статусу «особа з інвалідністю» зокрема, ліквідація медико-соціально експертних комісій та запровадження нового алгоритму проходження медичних експертиз.

У статті зроблений акцент на тому, що трудове законодавство України на поточний момент не забезпечує достатніх умов для реалізації особами з інвалідністю права на працю, оскільки є застарілим та містить правові норми, які за своїм змістом не є практично орієнтованими, а відтак по суті не сприяють реалізації гарантованих прав осіб з інвалідністю на працю.

Розкрито, що важливою складовою державної політики є підтримка адаптації робочих місць під потреби осіб з інвалідністю, а до заходів належать, зокрема державні субсидії для підприємств, що інвестують у створення адаптованих робочих місць, заку-

півлю спеціального обладнання або зміну умов праці.

Також наведені можливі законодавчі зміни, які направлені на забезпечення виконання та дотримання прав осіб з інвалідністю.

Ключові слова: юридичні гарантії, особи з інвалідністю, воєнний стан, медико-соціально експертні комісії, державна політика.

Summary

Kokosh R. G. Guarantees of the right to employment of persons with disabilities in the conditions of martial law. – Article.

The article analyses the legislatively enshrined guarantees of the right to employment of persons with disabilities and the problems of their actual observance under martial law. The author also notes that in the context of a full-scale invasion, the issues and problems of persons with disabilities have become significantly more acute and complicated, which requires increased attention of the State and society to revise the approaches to regulation of this legal institution.

It is stated that for the period of martial law, the legislator has reduced the benefits and guarantees for persons with disabilities provided for by the Labour Code of Ukraine, namely: when concluding an employment contract, probation may be imposed on all employees regardless of their status; the period of annual leave may be limited to 24 calendar days by the employer's decision.

The author examines the latest changes in the procedure for establishing the status of 'person with disability', in particular, the elimination of medical and social expert commissions and the introduction of a new algorithm for medical examinations.

The article focuses on the fact that the labour legislation of Ukraine currently does not provide sufficient conditions for persons with disabilities to exercise their right to work, since it is outdated and contains legal provisions which are not practically oriented in nature and therefore do not actually contribute to the exercise of the guaranteed rights of persons with disabilities to work.

The author reveals that an important component of the state policy is to support the adaptation of workplaces to the needs of persons with disabilities, and the measures include, in particular, state subsidies for enterprises investing in the creation of adapted workplaces, purchase of special equipment or changes in working conditions.

Possible legislative changes aimed at ensuring the fulfilment and observance of the rights of persons with disabilities are also outlined.

Key words: legal guarantees, persons with disabilities, martial law, medical and social expert commissions, state policy.

УДК 342.5

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.12>**О. В. Патлачук***orcid.org/0000-0003-2245-4030*

доктор юридичних наук,

завідувач кафедри правознавства

*Північноукраїнського інституту імені Героїв Крут Приватного акціонерного товариства
«Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»***ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА ТА СУБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПЕНСІЙНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ В УКРАЇНІ**

В умовах динамічних соціально-економічних і демографічних змін в Україні інституційна структура державного управління пенсійним забезпеченням набуває особливої значущості. Конституційні норми [6, ст. 141] та спеціалізоване пенсійне законодавство створюють теоретичне підґрунтя, проте на практиці розподіл повноважень між органами влади часто супроводжується дублюванням функцій та проблемами міжвідомчої взаємодії [4; 7]. Як зазначає Полісов С.С., «ефективність системи пенсійного забезпечення безпосередньо залежить від якості організаційної структури та від того, наскільки чітко визначені функції кожного учасника управління» [9, с. 45]. Таким чином, аналіз інституційної структури та ролі суб'єктів управління дає змогу виявити вузькі місця системи та визначити напрями її реформування, що є вкрай актуальним в умовах модернізації державної політики.

Етапи формування інституційної моделі

Пенсійне забезпечення в Україні історично розвивалося в кілька етапів. У радянський період система мала централізований характер, де управління здійснювалося єдиним державним апаратом [3, с. 52]. У цей період нормативно-правова база суворо регламентувала перерозподіл доходів, проте модель не передбачала гнучкості для індивідуального підходу.

Після розпаду СРСР і переходу до ринкової економіки відбулося радикальне зрушення. Як зазначає Берназюк Я.О., «перехідний період ознаменувався спробами адаптувати централізовану систему до реалій ринкової економіки, що призвело до появи накопичувальних елементів і створення альтернативних форм пенсійного забезпечення» [2, с. 110].

На сучасному етапі пенсійна система України прагне об'єднати кращі елементи як розподільчої, так і накопичувальної моделей, що відображається в законодавчих актах, таких як Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [10]. Ці зміни зумовлені необхідністю адаптації системи до економічних, демографічних і соціальних викликів.

Характеристика сучасної інституційної моделі

Сучасна інституційна модель пенсійного забезпечення в Україні характеризується багатополарністю, тобто відсутністю єдиного центру прийняття рішень. У цій системі ключову роль відіграють:

- Верховна Рада, яка встановлює правові застави;
- Президент, який виступає гарантією конституційних норм;
- Кабінет міністрів, який реалізує пенсійну політику;
- Спеціалізовані установи, такі як Пенсійний фонд і Міністерство соціальної політики.

Як підкреслює Лазор О.Я. і Юник І.Г., «розподіл повноважень між різними інститутами вимагає точної регламентації, що дає змогу уникнути конфліктів і дублювання функцій» [6, с. 109].

Розширене поняття суб'єкта державного управління

Суб'єкт державного управління – це орган або установа, наділена повноваженнями для реалізації пенсійної політики. Згідно з Полісовим С.С., «ефективність державного управління безпосередньо залежить від того, наскільки чітко визначені функції кожного суб'єкта» [9, с. 47].

До основних суб'єктів належать:

- Верховна Рада України: законодавча установа, яка ухвалює ключові нормативні акти, що регулюють пенсійне забезпечення.
- Президент України: гарант конституційних норм та ініціатор законодавчих змін.
- Кабінет міністрів України: орган виконавчої влади, відповідальний за реалізацію пенсійної політики.
- Пенсійний фонд України: спеціалізована установа, що безпосередньо відповідає за нарахування та виплату пенсій.
- Міністерство соціальної політики України: координує міжвідомчу взаємодію та контроль за реалізацією соціального захисту.

Функції та повноваження основних суб'єктів

Кожен із зазначених суб'єктів виконує свою унікальну роль. Наприклад, Верховна Рада через

законодавство визначає рамки пенсійного забезпечення [5, ст. 141], тоді як Пенсійний фонд здійснює практичну реалізацію цих норм.

Полісов С.С. вказує: «Раціональний розподіл функцій між органами управління є запорукою ефективності всієї системи пенсійного забезпечення» [9, с. 50].

У цьому контексті важливо зазначити, що міжвідомча взаємодія вимагає чіткого розмежування відповідальності, що відображається в офіційних документах і нормативних актах.

Приклади міжвідомчої взаємодії

Практичні приклади свідчать, що створення єдиної інформаційної платформи між Пенсійним фондом і Міністерством соціальної політики дає змогу знизити адміністративні витрати та підвищити оперативність ухвалення рішень [6, с. 112]. Також зазначається, що спільні заходи з розроблення нормативів і методичних рекомендацій сприяють поліпшенню координації між суб'єктами управління [9, с. 52].

Сутність міжвідомчої координації

Міжвідомча координація являє собою процес узгодження дій між різними органами державної влади, які беруть участь у реалізації пенсійної політики. Як підкреслює Медяник В.А., «ефективна координація дає змогу мінімізувати інформаційні розриви та суперечності між відомствами» [7, с. 188].

Цей процес включає в себе:

- Розроблення єдиних стандартів взаємодії.
- Організацію регулярних нарад та обміну інформацією.
- Створення єдиної інформаційної системи для збору та аналізу даних.

Проблеми, пов'язані з розподілом повноважень

Незважаючи на наявність нормативно-правової бази, на практиці спостерігаються численні проблеми, які ускладнюють ефективність управління. По-перше, існує дублювання функцій, коли кілька відомств виконують схожі завдання, що призводить до неефективного використання ресурсів [2, с. 116]. По-друге, брак чіткості в регламентації повноважень створює правовий вакуум, оскільки відсутність єдиних регламентуючих документів ускладнює оперативне прийняття рішень [4, с. 157]. Крім того, відсутність єдиної інформаційної системи призводить до того, що розрізнені інформаційні бази ускладнюють аналіз і прийняття управлінських рішень. Ці фактори разом негативно впливають на ефективність управлінських процесів.

Аналіз судової практики та емпіричних даних

Розгляд судових справ показує, що відсутність ефективною координації між органами влади призводить до затримок у виплатах пенсій

і порушення прав громадян. Наприклад, рішення Конституційного суду (2012) підтверджують, що проблеми міжвідомчої взаємодії є однією з причин неефективності пенсійної системи [8, с. 195].

Емпіричні дослідження, проведені у 2020–2021 рр. [7], демонструють, що впровадження спільних інформаційних платформ може скоротити час на опрацювання даних до 30% і підвищити загальну ефективність управління.

Шляхи вирішення проблем координації

Для усунення виявлених проблем пропонується розробити єдині стандарти і методичні рекомендації для всіх відомств, що беруть участь у пенсійному забезпеченні. Крім того, необхідно створити єдину інформаційну систему, яка об'єднуватиме дані всіх суб'єктів управління. Також важливо посилити відповідальність керівників за несвоєчасне ухвалення управлінських рішень, що може бути закріплено в нормативних актах [9, с. 53]. Ці заходи сприятимуть підвищенню ефективності управлінських процесів.

Необхідність реформування інституційної моделі

Сучасні виклики вимагають постійної адаптації інституційної моделі пенсійного забезпечення. Як зазначає Лазор О.Я. та Юник І.Г., «інституційне реформування – це необхідний процес, що дає змогу підвищити ефективність державної політики у сфері пенсійного забезпечення» [6, с. 117].

Реформування передбачає оптимізацію структури управління шляхом чіткого розподілу функцій. Також необхідно посилити контроль та координацію між органами. Важливим аспектом є впровадження сучасних інформаційних технологій для підтримки управлінських процесів. Ці кроки сприятимуть підвищенню ефективності управлінських систем.

Основні напрями реформ

До основних напрямів реформування можна віднести:

- Централізацію ключових функцій, пов'язаних з інформаційним і фінансовим забезпеченням, для створення єдиної інформаційної платформи [7, с. 187].
- Децентралізацію оперативного управління для підвищення гнучкості прийняття рішень на місцях.
- Посилення міжвідомчої взаємодії за рахунок розроблення єдиних стандартів і регламентів [9, с. 54].
- Оновлення нормативно-правової бази з урахуванням сучасних економічних і демографічних реалій [8, с. 192].

Приклади зарубіжного досвіду

Аналіз зарубіжних моделей управління пенсійними системами [1] показує, що країни з високим ступенем координації між відомствами

демонструють більш стабільні показники пенсійного забезпечення. Застосування інформаційних технологій та єдиних регламентуючих стандартів дає змогу скоротити адміністративні витрати та забезпечити оперативне реагування на зміни в економіці.

Практичні рекомендації щодо інституційного реформування

Виходячи з аналізу, автори пропонують такі рекомендації: розробити й ухвалити закон, який визначає єдину схему розподілу повноважень між органами, що беруть участь у пенсійному забезпеченні. Також слід створити міжвідомчу комісію, відповідальну за координацію дій усіх суб'єктів системи. Важливим є впровадження сучасних інформаційних систем, які забезпечують прозорість і оперативність обміну даними. Крім того, необхідно організувати регулярний аудит і моніторинг ефективності роботи установ, що реалізують пенсійну політику. Ці заходи сприятимуть покращенню інституційної структури та ефективності пенсійної системи.

Висновки. У результаті проведеного аналізу можна зробити такі висновки: ефективне функціонування пенсійної системи в Україні можливе лише за наявності чітко структурованої інституційної моделі, в якій повноваження розподілено між законодавчими, виконавчими та спеціалізованими органами [6]. Основні суб'єкти державного управління, такі як Верховна Рада, Президент, Кабінет Міністрів, Пенсійний фонд та Міністерство соціальної політики, відіграють взаємодоповнювальні ролі, і їхня ефективна взаємодія є запорукою стабільності пенсійного забезпечення. Проблеми міжвідомчої координації, що виражаються в дублюванні функцій і неясному розподілі повноважень, негативно позначаються на оперативності прийняття рішень, що підтверджується як судовою практикою, так і емпіричними даними [8; 7]. Реформування інституційної структури, включно з розробленням єдиних стандартів взаємодії та впровадженням сучасних інформаційних технологій, є ключовим напрямом для підвищення ефективності системи. Інтеграція досвіду зарубіжних країн дає змогу сформувати оптимальну модель державного управління, здатну адаптуватися до мінливих економічних і демографічних умов.

Література

1. Smith J. Comparative Models of Pension Provision in Advanced Economies. *Journal of Social Policy*, 48(3), 2019. P. 450–467.
2. Берназюк Я.О. Принцип належного врядування: теоретико-правовий аналіз. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2020.
3. Гуменюк В.Є. Адміністративно-правові засади публічного управління у сфері пенсійного забезпе-

чення в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 214 с.

4. Іщук А.М. Публічно-управлінські функції у системі пенсійного забезпечення: поняття та види. *Expert: paradigm of law and public administration*. Т. 17, № 5. 2021. С. 150–160. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5\(17\)-152-160](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5(17)-152-160) (дата звернення: 22.02.2025).

5. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 22.02.2025).

6. Лазор О.Я., Юник І.Г. Державне управління у сфері пенсійного забезпечення в Україні: правові та організаційні аспекти. *Наукові перспективи (Naukovm perspektivi)*. № 2(32), 2023. С. 108-122 DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-2\(32\)-108-122](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-2(32)-108-122) (дата звернення: 22.02.2025)

7. Медяник В.А. Адміністративно-правове забезпечення державної соціальної політики в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 424 с.

8. Петросян К. Є. Забезпечення принципу верховенства права в процесі реалізації конституційного права на соціальний захист : дис. ... д-ра філософії в галузі права : 081. Київ, 2024. 251 с.

9. Полісов С.С. Функціональні аспекти державного управління в системі пенсійного забезпечення. *Журнал сучасної економіки та управління*, № 3, 2018. С. 43–56.

10. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV : станом на 19 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення: 22.02.2025).

Анотація

Патлачук О. В. Інституціональна структура та суб'єкти державного управління пенсійним забезпеченням в Україні. – Стаття.

Дослідження присвячене комплексному аналізу інституційної структури системи державного управління пенсійним забезпеченням в Україні, зокрема визначенню ролі ключових суб'єктів управління та взаємодії між ними. У статті розглядаються історико-теоретичні засади формування пенсійної системи, аналізуються сучасні підходи до розподілу повноважень між Верховною Радою, Президентом, Кабінетом Міністрів, Пенсійним фондом та Міністерством соціальної політики. Особливу увагу приділено проблемам міжвідомчої координації, які стають однією з головних перепон на шляху до ефективного функціонування системи, а також перспективам реформування інституційної моделі. У дослідженні використовується комплексний методологічний підхід, що базується на історико-теоретичному аналізі, порівняльно-доктринальному методі та емпіричних даних. Автори звертаються до фундаментальних робіт вітчизняних дослідників, зокрема Гуменюка В.Є., Берназюка Я.О., Лазора О.Я. із Юником І.Г. та Полісова С.С., а також враховують результати міжнародних досліджень у сфері державного управління. Завдяки цьому комплексному підходу стаття висвітлює як традиційні підходи до організації системи пенсійного забезпечення, так і новітні тенденції, спрямовані на оптимізацію управлінських процесів. Дослідження доводить, що ефективне функціонування пенсійної системи можливе лише за умови чіткого розподілу повноважень та активного міжвідомчого співробітництва. Результати роботи мають практичне значення для розробки стра-

тегії модернізації системи пенсійного забезпечення та підвищення рівня соціальної захищеності населення. Пропоновані рекомендації спрямовані на інтеграцію сучасних інформаційних технологій та удосконаленні механізмів контролю, які разом можуть забезпечити більшу стабільність і прозорість функціонування всієї системи.

Ключові слова: соціальна держава, пенсійне забезпечення, конституційні норми, ефективність, методологія.

Summary

Patlachuk O. V. Institutional structure and subjects of state management of pension provision in Ukraine.
– Article.

This article presents a comprehensive analysis of the institutional structure of state management in the field of pension provision in Ukraine, with a particular focus on defining the roles of the key management bodies and their interrelations. The study examines the historical and theoretical foundations of the pension system, analyzing the evolution from the centralized model of the Soviet era to the contemporary hybrid model that integrates both contributory and redistributive mechanisms. It also explores current methodological approaches to the allocation of powers among the Verkhovna Rada, the President, the Cabinet of Ministers, the Pension Fund, and the Ministry of Social Policy. Special attention is given to the

challenges of inter-agency coordination, which are identified as a major barrier to the effective functioning of the system, and to the prospects for institutional reform. The research employs a comprehensive methodology that combines historical-theoretical analysis, comparative doctrinal methods, and empirical data. Drawing on seminal works by domestic scholars such as Humeniuk V.E., Bernaziuk Y.O., Lazor O.Y. with Yunyk I.G. and Poliso S.S., as well as insights from international research, the study establishes a robust theoretical framework. This framework facilitates the identification of key organizational weaknesses and lays the groundwork for proposing practical recommendations to optimize inter-agency interactions and improve overall system efficiency. The study demonstrates that the effective functioning of Ukraine's pension system is contingent upon a clear distribution of powers and robust inter-agency collaboration. The findings have significant practical implications for the development of modernization strategies for the pension provision system and for enhancing social protection. The recommendations proposed in the article emphasize the integration of modern information technologies and the improvement of control mechanisms, which together can ensure greater stability and transparency in the operation of the entire system.

Key words: welfare state, pension provision, constitutional norms, efficiency, methodology.

УДК 368.4
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.13>

С. С. Полесов

orcid.org/0009-0009-2936-1030

*аспірант кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ ТА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

В умовах динамічних соціально-економічних перетворень та демографічних викликів, що супроводжують Україну, питання пенсійного забезпечення стає одним із пріоритетних напрямів державної політики. Конституція України гарантує право громадян на соціальний захист [1], що слугує підґрунтям для формування пенсійної системи, зорієнтованої на принципи соціальної справедливості, солідарності та перерозподілу доходів [4]. Однак історично сформована модель пенсійного забезпечення, що зазнає етапів від централізованої системи радянського періоду до сучасної змішаної моделі, стикається з низкою проблем, як-от недостатня прозорість механізмів перерозподілу коштів і проблеми міжвідомчої координації [6]. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибокого аналізу теоретико-правових засад, що лежать в основі пенсійного забезпечення, та вироблення рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правової бази для забезпечення стабільного та справедливого рівня життя пенсіонерів.

Історико-теоретичний огляд формування пенсійної системи

Пенсійна система в Україні історично формувалася на основі централізованого державного планування. Як зазначає один із провідних дослідників, «у радянський період пенсійне забезпечення являло собою суворо регламентовану систему перерозподілу доходів, де держава відіграла ключову роль у забезпеченні соціального захисту» [3, с. 53]. У цей період законодавство встановлювалося жорсткими нормами, а контроль за виконанням покладался на спеціалізовані органи. Така модель, хоча й забезпечувала масове пенсійне забезпечення, була не гнучкою і не враховувала індивідуальні потреби громадян.

З розпадом Радянського Союзу пенсійна система України зіткнулася з необхідністю трансформації. «Перехідний період характеризується спробами адаптації централізованої моделі до реалій ринкової економіки, що призвело до запровадження елементів накопичувальної системи» [5, с. 112]. У цей період відбувалося реформування нормативно-правової бази, що супроводжувалося виникненням суперечностей

між старими та новими правовими механізмами. Проблеми фінансової стійкості та нечітко визначені повноваження державних органів стали основними бар'єрами на шляху до ефективного пенсійного забезпечення.

Нині пенсійна система України характеризується спробами інтеграції елементів розподільчої та накопичувальної моделей. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [2] є прикладом законодавчого документа, в якому відображено принципи соціальної справедливості та перерозподілу суспільного доходу. Як підкреслюється в дослідженні Лазора О. та Юніка І. [4, с. 118], «ефективне пенсійне забезпечення можливе лише за умови гармонійного поєднання ринкових механізмів із принципами соціального захисту». Така інтеграція є необхідною умовою для забезпечення гідного рівня життя пенсіонерів в умовах постійно мінливої економіки.

Концепція соціальної держави

Соціальну державу визначають як державу, основна мета якої – забезпечення соціального захисту та добробуту громадян. Згідно з дослідженнями Гуменюка В.Є., «соціальна держава – це система, в якій держава зобов'язана забезпечити рівний доступ до соціальних благ і гарантію мінімального рівня життя для кожного громадянина» [3, с. 67]. У цьому контексті ключовими принципами є:

– Принцип соціальної справедливості: рівний розподіл ресурсів і мінімізація соціальної нерівності [5, с. 115].

– Принцип солідарності: забезпечення взаємодопомоги між різними соціальними групами, особливо вразливими верствами населення.

– Принцип індивідуального підходу: врахування специфічних потреб кожного громадянина.

У вітчизняній юридичній літературі (праці Гуменюка В.Є., Берназюка Я.О., Лазора О.Я. та ін.) концепцію соціальної держави розглядають як підґрунтя для побудови правової системи, в якій держава несе відповідальність за забезпечення гідного рівня життя громадян. Порівняльний аналіз доктринальних підходів засвідчує, що ідеали соціальної держави безпосередньо

впливають на формування нормативно-правової бази, що регулює пенсійне забезпечення. У зарубіжних дослідженнях аналогічні ідеї відображаються в принципах соціального захисту, закріплених у міжнародних правових документах, що дає змогу проводити паралелі та запозичувати успішний досвід.

Практичне значення концепції соціальної держави для пенсійного забезпечення полягає в тому, що вона слугує нормативним орієнтиром для розроблення пенсійних програм. На основі цієї концепції формуються заходи з перерозподілу доходів, встановлення мінімальних соціальних гарантій і забезпечення стабільності пенсійного забезпечення. Таким чином, ідеали соціальної держави визначають не тільки теоретичний, а й практичний бік пенсійної політики, забезпечуючи баланс між ринковими механізмами та соціальним захистом.

Правові гарантії пенсійного забезпечення

Пенсійне забезпечення в Україні закріплюється низкою нормативних актів, головним з яких є Конституція України, що гарантує право на соціальний захист, і спеціалізовані закони, наприклад, Закон «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Ці документи формують правову основу, на якій будується система перерозподілу доходів і забезпечення громадян гарантованими пенсіями.

Юридичні механізми захисту пенсійних прав включають правові гарантії, які містять у собі кілька основних механізмів. Серед них можна виділити:

- Судовий контроль. Рішення Конституційного та Верховного судів України демонструють, що в разі порушення норм пенсійного забезпечення держава зобов'язана забезпечити захист прав громадян.

- Механізми відповідальності. Законодавство передбачає відповідальність державних органів за несвоєчасну або неправильну виплату пенсій, що стимулює підвищення якості виконання функцій.

- Регламентація процедур нарахування та виплати пенсій. Детально описано алгоритми перерозподілу пенсійних коштів, механізми контролю за виконанням нормативів і порядок взаємодії між органами управління.

Незважаючи на наявність значної нормативно-правової бази, на практиці трапляються випадки порушення пенсійних прав громадян. Це викликано кількома факторами, серед яких недосконалість законодавчої бази, яка не завжди адекватно відображає сучасні економічні реалії. Крім того, проблеми міжвідомчої координації призводять до затримок у виплатах і помилок під час нарахування пенсій. Також обмежені фінансові можливості держави негативно впли-

вають на стабільність функціонування пенсійної системи.

Цей аналіз підкріплюється прикладами із судової практики, де порушення прав громадян призводили до перегляду рішень судів.

Порівняльний аналіз доктринальних підходів

У цьому розділі здійснюється детальний порівняльний аналіз теоретичних концепцій, запропонованих як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Розглядаються роботи таких авторів, як Гуменюк В.Є., Лазор О.Я., Берназюк Я.О. та інших, які підкреслюють значення інтеграції принципів соціальної справедливості в систему пенсійного забезпечення. Один із підходів акцентує увагу на тому, що пенсійне забезпечення є невід'ємною складовою соціальної політики, яка має на меті мінімізацію соціальної нерівності та забезпечення гідного рівня життя для всіх громадян. Інший підхід вказує на те, що досягнення ефективного пенсійного забезпечення можливе лише через поєднання централізованих перерозподільчих механізмів з ринковими принципами, що дозволяє забезпечити баланс між соціальним захистом та економічною ефективністю. Цей синтез сприяє створенню більш стійкої та адаптивної пенсійної системи, здатної реагувати на виклики сучасності.

У зарубіжній практиці пенсійні системи часто базуються на двох основних моделях: накопичувальній і розподільчій. Вітчизняні дослідження демонструють, що оптимальна модель для України має включати елементи обох систем. Порівняльний аналіз дає змогу виявити переваги та недоліки кожної моделі та обґрунтувати необхідність комплексного підходу.

Розподільна модель гарантує базовий рівень пенсійного забезпечення за рахунок обов'язкових виплат із державного бюджету, що відповідає принципам соціальної справедливості.

Накопичувальна модель, своєю чергою, стимулює індивідуальне накопичення коштів, але вимагає високорозвиненої фінансової інфраструктури та ринкової стабільності.

Висновки порівняльного аналізу показують, що для створення ефективної пенсійної системи необхідно об'єднати найкращі елементи різних моделей. Інтегрований підхід дає змогу забезпечити:

- Гарантоване мінімальне пенсійне забезпечення для всіх громадян.

- Можливість накопичення додаткових коштів за рахунок ринкових механізмів.

- Гнучкість системи, що дає змогу адаптуватися до економічних і демографічних змін.

Висновки. На основі проведеного аналізу можна дійти кількох важливих висновків. По-перше, теоретико-правові засади соціальної держави, що спираються на принципи соціаль-

ної справедливості, солідарності та перерозподілу доходів, становлять міцний фундамент для формування ефективної пенсійної системи. По-друге, історичний розвиток пенсійного забезпечення в Україні свідчить про те, що перехід від централізованої моделі до інтегрованої системи вимагає постійного вдосконалення нормативно-правової бази, щоб відповідати сучасним викликам.

Крім того, правові гарантії, закріплені в Конституції та спеціалізованих законах, виконують важливу роль у захисті пенсійних прав громадян. Однак їх реалізація стикається з численними труднощами, зокрема проблемами міжвідомчої координації та фінансовою нестабільністю, що ускладнює забезпечення прав громадян.

Аналіз доктринальних підходів також підтверджує необхідність інтеграції елементів розподільчої та накопичувальної моделей, що дозволить створити більш гнучку та адаптивну систему пенсійного забезпечення. Важливо, щоб подальші реформи пенсійної системи базувалися на синтезі теоретичних засад соціальної держави з практичними механізмами перерозподілу, оскільки це забезпечить стійкість системи та сприятиме соціальній справедливості.

Література

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 20.02.2025).
2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV : станом на 19 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення: 20.02.2025).
3. Гуменюк В. Є. Адміністративно-правові засади публічного управління у сфері пенсійного забезпечення в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 214 с.
4. Лазор О.Я., Юник І.Г. Державне управління у сфері пенсійного забезпечення в Україні: правові та організаційні аспекти. Наукові перспективи (Naukovm perspektivi). № 2(32). 2023. С. 108–122 DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-2\(32\)-108-122](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-2(32)-108-122) (дата звернення: 20.02.2025).
5. Берназюк Я.О. Принцип належного врядування: теоретико-правовий аналіз. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2020.
6. Петросян К.Є. Забезпечення принципу верховенства права в процесі реалізації конституційного права на соціальний захист : дис. ... д-ра філософії в галузі права : 081. Київ, 2024. 251 с.

Анотація

Полесов С. С. Теоретико-правові основи соціальної держави та пенсійного забезпечення в Україні. – Стаття.

Дослідження теоретико-правових основ соціальної держави та пенсійного забезпечення в Україні є важливим у сучасних наукових дискусіях, оскільки від інтерпретації конституційних норм залежить

соціальна захищеність громадян. Конституційні засади (Конституція України, 1996, ст. 141) визначають основні принципи, зокрема право на соціальний захист, що стало основою сучасної системи пенсійного забезпечення. У статті аналізуються історичні передумови розвитку цієї системи, її еволюція від централізованої моделі радянського періоду до сучасної гібридної моделі, яка поєднує накопичувальні та розподільні підходи. Дослідження висвітлює актуальні проблеми, що впливають на ефективність пенсійної системи в Україні, зокрема недостатнє бюджетне фінансування, дисбаланси між накопичувальними та розподільними механізмами, а також проблеми міжвідомчої координації. Важливою є новизна дослідження, яка полягає в комплексному підході, що об'єднує теоретичні засади соціальної держави з практичними аспектами пенсійного забезпечення. Методологія дослідження базується на історико-теоретичному аналізі, порівняльно-доктринальному методі та аналізі емпіричних даних. Використовуються дані нормативно-правових актів, результати досліджень науковців та судова практика. Основні результати свідчать, що ефективність пенсійного забезпечення залежить від інтеграції конституційних принципів із сучасними управлінськими механізмами. Практична значущість дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів для розробки нових концепцій та реформ у сфері пенсійного забезпечення. Висновки свідчать, що конституційні засади соціальної держави є основою для ефективної системи пенсійного забезпечення. Подальші дослідження повинні зосередитися на розробці інтегрованої методології, яка об'єднає різні підходи для комплексного аналізу конституційних норм та їх впливу на соціальний захист.

Ключові слова: соціальна держава, пенсійне забезпечення, конституційні норми, ефективність, методологія.

Summary

Polesov S. S. Theoretical and legal foundations of the social state and pension provision in Ukraine. – Article.

The study of the theoretical and legal foundations of the welfare state and pension provision in Ukraine is important in contemporary academic debates, as the social security of citizens depends on the interpretation of constitutional norms. The constitutional foundations (Constitution of Ukraine, 1996, Article 141) define the basic principles, including the right to social protection, which became the basis of the modern pension system. The article analyzes the historical background of this system, its evolution from the centralized model of the Soviet period to the modern hybrid model that combines funded and pay-as-you-go approaches. The study highlights current issues that affect the efficiency of the pension system in Ukraine, including insufficient budget funding, imbalances between funded and distributive mechanisms, and problems of interagency coordination. The novelty of the study is its comprehensive approach, which combines the theoretical foundations of the welfare state with the practical aspects of pension provision. The research methodology is based on historical and theoretical analysis, comparative and doctrinal method and analysis of empirical data. The author uses the data of legal acts, research results of scholars and case law. The main results show that the efficiency of pension provision depends on the integration of constitutional principles with modern

management mechanisms. The practical significance of the study lies in the possibility of using the results obtained to develop new concepts and reforms in the field of pension provision. The conclusions show that the constitutional principles of the welfare state are the basis for an effective pension system. Further research

should focus on developing an integrated methodology that combines different approaches for a comprehensive analysis of constitutional provisions and their impact on social protection.

Key words: welfare state, pension provision, constitutional norms, efficiency, methodology.

ЕКОЛОГІЧНЕ І ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

УДК 349.41

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.14>

Д. В. Шаповал

orcid.org/0009-0004-4772-4513

аспірант кафедри земельного та аграрного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ У МЕЖАХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Постановка проблеми. Процес європейської інтеграції України, зокрема адаптація національного законодавства до норм Європейського Союзу, вимагає проведення ґрунтовних правових реформ у різних сферах суспільного життя. Однією з таких сфер є містобудівна діяльність, де наразі відбуваються активні трансформаційні процеси в кількох ключових напрямках: децентралізація, що передбачає передачу значної частини повноважень від центрального органу виконавчої влади до органів місцевого самоврядування; спрощення процедур отримання дозволів і реєстрації, скорочення часу їх проходження та зменшення кількості необхідних документів; запровадження ефективного державного архітектурно-будівельного нагляду; підвищення персональної відповідальності учасників містобудівної діяльності.

Однак, незважаючи на прогрес у реформуванні містобудівної сфери, залишаються актуальними низка проблемних питань. Серед них можна виділити: неузгодженість нормативно-правових актів у сфері містобудування; відсутність уніфікованих термінів у чинному законодавстві; недостатню участь громадськості в процесі ухвалення рішень; обмежений доступ до публічної інформації щодо містобудівної діяльності. Це призводить до порушень вимог законодавства, будівельних норм, стандартів і правил під час прогнозування розвитку населених пунктів, планування та забудови територій, проектування, будівництва об'єктів, реконструкції історичних населених пунктів, реставрації та реабілітації об'єктів культурної спадщини, а також створення інженерної та транспортної інфраструктури.

Крім того, в умовах сучасного розвитку української держави особливо важливим є питання залучення іноземних інвестицій для відбудови країни. Це неможливо без ефективного регулювання містобудівної діяльності. Для формування сприятливого інвестиційного клімату необхідно, по-перше, активізувати процес систематизації містобудівного законодавства України з метою підвищення його якості та усунення правових

колізій; по-друге, забезпечити надійні гарантії прав та інтересів учасників ринку містобудівних послуг. Іноземний інвестор, який дійсно зацікавлений у роботі із таким активом, як українська земля, може реалізувати такі проекти, ефективно використовуючи чинне правове поле України. Для цього потрібне продумане та виважене планування та корпоративне структурування бізнесу, яке враховуватиме українські реалії [1, с. 327].

Мета статті полягає у аналізі нових приписів законодавства України щодо просторового планування використання земель у межах територіальних громад на шляху до євроінтеграції і внесення пропозицій щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Сучасна нормативна база щодо організації, ведення будівельної діяльності фактично не встигає за розвитком світової будівельної індустрії, і наслідком такої ситуації є неможливість конкурувати національним суб'єктам господарювання на міжнародних ринках. Ми маємо неуніфіковану, зарегульовану сферу, з неефективним механізмом відповідальності за порушення вимог законодавства у сфері містобудівної діяльності, де «заручниками» стають всі учасники містобудівної діяльності від громад до інвесторів, що вимагає фахової дискусії та переосмислення, з урахуванням галузевих і міжгалузевих досліджень правового регулювання комплексу питань у містобудівній сфері [2, с. 62].

У умовах тривалих суспільних змін просторове планування тривалий час не розглядалося як стратегічний пріоритет. Воно базувалося на застарілому регіонально-економічному підході, орієнтованому переважно на досягнення утилітарних економічних цілей. Такий підхід призвів до прискореної урбанізації, скорочення соціально-економічного простору, деградації сільських територій та неконтрольованого використання природних ресурсів.

Запозичення європейської концепції просторового планування стало результатом прагнення перейти від пострадянської централізованої

моделі, яка служила основою для екстенсивного промислового й міського розвитку, до інклюзивної децентралізованої системи планування. Ця система охоплює місцевий, регіональний, національний і міжнародний рівні, базуючись на принципах просторової організації.

Просторове планування земель у межах територіальних громад спрямоване на забезпечення раціональної організації території, визначення її функціонального призначення, стратегічних напрямів зонування, розвитку транспортної інфраструктури, охорони земель і навколишнього природного середовища. Воно також охоплює формування екологічної мережі, збереження культурної спадщини та встановлення послідовності реалізації управлінських рішень.

Просторове планування є важливою складовою стратегії розвитку будь-якої території, оскільки воно передбачає узгоджене прийняття рішень щодо комплексного і цілісного просторового розвитку населених пунктів. Просторове планування забезпечує сталий розвиток територіальної громади, дотримуючись принципу збалансованості державних, громадських і приватних інтересів, що є основою для забезпечення соціальної справедливості та економічної ефективності. Водночас воно враховує концепцію інтегрованого розвитку земель територіальної громади, що включає ефективне використання всіх природних і людських ресурсів, а також формування гармонійного середовища для життя.

Навантаження, що збільшується на земельні ресурси в мегаполісах, особливо в ділових центрах, і вдосконалення технологій будівництва призводить до появи багатофункціональних об'єктів нерухомості із складною архітектурою і освоєння підземних просторів. Таким чином, на одній поверхні можуть розташовуватися різні споруди, що знаходяться на поверхні землі або під нею. Нерідкими є ситуації, коли конструкції споруд перетинаються або вклинюються одна в іншу, окремі частини споруд виходять за кордони земельної ділянки або відносяться до різних форм власності, а розташування одного об'єкту нерухомості над іншим є найпоширенішою формою розвитку в мегаполісах. Підземні об'єкти розміщуються під поверхнею землею різних категорій і функціональним використанням, різних форм власності і під найрізноманітнішими будівлями і спорудами. Можливе одночасне використання наземних та підземних просторів «землі» різними суб'єктами для неоднакових потреб [3].

Саме просторове планування територій виступає важливим регуляторним механізмом на місцевому рівні, оскільки воно визначає умови для здійснення різних видів діяльності на землі. Визначення чітких правил і норм для кож-

ної конкретної території є необхідною умовою для сталого розвитку і мінімізації негативного впливу на навколишнє природне середовище. Це дозволяє створити ефективний механізм розвитку, в рамках якого забезпечується планування землекористування, визначаються основні напрямки розвитку інфраструктури, а також визначаються конкретні заходи щодо збереження природних ресурсів.

Завдяки продуманому та ефективному просторовому плануванню також можна зберігати природні ресурси, в тому числі землю, водні ресурси, лісові масиви, а також культурну спадщину. Важливим аспектом є врахування екологічних факторів і мінімізація негативного впливу на навколишнє природне середовище, що дозволяє створити баланс між економічним розвитком і охороною навколишнього середовища. Тому просторове планування є не лише інструментом регулювання земельних відносин, а й важливим елементом забезпечення довгострокової екологічної та соціальної стійкості територіальних громад.

Зараз просторове планування в Україні перебуває у перехідній фазі від централізованої політики до сучасних інтегрованих та стратегічних підходів. У зв'язку з новим територіальним поділом країни галузь просторового планування входить до пріоритетів Парламенту та Уряду. Потрібно зазначити, що відбулося прийняття низки нових законів, а саме Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель», реформування Держгеокадастру та оновлення державних будівельних норм (ДБН).

Крім того, урядом України прийнято окремі рішення у сфері просторового планування. У Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки виокремлено оперативну ціль «забезпечення інтегрованого розвитку територій з урахуванням інтересів майбутніх поколінь», досягнення якої пов'язується з перспективою життя таких заходів: створення законодавчої основи функціонування та розвитку агломерацій, забезпечення збалансованого просторового розвитку територій, що входять до їх складу; створення ефективних інструментів реалізації державної політики з підтримки розвитку сільських територій з урахуванням критеріїв членства у ЄС та міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції; стимулювання розвитку економічного середовища навколо природоохоронних територій та лісів, зокрема визначення економічного механізму їх сталого використання, а також сфери зайнятості населення на цих територіях [4]. Увага Кабінету Міністрів України також була сфокусована на визначенні формату електронних докумен-

тів комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади, генерального плану населеного пункту, детального плану території [5], встановленні порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на розроблення комплексних планів просторового розвитку територій територіальних громад [6].

Ідеї, які обговорюються під час таких міжнародних форумів, як «Креативна Україна», повинні стати основою для поглибленого співробітництва між Україною та ЄС у сфері містобудування. Повноцінна інтеграція до європейської містобудівної стратегії передбачає не лише перенесення національних стандартів у відповідність до європейських, але й розвиток інституційної спроможності на місцевому рівні, що дозволяє ефективно реалізовувати проекти в сфері будівництва та містобудування, орієнтуючись на потреби громади та сучасні виклики урбанізації.

Основним аспектом є принципи сучасного урбанізму, що визначаються європейською концепцією BAUKULTUR. Центральним елементом цієї концепції є людина як основний суб'єкт містобудівного процесу, що ставить на перше місце її потреби та інтереси. Згідно з цією концепцією, розвиток міст повинен бути зосереджений на забезпеченні комфортних умов для життя, створенні доступних житлових і громадських просторів, розвитку інфраструктури, а також на збереженні культурної спадщини. Крім того, одним із важливих аспектів у цій стратегії є збереження природних і культурних ресурсів, що вимагає застосування сталих методів будівництва, ефективного використання природних ресурсів, а також екологічно чистих технологій. Це включає не лише використання відновлювальних ресурсів та зменшення впливу на навколишнє природне середовище, а й розвиток «зелених» технологій, енергоефективних будівель та інфраструктурних рішень.

Для України, що прагне інтегруватися в європейські структури, важливим є перехід від традиційної моделі містобудування до більш інноваційної, орієнтованої на людину та її потреби, з врахуванням європейських цінностей, стандартів та технологій. Це дозволить не лише забезпечити високу якість життя громадян, а й підвищити конкурентоспроможність країни на міжнародній арені.

Основними орієнтирами є документи Ради Європи та Європейського Союзу, які формують засади сталого просторового розвитку. Ось деякі ключові стандарти та підходи, які Україна може врахувати: 1) Європейська хартія просторового планування (European Spatial Development Perspective, ESDP), яка спрямована на збалансований розвиток територій, інтеграція еко-

логічних, економічних і соціальних факторів, підтримка поліцентричної урбаністичної структури. У зв'язку з цим для України важливим є впровадження поліцентричної моделі розвитку, зменшення диспропорцій між регіонами, розвиток середніх і малих міст; 2) Лейпцизька хартія сталих європейських міст (Leipzig Charter) спрямовану на розвиток сталих міст через інтегровані підходи до просторового планування, підвищення якості міського середовища, залучення громадськості до процесів планування. Актуальність для України має зосередження на ревіталізації депресивних міських зон, залучення громадян до прийняття рішень щодо розвитку територій; 3) Територіальний порядок денний ЄС 2030 (Territorial Agenda 2030) акцентує увагу на територіальній згуртованості, зміцненні стійкості до змін клімату, підвищення доступності інфраструктури, діджиталізація управління простором. В цьому напрямку Україні важливо інтегрувати цифрові інструменти в управління просторовим розвитком, підтримувати зелений перехід; 4) Директиви ЄС у сфері екології та планування: SEA Directive (2001/42/EC) основний акцент робиться на стратегічній екологічній оцінці для врахування екологічних факторів у просторовому плануванні; INSPIRE Directive (2007/2/EC) – на створенні інфраструктури просторової інформації для полегшення обміну геоданими; 5) Конвенція про європейський ландшафт (European Landscape Convention) пов'язана із захистом і управлінням ландшафтами, включно з природними, сільськогосподарськими та міськими зонами. Для України актуальним є інтеграція принципів ландшафтного планування в містобудівні документи; 6) Інтегроване територіальне планування (Integrated Territorial Development) спрямоване на планування, яке враховує міжсекторальні зв'язки (транспорт, екологія, економіка). Впровадження є необхідне для України у практичну площину інтегрованих планів розвитку територій, особливо для громад у межах реформи децентралізації. Крім того, з огляду на децентралізацію все гостріше постає питання забезпечення спроможності територіальних громад, невід'ємним складником чого виступає просторовий розвиток [7].

Отже, Європейські стандарти у сфері містобудівних відносин повинні братися до уваги при вдосконаленні законодавства в Україні. Деякі спроби в цьому напрямку вже зроблені. Зокрема, оскільки з 2022 року основним завданням стала реформа містобудування, то Верховною Радою України було прийнято Закони України «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності» від 12 травня 2022 року, «Про внесення змін до деяких зако-

нодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» 9 липня 2022 року, Постанову КМУ «Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад» від 18 липня 2023 року, тощо. У результаті на сьогодні діють різні закони, що суперечать один одному. А загалом, відбувається певний каламбур із системою планувальних документів щодо реалізації Державної регіональної політики.

Ключовим питанням, над яким зараз працює уряд, є комплексне планування, яке інтегрує актуалізовану Державну стратегію регіонального розвитку до 2027 року, План відновлення та розвитку регіонів, Програми комплексного розвитку громад, а також секторальні стратегії. Крім цього, спільно з Єврокомісією розробляється «український план» – дорожня карта зі структурних реформ та інвестиційних проєктів, які Україна планує реалізувати теж до 2027 року. Основне завдання – повна синхронізація інструментів Державної регіональної політики з інструментами, що є в Європейському Союзі.

На основі Регламенту (ЄС) №305/2011, який діє з 2013 року, в Україні розроблено технічний регламент «Про основні вимоги до будівель та споруд, а також умови розміщення на ринку будівельних виробів, гармонізовані з нормами законодавства Європейського Союзу». Основним завданням технічного регулювання будівельної діяльності є формування нормативної бази, інтегрованої у міжнародний нормативно-правовий простір.

Проблемні питання відповідності технічних регламентів у будівництві європейських країн та України стали підставою для внесення змін до деяких законодавчих актів у сфері містобудівної діяльності. Одна із змін стосується дозвільної системи у будівництві та приведення її у відповідність до європейських стандартів. Наприклад, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення містобудівної діяльності» врегульовано механізм дозвільних документів на будівництво та удосконалено механізм контролю за початком будівництва.

Окрім того, неможливо не погодитися з думкою О. Квасніцької щодо формування абсолютно нових підходів до освіти, управління, методології планування та забудови територій, а також оптимізація містобудівної документації та заміну на більш гнучким містобудівним документом, які можуть піддаватися трансформації в залежності від потреб людей, прийнятих спеціальних містобудівних програм, але залишатися статичними в рамках санітарних, водоохоронних, екологічних обмежень [8, с. 842].

Як вірно зазначає В. Сидор, саме сталий розвиток, закладений в основу стратегічного планування, дозволить створити повноцінне життєве середовище для сучасних та майбутніх поколінь на основі раціонального використання земельних та природних ресурсів, удосконалити екологічну інфраструктуру, покращити умови проживання, відпочинку й оздоровлення громадян, зберегти та збагатити біологічне розмаїття та культурну спадщину [9, с. 83].

Саме територіальна громада зацікавлена в тому, щоб використання земель під забудову було раціональним та ефективним і здійснювалося відповідно до містобудівної та землевпорядної документації. Вона не байдужа до забезпечення належної охорони цих земель, наприклад, від самовільного захоплення чи використання відповідних земельних ділянок, самочинного будівництва, тощо [10, с. 50].

Наразі в Україні є певна правова основа для легалізації інституту просторового планування, проте залишаються невирішеними кілька важливих завдань. Зокрема, необхідно імплементувати європейські стандарти просторового планування, прийняти Містобудівний кодекс України та розробити Концепцію просторового планування або просторового розвитку. Важливим кроком є актуалізація принципів просторового планування та перехід до інтегрованого (комплексного) підходу, що забезпечить більш ефективне використання територій. Не менш важливим є розроблення та оновлення понятійно-категоріального апарату у цій сфері для забезпечення єдиного підходу до термінології та методології. Запровадження методології «стратифікації простору» у населених пунктах допоможе більш точно визначити функціональні зони і структуру території, а також сприятиме ефективному плануванню. Підвищення якості адміністративних послуг у сфері містобудування стане важливим етапом на шляху до діджиталізації та спрощення процедур, що дасть змогу прискорити процеси планування.

Висновки. Просторове планування – це багатоаспектний і багатофакторний процес, що включає в себе цілий спектр різних аспектів, таких як ефективне землекористування, розвиток транспортної, інженерної та соціальної інфраструктури, охорона природних і культурних ресурсів, а також стимулювання економічного зростання і розвитку. Воно передбачає не лише раціональне використання землі, а й оптимізацію ресурсів для забезпечення якості життя, комфортних умов для проживання та роботи громадян.

Просторове планування використання земель у межах територіальних громад України є ключовим чинником для сталого розвитку на шляху до євроінтеграції. Гармонізація законодавства,

впровадження сучасних технологій та підвищення управлінської спроможності сприятимуть ефективному використанню земельних ресурсів відповідно до європейських стандартів.

Однак повноцінна інтеграція до європейської містобудівної стратегії передбачає не лише перенесення національних стандартів у відповідність до європейських, але й розвиток інституційної спроможності на місцевому рівні, що дозволяє ефективно реалізовувати проекти в сфері містобудування, орієнтуючись на потреби територіальної громади та сучасні виклики урбанізації.

Література

1. Fedchyshyn D., Ignatenko I., Bondar O. Protecting the rights of foreigners to investment-attractive land plots in Ukraine. *Juridical Tribune*. 2019. Volum 9. № 2. P. 317–329.
2. Квасніцька О. О. Правове регулювання просторового розвитку та забудови територій в Україні: сучасні виклики в умовах війни та післявоєнної забудови. *Економіка та право*. 2022. № 3. С. 60–71.
3. Ігнатенко І. В. Деякі правові аспекти комплексного освоєння підземного простору мегаполісів. *Теорія та практика правознавства*. 2015. № 8 (2). С. 1–10. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9586/1/IGNATENKO.pdf>
4. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-p#Text>
5. Про визначення формату електронних документів комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади, генерального плану населеного пункту, детального плану території: постанова Кабінету Міністрів України від 9 червня 2021 р. № 632. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/632-2021-p#Text>
6. Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на розроблення комплексних планів просторового розвитку територій територіальних громад: постанова Кабінету Міністрів України від 28 липня 2021 р. № 853. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/853-2021-p#Text>
7. Шульга М. В., Ігнатенко І. В. Організаційно-правове забезпечення управління землями у межах населених пунктів. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2016. № 2 (14). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/p2/16smvmnp.pdf>
8. Квасніцька О. О. Відновлення України від наслідків війни в контексті реформування містобудівного законодавства. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С.В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 839–844.
9. Сидор В. Д. Запровадження стратегічного планування розвитку території територіальної громади. *Історико-правовий часопис*. 2021. № 2 (17). С. 80–85.

10. Федчишин Д. В. Правове забезпечення використання та охорони земель громадської забудови: моногр. Харків: Вид-во «Фінарт», 2015. 248 с.

Анотація

Шаповал Д. В. Особливості просторового планування використання земель у межах територіальних громад на шляху до євроінтеграції. – Стаття.

У контексті євроінтеграційних процесів Україна активно впроваджує реформи у сфері земельних відносин та просторового планування. Це важливий крок до забезпечення сталого розвитку територіальних громад відповідно до стандартів Європейського Союзу. Однак законодавчий рівень потребує змін, зокрема, необхідно розробити та прийняття комплексний закон щодо просторового планування, що враховуватиме європейські директиви, вдосконалити законодавство щодо управління земельними ресурсами для забезпечення прозорості процедур і зменшення корупційних ризиків, посилити вимоги до інтеграції стратегічної екологічної оцінки у процеси просторового планування на всіх рівнях, а також створити правові механізми для забезпечення відкритості даних про використання земель та планування територій.

Однак повноцінна інтеграція до європейської містобудівної стратегії передбачає не лише перенесення національних стандартів у відповідність до європейських, але й розвиток інституційної спроможності на місцевому рівні, що дозволяє ефективно реалізовувати проекти в сфері містобудування, орієнтуючись на потреби територіальної громади та сучасні виклики урбанізації.

Просторове планування земель у межах територіальних громад спрямоване на забезпечення раціональної організації території, визначення її функціонального призначення, стратегічних напрямів зонування, розвитку транспортної інфраструктури, охорони земель і навколишнього природного середовища. Завдяки продуманому та ефективному просторовому плануванню також можна зберігати природні ресурси, в тому числі землю, водні ресурси, лісові масиви, а також культурну спадщину. Важливим аспектом є врахування екологічних факторів і мінімізація негативного впливу на навколишнє природне середовище, що дозволяє створити баланс між економічним розвитком і охороною навколишнього середовища. Тому просторове планування є не лише інструментом регулювання земельних відносин, а й важливим елементом забезпечення довгострокової екологічної та соціальної стійкості територіальних громад.

Ключові слова: просторове планування, використання земель, земельні відносини, територіальні громади, містобудівна діяльність, забудова територій.

Summary

Shapoval D. V. Peculiarities of spatial planning of land use within territorial communities on the path to European integration. – Article.

In the context of European integration processes, Ukraine is actively implementing reforms in the field of land relations and spatial planning. This is an important step towards ensuring the sustainable development of territorial communities in accordance with European Union standards. However, the legislative level requires changes, in particular, it is necessary to develop and adopt a comprehensive law on spatial planning that will take

into account European directives, improve legislation on land management to ensure transparency of procedures and reduce corruption risks, strengthen requirements for the integration of strategic environmental assessment into spatial planning processes at all levels, and also create legal mechanisms to ensure the openness of data on land use and territorial planning.

However, full integration into the European urban development strategy involves not only the transfer of national standards in accordance with European ones, but also the development of institutional capacity at the local level, which allows for the effective implementation of projects in the field of urban development, focusing on the needs of the territorial community and modern challenges of urbanization.

Spatial planning of land within territorial communities is aimed at ensuring the rational organization of

the territory, determining its functional purpose, strategic directions of zoning, development of transport infrastructure, protection of land and the environment. Thanks to thoughtful and effective spatial planning, it is also possible to preserve natural resources, including land, water resources, forest areas, as well as cultural heritage. An important aspect is the consideration of environmental factors and minimizing the negative impact on the surrounding environment, which allows creating a balance between economic development and environmental protection. Therefore, spatial planning is not only a tool for regulating land relations, but also an important element in ensuring the long-term environmental and social sustainability of territorial communities.

Key words: spatial planning, land use, land relations, territorial communities, urban planning activities, development of territories.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 347.736/.738-043.86(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.15>

Ш. Б. Давлатов

orcid.org/0009-0005-4636-9633

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів*

В. О. Трунов

orcid.org/0009-0005-0237-5740

*аспірант кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів*

ГЕНЕЗА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКРУТСТВА В УКРАЇНІ

Банкрутство є важливим інститутом сучасної економіки, який має суттєве значення для забезпечення стабільності фінансових відносин, захисту прав кредиторів і боржників, а також стимулювання економічного зростання. У правовому полі України цей інститут врегульовується низкою нормативно-правових актів, що визначають умови, процедури та наслідки банкрутства.

З моменту здобуття незалежності, Україна пройшла складний шлях у розбудові правової системи, яка регулює процедури банкрутства. Зміни в законодавстві відображали як економічні виклики, так і прагнення гармонізувати українські закони з міжнародними стандартами.

Тема правового регулювання банкрутства в Україні досліджувалася багатьма науковцями та експертами, серед яких можна виділити таких провідних фахівців, як Булижин І.В., Опенько Д.А., Рудика В.І., Великий Ю.М., Зьома О.Д., Кудрявцева В.В., Асеева К.М., Манасян К.Н. тощо. Їхні праці зосереджуються на аналізі законодавства, судової практики, історії, а також на розробці рекомендацій для вдосконалення регулювання в цій сфері.

Стан опрацювання теми відображає певний прогрес, зокрема після прийняття Кодексу України з процедур банкрутства у 2019 році. Однак, залишаються нерозв'язані проблеми, зокрема пов'язані із забезпеченням балансу інтересів сторін, скороченням тривалості процедур та вдосконаленням механізмів санації. Таким чином, тема правового регулювання банкрутства залишається надзвичайно важливою для забезпечення економічної стабільності та розвитку правової системи України.

Насамперед, почнемо розгляд теми даної статті з історичного розвитку законодавства про

банкрутство в Україні. Загалом, у літературних джерелах виділяють шість або п'ять історичних етапів розвитку банкрутства, що, на наш погляд, відповідає дійсності [1, с. 55].

Як і більшість правових інститутів, банкрутство має свої корені в античності. Виникнення грошово-кредитних відносин у стародавніх цивілізаціях спонукало різні народи Сходу та античного світу до розробки механізмів регулювання взаємин з боржниками, які не могли виконати свої фінансові зобов'язання. В той час, як вказано у праці Опенько Д.А., панувала особиста відповідальність боржника без майнового забезпечення: застосовувалися фізичні покарання, родичі боржника могли бути передані в заставу, а також існувала практика продажу боржника в рабство [2, с. 114]. Загалом поняття «банкрутство» походить від двох італійських слів: *banco* – «лавка» і *rotto* – «зламаний». Як ми вияснили, виник цей вислів ще за часів Риму, коли лихварі виконували свої функції за лавами, а потім перекидали чи ламали ці лави, що і стало символом банкрутства [3, с. 127].

У період становлення централізованих держав з абсолютистським режимом змінилося розуміння неплатоспроможності, яка почала вважатися порушенням публічного порядку. Відрізнялись зловмисна неспроможність і випадкова. Неплатоспроможність стала сприйматися як перешкода розвитку комерції, що призвело до запровадження заходів для запобігання правопорушенням у цій сфері. Нове законодавство того часу, відмовившись від феодальних традицій, стало більш лояльним до боржників, не ставлячи їх перед судом як злочинців, і забезпечуючи захист інтересів кредиторів через майно боржника. Принципи гуманізації закріпили

розмежування відповідальності фізичних та юридичних осіб, зокрема, що боржники відповідають лише в межах свого майна. До середини ХХ століття розвивалися ліквідаційні процедури, а у 1915 році Верховний суд США визначив нову концепцію банкрутства, що дозволяла боржникам «почати заново», звільнившись від бізнес-зобов'язань.

Зазначимо, що сучасне регулювання банкрутства бере свій початок у другій половині ХХ століття, коли законодавство стало ґрунтуватись на принципах «прощення боргу» та процесуального плюралізму, що включало процедури відновлення платоспроможності та довірче управління майном боржника.

Наступний період припадає на ХVІІІ століття, в якому значна частина українських земель перебувала в складі Російської імперії, у якій поняття неплатоспроможності й банкрутства з'явилися у 1729 р. у Вексельному статуті. Наступне регулювання зміцнювало свої позиції, створювало та удосконалювало законодавство.

Наступний етап – період Радянської системи управління. У радянський період інститут банкрутства фактично був ліквідований, оскільки соціалістична економіка передбачала державну монополію на більшість видів господарської діяльності. Як вказує автор у своїй роботі, неплатоспроможність підприємств розглядалася тоді як політична або управлінська проблема, що мала вирішуватися через адміністративні механізми [4, с. 49].

З переходом до ринкової економіки після 1991 року, Україна стикнулася з необхідністю створення сучасного законодавства про банкрутство. Перший Закон України «Про банкрутство» був прийнятий у 1992 році. Цей нормативний акт був значною мірою недосконалим і часто змінювався. Основними його проблемами були складність процедур, відсутність механізмів санації та невідповідність міжнародним стандартам.

У 1999 році був прийнятий новий Закон «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Він став значним кроком вперед, зокрема, впровадив процедури санації та мирової угоди, однак все ще мав низку недоліків.

У 2018 році Верховна Рада України ухвалила Кодекс України з процедур банкрутства, який набрав чинності у квітні 2020 року. Цей Кодекс не тільки замінив попередній закон, але й став відображенням сучасних європейських підходів до регулювання неспроможності.

Загалом, банкрутство у правовій системі України визначається як неспроможність боржника задовольнити вимоги кредиторів або виконати свої фінансові зобов'язання. Відповідно до Кодексу України з процедур банкрутства (далі —

Кодекс), ми визначили, що поняття банкрутства охоплює як ліквідацію юридичної особи, так і процедури санації та реструктуризації боргу (стаття 1) [5].

Основне значення банкрутства полягає в забезпеченні балансу між інтересами кредиторів і боржника. Воно спрямоване на ефективний розподіл активів, мінімізацію збитків для учасників процесу, а також можливість для боржника почати новий бізнес після завершення процедури. Причини та наслідки банкрутства та неплатоспроможності є різноманітними і включають економічні, фінансові, юридичні та соціальні аспекти [6, с. 260].

Тож, можемо сказати, що правове регулювання банкрутства в Україні здійснюється такими основними актами:

1. Кодекс України з процедур банкрутства – основний законодавчий акт, який регламентує процедури банкрутства фізичних осіб, юридичних осіб, а також фізичних осіб-підприємців.

2. Цивільний кодекс України – регулює договірні зобов'язання та відповідальність боржників перед кредиторами.

3. Інші нормативно-правові акти, включаючи постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства юстиції, судову практику та роз'яснення Верховного Суду України.

Кодекс України з процедур банкрутства замінив попередній Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Головними новелами цього Кодексу є:

– Введення процедури банкрутства фізичних осіб.

– Спрощення процедур ліквідації та санації юридичних осіб.

– Чітке розмежування повноважень арбітражних керуючих, судів і кредиторів.

– Впровадження електронних систем для автоматизації процесів банкрутства.

Процедури банкрутства.

Загальні етапи

Процедура банкрутства в Україні складається з кількох основних етапів:

1. Порушення справи про банкрутство. Справу може бути ініційовано як боржником, так і кредиторами у разі наявності ознак неплатоспроможності. При відкритті провадження у справі про банкрутство за ініціативою кредитора важливою умовою є відсутність спору про право щодо вимог кредитора за заявою якого відкривається провадження у справі про банкрутство. Відкриття провадження у справі про банкрутство за ініціативою боржника відбувається за наступних умов: загроза неплатоспроможності такого боржника; наявність майна у боржника достатнього для покриття витрат,

пов'язаних з провадженням у справі про банкрутство [7].

2. Розпорядження майном боржника. На цьому етапі здійснюється аналіз фінансового стану боржника і формування реєстру кредиторів.

3. Санація. Цей етап передбачає заходи для відновлення платоспроможності боржника. Санацію можна трактувати як відновлення платоспроможності боржника за результатами надання боржнику фінансової допомоги, що мала місце до порушення провадження у справі про банкрутство [8, с. 22].

4. Ліквідація. Якщо санація не є можливою, суд приймає рішення про ліквідацію боржника.

5. Закриття провадження. Провадження закривається після виконання всіх необхідних процедур.

Далі – особливості процедур для фізичних осіб. Важливою новелою українського законодавства є можливість фізичних осіб ініціювати процедуру банкрутства. Основними підставами для цього є [9]:

- винесено постанову у виконавчому провадженні про відсутність у фізичної особи майна, на яке можна звернути стягнення.

- сума боргу перевищує 30 мінімальних заробітних плат.

- існують інші обставини, які підтверджують про те, що у найближчий час боржник не зможе виконати грошові зобов'язання чи здійснювати звичайні поточні платежі (загроза неплатоспроможності).

Варто відзначити, що арбітражний керуючий є ключовою фігурою в процедурі банкрутства. Він виконує функції розпорядника майна, керуючого санацією або ліквідатора залежно від етапу процесу [10, с. 19]. Його основні завдання:

1. Проведення аналізу фінансового стану боржника.

2. Ведення переговорів з кредиторами.

3. Організація продажу майна боржника.

4. Контроль за виконанням планів санації.

Далі. Роль судів у процедурах банкрутства є визначальною. Господарські суди здійснюють контроль за виконанням процедур, приймають рішення про відкриття провадження, затвердження планів санації та ліквідації [11]. Зростання кількості справ про банкрутство в останні роки демонструє актуальність цієї теми.

На завершення розглянемо проблеми та перспективи банкрутства. До проблем можна віднести:

1. Тривалість процедур. Незважаючи на спрощення, процеси банкрутства залишаються тривалими.

2. Низький рівень задоволення вимог кредиторів. Часто кредитори отримують лише частину своїх коштів.

3. Недостатній захист прав боржників. Деякі норми законодавства створюють ризики для фізичних осіб.

4. Відсутність ефективного механізму санації. Часто санація використовується формально, без реального відновлення платоспроможності.

Також, до проблем відносять зниження обсягів виробництва; зростання заборгованості поставальникам, державному бюджету та банкам; затримки з виплатою заробітної плати працівникам; непрогнозована зміна економічного середовища загалом тощо [12].

Проте, можна виділити такі перспективи:

1. Подальша цифровізація процесів. Впровадження електронних реєстрів та автоматизованих систем може скоротити терміни процедур.

2. Гармонізація із європейськими стандартами. Україна прагне до уніфікації свого законодавства з європейськими нормами.

3. Підвищення професійного рівня арбітражних керуючих. Навчання та сертифікація фахівців є ключовим напрямом розвитку тощо.

Підсумовуючи, можемо сказати, що правове регулювання банкрутства в Україні є важливим інструментом забезпечення стабільності фінансових відносин. Попри існуючі проблеми, прийняття нового Кодексу з процедур банкрутства стало суттєвим кроком уперед у розвитку цього інституту. Подальша оптимізація законодавства та практики його застосування є необхідною умовою для забезпечення ефективного функціонування системи банкрутства. Історичний розвиток інституту банкрутства свідчить про його адаптивність до змін, що дає надію на вдосконалення в майбутньому.

Література

1. Булижин І.В. Історичний розвиток неплатоспроможності та банкрутства: компаративний аналіз світового та українського досвіду. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. С. 55–58.

2. Опенько Д.А. Історико-правова еволюція інституту банкрутства. *Альманах права*. 2014. С. 414–416.

3. Рудика В.І., Великий Ю.М., Зьома О.Д. Економічна сутність поняття «банкрутство»: причини виникнення та наслідки на підприємстві. *Інфраструктура ринку. Випуск 18*. 2018. С. 127–133.

4. Філіп М.О. Виникнення та розвиток інституту банкрутства в Україні. *Молодіжна наукова ліга. Теоретичне та практичне застосування результатів сучасної науки*. Запоріжжя. 2020. С. 48–51.

5. Кодекс України з процедур банкрутства: Кодекс від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. Редакція від 04.01.2025 р. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення 15.01.2025).

6. Кудрявцева В.В., Асеева К.М., Манасян К.Н. Поняття банкрутства та неплатоспроможності: порівняльний аналіз та досвід іноземних країн. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2024. С. 257–260.

7. Жуков С. Особливості відкриття проваджень у справах про банкрутство щодо юридичних осіб. Верховний Суд України. Касаційний господарський суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prezent_Jukov_2021_06_10.pdf (дата звернення 15.01.2025).

8. Колодійчук Н.Р. Банкрутство як основний інститут відновлення платоспроможності боржника. Курсова робота. Тернопільський національний економічний університет. Юридичний факультет. Тернопіль, 2018 р. С. 43.

9. Банкрутство фізичної особи: наслідки, про які має знати кожен. Центральне міжрегіональне управління міністерства юстиції (м. Київ). 2020 р. URL: <https://centraljust.gov.ua/news/info/bankrutstvofizichnoi-osobi-naslidki-pro-yaki-mae-znati-kojen> (дата звернення 15.01.2025).

10. Хомко Л. В., Яновицька А. В. Правове регулювання банкрутства: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 280.

11. Жуков С. Роль, переваги, суть процедур банкрутства: новітні тенденції та актуальна практика ВС. Судова влада України. Верховний Суд. 2023 р. URL: <http://surl.li/lcvrct> (дата звернення 15.01.2025).

12. Михальчук Л., Куц В. Теоретичні підходи до виявлення сутності, проблем та наслідків банкрутства підприємств. *Економіка та суспільство* (37). 2022. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-30> (дата звернення 15.01.2025).

Анотація

Давлатов Ш. Б., Трунов В. О. Генеза правового регулювання банкрутства в Україні. – Стаття.

Історичний генезис та правове регулювання банкрутства в Україні є одним із ключових інструментів забезпечення стабільності економічних відносин, ефективного функціонування ринкової економіки та захисту прав учасників господарської діяльності. Інститут неплатоспроможності (банкрутства) є невід’ємною складовою наших сьогоденних реалій. Він дає змогу відновити платоспроможність фізичної особи, забезпечити відновлення платоспроможності суб’єктів господарювання або ж провести їх ліквідацію у разі нездатності здійснювати рентабельну діяльність. У статті досліджується історичний розвиток законодавства про банкрутство в Україні, починаючи з перших нормативних актів до сучасного етапу після прийняття Кодексу України з процедур банкрутства. Розглядається сутність і значення інституту банкрутства, основні етапи процедур, включаючи порушення справи, розпорядження майном, санацію, ліквідацію та закриття провадження. Особливу увагу приділено процедурі банкрутства фізичних осіб, яка є новелою українського законодавства.

Важливу роль у процесах банкрутства відіграють господарські суди та арбітражні керуючі, які забезпечують контроль за виконанням процедур, проведення аналізу фінансового стану боржників і ведення переговорів з кредиторами. Окремо висвітлено проблеми,

що виникають у процесі реалізації процедур банкрутства, серед яких тривалість процесів, низький рівень задоволення вимог кредиторів та недостатній захист боржників.

У статті також аналізуються перспективи подальшого розвитку інституту банкрутства в Україні, зокрема, цифровізація процесів, гармонізація з європейськими стандартами та підвищення професійного рівня арбітражних керуючих. За результатами дослідження запропоновані орієнтири щодо розробки змін до Кодексу України з процедур банкрутства. Висновки підкреслюють необхідність подальшого вдосконалення законодавства з метою забезпечення ефективного функціонування цього інституту та досягнення балансу між інтересами кредиторів і боржників.

Ключові слова: банкрутство, інститут неплатоспроможності, правове регулювання, процедури санації, кодекс України з процедур банкрутства.

Summary

Davlatov Sh. B., Trunov V. O. Genesis of legal regulation of bankruptcy in Ukraine. – Article.

The historical genesis and legal regulation of bankruptcy in Ukraine is one of the key tools for ensuring the stability of economic relations, the effective functioning of the market economy and the protection of the rights of economic participants. The institution of insolvency (bankruptcy) is an integral part of our current realities. It enables individuals to restore their solvency, ensures the recovery of solvency for business entities, or facilitates their liquidation in cases where profitable operations are no longer feasible.

The article explores the historical development of bankruptcy legislation in Ukraine, starting from the earliest regulatory acts to the modern stage following the adoption of the Ukrainian Bankruptcy Procedure Code. It examines the essence and significance of the bankruptcy institution, as well as the main stages of procedures, including case initiation, asset management, rehabilitation, liquidation, and case closure. Particular attention is given to the bankruptcy procedure for individuals, which is a novelty in Ukrainian legislation.

Commercial courts and arbitration managers play a crucial role in bankruptcy processes by ensuring compliance with procedures, analyzing the financial condition of debtors, and negotiating with creditors. The article also highlights the challenges encountered in implementing bankruptcy procedures, such as the length of processes, low satisfaction levels of creditor claims, and insufficient protection of debtors' rights.

Furthermore, the article analyzes prospects for the further development of the bankruptcy institution in Ukraine, including process digitalization, harmonization with European standards, and the enhancement of the professional expertise of arbitration managers. Based on the research findings, guidelines for amending the Ukrainian Bankruptcy Procedure Code are proposed. The conclusions emphasize the necessity of further improving legislation to ensure the effective functioning of this institution and to achieve a balance between the interests of creditors and debtors.

Key words: bankruptcy, insolvency institution, legal regulation, rehabilitation procedures, Ukrainian bankruptcy procedure code.

УДК 342.922:37.014.5(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.16>

В. В. Кирда
orcid.org/0009-0001-3985-0833
аспірант
Пенітенціарної академії України

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЯКОСТІ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Постановка проблеми. Основою адміністративно-правового статусу будь-якого суб'єкта адміністративного права, безумовно, складають такі категорії, як права, обов'язки, відповідальність тощо суб'єкта адміністративного права. Але при цьому, фактично ігноруються проблеми визначення поняття будь-якого органу публічного управління, що, на нашу думку, є недоречним, і все зводиться виключно до законодавчо визначених понять, які закріплені в законодавчих чи підзаконних нормативно-правових актах. Це ж стосується безпосередньо й Державної служби якості освіти України, адже окрім законодавчо визначеного поняття Державної служби якості освіти в її установчому документі, у науці адміністративного права чи публічного управління й адміністрування дане поняття не було предметом дослідження. На нашу думку, це є певною прогалиною з огляду на те, що в сучасних умовах реформування освіти важливо забезпечити ефективний механізм контролю та моніторингу якості освітніх послуг, що відповідатимуть європейським стандартам. Державна служба якості освіти України відіграє важливу роль у створенні системи внутрішнього та зовнішнього оцінювання, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності національної освіти. Увага до цього питання є особливо важливою в контексті інтеграції України до європейського освітнього простору та імплементації нових стандартів. Крім того, ефективність функціонування будь-якого державного органу, у тому числі Державної служби якості освіти України, безпосередньо впливає на прозорість, відповідальність та рівень довіри громадськості до управлінської системи. Тому особливої актуальності набуває питання аналізу законодавчо визначеного поняття Державної служби якості освіти України, його потенційного удосконалення з подальшим внесенням змін до законодавства та чіткого окреслення завдань даного органу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що в науці адміністративного права адміністративно-правовому статусу Державної служби якості освіти України практично не приділяється уваги. Це ж стосується безпосередньо й визначення поняття даного органу,

а також завдань, які він повинен виконувати для реалізації свого адміністративно-правового статусу. Однак все ж таки опосередковано окремі аспекти досліджуваної тематики вивчали В. В. Ковтунець, С. М. Квіт, Г. М. Сагач, О. С. Головка та інші, праці яких стосувалися окремих аспектів функціонування Державної служби якості освіти України. Проте, попри напрацювання вказаних науковців, поняття Державної служби якості освіти України, окрім законодавчо встановленого, так і не було предметом дослідження, а тому вважаємо, що напрацювання в даному напрямі є дійсно актуальними. Крім того, завдання Державної служби якості освіти України не чітко визначені, що також може свідчити про подальші перспективи досліджень в цьому напрямі.

Формулювання цілей. Метою наукової статті є окреслення проблем законодавчого трактування поняття Державної служби якості освіти України як суб'єкта адміністративного права та напрацювання пропозицій щодо стосовно його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Дослідження адміністративно-правового статусу будь-якого суб'єкта адміністративного права доречно починати з визначення його поняття, оскільки термінологічний апарат є основою будь-якої науки в цілому. Особливо актуальним це виглядає для тих суб'єктів адміністративного права, які в науці недостатньо досліджені, зокрема, Державної служби якості освіти України (далі – Служба).

Перш ніж досліджувати поняття Служби потрібно зазначити, що етимологічно «термін» – це одиниця історично сформованої термінологічної системи, яка безпосередньо і визначає поняття, а також його місце в системі інших категорій, виражається словом або словосполученням, безпосередньо слугує для спілкування людей, пов'язаних єдністю спеціалізації, належить до словникового складу мови й підпорядковується її законам [1, с. 91].

Інші науковці дотримуються думки, що «термін» – це слово чи група слів, які позначають один предмет (чи певну групу предметів) і вживаються в даній науці з одним чітко

визначеним значенням і відповідним змістом [2, с. 115].

Р. Ю. Стацюк підкреслює, що різноманіття дефініцій поняття «термін» насамперед пояснюється відсутністю чітко визначених його характерних ознак, в результаті чого кожен науковець розуміє це явище по-своєму. [3, с. 113].

Переходячи безпосередньо до термінології нашого дослідження, потрібно зазначити, що на сьогодні поняття Державної служби якості освіти України розкрито в пункті першому Положення про Державну службу якості освіти України (далі – Положення). Відповідно до вищезначеного пункту Положення Державна служба якості освіти України – це центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра освіти і науки та який реалізує державну політику у сфері освіти, зокрема з питань забезпечення якості освіти, забезпечення якості освітньої діяльності, здійснення державного нагляду (контролю) за закладами освіти щодо дотримання ними законодавства [4].

Разом з тим, в контексті даного поняття доцільно звернути увагу також на положення статті 67 Закону України «Про освіту» де вказується, що одним з органів із забезпечення якості освіти є центральний орган виконавчої влади із забезпечення якості освіти, тобто Державна служба якості освіти України, але при цьому не розкривається зміст її поняття [5]. Фактично, аналізуючи положення статті 67 Закону України «Про освіту», адміністративно-правовий статус Державної служби якості освіти України визначається через повноваження, які даний орган виконує.

Повноваження Державної служби якості освіти України визначено в частині другій статті 67 Закону України «Про освіту». Так, згідно з вказаною статтею центральний орган виконавчої влади із забезпечення якості освіти та його територіальні органи:

- проводять інституційний аудит закладів освіти;

- надають рекомендації закладам освіти (крім закладів вищої освіти) щодо організації та функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти;

- за результатами експертизи затверджують освітні програми дошкільної та загальної середньої освіти у випадках, визначених спеціальними законами;

- проводять моніторинг якості освітньої діяльності та якості освіти у порядку, визначеному законодавством;

- акредитують громадські фахові об'єднання та інших юридичних осіб, що здійснюють незалежне оцінювання якості освіти та освітньої

діяльності закладів освіти (крім закладів вищої освіти), ведуть їх реєстр;

- у межах повноважень, передбачених законом, здійснюють державний нагляд (контроль) за закладами освіти щодо дотримання ними законодавства;

- за дорученням центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки здійснюють контроль за дотриманням вимог щодо організації зовнішнього незалежного оцінювання;

- здійснюють ліцензування освітньої діяльності та нагляд (контроль) за додержанням вимог ліцензійних умов у сферах, визначених Кабінетом Міністрів України;

- складають у випадках, передбачених законом, протоколи про адміністративні правопорушення;

- здійснюють інші повноваження, визначені законом [5].

Але все ж таки, на наш погляд, повноваження – це один з елементів адміністративно-правового статусу Служби й вони не впливають на визначення поняття, а тому більш практичне значення матиме визначення завдань даного органу, які закріплені в Положенні.

Згідно з пунктом 2 Положення основними завданнями Служби є:

- 1) реалізація державної політики у сфері освіти, зокрема з питань забезпечення якості освіти, забезпечення якості освітньої діяльності, здійснення державного нагляду (контролю) за закладами освіти щодо дотримання ними законодавства, у межах повноважень, передбачених законом;

- 2) внесення на розгляд Міністра освіти і науки пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері освіти з питань, що належать до компетенції Служби [4].

Отже, вищезазначені завдання чітко ідентифікують Державну службу якості освіти України як орган виконавчої влади, який зобов'язаний реалізовувати державну політику у сфері освіти, спрямованої на забезпечення якості освіти та освітньої діяльності, а також здійснення нагляду за дотриманням закладами освіти законодавства.

Однак при визначенні поняття Державної служби якості освіти України більш доречно буде окреслити ознаки із законодавчого визначення, адже саме ознаки розкривають сутність будь-якого поняття.

Аналіз законодавчо визначеного поняття Державної служби якості освіти України дає підстави стверджувати, що ознаками Служби є:

- 1) центральний орган виконавчої влади – має статус державної установи, що виконує функції в межах своєї компетенції;

- 2) діяльність спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України – підзвітна та підконтрольна уряду;

3) координація здійснюється через Міністра освіти і науки України – працює у співпраці з відповідним міністерством;

4) реалізація державної політики у сфері освіти – здійснює практичні заходи для впровадження освітніх реформ і стратегій;

5) забезпечує якість освіти та освітньої діяльності – виконує контрольні та моніторингові функції для покращення стандартів освіти;

6) здійснює державний нагляд (контроль) за закладами освіти – перевіряє дотримання законодавства у сфері освіти;

7) дотримання законодавства закладами освіти – забезпечує відповідність діяльності освітніх установ освітнім стандартам.

Враховуючи вищезазначене, ознаки Державної служби якості освіти України тісно пов'язані із завданнями, які Служба виконує, але все ж таки ознаки спрямовані на визначення сутності поняття даного органу, а завдання – на реалізацію адміністративно-правового статусу, а тому при наведенні авторського визначення поняття Державної служби якості освіти України більш доречно оперувати саме ознаками.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши законодавче визначення поняття Державної служби якості освіти України, а також ознаки й завдання, які його характеризують, доцільно запропонувати авторське визначення поняття Державної служби якості освіти України.

На наш погляд, Державна служба якості освіти України – це центральний орган виконавчої влади, який відповідає за реалізацію державної політики у сфері освіти, а саме за забезпечення якості освітньої діяльності, моніторинг і контроль якості освіти, здійснення нагляду за дотриманням законодавства в закладах освіти, функціонує як частина системи органів виконавчої влади, діяльність якої спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністерство освіти і науки України. Вважаємо, що таке трактування поняття Державної служби якості освіти України є більш обґрунтованим, що дозволяє пропонувати відповідні зміни до п. 1 Положення про Державну службу якості освіти України.

Література

1. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови: Підручник. 3-тє вид., перероб. і доповн. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2000. С. 248.
2. Попович О. В. Навчальний посібник для самостійної роботи студентів з вивчення курсу «Логіка» (для студентів дистанційної форми навчання) – 2-е вид. – Маріуполь: МДУ, 2019. С. 85.
3. Стацюк Р. В. Основні підходи до визначення поняття «термін» у сучасній лінгвістичній науці. Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного

університету імені Івана Франка. Сер. : Філологічні науки (мовознавство). – № 5(2). 2016. С. 112–116.

4. Деякі питання Державної служби якості освіти України : Постанова Каб. Міністрів України від 14.03.2018 р. № 168 : станом на 11 груд. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2018-p#Text> (дата звернення: 05.02.2025).

5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII : станом на 24 березня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 05.02.2025).

Анотація

Кирда В. В. Проблеми визначення поняття Державної служби якості освіти як суб'єкта адміністративного права. – Стаття.

У науковій статті досліджується поняття Державної служби якості освіти України. В першу чергу визначено загальні положення, які стосуються термінологічного апарату, зокрема розкривається сутність категорії «термін» з різноманітних підходів.

Разом з тим, в статті особливу увагу приділено визначенню ознак, які характеризують сутність Державної служби якості освіти України, як центрального органу виконавчої влади діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра освіти і науки та який реалізує державну політику у сфері освіти, зокрема з питань забезпечення якості освіти, забезпечення якості освітньої діяльності, здійснення державного нагляду (контролю) за закладами освіти щодо дотримання ними законодавства.

Зокрема, ознаками Державної служби якості освіти України визначено такі: 1) центральний орган виконавчої влади; 2) діяльність спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України; 3) координація через Міністра освіти і науки України; 4) реалізація державної політики у сфері освіти; 5) забезпечує якість освіти та освітньої діяльності; 6) здійснює державний нагляд (контроль) за закладами освіти.

Перелік ознак Державної служби якості освіти України запропоновано на основі законодавчого визначення досліджуваного поняття, а також досліджених завдань та повноважень Державної служби якості освіти України.

Також здійснено дослідження завдань та повноважень Державної служби якості освіти України, що особливо важливо з огляду на розуміння сутності поняття даного органу. Але при цьому уточнено, що при визначенні поняття доцільно оперувати насамперед ознаками Державної служби якості освіти України.

В результаті проведеного дослідження запропоновано авторське визначення Державної служби якості освіти України, під якою доцільно розуміти центральний орган виконавчої влади, який відповідає за реалізацію державної політики у сфері освіти, а саме за забезпечення якості освітньої діяльності, моніторинг і контроль якості освіти, здійснення нагляду за дотриманням законодавства в закладах освіти, функціонує як частина системи органів виконавчої влади, діяльність якої спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністерство освіти і науки. Рекомендовано дане визначення закріпити на законодавчому рівні.

Ключові слова: Державна служба якості освіти України, поняття, термін, повноваження, центральний орган виконавчої влади.

Summary

Kyrda V. V. Problems of Concept Definition of the State Education Quality Service as a Subject of Administrative Law. – Article.

The article makes the research on the concept of the State Education Quality Service of Ukraine. First of all, the general provisions relating to the terminological apparatus are defined, in particular, the essence of the category “term” is revealed from various approaches.

At the same time, the article pays special attention to defining the features which characterize the essence of the State Service for Education Quality of Ukraine as a central executive body whose activities are directed and coordinated by the Cabinet of Ministers of Ukraine through the Minister of Education and Science and which implements the State policy in the field of education, in particular, on issues of ensuring the quality of education, ensuring the quality of educational activities and State supervision (control) over educational institutions in terms of their compliance with the law.

In particular, the features of the State Education Quality Service of Ukraine are as follows: 1) a central executive body; 2) activities are directed and coordinated by the Cabinet of Ministers of Ukraine; 3) coordination through the Minister of Education and Science of Ukraine; 4) implementation of the State policy in the field of education; 5) ensures the quality of education and educational activities; 6) carries

out State supervision (control) over educational institutions.

The features list of the State Education Quality Service of Ukraine is proposed on the basis of the legislative definition of the research concept, as well as the proposed tasks and powers of the State Education Quality Service of Ukraine.

The tasks and powers of the State Service for Quality Education of Ukraine are also studied, which is especially important given the understanding of the concept essence of this body. At the same time, it is clarified that when defining the concept, it is advisable to operate primarily with the features of the State Service for Quality Education of Ukraine.

As a result of the conducted research, the author’s definition of the State Service for the Quality of Education of Ukraine is proposed, which should be understood as a central executive body responsible for implementing the State policy in the field of education, namely, ensuring the quality of educational activities, monitoring and controlling the quality of education, supervising compliance with legislation in educational institutions and functioning as part of the system of executive bodies whose activities are directed and coordinated by the Cabinet of Ministers of Ukraine through the Ministry of Education and Science. This definition is recommended to be enshrined in law.

Key words: State Education Quality Service of Ukraine, concept, term, powers, central executive body.

УДК 342.9
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.17>

В. В. Плавшуда
orcid.org/0009-0009-6626-1274
здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

ДЖЕРЕЛА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ: НА ПРИКЛАДІ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Вступ. Науковий аналіз джерел адміністративного права, які забезпечують публічне адміністрування критичної інфраструктури, є необхідним з огляду на зростаючі виклики, що постають перед Україною в контексті захисту та відновлення стратегічних об'єктів.

Умови воєнного стану, кібератаки, інтеграція до європейського правового простору та модернізація адміністративно-правових механізмів вимагають чіткого правового врегулювання діяльності адміністративних органів, операторів інфраструктури та суб'єктів публічного адміністрування у цій сфері.

Важливість комплексного аналізу джерел адміністративного права обумовлена необхідністю вдосконалення нормативно-правової бази, забезпечення ефективної взаємодії між суб'єктами публічного адміністрування та впровадження сучасних управлінських рішень у сфері безпеки критичної інфраструктури.

Отже, науковий аналіз джерел адміністративного права, що забезпечують публічне адміністрування критичної інфраструктури, має ключове значення для вдосконалення правової системи України. Комплексний науковий аналіз конституційних норм, міжнародно-правових актів, національного законодавства, підзаконних нормативно-правових актів, судових рішень, правових доктрин та стратегічних документів сприятиме формуванню ефективної адміністративно-правової моделі захисту критичної інфраструктури, що відповідатиме європейським стандартам та забезпечить національну безпеку України.

Огляд останніх досліджень. До проблеми публічного адміністрування інфраструктури в Україні звертали свою увагу вчені А. Берлач, О. Буханевич, В. Галунько, О. Гапонов, Д. Котелевець, В. Курило, О. Лагоднюк, Б. Логвиненко, А. Магомедов, В. Пархета, О. Петришин, Н. Пігуль, М. Погорецький, О. Романюк, О. Савченко, О. Ситников, В. Стеценко, М. Сусак, М. Цвік, П. Черняга, В. Фелик, Г.П. Фердман, М.В. Сокіран, Б.В. Богдан, О. Банасько та ін. Проте аналізовані нами проблеми не розглядалися ними в умовах воєнного стану комплексно. Зазначені та інші вчені зосереджують свою увагу

на більш загальних теоретичних стосовно адміністративного права та спеціальних викликах щодо окремих галузей та сфер публічного адміністрування інфраструктури. Отже тема статті є актуальною.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії адміністративного права та діючого законодавства розкрити юридичну природу та зміст джерел адміністративного права, які забезпечують публічне адміністрування інфраструктури в Україні.

Виклад основних положень. Адміністративне право як галузь права складається зі значної кількості правових норм, які різняться за своїм змістом, цільовим призначенням і способом правового впливу на регульовані суспільні відносини. Перш за все, слід звернути увагу на зовнішню форму норм адміністративного права – джерела адміністративного права. Згідно з теорією адміністративного права, до джерел адміністративного права належать національні джерела адміністративного права, зокрема Конституція України, законодавчі акти, підзаконні нормативні акти, міжнародні джерела адміністративного права, що включають міжнародні договори, акти органів міжнародних організацій та юридичні акти «м'якого права», а також рішення судових органів, до яких належить практика Європейського суду з прав людини, рішення Конституційного Суду України та висновки Верховного Суду щодо застосування норм права. Джерела адміністративного права – це засіб зовнішнього оформлення адміністративно-правових норм, який засвідчує їх державну загальнообов'язковість, тобто засоби, форми вираження й закріплення публічної волі, врегульовуючи таким чином адміністративно-правові відносини [1, с. 80].

Г. Фердман у своїй статті розкриває, що забезпечення транспортної безпеки є стратегічним напрямом державної політики України, що має ключове значення для економічної стабільності, розвитку зовнішньоекономічної діяльності та захисту національних інтересів. Проте законодавча база у цій сфері залишається фрагментарною та не повною мірою відповідає сучасним викликам і міжнародним стандартам. Основним нормативним актом транспортного законодав-

ства є Закон України «Про транспорт», який визначає правові, економічні та соціальні основи діяльності транспорту. Водночас, у сфері транспортної безпеки відсутній спеціальний законодавчий акт, що регулював би питання комплексного забезпечення безпеки транспортної системи, координації між видами транспорту та визначав єдиний орган, відповідальний за управління транспортною безпекою. Систему правового регулювання у сфері транспорту формують Конституція України, Цивільний та Господарський кодекси, а також спеціальні закони: «Про дорожній рух», «Про залізничний транспорт», «Про автомобільний транспорт», «Про функціонування єдиної транспортної системи України в особливий період». Важливу роль відіграють підзаконні нормативно-правові акти, які деталізують правове регулювання транспортної діяльності. Проте система транспортного законодавства України залишається недосконалою, містить суперечності та потребує комплексного оновлення [2].

На думку М. Сокіран, нормативне регулювання критичної інформаційної інфраструктури в Україні потребує вдосконалення з урахуванням сучасних викликів кібербезпеки. Вчений вважає, що основним нормативним актом, який регулює питання критичної інфраструктури, є Закон України «Про критичну інфраструктуру» від 16.11.2021 р. № 1882-IX. Він визначає правові засади функціонування, категоризації та захисту об'єктів критичної інфраструктури. Науковець підкреслює, що Закон «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 р. № 2163-VIII містить правові механізми захисту інформаційної інфраструктури від кіберзагроз, а Постанова Кабінету Міністрів України № 1109 від 09.10.2020 р. визначає критерії віднесення об'єктів до критичної інфраструктури. Дослідник звертає увагу на те, що координацію політики у сфері захисту критичної інфраструктури здійснюють центральні органи виконавчої влади, зокрема Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. Вчений вважає, що законодавство передбачає створення Національного реєстру об'єктів критичної інфраструктури, який дозволяє ідентифікувати вразливі активи та оцінювати загрози. Проте відсутність єдиного державного органу, відповідального за безпеку критичної інформаційної інфраструктури, ускладнює реалізацію єдиної політики та взаємодію між секторами. Науковець підкреслює, що Україна поступово імплементує міжнародні підходи до захисту критичної інформаційної інфраструктури, зокрема [3].

На слухну думку Б. Богдана, захист критичної інфраструктури є ключовим елементом національної безпеки України, що отримав додаткове

нормативно-правове закріплення після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році. Законодавство України визначає поняття критичної інфраструктури, її захист та суб'єктів, відповідальних за її безпеку, у Законі України «Про критичну інфраструктуру» від 16.11.2021 р. № 1882-IX, а також у низці підзаконних актів. Основним координаційним органом у цій сфері на період воєнного стану визначено Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України (Держспецзв'язку). Ця структура виконує функції уповноваженого органу, координує діяльність державних і приватних операторів критичної інфраструктури, веде реєстр об'єктів критичної інфраструктури, здійснює оцінку загроз і розробляє політики їхньої нейтралізації. Національна система захисту критичної інфраструктури включає Кабінет Міністрів України, Раду національної безпеки і оборони України, правоохоронні органи, Службу безпеки України, Збройні Сили України, місцеві органи влади, операторів критичної інфраструктури, а також підприємства та установи, що забезпечують її стійкість. Одним із важливих нормативних актів у цій сфері є Постанова Кабінету Міністрів України № 1109 від 09.10.2020 р. Цей документ регламентує порядок віднесення об'єктів до критичної інфраструктури, їхню категоризацію та основні механізми захисту. Вчений доводить, що законодавство України поступово наближається до стандартів Європейського Союзу [4].

Виходячи з таких теоретичних позицій на рівень ознак джерел адміністративного права які забезпечують публічне адміністрування у сфері критичної інфраструктури слід узагальнити що:

– джерела адміністративного права, що регулюють публічне адміністрування критичної інфраструктури, мають державну загальнообов'язковість, оскільки вони встановлюють публічно-правові норми, яких мають дотримуватися всі суб'єкти, залучені до забезпечення безпеки стратегічних об'єктів. Ці норми мають імперативний характер і підлягають безумовному виконанню, що гарантує їхній вплив на функціонування критичної інфраструктури та забезпечує захист національних інтересів;

– нормативно-правова база у сфері критичної інфраструктури характеризується системністю та комплексністю, оскільки вона включає Конституцію України, закони, підзаконні акти, міжнародні угоди та акти судових органів. Взаємозв'язок між цими нормативними джерелами забезпечує цілісність публічного адміністрування безпеки критичної інфраструктури та сприяє узгодженості нормативного регулювання у відповідних секторах економіки й оборони;

– ефективне функціонування критичної інфраструктури залежить від інституційної взає-

модії та координації, що відображено в адміністративно-правових джерелах, які визначають повноваження адміністративних органів, операторів інфраструктурних об'єктів та міжнародних партнерів. Взаємодія цих суб'єктів сприяє реалізації єдиної політики безпеки та забезпечує належну комунікацію між секторами, що є необхідною умовою ефективного публічного адміністрування критичної інфраструктури;

– запобіжний характер адміністративно-правових норм, що регулюють критичну інфраструктуру, проявляється у спрямованості на профілактику загроз шляхом створення реєстрів критичних об'єктів, проведення аудитів безпеки, розробки кризових стратегій та впровадження систем моніторингу ризиків. Орієнтація на превентивні заходи є ключовим аспектом інструментів публічного адміністрування, що забезпечують безперервний контроль за станом критичної інфраструктури та підвищують рівень її захищеності.

Що стосується безпосередньо нормативного регулювання критичної інфраструктури то Директива Ради 2008/114/ЄС від 8 грудня 2008 року про ідентифікацію і визначення європейських критичних інфраструктур та оцінювання необхідності покращення їх захисту є актом законодавства Європейського Союзу. Вона встановлює процедури для визначення об'єктів критичної інфраструктури на рівні ЄС та національному рівні держав-членів. Україна як країна, що прагне інтеграції до ЄС, адаптує своє законодавство до європейських норм [5].

Профільним нормативно-правовим актом високої дії щодо критичної інфраструктура (енергетика, транспорт, військова інфраструктура) є Закон України від 16 листопада 2021 року № 1882-ІХ, «Про критичну інфраструктуру». Він визначає правові та організаційні засади створення та функціонування національної системи захисту критичної інфраструктури. Встановлює правові механізми ідентифікації, категоризації та захисту таких об'єктів, повноваження державних органів, операторів інфраструктури та інших суб'єктів у сфері забезпечення їх безпеки. Відносить до критичної інфраструктури об'єкти, порушення функціонування яких може призвести до серйозних наслідків для національної безпеки, економіки та життєдіяльності населення [6].

На рівні підзаконних джерел адміністративного права слід відзначити Постанову Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 року № 1109 в якій Постанови КМУ № 1109, яка визначає порядок ідентифікації, категоризації та управління об'єктами критичної інфраструктури в Україні. Документ містить ключові аспекти, що регулюють цю сферу. Встановлено механізм визначення критичної інфраструктури, який

передбачає критерії віднесення об'єктів до цієї категорії. Запроваджено методику категоризації, що включає чотири рівні критичності: перший рівень охоплює об'єкти, руйнування яких становить загрозу національній безпеці, другий – важливі об'єкти, вихід з ладу яких спричиняє значні негативні наслідки, третій – об'єкти середнього рівня критичності, а четвертий – менш критичні, що потребують контролю. Визначаються основні сектори критичної інфраструктури. До них належать паливно-енергетичний сектор, що охоплює електроенергетику, нафтову, газову та ядерну промисловість [7].

Як вже зазначалося вище в правовій демократичній державі якою є Україна джерела адміністративного права не обмежуються виключно нормативно-правовими актами. Так, суди та судді здійснюють застосування права. Проте прогалини у праві, суперечливість окремих положень юридичних актів ускладнюють здійснення правосуддя. З огляду на це, виникає потреба розроблення суддями окремих принципів (положень), спрямованих на виправлення недоліків, що виявляються в чинних нормативних актах. Подібні принципи (положення) можуть застосовуватися іншими судами (суддями) під час вирішення аналогічних справ. Важливими вони є також і для публічної адміністрації, оскільки в їх змісті фіксуються необхідні для функціонування останньої роз'яснення (рекомендації) [1, с. 109].

Наприклад, ПрАТ «Укргідроенерго» подало позов до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) проти російської федерації, вимагаючи компенсації за знищення критичної інфраструктури внаслідок воєнної агресії РФ проти України. Згідно з незалежною експертною оцінкою, загальна сума заявлених збитків, завданих Каховській ГЕС та недобудованій вітровій електростанції на острові Зміїний, сягнула майже 17 мільярдів гривень. Укргідроенерго підкреслює, що через триваючу військову агресію та знищення об'єктів цивільної інфраструктури звернення до російських судів було б марним. Натомість ЄСПЛ є міжнародним судовим органом, уповноваженим розглядати справи, пов'язані з порушенням прав людини, зокрема, права на власність. Ця справа є частиною ширшої судової практики щодо відповідальності Росії за руйнування стратегічних об'єктів в Україні [8].

Крім того вітчизняні суди України розглядають позови щодо відшкодування збитків, завданих підприємствам та фермерським господарствам унаслідок збройної агресії Російської Федерації, що свідчить про формування судової практики у сфері компенсації шкоди, спричиненої воєнними діями. Зокрема, рішенням Господарського суду Запорізької області від 2 лютого 2023 року у справі № 908/1100/22 (908/2455/22) позовні

вимоги були задоволені, оскільки встановлено факт викрадення військовими держави-агресора матеріальних цінностей зі складських приміщень та зернотоків, а також знищення врожаю зернових на загальну суму 3 812 140 896,11 грн, що еквівалентно 130 307 773,95 доларів США, відповідно до висновку експерта. Аналогічна тенденція простежується в рішенні Господарського суду міста Києва від 23 вересня 2024 року у справі № 910/6324/24, яким позов задоволено повністю, а розмір реальних збитків від втрати майна встановлено у 31 846 959,00 грн (1 088 603,00 доларів США), тоді як упущена вигода оцінена у 82 639 570,00 грн (2 824 811,00 доларів США) [9].

Отже, норми Конституції України визначають основоположні принципи регулювання критичної інфраструктури, закріплюючи публічно-правові засади функціонування держави, її обов'язки щодо забезпечення національної безпеки та прав громадян. Стаття 17 Конституції України встановлює, що оборона країни та захист її територіальної цілісності є найважливішими функціями держави, а забезпечення економічної та інформаційної безпеки є необхідними умовами стабільного розвитку. Окрім цього, стаття 50 гарантує право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля, що в контексті критичної інфраструктури охоплює питання безпеки енергетичних, транспортних, водопостачальних та інформаційних систем.

Закони України становлять основний рівень нормативного регулювання та містять детальні правові інструменти публічного адміністрування критичної інфраструктури. Закон України «Про критичну інфраструктуру» від 16 листопада 2021 року № 1882-ІХ визначає правові та організаційні засади функціонування системи захисту критичних об'єктів, встановлює категоризацію, повноваження адміністративних органів та механізми взаємодії з операторами інфраструктури.

Підзаконні нормативно-правові акти деталізують правові положення, закладені в законах, та визначають процедури їх реалізації. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 року № 1109 містить положення щодо порядку ідентифікації, категоризації та реєстрації критичних об'єктів, визначає основні сектори критичної інфраструктури та закріплює критерії їх віднесення до певних рівнів критичності. Крім того, підзаконні акти встановлюють вимоги до інформаційного захисту об'єктів, передбачають заходи моніторингу та механізми державного контролю за дотриманням стандартів безпеки.

Висновки. Джерела адміністративного права, що забезпечують публічне адміністрування критичної інфраструктури в Україні, є системою нормативно-правових та судових актів,

які регулюють функціонування, захист і розвиток стратегічно важливих об'єктів та систем, що мають ключове значення для національної безпеки, економіки й життєдіяльності суспільства. Вони визначають правові засади взаємодії між адміністративними органами, операторами інфраструктури та іншими суб'єктами у сфері забезпечення стійкості та безпеки критичної інфраструктури. Джерела адміністративного права встановлюють загальнообов'язкові норми, що регулюють питання ідентифікації, категоризації, обліку та контролю критичних об'єктів, визначають адміністративні процедури, пов'язані з плануванням, управлінням ризиками та реагуванням на надзвичайні ситуації. До них належать норми Конституції України, міжнародні правові акти, національні закони, підзаконні нормативно-правові акти, а також особливі рішення судових органів, що створюють правові підходи до врегулювання питань безпеки критичної інфраструктури.

Література

1. Адміністративне право та адміністративний процес в умовах воєнного стану в Україні : навчальний посібник : у 2-х томах. Том 1. Загальне адміністративне право. Особливе адміністративне право / В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Гулак та ін. ; за заг. ред. В. Галуцька, В. Феліка. Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. 620 с.
2. Фердман Г.П. Нормативно-правові засади забезпечення транспортної безпеки України. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2020. Том 31 (70), № 3. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2020.3/41>.
3. Сокіран М.В. Стан наукової розробленості проблем адміністративно-правового забезпечення безпеки та стійкості критичної інформаційної інфраструктури. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 12. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/70>.
4. Богдан Б.В. Актуальні питання нормативно-правового регулювання захисту критичної інфраструктури в умовах воєнного стану в Україні. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2022. № 6. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-6-01-09>. URL: https://reicst.com.ua/pmtl/issue/view/issue_6_2022.
5. Директива Ради 2008/114/ЄС від 8 грудня 2008 року про ідентифікацію і визначення європейських критичних інфраструктур та оцінювання необхідності покращення їх охорони та захисту. Офіційний вісник Європейського Союзу, 23 грудня 2008 року, L 345, ст. 75.
6. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16 листопада 2021 року № 1882-ІХ. Відомості Верховної Ради. 2023. № 5. ст. 13.
7. Деякі питання об'єктів критичної інфраструктури: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 року № 1109. Урядовий кур'єр, 17 жовтня 2020 року, № 223.
8. Ukrhydroenergo filed a lawsuit against Russia at the ECtHR regarding compensation for damages. Ukrhydroenergo. 2022. URL: <https://uhe.gov.ua/>

media_tsentr/novyny/ukrhydroenerho-pozyvayetsya-do-uespl-protu-rosiyi-shchodo-kompensatsiyi-zbytkiv.

9. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії проти України / Олександр Банасько. Верховний Суд. 2024. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/Prezent_Vidshk_shkodu_war.pdf.

Анотація

Плавшуда В. В. Джерела публічного адміністрування інфраструктури в Україні: на прикладі критичної інфраструктури. – Стаття.

Статтю присвячено розкриттю юридичної природи джерел адміністративного права, які забезпечують публічне адміністрування критичної інфраструктури в Україні, з урахуванням їхньої класифікації та функціонального призначення. Визначено, що джерела адміністративного права у цій сфері є системою нормативно-правових та судових актів, які встановлюють правові засади взаємодії між адміністративними органами, операторами інфраструктури та іншими суб'єктами для забезпечення її безпеки, стійкості та ефективного функціонування. Здійснено аналіз нормативного регулювання критичної інфраструктури через призму Конституції України, міжнародних договорів, законів України, підзаконних нормативно-правових актів та судових рішень, що створюють правові підходи до врегулювання питань її захисту. Розглянуто конституційні положення як основоположний рівень правового регулювання, який визначає базові принципи державної політики у сфері безпеки критичних об'єктів. Досліджено міжнародні та європейські правові акти, зокрема Директиву Ради ЄС 2008/114/ЄС та Конвенцію про кіберзлочинність, які впливають на адаптацію українського законодавства до світових стандартів. Проаналізовано ключові національні законодавчі акти, серед яких Закон України «Про критичну інфраструктуру» та Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», що містять конкретні норми щодо захисту інфраструктурних об'єктів. Особливу увагу приділено підзаконним нормативно-правовим актам, зокрема постановам Кабінету Міністрів України, які деталізують порядок ідентифікації, категоризації та реєстрації критичної інфраструктури. Виокремлено роль судових рішень, що формують правозастосовну практику у цій сфері, зокрема рішень Європейського суду з прав людини та господарських судів України щодо компенсації збитків, завданих критичній інфраструктурі. Обґрунтовано, що комплексність нормативного регулювання потребує удосконалення з метою гармонізації з міжнародними стандартами та підвищення рівня безпеки стратегічно важливих об'єктів.

Ключові слова: адміністративний орган, критична інфраструктура, публічне адміністрування, законодавство України, нормативно-правові акти, захист критичної інфраструктури, міжнародні стандарти, Директива Ради ЄС, кібербезпека, підзаконні акти,

адміністративне право, суб'єкти критичної інфраструктури, національна безпека, реєстр об'єктів критичної інфраструктури, воєнний стан, суди та судові рішення, відшкодування збитків.

Summary

Plavshuda V. V. Sources of public infrastructure administration in Ukraine: using the example of critical infrastructure. – Articles.

The article is devoted to revealing the legal nature of the sources of administrative law that ensure the public administration of critical infrastructure in Ukraine, considering their classification and functional purpose. It is established that the sources of administrative law in this area constitute a system of regulatory and judicial acts that establish the legal framework for interaction between administrative bodies, infrastructure operators, and other entities to ensure its security, stability, and effective functioning. An analysis of the regulatory framework for critical infrastructure is conducted through the prism of the Constitution of Ukraine, international treaties, laws of Ukraine, subordinate regulatory legal acts, and court decisions that create legal approaches to addressing issues of its protection. Constitutional provisions are considered as the foundational level of legal regulation, defining the basic principles of state policy in the field of security of critical facilities. International and European legal acts, particularly the EU Council Directive 2008/114/EC and the Convention on Cybercrime, which influence the adaptation of Ukrainian legislation to global standards, are examined. Key national legislative acts, including the Law of Ukraine “On Critical Infrastructure” and the Law of Ukraine “On the Basic Principles of Ensuring Cybersecurity of Ukraine”, which contain specific norms for the protection of infrastructure facilities, are analyzed. Particular attention is paid to subordinate regulatory legal acts, such as resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine, which detail the procedures for identification, categorization, and registration of critical infrastructure. The role of judicial decisions, which form the law enforcement practice in this area, including decisions of the European Court of Human Rights and Ukrainian commercial courts regarding compensation for damages caused to critical infrastructure, is highlighted. It is substantiated that the complexity of regulatory framework requires improvement to harmonize with international standards and enhance the level of security of strategically important facilities.

Key words: administrative body, critical infrastructure, public administration, legislation of Ukraine, regulatory legal acts, protection of critical infrastructure, international standards, EU Council Directive, cybersecurity, by-laws, administrative law, subjects of critical infrastructure, national security, register of critical infrastructure objects, martial law, courts and court decisions, compensation for damages.

УДК 342.9:347.961

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.18>**С. С. Розсоха***orcid.org/0000-0001-6039-3174*

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник

Науково-дослідного інституту публічного права

ДОСВІД ІСПАНІЇ, ІТАЛІЇ ТА ПОЛЬЩІ ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Вступ. В умовах прагнення України до інтеграції з Європейським Союзом, з урахуванням статусу кандидата в члени ЄС, виникає нагальна потреба гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами. Особливого значення набуває сфера нотаріальної діяльності як важливий елемент правової системи, що забезпечує стабільність цивільних відносин, юридичну визначеність і захист прав учасників.

Науковий аналіз передового досвіду Іспанії, Італії та Польщі дозволяє оцінити ефективність механізмів адміністративного регулювання нотаріату в цих країнах, що поєднують високі стандарти професійної етики, інноваційні рішення та відповідність міжнародним вимогам. Реформування нотаріальної системи в Україні потребує адаптації успішних практик європейських держав, зокрема через запровадження прозорих процедур відбору нотаріусів, ефективних механізмів контролю за їхньою діяльністю, а також дисциплінарної відповідальності. Важливим аспектом є впровадження сучасних цифрових технологій у нотаріальну практику, таких як кваліфіковані електронні підписи та онлайн-платформи для нотаріальних послуг, що сприяє підвищенню оперативності, доступності та рівня захисту прав учасників правочинів. Досвід Іспанії, Італії та Польщі демонструє можливість поєднання адміністративно-правових інструментів із саморегулюванням професійних спільнот нотаріусів, що забезпечує гнучкість і ефективність системи. Аналіз цих моделей дозволяє визначити перспективи їх адаптації до українських реалій, враховуючи національні особливості, культурну ідентичність та потреби правової системи країни.

Таким чином, науковий аналіз досвіду європейських держав сприятиме створенню в Україні сучасної, конкурентоздатної та інтегрованої у європейський правовий простір нотаріальної системи. Це, своєю чергою, стане запорукою підвищення довіри громадян до інституту нотаріату та забезпечення стабільності правових відносин у державі.

Огляд останніх досліджень. У науковому аналізі адміністративно-правового забезпечення нотаріальної діяльності значний внесок зробили такі

вітчизняні та зарубіжні науковці, як А. Абдурашидова, Х. Аджі, А. Азізі, А. Берлач, Я. Бень, Т. Білоус, Д. Браун, Р. Брукс, В. Бусел, О. Бухачевич, М. Глобінець, Н. Гриців, А. Гуледза, Г. Гулевська, В. Галунько, Р. Ігонін, Н. Ільєва, А. Іп, У. Кінаш, Н. Карнарук, С. Ковальчук, І. Когутич, О. Коротун, О. Косілова, О. Костюченко, О. Красногор, А. Лазур, С. Лізкано Чапета, П. Малавет, А. Маржина, О. Мартинюк, Г. Массе, Л. Міранда Чавес, С. Моріна, А. Моро, В. Мустафа, І. Нуроїні, О. Надьон, І. Орловська, У. Палієнко, Є. Пряхін, Л. Піньяс, П. Ройєк-Соха, М. Саптомо, С. Стеценко, С. Супанджі, С. Мартінез Новелья, В. Тищенко, Б. Цвойдрак, А. Сяра Судраджат, Е. Мренца, Б. Сіхомбінг, К. Федорова, М. Фролков, Е. Халіті-Мустафа, К. Янг, В. Черниш, К. Чижмарь, О. Чудний, О. Яра та інші. Цей перелік підкреслює багатогранність наукових підходів до аналізу досвіду держав членів щодо адміністративно-правового забезпечення нотаріальної діяльності та важливості подальшого розвитку цієї тематики.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії адміністративного права, доктринальних поглядів на цю проблематику вітчизняних та зарубіжних учених, а також європейського законодавства розкрити досвід окремих держав-членів щодо адміністративно-правового забезпечення нотаріальної діяльності шляхом компаративістичного аналізу.

Результати дослідження. Історія італійського нотаріату має глибокі корені, які сягають середньовічної Болоньї, що стала ключовим центром розвитку цієї професії. У XI столітті в Болоньї нотаріуси почали активно співпрацювати з іншими важливими інституціями того часу – університетом і муніципальними органами. Це дозволило встановити міцний зв'язок між правовими знаннями та нотаріальною практикою. Перші письмові свідчення про нотаріальну діяльність у Болоньї з'явилися у X столітті, хоча вони мали спрощений і недосконалий характер. Згодом, у 1060-х роках, було введено практику датування документів, а також використання терміну «інструмент» (*instrumentum*) для позначення нотаріальних актів. Це стало

важливим етапом формування нотаріату як офіційної установи. У 1219 році було створено *Liber notariorum* – реєстр нотаріусів, де фіксувалися всі професійні нотаріуси з зазначенням органу, який надав їм це звання. Цей реєстр допомагав забезпечувати легітимність документів і підтримувати професійний статус нотаріусів, особливо у випадках судових суперечок. З середини XIII століття кандидатам на посаду нотаріуса почали висувати високі вимоги до знань правових аспектів контрактів, заповітів і судових процесів [1].

Сучасний італійський нотаріат виконує ключову роль у забезпеченні правової визначеності та законності, оскільки нотаріуси є державними службовцями, яким доручено повноваження надавати документам юридичну силу та громадську довіру. Документи, завірені нотаріусом, вважаються достовірними та мають офіційний характер, якщо не доведено їх підробку. Основними функціями нотаріуса є засвідчення походження документа від державного службовця, який його склав, завірення заяв сторін і фактів, що відбулися в присутності нотаріуса, а також підтвердження законності актів і правочинів. Нотаріус зобов'язаний особисто з'ясувати волю сторін і пропонувати найбільш оптимальні правові рішення, виконуючи консультативну діяльність перед підписанням правочинів. Він забезпечує незалежність і неупередженість, захищаючи інтереси всіх сторін, а також виконує превентивний контроль за законністю, запобігаючи конфліктам інтересів [2].

Для здобуття статусу нотаріуса необхідно пройти три етапи: отримати юридичну освіту, пройти практику в нотаріальній конторі протягом 18 місяців (можливі 6 місяців стажування під час навчання в університеті) та успішно скласти публічний конкурс під егідою Міністерства юстиції. Конкурс можна складати максимум п'ять разів. Після успішного складання конкурсу Міністерство юстиції призначає офіс для нового нотаріуса, який має відкрити контору протягом трьох місяців. Професія нотаріуса є незалежною від сімейних зв'язків: 82,5% нотаріусів в Італії не є дітьми нотаріусів. Національна рада нотаріату забезпечує підтримку, координацію та публічне адміністрування діяльністю нотаріусів у державі [3].

Італійське суспільство має дуже давній діючий закон від 16 лютого 1913 року про організацію нотаріату та нотаріального архіву. Згідно з яким італійський нотаріат визначається як система, що включає нотаріусів, які є державними службовцями. Нотаріуси виконують функції, що забезпечують юридичну достовірність правочинів між фізичними і юридичними особами, зокрема отримання актів між живими та

останньої волі, надання їм публічної віри, зберігання актів і видача їх копій. Нотаріусом може бути громадянин Італії або країни-члена ЄС, який досяг 21 року, має юридичну освіту. Особи, засуджені за кримінальні злочини або визнані морально невідповідними, не можуть обіймати цю посаду. Крім того, нотаріус має бути незалежним від будь-якої іншої оплачуваної діяльності, несумісної з функціями нотаріуса. Призначення нотаріусів в Італії здійснюється Міністерством юстиції за результатами конкурсу. Звільнення нотаріуса можливе внаслідок порушення ним закону, втрати кваліфікації, несумісної діяльності або за власним бажанням [4].

Крім того треба зазначити що Національною радою нотаріату Італії спільно з асоціаціями споживачів була затверджена 16 липня 2015 року «Хартія прав громадян у відносинах з нотаріатом». Цей документ спрямований на підвищення обізнаності громадян щодо гарантій, які надає нотаріальна служба, інформування про права громадян у захисті їхніх активів, забезпечення прозорості та зрозумілості діяльності нотаріусів. Хартія охоплює гарантії нотаріальних послуг, права громадян у взаємодії з нотаріусами, обов'язки самих нотаріусів. Вона виступає орієнтиром для громадян у вирішенні складних правових питань, таких як операції з нерухомістю, спадщина, іпотека, сімейні справи, роблячи послуги нотаріусів більш доступними для розуміння [5].

Отже, італійський нотаріат має глибокі історичні корені, що сягають середньовічної Болоньї, де нотаріуси активно співпрацювали з університетами та муніципальними органами. Сучасний нотаріат забезпечує правову визначеність та законність, виконуючи функції державних службовців. Нотаріуси мають повноваження надавати документам юридичну силу, здійснювати перевірку їх автентичності, консультувати сторони та запобігати правовим суперечкам. Вони забезпечують дотримання законності та виступають посередниками між громадянами і державою, сприяючи ефективності правових процедур. Основним нормативним актом, що регулює діяльність нотаріусів в Італії, є закон від 16 лютого 1913 року про організацію нотаріату та нотаріального архіву. Він визначає нотаріат як систему, що включає нотаріусів – державних службовців, які забезпечують юридичну достовірність правочинів між фізичними та юридичними особами. Закон регламентує повноваження нотаріусів, порядок виконання нотаріальних актів, їх зберігання та видачу копій.

Іспанський нотаріат має глибокі історичні корені та значний внесок у правову систему країни. У середньовічній Іспанії Генеральний форум Хаки та Королівський форум Кастилії (1255 року)

затвердили нотаріальні акти як найвищу форму юридичної верифікації документів. Нотаріусам було надано роль державних службовців, а їхня діяльність регулювалася суворими принципами, закладеними в законодавстві. Ці основи зберігалися до прийняття Акту об'єднання 1862 року, який і донині визначає статут нотаріату. Нотаріальні архіви, які ведуться з давніх часів, містять надзвичайно цінні історичні документи [6].

С. Мартінес Новелла розкриває, що іспанський нотаріат об'єднує функції державного службовця та професійного юриста. Нотаріуси уповноважені надавати юридичну силу документам і забезпечувати їхню автентичність, виконуючи функцію публічного фідучіарія. Вони надають консультації з правових питань, одночасно виконуючи нотаріальні дії з підтвердження договорів та інших правочинів. Нотаріуси можуть діяти в сфері адміністративних відносин лише в рамках законодавчо визначених повноважень. Наприклад, вони можуть оформляти акти про подання документів у реєстраційні органи або про перевірку наявності інформації в публічному доступі. Однак нотаріуси не мають права втручатися в адміністративні процеси, які є винятковою компетенцією органів виконавчої влади, зокрема щодо експертизи чи сертифікації змісту адміністративних документів. Нотаріуси не можуть вимагати доступу до офіційних документів чи примушувати чиновників до надання відповідей на певні питання. Їхня діяльність у цьому контексті суворо регламентована, і вони зобов'язані діяти згідно із законом. Наприклад, у випадку, коли вимагається документальна сертифікація змісту адміністративного дос'є, таке повноваження належить секретарям місцевих адміністрацій. Нотаріуси мають право реєструвати певні факти у вигляді актів про присутність, але лише в межах публічних зон, відкритих для відвідувачів, і тільки у випадках, коли це не передбачає прямої взаємодії з чиновниками. У разі необхідності дій у закритих приміщеннях нотаріус має отримати дозвіл відповідної адміністративної особи. Нотаріуси підлягають регуляції з боку Міністерства юстиції та Директорату з питань реєстрів і нотаріату. Ці органи мають право контролювати дотримання нотаріусами норм професійної етики та законодавства [7].

Згідно з законом Іспанії про нотаріат нотаріусами можуть бути громадяни Іспанії або інших країн-членів Європейського Союзу, які мають вищу юридичну освіту (ступінь доктора або ліцензіата права). Вони повинні скласти кваліфікаційний іспит, відповідати вимогам моральної та професійної доброчесності та не підпадати під обмеження, які перешкоджають зайняттю цією посадою. Нотаріуси призначаються Королем Іспанії за результатами конкурсу, що прово-

диться перед регіональними судами (Audiencias). Після призначення нотаріус має скласти присягу на вірність Конституції та законам Іспанії. Звільнення нотаріусів можливе у випадках смерті, відставки, досягнення віку для виходу на пенсію, а також у разі дисциплінарного чи судового рішення. Контроль за діяльністю нотаріусів здійснюють Міністерство юстиції Іспанії та Генеральний директорат з питань реєстрів і нотаріату. Вони перевіряють відповідність діяльності нотаріусів вимогам закону та забезпечують дотримання професійної етики. Судовий контроль включає право судових органів вимагати надання копій протоколів або документів у рамках судових справ [8].

Отже, в Іспанії діють одні з найбільш давніх законів про нотаріат. Основу нотаріальної системи становить Закон про нотаріат від 1862 року, який регулює права та обов'язки нотаріусів, а також процедури нотаріальної діяльності. Цей закон постійно адаптується до сучасних умов, включаючи електронні технології та інноваційні рішення, наприклад, створення Агентства нотаріальної сертифікації (ANCERT). Нотаріусами можуть бути громадяни Іспанії або країн Європейського Союзу з вищою юридичною освітою (доктор або ліцензіат права). Призначення відбувається за результатами кваліфікаційного іспиту та конкурсу. Нотаріуси складають присягу на вірність Конституції та законам Іспанії і призначаються Королем за рекомендацією регіональних судів (Audiencias).

Контроль за діяльністю нотаріусів здійснюють Міністерство юстиції Іспанії та Генеральний директорат з питань реєстрів і нотаріату. Ці органи перевіряють дотримання нотаріусами професійних стандартів, а також забезпечують нагляд за виконанням законодавства. Судові органи мають право вимагати надання документів або інформації в межах своїх повноважень. В Іспанії діють Нотаріальні колегії, які об'єднують нотаріусів кожного регіону. Вони забезпечують професійний розвиток, регулювання етичних стандартів та захист інтересів членів спільноти. Центральним координуючим органом є Генеральна рада нотаріату, яка відповідає за взаємодію з державними структурами. Нотаріуси несуть дисциплінарну, цивільну та кримінальну відповідальність за порушення професійних обов'язків, такі як недбалість, перевищення повноважень або порушення етичних норм. Санкції включають догану, штраф, тимчасове або постійне відсторонення від посади.

Нотаріус в Польщі є особою, уповноваженою здійснювати нотаріальні дії, яким сторони зобов'язані або бажають надати нотаріальну форму. Під час виконання своїх обов'язків нотаріус зобов'язаний забезпечувати належний

захист прав та інтересів сторін, а також інших осіб, яких може стосуватися ця дія. З погляду публічного адміністрування нотаріус є особою публічної довіри, яка діє як незалежний гарант дотримання закону. Від нього вимагається високий професіоналізм, дотримання норм законодавства та етики. Нотаріус підпорядковується юридичній відповідальності за порушення законів або професійних норм. Всі дії, виконані нотаріусом відповідно до законодавства, мають статус офіційного документа. Нотаріальні дії здійснюються переважно в нотаріальній канцелярії. Нагляд за діяльністю нотаріусів здійснює Міністр юстиції Польщі, а також відповідні органи самоврядування нотаріату. Контроль передбачає регулярні перевірки діяльності нотаріусів та їх канцелярій. Нотаріат у Польщі відіграє ключову роль у забезпеченні правової безпеки громадян, виконуючи функцію незалежного посередника в юридичних справах [9].

Адміністративна система та нотаріат Польщі формувалися під впливом європейських традицій, зокрема німецької моделі публічного адміністрування. Сучасний нотаріат виник у процесі централізації публічного управління у XIV–XV століттях, коли місцеві умови адаптували до іноземних адміністративно-правових моделей, і нотаріуси виконували функції, які виходили за межі документального забезпечення угод, здійснюючи контроль за законністю та забезпечуючи стабільність у господарських і приватно-правових відносинах. Це зробило нотаріат важливим елементом правової інфраструктури, а формування адміністративно-територіальних одиниць, таких як повіти та воєводства, вплинуло на організацію роботи нотаріату. Основними завданнями якого залишалися захист прав громадян і участь у виконанні адміністративних функцій, зокрема впровадження принципів римського права, що стало характерним для польської правової системи. Подальший розвиток централізованої державної системи привів до стандартизації діяльності нотаріусів, закріпленої у статутах і привілеях, що сприяло їхній ролі як посередників між державою та громадянами. В сучасному контексті наголошується на важливості історичного досвіду для забезпечення стабільності правової системи, адже цифровізація та глобалізація стають новими викликами для нотаріату, що вимагає сучасних підходів до організації його роботи [10].

Офіційний сайт Національної нотаріальної ради Польщі надає інформацію про правовий статус нотаріуса, його обов'язки, функції та правила діяльності. Зокрема він визначає, що нотаріус призначається для виконання нотаріальних дій, яким сторони зобов'язані або бажають надати нотаріальну форму. Він діє як особа суспільної

довіри, користуючись захистом, наданим державним службовцям. Складені нотаріусом акти мають статус офіційних документів. Основна роль нотаріуса полягає у запобіганні судовим спорам через забезпечення правової визначеності та безпеки угод. Призначення нотаріусів здійснює Міністр юстиції Польщі, який також визначає місце їхньої діяльності. Діяльність нотаріусів регулюється Законом про нотаріат. Нотаріус забезпечує баланс інтересів усіх сторін, які беруть участь у нотаріальній дії, а також захищає права осіб, на яких можуть вплинути правові наслідки цієї дії. Він зобов'язаний надавати зрозумілі роз'яснення щодо виконуваних дій, складати акти чітко й прозоро, та відмовляти у вчиненні дій, що суперечать закону. Основними обов'язками нотаріуса є підготовка нотаріальних актів, свідоцтв про спадщину, управління правонаступництвом, складання посвідчень, протоколів, протестів векселів і чеків, а також зберігання грошей, документів і даних. Нотаріус також подає заяви до земельних та іпотечних книг і виконує інші дії, передбачені законом. Нотаріус відповідає за обчислення та сплату податків, таких як податок на спадщину, дарування, цивільно-правові угоди, а також за судові збори та ПДВ із нотаріальних зборів. Граничні розміри нотаріальної винагороди встановлюються розпорядженням Міністра юстиції [11].

Офіційний онлайн-ресурс Нотаріальної палати у Варшаві, яка є найбільшою нотаріальною палатою в Польщі, що об'єднує нотаріусів, які здійснюють діяльність у регіоні Апеляційного суду у Варшаві та налічує 711 нотаріусів, які працюють індивідуально або в складі юридичних компаній у 489 розкриває, що нотаріуси, виконуючи свої функції як посадові особи, несуть значну публічну відповідальність за дотримання законності та захист прав суб'єктів нотаріальних дій. Їхня відповідальність у сфері публічного права охоплює кримінальну, адміністративну та дисциплінарну відповідальність. Кримінальна відповідальність нотаріусів передбачена за порушення норм, закріплених у Кримінальному кодексі України, зокрема за зловживання службовими обов'язками, які включають перевищення повноважень або бездіяльність, що завдає шкоди державним чи приватним інтересам. Санкції за такі дії варіюються від штрафу до позбавлення волі, залежно від ступеня шкоди, умислу чи необережності. Розголошення інформації, отриманої під час виконання службових обов'язків, також є порушенням, за яке передбачено штраф, обмеження волі або позбавлення волі до двох років. Отримання неправомірної вигоди чи дії з корисливих мотивів підлягають кримінальному переслідуванню відповідно до загальних норм Кримінального кодексу. Дисци-

плінарна відповідальність нотаріусів застосовується у межах професійного самоврядування або відповідними контролюючими органами за порушення професійних обов'язків, недотримання регламенту роботи, порушення принципу конфіденційності, зловживання алкоголем, участь у сумнівних соціальних контактах або невиконання обов'язку страхування цивільно-правової відповідальності. До дисциплінарних санкцій належать попередження, догана, грошове стягнення, а також позбавлення права на професійну діяльність, яке може бути тимчасовим або довічним. Адміністративна відповідальність реалізується у випадках порушення спеціального законодавства, зокрема за здійснення діяльності без відповідної ліцензії або з порушенням її умов [12].

В умовах сьогодення штучний інтелект і нові технології мають значний потенціал для оптимізації нотаріальної діяльності в Польщі, особливо у питаннях дистанційної роботи, обробки документів та перевірки даних, зокрема вивчається можливість запровадження центральних платформ, які забезпечать правову безпеку операцій нотаріусів, за прикладом інших країн, таких як Німеччина, де такі платформи вже діють. Обговорюється також розширення використання кваліфікованого електронного підпису, який відповідно до польського Цивільного кодексу прирівнюється до власноручного підпису, однак для цього необхідне розширення правового регулювання, яке забезпечить легітимність електронної форми волевиявленя. Крім того, онлайн-нотаріат міг би стати новим напрямом розвитку, дозволяючи нотаріусам проводити операції в режимі відеоконференцій із використанням біометричної верифікації осіб, що дасть змогу подавати документи до комерційних, кооперативних та інших реєстрів в електронному форматі. Водночас впровадження штучного інтелекту несе певні ризики, серед яких захист персональних даних клієнтів, загроза конфіденційності та ризики маніпуляцій даними, а також можливість втрати етичного підходу через заміну людського судження алгоритмічними рішеннями. Особлива увага приділяється етичним аспектам, які наголошують на необхідності дотримання принципів рівності сторін, добровільності укладення договорів і врахування особливих потреб кожної юридичної дії, що є важливим для забезпечення високих стандартів нотаріальної діяльності [13].

Отже, нотаріат Польщі формувався під впливом європейських правових традицій, в першу чергу німецької моделі. Сучасний нотаріат виник у процесі централізації управління у XIV–XV століттях, коли адаптували німецькі адміністративно-правові моделі до місцевих умов. Нотаріуси виконували функції, що виходили

за межі документального забезпечення угод, зокрема здійснювали контроль за законністю та забезпечували стабільність господарських і приватно-правових відносин. Подальший розвиток призвів до стандартизації діяльності нотаріусів, закріпленої у статутах і привілеях.

Нотаріус у Польщі є особою публічної довіри, уповноваженою здійснювати нотаріальні дії, яким сторони зобов'язані або бажають надати нотаріальну форму. Його діяльність спрямована на забезпечення захисту прав сторін, дотримання законодавства та етичних норм. Нотаріус діє незалежно, як гарант законності, а його акти мають статус офіційних документів. Основна мета діяльності нотаріусів – запобігання судовим спорам через забезпечення правової визначеності та безпеки угод.

Призначення нотаріусів у Польщі здійснюється Міністром юстиції, який також визначає місце їхньої діяльності. Нотаріуси підпорядковуються Міністру юстиції та органам самоврядування нотаріату. Контроль за діяльністю нотаріусів включає регулярні перевірки канцелярій, перевірку дотримання законодавства та професійних норм. Нотаріуси відповідають за підготовку нотаріальних актів, управління спадщиною, подання заяв до реєстрів та обчислення податків. Нотаріуси несуть кримінальну, адміністративну та дисциплінарну відповідальність. Порушення професійних обов'язків, конфіденційності або недотримання законів можуть призвести до накладення дисциплінарних санкцій, таких як попередження, догана чи позбавлення права на професійну діяльність. Кримінальна відповідальність передбачена за зловживання службовими обов'язками, а адміністративна – за порушення спеціального законодавства, наприклад, здійснення діяльності без відповідної ліцензії.

Цифровізація та глобалізація створюють нові виклики для нотаріальної діяльності. У Польщі активно розглядається впровадження центральних платформ, які гарантують правову безпеку нотаріальних операцій, та використання кваліфікованих електронних підписів. Обговорюються можливості онлайн-нотаріату із застосуванням відеоконференцій та біометричної верифікації осіб. Разом із тим особливу увагу приділяють захисту персональних даних та дотриманню етичних стандартів у діяльності нотаріусів.

Висновки. Нотаріуси у Франції виконують функції публічних службовців, надаючи документам юридичну силу та забезпечуючи їхню автентичність. Їхня діяльність регулюється законодавством, що визначає чіткі стандарти професійної підготовки, несумісності з іншими професіями, а також архівування документів. Призначення нотаріусів здійснюється Міністерством юстиції через конкурс, а контроль за їхньою діяльністю

здійснюють суди та нотаріальні палати. У разі порушень передбачено дисциплінарну відповідальність, включаючи штрафи, тимчасове відсторонення чи звільнення.

Німецькі нотаріуси є незалежними публічними посадовцями, які зобов'язані дотримуватися принципів об'єктивності та правових стандартів. Їхня діяльність контролюється міністерствами юстиції федеральних земель та судами, які проводять регулярні перевірки. Призначення нотаріусів базується на професійних критеріях і конкурсі. Основні аспекти нотаріальної діяльності включають підтвердження угод, архівування документів та нарахування зборів. Нотаріуси несуть дисциплінарну та інші види відповідальності за порушення.

В Італії нотаріуси забезпечують юридичну достовірність угод, виконуючи функції державних службовців. Їхня діяльність регулюється законом 1913 року, який встановлює вимоги до освіти, стажування та складання публічного конкурсу. Контроль здійснюється Міністерством юстиції, місцевими радами та Національною радою нотаріусів. Нотаріуси несуть відповідальність за порушення професійної етики чи законів, зокрема за недбалість або перевищення повноважень.

Іспанський нотаріат функціонує на основі одного з найстаріших законів про нотаріат, адаптованого до сучасних умов, зокрема електронного адміністрування. Нотаріуси мають вищу юридичну освіту та призначаються після кваліфікаційного іспиту й конкурсу. Контроль за їхньою діяльністю здійснюють Міністерство юстиції, Генеральний директорат з питань реєстрів і нотаріату, а також судові органи. Дисциплінарна відповідальність охоплює догани, штрафи, тимчасове чи постійне відсторонення від посади.

Нотаріуси в Польщі виконують функції публічної довіри, забезпечуючи законність і стабільність правових відносин. Їхня діяльність контролюється Міністром юстиції та нотаріальними самоврядними органами. Основні обов'язки нотаріусів включають підготовку актів, управління спадщиною та обчислення податків. У разі порушення етичних чи законодавчих норм передбачені дисциплінарні санкції, аж до позбавлення права на діяльність.

Література

1. Storia del notariato. Consiglio Notarile di Ferrara. Consiglio Notarile di Ferrara. 2025. URL: <https://www.notariato.it/storia-del-notariato>
2. Funzioni e competenze. Consiglio Nazionale del Notariato. 2024. URL: <https://www.notariato.it/it/notaio/funzioni-e-competenze/>
3. Funzioni del notaio e modalita per diventare notaio. Consiglio Nazionale del Notariato. 2024. URL: <https://www.notariato.it/>

4. Sull'ordinamento del notariato e degli archivi notarili. Legge 16 febbraio 1913, n. 89. Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana, n. 55, 7 marzo 1913, Serie Generale. 2024. URL: https://www.consiglionotarilebologna.it/public/l._n._89_del_16_febbraio_1913.pdf

5. Carta dei diritti del cittadino nei rapporti con il notariato. Consiglio Nazionale del Notariato. 2024. URL: <https://www.notariato.it/it/notaio/carta-dei-diritti-del-cittadino/>

6. Historia del Notariado. Consejo General del Notariado. 2024. URL: <https://www.notariado.org>

7. Susana Martínez Novella. Límites a la actuación notarial en el ámbito de las administraciones públicas. QDL, Fundación Democracia y Gobierno Local. Junio de 2006, págs. 97–110. URL: <https://www.fundacionfgdl.org>

8. Ley del Notariado de 28 de mayo de 1862. Publicado en: «Gaceta de Madrid» n.ºm. 149, de 29/05/1862. Entrada en vigor: 19/06/1862. Ministerio de Gracia y Justicia. Referencia: BOE-A-1862-4073. 2024. URL: [https://www.boe.es/eli/es/l/1862/05/28/\(1\)/con](https://www.boe.es/eli/es/l/1862/05/28/(1)/con)

9. O zasadach notariatu w Polsce. Przyjęty ustawą z dnia 14 lutego 1991 roku – „Prawo o notariacie” (tekst jednolity: Dz.U. 2020 poz. 1192 ze zmianami). Oficjalna strona Krajowej Rady Notarialnej. 2024. URL: <https://www.krn.org.pl>

10. Elżbieta Mreńca, Piotr Benedykt Zientarski, Bożena Czwojdrak. Administracja państwowa i samorząd w Polsce w ujęciu historyczno-prawnym. Wybrane zagadnienia. Redakcja naukowa: Kancelaria Senatu. Warszawa 2018. URL: https://www.senat.gov.pl/download/gfx/senat/pl/defaultaktualnosc/1924/10541/1/samorzad_internet.pdf

11. Notariusz. Oficjalna strona Krajowej Rady Notarialnej. 2024. URL: <https://krn.org.pl/notariusz-1>

12. Czynności notarialne. Podstawowe obowiązki notariuszy. Izba Notarialna w Warszawie. 2024. URL: <https://notariusze.waw.pl/czynnosci-notarialne/>

13. Patrycja Rojek-Socha. Nowe technologie i sztuczna inteligencja w służbie notariuszy? Potrzebne zmiany w aktach normatywnych. Prawo.pl, 12 lutego 2024 r. URL: <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/notariusze-a-nowe-technologie-i-ai,530306.html>

Анотація

Розсоха С. С. Досвід Іспанії, Італії та Польщі щодо адміністративно-правового забезпечення нотаріальної діяльності. – Стаття.

У статті проаналізовано та узагальнено багатий досвід Іспанії, Італії та Польщі у сфері адміністративно-правового забезпечення нотаріальної діяльності. Основну увагу приділено важливості публічного адміністрування нотаріальної діяльності, яке охоплює не лише процедури відбору та призначення нотаріусів, але й забезпечення ефективного контролю за їхньою професійною діяльністю. Також розкрито адміністративно-правовий статус органів, які визначають та регулюють роботу нотаріусів, і механізми дисциплінарної відповідальності нотаріусів як запоруки високих стандартів професійної діяльності. Усі розглянуті країни акцентують на винятковій ролі нотаріусів як публічних посадовців, які виконують надзвичайно важливу функцію забезпечення юридичної визначеності, стабільності правовідносин та надійного захисту прав і інтересів громадян. Процеси відбору та призначення нотаріусів у зазначених країнах характеризуються максимальною прозорістю, суворістю та об'єктивністю. Вони базуються на

конкурсних процедурах, які враховують не лише професійний досвід кандидатів, але й відповідність високим освітнім вимогам. Наприклад, у Польщі значна увага приділяється не лише рівню освіти, а й глибокій професійній підготовці та кваліфікації кандидатів, що забезпечує високий рівень їхньої компетентності. Усі країни наголошують на ключовій важливості моральної доброчесності, яка є основою професійної етики, та професійної підготовки, що гарантує якість послуг. Контроль за діяльністю нотаріусів здійснюється через органи публічного адміністрування у тісній співпраці з професійними самоврядними структурами. В Іспанії, наприклад, Генеральний директорат з питань реєстрів і нотаріату виконує важливу функцію забезпечення нагляду за виконанням нотаріусами своїх професійних обов'язків, що є вагомим складовою підтримки довіри до нотаріату. У сфері дисциплінарної відповідальності нотаріусів акцентується на суворості механізмів контролю, що є невід'ємним елементом забезпечення високих стандартів нотаріальних послуг. Санкції за порушення професійних обов'язків або етичних норм варіюються від офіційних доган і штрафів до тимчасового або навіть повного позбавлення права на здійснення професійної діяльності. Особливу увагу приділено функціям дисциплінарних органів. В Італії ці органи наділені широкими повноваженнями розглядати скарги на дії нотаріусів, а також накладати відповідні покарання, що сприяє підтриманню належного рівня професійної етики. У Польщі аналогічні функції виконуються нотаріальними палатами у співпраці із судовими органами, що забезпечує комплексний та системний підхід до врегулювання дисциплінарних питань.

Ключові слова: адміністративно правовий статус, адміністративні органи, дисциплінарна відповідальність, засади організації та діяльності, контроль, компаративістична характеристика, органи нотаріального самоврядування, призначення нотаріусів, публічне адміністрування, правове забезпечення.

Summary

Rozsokha S. S. Experience of Spain, Italy and Poland in administrative and legal support of notarial activities. – Article.

The article analyzes and summarizes the extensive experience of Spain, Italy, and Poland in the field of administrative and legal support for notarial activities. The primary focus is on the importance of public administration in notarial activities, which encompasses not only the procedures for selecting

and appointing notaries but also ensuring effective oversight of their professional activities. Additionally, the administrative and legal status of the bodies that determine and regulate the work of notaries, as well as the mechanisms of disciplinary liability of notaries as a guarantee of high professional standards, are examined. All the analyzed countries emphasize the exceptional role of notaries as public officials who perform the critically important function of ensuring legal certainty, stability of legal relations, and reliable protection of citizens' rights and interests. The processes of selecting and appointing notaries in these countries are characterized by maximum transparency, rigor, and objectivity. They are based on competitive procedures that consider not only the candidates' professional experience but also their compliance with high educational requirements. For example, in Poland, significant attention is paid not only to the level of education but also to deep professional training and the qualifications of candidates, ensuring a high level of competence. All countries highlight the key importance of moral integrity, which is the foundation of professional ethics, as well as professional training, which guarantees the quality of services. Oversight of notarial activities is carried out through public administrative bodies in close cooperation with professional self-regulatory structures. In Spain, for instance, the General Directorate of Registries and Notaries plays an essential role in supervising notaries' fulfillment of their professional duties, which is a crucial component in maintaining trust in the notarial system. In the field of notaries' disciplinary liability, emphasis is placed on the rigor of control mechanisms, which is an integral element of ensuring high standards of notarial services. Sanctions for violations of professional duties or ethical norms range from official reprimands and fines to temporary or even permanent revocation of the right to perform professional activities. Particular attention is paid to the functions of disciplinary bodies. In Italy, these bodies are vested with broad powers to consider complaints against notaries and impose appropriate penalties, thereby supporting the proper level of professional ethics. In Poland, similar functions are carried out by notarial chambers in cooperation with judicial bodies, ensuring a comprehensive and systematic approach to resolving disciplinary issues.

Key words: administrative and legal status, administrative bodies, comparative characteristics, control, disciplinary liability, notarial self-governing bodies, organization and activity principles, public administration, selection of notaries, legal support.

УДК 342.92
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.19>

В.В. Савіцька
orcid.org/0000-0002-1403-125X
кандидатка юридичних наук,
асистент кафедри адміністративного права та процесу
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ДО ПИТАННЯ НАДАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Загально відомо значущість держави та її інституцій в діяльності людини та громадянського суспільства. Саме державні органи та органи місцевого самоврядування є основними суб'єктами надання різного виду публічних послуг фізичним та юридичним особам, що впливає із численних законодавчих актів. Сфера застосування законів у сфері надання публічних послуг визначена частиною третьою ст. 42 Конституції України, відповідно до положень якої держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що окремі питання надання різного виду електронних публічних послуг в Україні досліджували В. Авер'янов, В. Галуцько, М. Ковтун, О. Курінний, А. Пухтецька, В. Тимошук, О. Світличний, С. Шаповал та ін. Однак, окремі проблемні питання надання електронних послуг потребують нових поглядів, що обумовлює актуальність цієї статті.

Метою статті є дослідження проблемних питань надання електронних послуг органами публічної влади.

В юридичній літературі існують різні наукові думки щодо визначення поняття публічної послуги. На думку О. Світличного публічні послуги – це суспільно значущу публічно-владна діяльність здійснювана органами державної влади (переважно виконавчої) та органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими суб'єктами, які належать до сфери управління вказаних органів, у тому числі й на підставі делегованих повноважень, які надають послуги за рахунок коштів державного бюджету та бюджету органів місцевого самоврядування [2, с. 201]. Інша група вчених вважає, що публічними є всі послуги, які надаються публічним сектором, за надання яких відповідальність несе публічна влада та шляхом публічних коштів [3, с. 117].

На різі визначення «публічна послуга» надається в п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг» від 15.07.2021 р. № 1689-

ІХ, відповідно до якого це юридично або соціально значуща дія суб'єкта надання публічної (електронної публічної) послуги, у тому числі адміністративна послуга, за заявою (зверненням, запитом) суб'єкта звернення або без такого звернення, у результаті якої набуваються, переходять, припиняються права та/або здійснюються обов'язки суб'єктом звернення, надаються відповідні матеріальні та/або нематеріальні блага суб'єкту звернення [4].

Стаття 1 вищезазначеного закону до публічних електронних послуг відносить і адміністративну послугу, яка згідно п. 1 ст. 1 Закону України «Про адміністративні послуги» від 06.09.2012 р. № 5203-VI, визначається як результат

здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або здійснення обов'язків такої особи відповідно до закону [5]. Прийняття Закону України «Про адміністративні послуги» вплинуло на подальший розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій, послужило впровадженню інших видів публічних послуг, поштовхом прийняття відповідних нормативно-правових актів розвитку електронних послуг. Зокрема, таким нормативним актом є Концепція розвитку системи електронних послуг в Україні, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.11.2016 р. № 918-р [6], метою якої було визначення напрямів, механізму і строків формування ефективної системи електронних послуг в Україні для задоволення інтересів фізичних та юридичних осіб через розвиток і підтримку доступних та прозорих, безпечних та некорупційних, найменш затратних, швидких та зручних електронних послуг.

Основним джерелом отримання електронних адміністративних послуг являється Єдиний державний веб-портал електронних послуг «Портал Дія», а також інтегровані з ним інформаційні системи органів публічної влади. Для потреб замовника послуги діє єдиний портал з інформацією про всі державні послуги в Україні: як отримати та де замовити, які документи підго-

тувати, строк, результат послуг тощо. З метою пошуку необхідного центру із надання послуги органами влади впроваджена мапа 1319 центрів надання адміністративних послуг. Розширюється перелік електронних публічних послуг, доступних на Єдиному державному вебпорталі електронних послуг (Дія), яким вже користується майже 20 млн українців.

Положенням про Єдиний державний веб-портал електронних послуг, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1137, визначено, що Портал Дія призначений для реалізації права кожного на доступ до електронних послуг та інформації про адміністративні та інші публічні послуги, звернення до органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій (у тому числі відповідно до Закону України «Про звернення громадян»), отримання інформації з національних електронних інформаційних ресурсів, яка необхідна для надання послуг, а також для проведення моніторингу та оцінки якості послуг [7]. Згідно пункту 3 Положення користування Порталом Дія здійснюється на безоплатній основі цілодобово сім днів на тиждень, крім випадків проведення модернізації або планових і позапланових профілактичних та/або технічних робіт, пов'язаних із усуненням технічних та/або методологічних недоліків чи технічного збою в роботі, тривалість проведення яких визначається технічним адміністратором із повідомленням власнику (держателю). Плата за надання публічних (електронних публічних) послуг, зокрема адміністративних послуг, із використанням Порталу Дія справляється відповідно до закону [7].

Аналіз фахових думок свідчить, що причиною проблемних питань публічних послуг є їх платність, хоча існує і значний перелік безоплатних послуг. На думку С. Шаповала необхідно на законодавчому рівні здійснити уніфікацію даних адміністративних платежів, адже нормативно-правові акти по-різному називають платежі, яким властивий характер плати за надання адміністративних послуг. Виникає необхідність передбачити дані платежі в єдиному законі, що поєднає ці всі визначення в єдине поняття «адміністративний збір», до складу якого буде входити плата за надання різних адміністративних послуг [8, с. 98].

Л. Білик вважає, що популярною є точка зору, що адміністративні послуги мають бути безплатними, оскільки держава утримується на кошти платників податків. Проте податки витрачаються насамперед на загальні публічні послуги, що надаються всьому суспільству: оборона, громадська безпека і т.д. Натомість адміністративні послуги мають персоналізований характер, і гро-

мадяни користуються ними в різному обсязі або ж не користуються деякими послугами взагалі. Податки не можуть покрити всіх витрат адміністративних органів у зв'язку з наданням адміністративних послуг, і їх фінансування за рахунок державного бюджету є несправедливим щодо самих платників податків. Формальна безплатність багатьох адміністративних послуг може призводити лише до фактичного здороження її вартості для суб'єктів звернення. Натомість законна офіційна платність адміністративних послуг, навпаки, може бути кориснішою для суспільства, оскільки зменшує корупційну мотивацію в суб'єктів звернення [9, с. 227].

Необхідно наголосити, що питання проведення оцінки якості надання послуг та їх оплати постійно турбує споживачів послуг. Відсутність критеріїв оцінки якості надання адміністративних та іншого виду електронних послуг потребує вироблення критеріїв оцінки якості. На нашу думку для цього необхідно: визначити існуючі проблемні питання надання послуг із залучення думок споживачів послуг; виявити прогалини правового регулювання надання послуг, у разі необхідності прийняти відповідні нормативні акти; забезпечити професійну підготовку надавачів послуг; впровадити в діяльність надавачів публічних послуг принципи та стандарти їх надання. Варто акцентувати увагу щодо надання послуг особам похилого віку та громадянам, котрі проживають в сільській місцевості.

Наведене буде суттєвим підґрунтям для забезпечення стабільності та прозорості надання публічних послуг органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Законодавчим актом, який пов'язаний із наданням адміністративних послуг, їх здійснення повинно відповідати нормам Закону України «Про адміністративну процедуру» 17.02.2022 р. № 2073-IX [7], який регулює відносини органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, інших суб'єктів, які відповідно до закону уповноважені здійснювати функції публічної адміністрації, з фізичними та юридичними особами щодо розгляду і вирішення адміністративних справ. Пункт 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг» також вказує ще на один вид послуги – комплексної електронної публічної послуги як виду електронної публічної послуги, у результаті якої суб'єкту звернення на підставі однієї заяви (звернення, запиту) на отримання декількох електронних публічних послуг одним або декількома суб'єктами надання публічних (електронних публічних) послуг або в автоматичному режимі програмними засобами інформаційно-телекомунікаційних систем (у тому числі з використан-

ням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг) надаються декілька електронних публічних послуг [4].

Зазначені законодавчі акти свідчать, що з метою задоволення потреб громадян та юридичних осіб органами публічної влади надаються різного виду публічні послуги: електронні послуги; комплексні електронні публічні послуги; адміністративні послуги та інші публічні послуги, а також послуги залежно від галузевої спрямованості.

Поняття електронної послуги визначено у Законі України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 р. №2155-VIII [8].

Важливим аспектом визначення цим законом електронної послуги є те, що електронна послуга виступає об'єднаним процесом двох видів послуг: електронної довірчої послуги як виду електронної послуги, що надається для забезпечення електронної взаємодії двох або більше суб'єктів, які довіряють надавачу електронних довірчих послуг щодо надання такої послуги, а також електронної послуги – будь-якої послуги з надання певного матеріального чи нематеріального блага на користь іншої особи, яка надається через інформаційно-комунікаційну систему.

Тобто, електронну послугу слід розглядати у широкому сенсі, до якої входять не лише адміністративні послуги, що надаються в електронній формі, а й інші будь-які послуги, які надаються через інформаційно-комунікаційну систему. Важливим моментом надання будь-якої публічної послуги є обов'язкове використання суб'єктом надання послуги інформаційно-комунікаційної системи. Наприклад, до такого виду послуг слід віднести отриману громадянином або юридичною особою публічну інформацію, яка надається розпорядниками інформації відповідно до вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 р. № 2939-VI [9], а також інформація або будь-яких відомостей та/або даних, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді (ст.1) Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. № 2657-XII [10].

Аналіз вітчизняного законодавства та реалізація цих положень на практиці дає підстави віднести до електронних послуг, наприклад, науково-технічну інформацію, до якої Закон України «Про науково-технічну інформацію» від 25.06.1993 р. №3322-XII [11], відносить будь-які відомості та/або дані про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності, які можуть бути

збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

Електронними послугами є комунікаційні послуги. Згідно Закону України «Про хмарні послуги» від 17.02.2022 р. № 2075-IX, комунікаційні послуги – це хмарні послуги та послуги центрів обробки даних [12]. Проте відмінність цього виду електронних послуг від інших раніше проаналізованих видів електронних послуг полягає в тому, що надавачами хмарних послуг є юридична особа або фізична особа – підприємець, яка надає одну або більше хмарні послуги самостійно або спільно з іншими надавачами хмарних послуг. Публічними користувачами хмарних послуг виступають органи державної влади, органи місцевого самоврядування, державні підприємства, установи, організації та інші суб'єкти владних повноважень, в тому числі й суб'єкти, яким делеговані такі повноваження.

Незважаючи, що державне управління і регулювання у сфері хмарних послуг здійснюють органи публічного управління, комунікаційні послуги не є публічними послугами. Комунікаційні послуги є електронними послугами, але вони не є публічними послугами. На відміну від комунікаційних послуг, суб'єктами відносин у сфері науково-технічної інформації як виду електронних послуг є фізичні та юридичні особи, що виступають як творці і накопичувачі науково-технічної інформації, власники, виробники, зберігачі і споживачі інформаційної продукції та послуг, а також як посередники у сфері науково-інформаційної діяльності. Послуги органів науково-технічної інформації, а також підприємств, установ, організацій, окремих громадян, які здійснюють науково-інформаційну діяльність, може виступати об'єктом товарних відносин.

Сьогодні українцям доступно понад 100 видів електронних послуг. На це вказує сайт Кабінету Міністрів України, які поділені на такі категорії: Громадянство та міграція: витяг з Державного реєстру виборців; інтерактивна мапа пропускних пунктів; паспорт громадянина. Реєстрація та ведення бізнесу: реєстрація ФОП; внесення змін про ФОП; протипожежна декларація. Транспорт: електронний кабінет водія; перевірка автоперевізника; перевірка автоцивілки. Фінанси та податки: витяг /довідка з реєстру страхувальників; витяг з реєстру платників ПДВ; довідка про відсутність заборгованості; Безпека та суд: довідка про несудимість; подання заяв до суду; перевірка телефону в базі викрадених. Будівництво та нерухомість: інформація з реєстру речових прав; повідомлення про початок будівельних робіт з незначними наслідками; прийняття в експлуатацію об'єкта з незнач-

ними наслідками. Соціальний захист: допомога при народженні дитини; призначення житлових субсидій; призначення пенсії. Земля та екологія: витяг про земельну ділянку; декларація про відходи; реєстрація земельної ділянки [13].

Наведений перелік не повністю відображає види електронних послуг, які надаються публічною владою. Усі ці послуги надаються шляхом використання інформаційно-комунікаційної системи. Крім того, до таких послуг можуть бути віднесені й інші електронні послуги, які не належать до публічних, наприклад, коли особа здійснює оплату за надання телефонних чи/або комунальних послуг тощо.

Висновки. Таким чином, діюча інформаційно-комунікаційна система та правове регулювання відносин надання електронних послуг органами публічної влади, незважаючи на існуючі проблеми в цілому забезпечує надання громадянам та юридичним особам електронних публічних послуг майже у всіх сферах суспільного життя. Наразі проблемними питання надання електронних послуг є: відсутність критеріїв оцінки якості надання публічних послуг; прогалини щодо платності та безоплатності послуг; прогалини правового регулювання надання послуг особам похилого віку та громадянам, котрі проживають в сільській місцевості; якість і ефективність професійної підготовки надавачів послуг; відсутність встановлених законом принципів та стандартів надання публічних послуг. Ці та інші проблемні питання потребують подолання правового нігілізму, розуміння посадовими органами влади двостороннього характеру публічно-сервісних відносин, що буде сприяти покращенню надання електронних публічних послуг, запорукою забезпечення їх стабільності і прозорості у відносинах з громадянами.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Світличний О.П. Публічні послуги: сутнісні характеристики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №2. С. 199–202.
3. Адміністративні послуги: стан і перспективи реформування. Збірник матеріалів. Заг. ред. Тимощука В.П., Курінного О.В. К., 2015. 428 с.
4. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг: Закон України від 15.07.2021 р. № 1689-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 47. Ст. 383.
5. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. №32. Ст. 409.
6. Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.11. 2016 р. № 918-р.

URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-p#Text>

7. Положенням про Єдиний державний веб-портал електронних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 р. № 1137. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-p#Text>

8. Шаповал С.П. Правове регулювання плати за надання адміністративних послуг. *Право і суспільство*. 2021. №3. С. 94–98.

9. Білик Л.Л. Проблеми практики оплати у сфері надання адміністративних послуг. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави. Харків, 2018. С. 226–227. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_11_2018/pdf/111.pdf

11. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. №15. Ст. 50.

12. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 400.

13. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

14. Про інформації: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.

15. Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25.06.1993 р. №3322-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 33. Ст. 345.

16. Про хмарні послуги: Закон України від 17.02.2022 р. № 2075-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15. Ст. 52.

17. Електронні послуги: сайт Кабінету Міністрів України. URL: <https://baas.gov.ua/ua/media-kaas/news/2915-elektronni-poslugi-dostupni-na-sajti-kabinetu-ministriv-ukrajini.html>

Анотація

Савицька В. В. До питання надання електронних послуг в Україні. – Стаття.

У статті розглянуто проблемні питання надання електронних послуг органами публічної влади, а також окремі види інших публічних послуг, які не є публічними. Проаналізовано окремі праці науковців, які надають авторське визначення поняття «публічні послуги», а також законодавчі акти в яких також міститься таке визначення. З метою з'ясування проблемних питань надання електронних послуг органами публічної влади та іншими уповноваженими органами та організаціями на виконання делегованих повноважень у галузі надання різного виду електронних послуг проаналізовано низку нормативно-правових актів, серед них, зокрема Закони України: «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг»; «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги»; «Про доступ до публічної інформації» та інші, а також постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, які стосуються відносин у галузі електронних послуг. Зазначено, що з метою задоволення потреб громадян та юридичних осіб органами публічної влади надаються різного виду публічні послуги, а також послуги залежно від галузевої спрямованості. Вказується, що електронну послугу слід розглядати у широкому сенсі, до якої входять не лише адміністративні послуги, що надаються в електронній формі, а й інші будь-які послуги, які надаються через інформаційно-комунікаційну систему. Важливим моментом надання будь-якої публічної послуги є

обов'язкове використання суб'єктом надання послуги інформаційно-комунікаційної системи.

Авторка вказує, що прийняття Закону України «Про адміністративні послуги» вплинуло на подальший розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій, послужило впровадженню інших видів публічних послуг, поштовхом прийняття відповідних нормативно-правових актів розвитку електронних послуг. Сьогодні основним джерелом отримання електронних адміністративних послуг являється Єдиний державний веб-портал електронних послуг «Портал Дія», а також інтегровані з ним інформаційні системи органів публічної влади.

У висновках звертається увага, що зараз проблемними питання надання електронних послуг є: відсутність критеріїв оцінки якості надання публічних послуг; прогалини щодо платності та безоплатності послуг; прогалини правового регулювання надання послуг особам похилого віку та громадянам, котрі проживають в сільській місцевості; якість і ефективність професійної підготовки надавачів послуг; відсутність встановлених законом принципів та стандартів надання публічних послуг.

Ключові слова: інформація, публічна влада, електронні послуги.

Summary

Savitha V. V. On the issue of providing electronic services in Ukraine. – Article.

The article considers the problematic issues of providing electronic services by public authorities, as well as certain types of other public services that are not public. Separate works of scientists who provide an author's definition of the concept of «public services» are analyzed, as well as legislative acts that also contain such a definition. In order to clarify the problematic issues of providing electronic services by public authorities and other authorized bodies and organizations in the exercise of delegated powers in the field of providing various types of electronic services, a number of regulatory

legal acts have been analyzed, including, in particular, the Laws of Ukraine: «On the Features of Providing Public (Electronic Public) Services»; «On Electronic Identification and Electronic Trust Services»; «On Access to Public Information» and others, as well as resolutions and orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine, which relate to relations in the field of electronic services. It is noted that in order to meet the needs of citizens and legal entities, public authorities provide various types of public services, as well as services depending on the industry focus. It is indicated that electronic services should be considered in a broad sense, which includes not only administrative services provided in electronic form, but also any other services provided through the information and communication system. An important point in the provision of any public service is the mandatory use of the information and communication system by the service provider.

The author indicates that the adoption of the Law of Ukraine «On Administrative Services» influenced the further development of information and telecommunication technologies, served as an impetus for the introduction of other types of public services, and prompted the adoption of relevant regulatory legal acts for the development of electronic services. Today, the main source of obtaining electronic administrative services is the Unified State Web Portal of Electronic Services «Portal Diya», as well as information systems of public authorities integrated with it.

The conclusions draw attention to the fact that currently the problematic issues of providing electronic services are: the lack of criteria for assessing the quality of public services; gaps in the payment and free services; gaps in the legal regulation of the provision of services to the elderly and citizens living in rural areas; the quality and effectiveness of professional training of service providers; the lack of legally established principles and standards for the provision of public services.

Key words: information, public authority, electronic services.

УДК 351.713
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.20>

А. М. Соцький
orcid.org/0009-0007-0214-0321
кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри соціального адміністрування та гуманітарних комунікацій
Чернівецького інституту Міжнародного гуманітарного університету*

МІСЦЕ, РОЛЬ ТА ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ МИТНИХ ПЛАТЕЖІВ В СИСТЕМІ ОПОДАТКУВАННЯ

Актуальність теми дослідження. Митна справа в Україні відіграє велике практичне значення у розвитку торговельних відносин, забезпечення економічної могутності, стабільності та безпеки у державі. Ключовим у здійсненні митної справи є нарахування та сплата митних платежів, відповідно до норм митного законодавства. Види митних платежів, порядок нарахування та сплати, надання пільг, преференцій тощо, регламентуються значною частиною законодавчих актів, головними серед яких є Митний кодекс України та Податковий кодекс України.

Митний кодекс України [1] визначає правові, організаційні, економічні передумови здійснення митної справи, регламентує порядок та умови нарахування та сплати митних платежів, що спрямовано на захист економічного суверенітету та безпеки держави, захист господарюючих суб'єктів та громадян тощо.

Особливості системи митних платежів зведено до того, що до них належать мито, податки, збори та інші обов'язкові платежі, що мають різну юридичну природу. Це визначається особливою сферою застосування митних платежів, функціями та метою їх застосування. Разом із тим, відповідні фактори обумовлюють складності у питаннях правового регулювання митного оподаткування, що визначають актуальність розгляду даних питань.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка ефективності митного оподаткування, визначення місця, ролі та надання загальної характеристики митних платежів, а також проаналізувати правову природу та види митних платежів.

Результати дослідження. Теоретичним і практичним проблемам митної справи, в тому числі окремим аспектам місця, ролі та функцій митних платежів у системі митного оподаткування у юридичній літературі не приділяється значної уваги. Належне місце в дослідженні сплати митних платежів у системі оподаткування займають наукові праці провідних вчених і практиків з різних галузей юридичної науки, зокрема, Л.О. Батанової, Є.В. Додіна, Л.К. Воронової, О.П. Гребельника, М.М. Каленського, С.В. Ківалова, Б.А. Кормича, Т.В. Корневої, І.М. Коросташової, Б.А. Кормича, М.П. Кучерявенка,

О.В. Мазура, П.В. Пашка, Д.В. Приймака, Л.М. Письмаченко, О.П. Орлюк, Л.П. Савченко, Т.В. Проценка, Т.С. Єдинак, В.Ю. Єдинак та ін.

У Податковому кодексі [2] митні платежі визначено як податки, які справляються при переміщенні або у зв'язку з переміщенням через митний кордон та контроль за справлянням яких було покладено на митні органи. У загальному виді митні платежі являють собою грошові кошти, що стягуються митними органами з суб'єктів, які беруть участь у переміщенні через митний кордон товарів та інших предметів. При цьому необхідно враховувати деякі особливості:

По-перше, правову основи нарахування та сплати митних платежів складає Митний кодекс України. У якості супутніх правових актів окремі питання відповідного інституту регламентовано Податковим кодексом України, Законом України «Про митний тариф» [3] та ін.

По-друге, митні платежі це власний дохід Державного бюджету, що закріплено за ним на постійній основі та у повному обсязі. Всі митні платежі є доходи бюджету та не можуть бути використані на інші цілі. Неподаткові доходи формуються за рахунок мита, податків, зборів, що визначено у Бюджетному кодексі України [4]. Найявністю серед митних платежів податків обумовило взаємозв'язок митних правовідносин з податковими, що, як і бюджетні, є видом фінансових.

По-третє, митні платежі сплачуються у разі переміщення товарів через митний кордон України. У більшості випадків вони сприяють такому переміщенню, чим й обумовлено їх транскордонний характер.

Вчетверте, право на справляння митних платежів наділено виключно митні органи України.

По-п'яте, сплата митних платежів забезпечується примусовою силою держави. У разі несплати у повному обсязі, або ухилення від сплати митних платежів винні особи притягуються до відповідальності.

Гребельник О.П. виділяє п'ять функцій митного тарифу, зокрема: регулятивну, фіскальну, захисну, стимулюючу, політичну [5].

Мельник Т. поряд з фіскальною, протекціоністською, регуляторною або стабілізуючою,

балансуючою та торговельно-політичною функціями також виділяє контрольну, що проявляється в здійсненні контролю за переміщенням товарів через митний кордон. Оскільки виникає необхідність у організації роботи щодо ідентифікації товару, обрахунку його митної вартості з метою митного оформлення, нарахування та сплати мита [6].

Активне використання інституту митних платежів суттєво впливає на їх значимість для держави. Роль митних платежів проявляється у виконанні ними функцій. При розгляді різних позицій вчених та аналізі всіх багаточисленних проявах виділимо дві головних функції митних платежів: фіскальна та регулятивна [8, с. 158].

Регулятивна функція митних платежів містить широкий спектр економічних, політичних та правових заходів, спрямованих на захист внутрішнього товаровиробника від іноземної конкуренції, сприяння ввезення до країни товарів, що користуються найбільшим попитом, участь України у міжнародних торгових, митних та інших заходах. Відмітимо, що у правозастосовчій практиці несправедливо зроблено акцент на фіскальну функцію митних платежів. Це пояснюється їх значимістю для бюджетної системи, що отримує від їх сплати 40% усіх доходів. Діюче законодавство використовує митні платежі як податкові та неподаткові доходи державного бюджету та зараховуються у повному обсязі.

Динаміка надходжень митних платежів у 2021–2023 роках.

На рисунку позиціонується місце митних платежів у системі оподаткування та взаємозв'язок

із зовнішньоекономічною діяльністю через специфічність покладених на них завдань та функцій [7].

Щодо митних зборів необхідно відзначити, що вони є невід'ємним елементом митних платежів та утворюють відокремлену групу. Митні збори не входять до системи митного оподаткування. У законодавстві немає чіткої відповіді щодо їх правової природи. При цьому необхідно враховувати, що єдиний збір, який справляється у пунктах пропуску через державний кордон України, введено законом, а плати за певні послуги – постановами Кабінету Міністрів України. Зауважимо, що відповідно до ст. 92 Конституції України [10] система оподаткування, податки і збори встановлюються виключно законами України.

Наприклад, єдиний збір справляється з транспортних засобів, що визначено ст. 5 Закону України «Про єдиний збір, який справляється у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України» [9], що сплачується одноразово залежно від режиму переміщення (ввезення, транзит) за єдиним платіжним документом в залежності від виду, місткості або загальної маси транспортних засобів.

Необхідно відмітити, що поняття митні платежі включають такі види обов'язкових платежів як ввізне мито, вивізне мито, ПДВ, акцизний податок, митні збори. Характерною особливістю є те, що мито, ПДВ, акцизний податок та інші платежі і збори сплачуються фізичними особами, суб'єктами ЗЕД під час або з приводу переміщення товарів через митний кордон.

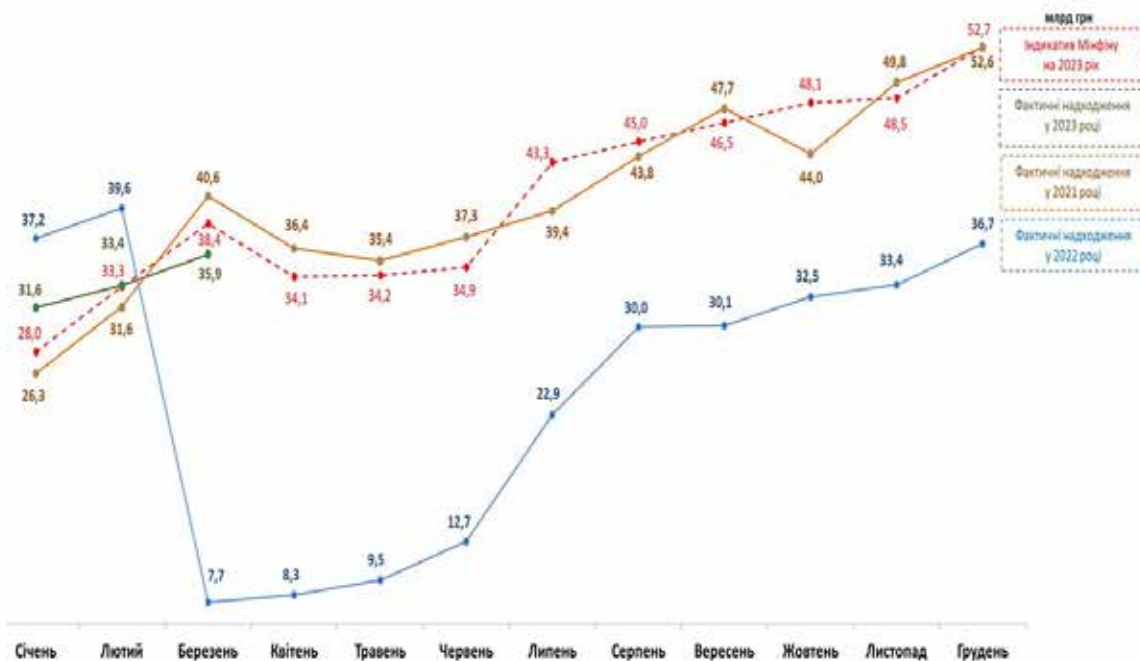

Рис. 1.

Вищезазначене дозволяє відмітити, що основою митних платежів є митні податки та збори. Відповідно до законодавства України з питань митної справи, митні податки – непрямі податки, які справляються під час або з приводу переміщення товарів через митний кордон (мито, акцизний податок та податок на додану вартість) та сплачуються фізичними особами або суб'єктами ЗЕД. За своєю специфікою митні податки є непрямими податками, а митні збори – є оплатою за послуг, що надаються митними органами суб'єктам ЗЕД.

Сучасні трансформації у системі здійснення митної справи в Україні потребують такого механізму державного регулювання ЗЕД із врахуванням особливостей вітчизняної економіки. Вказане пояснюється тим, що вітчизняна промисловість України з її застарілою виробничою базою ще не спроможна конкурувати з дешевими і більш якісними іноземними товарами. У зв'язку із чим, перед митницями, поставлені нові завдання, які вимагають проведення ряду кардинальних змін у системі митного оподаткування як важливої сфери митної політики держави, інструменту регулювання зовнішньої торгівлі і захисту національної економіки тощо.

Організація справляння митних платежів складається з визначення коду товару відповідно до УКТЗЕД, країни походження товару, митної вартості товарів, повернення надмірно сплачених митних платежів та ін.

Зазначене дає підстави стверджувати, що інститут митних платежів – це комплексний правовий інститут, який об'єднує в собі норми різних галузей законодавства. У той же час у відносинах щодо обкладення митними платежами товарів, що переміщуються через митний кордон, найбільше проявляється фінансово-правовий аспект у митній сфері. Отже, вважаємо, що фінансово-правові норми регулюють відносини, пов'язані з митними платежами, і являють собою бюджетні й податкові відносини.

У висновках необхідно відмітити, що значення інституту митних платежів зводиться до захисту економічних інтересів держави від негативного впливу іноземної конкуренції, забезпечення надійних умов для ефективної інтеграції держави до світової економіки, підтримки раціонального співвідношення експортно-імпорتنних операцій, валютного регулювання.

Створення оптимальної моделі порядку сплати митних платежів є необхідним в сучасних економічних реаліях української держави. Вдосконалення митного права виступає одним з пріоритетних напрямів роботи у процесах адаптації українського законодавства до норм права Європейського Союзу.

Література

1. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44-45, № 46-47, № 48. Ст. 552.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. *Голос України*. 04.12.2010. №№ 229-230 (4979-4980).
3. Про митний тариф: Закон України від 19.10.2022 р. №2697-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-20#Text>
4. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/print>
5. Гребельник О.П. Структура та ефективність системи митного оподаткування. URL: <http://libfree.com/134438064.html>.
6. Мельник Т.В. Становлення митної справи суверенної України. URL: <http://redfox.if.ua/page/13>.
7. Щодо результатів роботи Держмитслужби у напрямку забезпечення надходжень митних платежів до державного бюджету. <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/shchodo-rezultativ-roboti-derzhmitsluzhbi-u-napriamku-zabezpechennia-nadkhodzen-mitnikh-platezhiv-do-derzhavnogo-biudzhetu-1125>.
8. Батанова Л.О., Кухарук І.О. Проблемні аспекти застосування мита в Україні. *Lex portus*. 2018. № 2. С. 158–168.
9. Про єдиний збір, який справляється у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України: Закон України від 04.11.1999 р. № 1212-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 51. ст.454.
10. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141.

Анотація

Соцький А. М. Місце, роль та основні функції митних платежів в системі оподаткування. – Стаття.

Стаття присвячена визначенню місця, ролі та основним функціям митних платежів у системі оподаткування, оскільки митні платежі займають біля 40% дохідної частини Державного бюджету нашої країни. Це поняття, перш за все, зведено до правомірної поведінки осіб, що здійснюють зовнішньоторговельні операції. Відсутність законності у діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної може призводити до притягнення винних осіб до юридичної відповідальності, що є критерієм розмежування фінансових ресурсів, що справляються у сфері здійснення митної справи. Головною проблемою, яке виникає перед законодавцем, можна назвати прийняття більш удосконалених нормативних актів, що уточнюють поняття, правову природу митних платежів та їх роль у системі оподаткування.

У статті визначено особливості системи митних платежів, до якої включено мито, податки (акцизний, ПДВ) та збори, що мають різну юридичну природу. Це обумовлюється загальними функціями та цілями використання митних платежів та викликає труднощі у правовому регулюванні митного оподаткування.

У статті зазначено, що інститут справляння митних платежів тісно переплітається із поняттям митно-тарифного регулювання ЗЕД, що обумовлено застосуванням митного тарифу. Законодавець прямо відносить сплату мита до заходів митно-тарифного регулювання, контроль за сплатою яких, відповідно до законодавства, покладено на митні органи України.

До митних платежів відносяться мито, акцизний податок та ПДВ, єдиний збір у пунктах пропуску, плата за послуги митниці. На сьогоднішній день митні платежі як дохідна частина Державного бюджету України не сприяє у повному обсязі економічному розвитку держави. У кризових умовах економіки та трансформації митної служби необхідним визначено перегляд ролі, функцій митних платежів у системі митного оподаткування, переорієнтування з суто фіскального напрямку до сприяння розвитку товаровиробничої бази, а також застосування інших заходів розвитку економіки.

Ключові слова: митні платежі, митна справа, митні органи, мито, митне оподаткування.

Summary

Sotskyi A. M. Place, role and main functions of customs payments in the taxation system. – Article.

The article is devoted to defining the place, role and main functions of customs duties in the taxation system, since customs duties account for about 40% of the revenue side of the State Budget of our country. This concept is primarily based on the lawful behavior of persons engaged in foreign trade operations. The absence of legality in the activities of foreign trade entities may lead to legal liability of the perpetrators, which is a criterion for the allocation of financial resources collected in the field of customs. The main problem facing the legislator is the adoption of more

advanced regulations that clarify the concept of the legal nature of customs payments and their role in the state.

The article identifies the peculiarities of the customs payment system, which means that it includes customs duties, taxes (excise, VAT) and fees of different legal nature. This is due to the general functions and purposes of customs payments and causes difficulties in the legal regulation of customs taxation.

The article notes that the institute of customs duties collection is closely intertwined with the concept of customs and tariff regulation of foreign economic activity, which is due to the application of the customs tariff. The legislator directly refers to the payment of customs duties as customs and tariff measures, control over the payment of which, according to the law, is vested in the customs authorities of Ukraine.

Customs payments include customs duties, excise tax and VAT, a single fee at checkpoints, and customs fees. As of today, customs payments as a revenue source of the State Budget of Ukraine do not contribute to the economic development of the state in full. In the crisis conditions of the economy and transformation of the customs service, it is necessary to revise the role, functions and customs payments in the customs taxation system, reorientation from a purely fiscal direction to promote the development of high-tech industries, as well as the application of measures, etc.

Key words: customs payments, customs, customs authorities, customs duty, customs taxation.

УДК 342.9
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.21>

Р. А. Циндра
orcid.org/0009-0006-5013-8288
адвокат,

аспірант кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів

ДО ПИТАННЯ СТРУКТУРИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА НА НАЛЕЖНЕ ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ З ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Постановка проблеми. Адміністративно-правовий механізм будь-якого явища є складним утворенням, належне функціонування якого залежить від кожного з елементів його будови. У зв'язку із цим послідовне дослідження адміністративно-правового механізму вимагає одним із кроків встановлення та систематизації його внутрішньої структури. Не є виключенням і адміністративно-правовий механізм судового захисту права на належне пенсійне забезпечення колишніх військовослужбовців. Загальновідомо, що практичне функціонування даного механізму поєднане із низкою проблем, які потребують усунення, у тому числі, шляхом оптимізації його структури. Вирішення цього питання неможливе без формування комплексного розуміння змісту елементів даного адміністративно-правового механізму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За останні чотири роки було захищено близько 40 дисертацій, присвячених дослідженням адміністративно-правових механізмів. Звичайно, що кожен науковець приділив ту чи іншу увагу структурі досліджуваного явища. Це призвело до формування найрізноманітніших поглядів на зміст і внутрішню будову адміністративно-правових механізмів, серед яких неможливо виділити загальноприйнятій. Уявлення про окремі елементи як складові адміністративно-правового механізму (правові норми, суб'єкти, адміністративні процедури) є більш поширеними за інші, однак і їх не можна назвати універсальними. Такий же плюралізм поглядів існує на структурування елементів адміністративно-правового механізму.

Метою статті є визначення сукупності елементів, які входять до структури адміністративно-правового механізму судового захисту права на належне пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та доцільності їхнього групування за певними ознаками.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, встановлення структури адміністративно-правового механізму досліджуваного явища потребує наступної послідовності кроків: 1) встановлення

сукупності елементів, що мають входити до структури відповідного адміністративно-правового механізму; 2) визначення найбільш доречного (з урахуванням особливостей конкретного явища, адміністративно-правовий механізм якого досліджується) магістрального підходу до структурування сукупності елементів адміністративно-правового механізму; 3) власне структурування елементів конкретного адміністративно-правового механізму.

Аналіз результатів досліджень адміністративно-правових механізмів різних юридичних явищ, опублікованих у 2021–2024 рр., надає підстави стверджувати про відсутність єдиного погляду на те, які саме елементи є універсальними для структури адміністративно-правового механізму в загальнотеоретичному розумінні. До «умовно обов'язкових» елементів, які визнаються переважною більшістю науковців, слід віднести наступні: норми права; суб'єкти; адміністративні процедури. Надалі слід навести коротку характеристику кожного із зазначених елементів у контексті досліджуваного нами явища.

1. *Норми права.*

У значній частині авторських тлумачень структури адміністративно-правового механізму нормам права відведено ключову роль. На нашу думку, такий стан речей відповідає тому значенню, яку мають норми права для забезпечення функціонування будь-якого правового механізму. Слід погодитися із О. О. Ільєнковим, який назвав норми права системоутворюючим та базовим відправним елементом будь-якого правового механізму [1, с. 68].

Існує науковий консенсус щодо включення до структури адміністративно-правового механізму норм виключно адміністративного права. Поодиноким винятком є погляд Є. В. Кобка на структуру адміністративно-правового механізму забезпечення національної безпеки держави, у якому дослідник виділив елемент «норми права (зокрема, адміністративного)» [2, с. 96–97]. Очевидно, що використанням прислівника «зокрема» науковець чітко позначив, що не обмежує множину норм права, включених до відповідного

механізму, виключно адміністративними. Така точка зору заслуговує на увагу в контексті предмету дослідження, проведеного ученим, з огляду на засадничість та різноплановість явища національної безпеки. Одночасно із цим, у більшості інших випадків таке розширене розуміння елементу «норми права» в адміністративно-правовому механізмі вбачається недоречним.

Значна частина дослідників наголошує на тому, що норми права існують в системі адміністративно-правового механізму у об'єктивованій в нормативно-правових актах формі [1, с. 70; 3, с. 94; 4, с. 58]. За такого розуміння нормативно-правові акти виступають зовнішньою формою вираження правових норм і не можуть розглядатися як складова адміністративно-правового механізму окремо від них. Іншої позиції притримується, наприклад, С. С. Сериков, який розмежовує адміністративно-правові норми та нормативно-правові акти як окремі елементи адміністративно-правового механізму підтримки підприємницької діяльності в Україні [5, с. 138]. Така точка зору видається дискусивною, оскільки фактично призводить до дублювання одного і того ж компонента у двох елементах структури.

2. Суб'єкти.

У першу чергу слід наголосити на тому, що поняття суб'єкта як складової адміністративно-правового механізму не є тотожним поняттю суб'єкта як учасника правовідносин, до яких застосовується відповідний адміністративно-правовий механізм. Суб'єктами правовідносин визнаються усі учасники правовідносин, особи, які виступають як носії передбачених правовою нормою прав і обов'язків і узгоджують з ними свою правову поведінку [6, с. 91]. Одночасно із цим, є дещо дискусивною думка щодо обмеження кола суб'єктів, включених до структури адміністративно-правового механізму певного явища. У контексті нашого дослідження нам видалося найбільш неоднозначним питання включення до структури адміністративно-правового механізму судового захисту права на належне пенсійне забезпечення колишніх військовослужбовців самих осіб, які звертаються до суду за захистом своїх прав.

Чимала частина дослідників (прихильники умовного «вузького» підходу) вважає, що до структури адміністративно-правового механізму належать лише ті суб'єкти, що володіють певними управлінськими правомочностями. Наприклад, А. Г. Вархов включає до адміністративно-правового механізму досліджуваного ним явища лише тих суб'єктів, які формують правові рамки та процедури досліджуваної взаємодії [4, с. 61]. А. Ю. Барліт обмежує суб'єктну складову адміністративно-правового механізму реалізації та захисту суб'єктивних публічних еко-

логічних прав органами публічного управління загальної та спеціальної компетенції, а також суб'єктами, уповноваженими на забезпечення реалізації та захисту відповідних прав (громадські об'єднання, юридичні особи публічного та приватного права) [7, с. 65–69].

Зазначеним вище поглядам опонує точка зору низки дослідників. Так, І. В. Петрішак включає до структури адміністративно-правового механізму державного захисту працівників суду і правоохоронних органів не лише суб'єктів, наділених певними управлінськими повноваженнями (за авторською класифікацією – суб'єктів, які приймають рішення про застосування заходів безпеки; суб'єктів, які забезпечують безпеку, та суб'єктів, які здійснюють контроль за виконанням законодавства про захист працівників суду і правоохоронних органів), але й власне осіб, узятих під захист [8, с. 118–120]. Подібної точки зору притримується Н. В. Глуценко, яка включає до складу адміністративно-правового механізму охорони та захисту прав інтелектуальної власності у сфері медицини та біотехнологій, наприклад, і правласника об'єктів права інтелектуальної власності, що підлягають охороні та захисту [9, с. 67]. В. В. Пилип прямо ототожнює суб'єктний склад досліджуваного нею адміністративно-правового механізму із суб'єктами права, які беруть участь у відповідних правовідносинах [10, с. 293], хоча такий погляд здається нам занадто спрощеним.

У контексті досліджуваного нами явища викладене означає, що колишні військовослужбовці, які вважають свої пенсійні права порушеними, беззаперечно є суб'єктами правовідносин щодо судового захисту відповідних прав (оскільки безпосередньо беруть участь у відповідних правовідносинах, набувають процесуального статусу позивача і визначеним законом колом прав і обов'язків, реалізують надані права і виконують процесуальні обов'язки, тощо), однак за «вузького» підходу не є елементом адміністративно-правового механізму відповідного явища (так як не входять до визначеної законом системи суб'єктів, уповноважених здійснювати функції державного управління). Вбачається, що таке розуміння структури адміністративно-правового механізму не у повній мірі відповідає сутності судового захисту суб'єктивного права. На нашу думку, одною із основоположних характеристик адміністративно-правового механізму судового захисту права на належне пенсійне забезпечення є те, що він являє собою систему правових інструментів, що використовуються у процесі реагування органів судової влади на формалізоване в установленому порядку твердження про порушення, невизнання або оспорювання зумовлених правом на одержання пенсії

соціальних гарантій. Реалізація даного адміністративно-правового механізму у конкретному кейсі розпочинається виключно за ініціативи особи, яка вважає себе наділеною правою, об'єктивованою у формі подання позовної заяви в установленому порядку. У подальшому позивач володіє широким обсягом повноважень стосовно спрямування розвитку конкретного адміністративного провадження, включаючи право у будь-який момент ініціювати його припинення шляхом подання заяви про відмову від позову або право відмовитися від здійснення примусового виконання ухваленого на його користь рішення. Таким чином, обсяг правомочностей фізичної особи - позивача щодо впливу на перебіг реалізації адміністративно-правового механізму судового захисту його суб'єктивних прав свідчить про недопустимість обмеження його ролі виключно суб'єктом правовідносин та дозволяє включити його до складу суб'єктів відповідного адміністративно-правового механізму. Очевидно, що такий самий статус поширюється і на представника позивача у разі його залучення.

З аналогічних міркувань необхідно віднести до структури адміністративно-правового механізму судового захисту і відповідачів у відповідних адміністративних справах, оскільки: а) у даній категорії справ ними завжди є суб'єкти владних повноважень; б) у випадку задоволення позовних вимог саме на них покладається судом фактичне поновлення порушених прав особи, тобто фіналізація дії адміністративно-правового механізму в конкретному кейсі.

3. Адміністративні процедури.

Наступним поширеним елементом, який дослідники виокремлюють в структурі адміністративно-правового механізму, є адміністративні процедури. В. Ю. Міщанчук наголошує, що саме через адміністративні процедури здійснюються функції державного управління та контролю [11, с. 77]. Детально дослідивши місце адміністративних процедур у структурі досліджуваного нею адміністративно-правового механізму, Г. М. Зайкіна сформулювала висновок про те, що адміністративними процедурами урегульовано управлінські процедури та юрисдикційні процеси шляхом встановлення порядку дії органів публічної адміністрації у вирішенні індивідуальних адміністративних справ. На думку вченої, до адміністративних процедур слід включати розгляд справ, видачу адміністративних актів, регулювання відносин між суб'єктами публічної адміністрації та громадянами, забезпечення прозорості та законності діяльності державних органів [12, с. 160]. Вбачаємо за необхідне в цілому погодитися із І. І. Волковою, яка запропонувала розглядати адміністративні процедури в системі досліджуваного нею адміні-

стративно-правового механізму як встановлений нормами адміністративно-процесуального права порядок діяльності суб'єктів правовідносин щодо реалізації нормативно-правового регулювання у відповідній сфері [13, с. 144]. Фактично, можна вести мову про те, що саме через адміністративні процедури досягається практична реалізація мети функціонування конкретного адміністративно-правового механізму.

На нашу думку, система наведених трьох загальнозживаних елементів у достатній мірі може використовуватися для характеристики базової структури адміністративно-правового механізму, оскільки самодостатньо відображає сутність адміністративно-правового механізму як встановленого нормами права порядку діяльності визначеного кола суб'єктів. Одночасно із цим, більш ґрунтовний аналіз адміністративно-правового механізму конкретного явища вимагає врахування ще однієї обставини – того, що функціонування адміністративно-правового механізму завжди має спрямування на впорядкування визначеного кола суспільних відносин. Як слушно зазначає О. І. Миколенко, поняття «адміністративно-правовий механізм» завжди акцентує увагу на ефективності існуючого механізму, чим відрізняється, наприклад, від поняття «механізм адміністративно-правового регулювання» [14, с. 13–14].

Доцільною формою врахування зазначеної обставини може бути включення до структури адміністративно-правового механізму такої складової як принципи. До прихильників такої позиції можна віднести М. М. Тимошевича, який вважає суттєвою помилкою невключення правових принципів до більшості класифікацій елементів адміністративно-правових механізмів та наголошує, що саме принципи відображають ідейний базис категорії, і саме з огляду на них визначаються цілі, яких механізм повинен досягти [6, с. 64–65]. У контексті нашого дослідження адміністративно-правового механізму судового захисту права на належне пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, особлива актуальність виокремлення принципів як елементу структури зазначеного явища полягає у наступному.

Під час дослідження адміністративно-правових властивостей щомісячної доплати до пенсії за вислугу років колишніх військовослужбовців, встановленої постановою Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р. № 713, нами було виявлено, що судова практика застосування норм вказаної постанови суттєво відходить від буквального тлумачення їхнього змісту. Тривалий час існувала практика неврахування судами під час присудження відповідної щомісячної доплати перерахунків пенсій військовослужбовців,

виконаних на виконання раніше ухвалених на користь позивача судових рішень. Це означало, що фактично особі присуджувався більший розмір щомісячної доплати, аніж це мало би бути відповідно до приписів Кабінету Міністрів України. Така практику було усталено в масштабах держави та легітимізовано обов'язковими для врахування правовими висновками Верховного Суду [15, с. 52–53]. Фактично, судовою владою було здійснено самостійне коригування нормативної частини адміністративно-правового механізму відповідно до соціального призначення пенсійної виплати. У зв'язку із цим можемо вести мову про конкретний акт впливу на функціонування адміністративно-правового механізму його засадничого елемента, не охопленого нормативною складовою, що неможливо ігнорувати під час формування уявлень про структуру досліджуваного явища.

З урахуванням викладеного ми вважаємо за необхідне обмежити перелік структурних елементів досліджуваного нами явища нормами права, суб'єктами, адміністративними процедурами та принципами. Нескладно побачити, що даний перелік є значно коротшим за більшість пропонованих вітчизняними вченими. Зокрема, нами не включено до структури адміністративно-правового механізму більш-менш однорідний у поглядах науковців елемент, який безпосередньо відображає використовуваний у відповідному механізмі інструментарій (поіменованій у дисертаційних дослідженнях як адміністративно-правові засоби [4, с. 83], інструменти публічного адміністрування [16, с. 61], форми та методи [17, с. 112–113]). Дана обставина пов'язана із тим, що різні аспекти зазначеного інструментарію достатньо повно охоплені нормативно-правовою та процедурною складовою запропонованої нами структури адміністративно-правового механізму. Виокремлення інструментарної складової призведе до плутанини в розмежуванні елементів структури.

Після формалізації елементного складу структури досліджуваного нами адміністративно-правового механізму необхідно перейти до визначення найбільш доцільного магістрального підходу до структурування сукупності відповідних елементів.

О. М. Філоненком наведено наступну класифікацію підходів до розуміння структурної побудови адміністративно-правових механізмів різноманітних явищ у сучасній науці адміністративного права: як сукупності елементів без їхньої додаткової диференціації та узагальнення; як переліку структурованих блоків залежно від мети, призначення або інших особливостей; як системи складових, диференційованих залежно від їхньої функціональної спрямованості; як

сукупності складових, виокремлених відповідно до стадій адміністративно-правового механізму як динамічної категорії; як системи елементів, розподілених в окремі групи в залежності від їхньої ролі та місця в механізмі [18, с. 154–162]. Сам дослідник вважає найбільш доречним серед існуючих підходів «блоковий», оскільки він дозволяє максимально повно охопити елементи адміністративно-правового механізму, визначити характер взаємозв'язків між ними, оцінити ефективність і результативність адміністративно-правового механізму в різних аспектах, забезпечити стабільність самої наукової конструкції «адміністративно-правовий механізм» і найбільш ефективно визначити шляхи усунення чинників негативного впливу на функціонування відповідного адміністративно-правового механізму [18, с. 164–165].

Слід погодитися із зазначеним дослідником стосовно того, що «блоковий» підхід до систематизації структури адміністративно-правового механізму є найбільш доцільним при наявності необхідності систематизувати значну кількість елементів. Одночасно із цим, оскільки запропоноване нами розуміння структури досліджуваного явища і так відображає нормативно-правову, суб'єктно-інституційну та процедурну складові адміністративно-правового механізму, ми вважаємо недоречним пропонування штучно ускладненої класифікації. З даних міркувань визначені нами елементи залишаються без додаткової диференціації та узагальнення.

Висновки і перспективи. За результатами дослідження нами запропоноване авторське розуміння структури адміністративно-правового механізму судового захисту права на належне пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, як сукупності:

- норм адміністративного права, об'єктивованих у нормативно-правових актах;
- суб'єктів, до яких крім суб'єктів, уповноважених здійснювати функції державного управління, слід відносити і фізичних осіб – позивачів та їхніх представників;
- адміністративних процедур як складової, «відповідальної» за практичне досягнення мети функціонування адміністративно-правового механізму;
- принципів, які у структурі адміністративно-правового механізму можуть за певних обставин мати примат над нормами права.

З огляду на обмеженість множини елементів чотирма нами вбачається недоцільним здійснювати їхню додаткову диференціацію або узагальнення.

Подальшими перспективами досліджень є більш детальний аналіз кожного із визначених елементів досліджуваного адміністративно-пра-

вового механізму, а також встановлення взаємозв'язків між ними.

Література

1. Ільєнков О. О. Адміністративно-правовий механізм реалізації функцій прокуратури. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Кропивницький, 2024. 255 с.
2. Кобко Є. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення національної безпеки держави. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2023. 400 с.
3. Наконечна І. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення національної безпеки в умовах євроінтеграції: питання теорії і практики. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2023. 412 с.
4. Вархов А. Г. Адміністративно-правовий механізм взаємодії суб'єктів сектору безпеки й оборони щодо забезпечення національної безпеки: питання теорії та практики. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Кропивницький, 2023. 226 с.
5. Сериков С. С. Адміністративно-правовий механізм підтримки підприємницької діяльності в Україні. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2024. 217 с.
6. Тимошевич М. М. Адміністративно-правовий механізм реалізації права громадян на заняття підприємницької діяльності. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2024. 206 с.
7. Барліт А. Ю. Адміністративно-правовий механізм реалізації та захисту суб'єктивних публічних екологічних прав. дис. ... докт. філос.: 081 Право. Запоріжжя, 2021. 226 с.
8. Петришак І. В. Адміністративно-правовий механізм державного захисту суддів та працівників правоохоронних органів. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 210 с.
9. Глущенко Н. В. Адміністративно-правовий механізм охорони та захисту прав інтелектуальної власності у сфері медицини та біотехнологій. дис. ... докт. філос.: 081 Право. Суми, 2021. 217 с.
10. Пилип В. В. Адміністративно-правовий механізм участі інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики у сфері правоохоронної діяльності в Україні: доктринальні положення. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2024. 586 с.
11. Міщанчук В. Ю. Адміністративно-правовий механізм реалізації конституційного права на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Кропивницький, 2024. 207 с.
12. Зайкіна Г. М. Адміністративно-правовий механізм управління залізничним транспортом загального користування в Україні: питання теорії і практики. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Кропивницький, 2023. 345 с.
13. Волкова І. І. Адміністративно-правовий механізм захисту прав дітей. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 205 с.
14. Миколенко О. І. Механізм реалізації прав і свобод людини та громадянина в юридичній науці. Дослідження механізму реалізації прав і свобод людини та громадянина в публічному і приватному праві: кол. Монографія / М. А. Баламуш, Н. В. Ільєва, О. М. Миколенко [та ін.]; за заг. ред.: О. В. Гаран, О. І. Миколенко. – Розд. 1. – Одеса: Фенікс, 2023. – С. 9–43.
15. Циндра Р. А. Проблемні аспекти нормативно-правового регулювання щомісячної доплати до пенсії за вислугу років, установлені постановою Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р. № 713. *Правова позиція*. 2024. № 3 (44). С. 50–54. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2024-3.8>.
16. Левчук А. О. Адміністративно-правовий механізм запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією. дис. ... докт. філос.: 081 Право. Київ, 2021. 260 с.
17. Крикун В. В. Адміністративно-правовий механізм захисту об'єктів критичної інфраструктури в Україні. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2021. 453 с.
18. Філоненко О. М. Адміністративно-правовий механізм обмеження права власності в Україні. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2024. 271 с.

Анотація

Циндра Р. А. До питання структури адміністративно-правового механізму судового захисту права на належне пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби. – Стаття.

У статті досліджується структура адміністративно-правового механізму судового захисту права на належне пенсійне забезпечення колишніх військовослужбовців. Автором проаналізовано актуальні точки зору на перелік елементів адміністративно-правового механізму, викладені у захищених протягом останніх років наукових дисертаціях. Автор доходить висновку про те, що структуру досліджуваного явища складають норми права, суб'єкти, адміністративні процедури та принципи. До елементів досліджуваного адміністративно-правового механізму віднесено норми адміністративного права, об'єктивовані у нормативно-правових актах. Особливу увагу приділено плюралізму поглядів на коло суб'єктів, які мають бути включені до структури адміністративно-правового механізму. Автором обґрунтовано включення до переліку суб'єктів, які належать до структури досліджуваного адміністративно-правового механізму, не лише суб'єктів владних повноважень, а і фізичних осіб – позивачів, які звернулися за судовим захистом, та їхніх представників. Підсумовано висновок про те, що практична реалізація мети функціонування конкретного адміністративно-правового механізму досягається через адміністративні процедури. На прикладі судової практики щодо застосування приписів постанови Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р. № 713 «Про додатковий соціальний захист окремих категорій осіб» обґрунтовано значення принципів як елементу структури адміністративно-правового механізму судового захисту права на належне пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби. Обґрунтовано твердження про недоцільність виокремлення у запропонованій автором структурі адміністративно-правового механізму окремої інструментальної складової. Визначено недоцільність додаткового узагальнення або диференціації складових досліджуваного адміністративно-правового механізму у блоки або функціональні угруповання.

Ключові слова: адміністративно-правовий механізм, звільнені з військової служби особи, судовий захист, адміністративне судочинство, структура адміністративно-правового механізму.

Summary

***Tsyndra R. A.* To the issue of the structure of the administrative-legal mechanism of judicial protection of the right to adequate pension provision for persons retired from military service. – Article.**

The article examines the structure of the administrative-legal mechanism of judicial protection of the right to adequate pension provision for former military servicemen. The author analyzes current points of view on the list of elements of the administrative-legal mechanism, set out in scientific dissertations defended in recent years. The author concludes that the structure of the phenomenon under study consists of legal norms, subjects, administrative procedures and principles. The elements of the administrative-legal mechanism under study include administrative law norms objectified in regulatory legal acts. Special attention is paid to the pluralism of views on the range of subjects that should be included in the structure of the administrative-legal mechanism. The author justifies the inclusion in the list of subjects belonging to the structure of the administrative-legal mech-

anism under study not only subjects of power, but also individuals - plaintiffs who have applied for judicial protection, and their representatives. By example of judicial practice on the application of the provisions of the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 14, 2021 No. 713 "On Additional Social Protection of Certain Categories of Persons", the importance of principles as an element of the structure of the administrative-legal mechanism of judicial protection of the right to adequate pension provision for former military servicemen is substantiated. The statement about the inexpediency of accentuation of a separate instrumental component in the structure of the administrative-legal mechanism proposed by the author is substantiated. The inexpediency of additional generalization or differentiation of the components of the studied administrative-legal mechanism into blocks or functional groupings is determined.

Key words: administrative-legal mechanism, persons retired from military service, judicial protection, administrative proceedings, structure of the administrative-legal mechanism.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.22>**О. І. Бугера***orcid.org/0000-0001-6890-9024**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного та адміністративного права
Національного транспортного університету***КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ БЕЗПЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ
У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ДОСВІД США**

Постановка проблеми. Сучасний стан протидії злочинності потребує використання інноваційних рішень для підвищення рівня ефективності проведення відповідних запобіжних заходів. При цьому, розвиток технологічних рішень у багатьох сферах життєдіяльності людини кардинально змінює підходи до забезпечення громадської безпеки. В цих умовах завдання кримінології полягає у своєчасному проведенні наукових досліджень щодо обґрунтування можливих шляхів технологічного переоснащення правоохоронних органів для удосконалення виконання поставлених задач. Зокрема, актуальним є дослідження практичного зарубіжного досвіду використання в правоохоронній діяльності безпілотних літальних апаратів (БПЛА) як одного з базових напрямів процесу технологічного удосконалення протидії злочинності.

Стан наукової розробки проблеми. Питання, пов'язані з використанням безпілотних літальних апаратів у практичній діяльності правоохоронних органів досліджували А. О. Антощук, Є. В. Білозьоров, І. М. Єфіменко, Б. В. Засенко, С. І. Кравченко, А. В. Мовчан, М. А. Мовчан, С. М. Науменко, А. А. Патик, Р. В. Перцев, А. А. Саковський, Д. М. Тичина та ін. При цьому, зважаючи на технологічний розвиток сфери безпілотних літальних апаратів, оснащення їх інноваційними спеціалізованими системами, що дозволяють вирішувати ряд задач правоохоронної діяльності, проведення подальших наукових досліджень в цьому напрямі залишається актуальним.

Метою статті є аналіз кримінологічних підходів використання безпілотних літальних апаратів у правоохоронній діяльності на основі досвіду США та розроблення пропозицій для удосконалення нормативно-правової бази України з вказаного питання.

Виклад основного матеріалу. Використання безпілотних літальних апаратів правоохоронними органами багатьох країн світу для вирішення різноманітних завдань вже стало уста-

леною практикою, зокрема, це стосується і США. Щонайменше 1400 поліцейських департаментів у цій країні використовують безпілотники для вирішення завдань правоохоронної діяльності [1]. За даними Федерального авіаційного управління США (Federal Aviation Administration – FAA), у 2025 році кількість безпілотних літальних апаратів, які будуть використовуватися правоохоронними органами, перевищить 30 000 [2]. В результаті проведеного в США опитування поліцейських щодо використання БПЛА у своїй роботі було встановлено: 83% респондентів заявили, що БПЛА використовували для пошуку та порятунку; 79% для ліквідації наслідків катастроф; 76% в ході проведення операцій із задіянням спецпідрозділів правоохоронних органів США – SWAT; 71% для контролю за рухом транспорту та моніторингу криміногенної обстановки [3].

Підвищення рівня використання БПЛА у правоохоронній діяльності пов'язано, зокрема, із розвитком їх технічних можливостей, які стосуються: камер високої роздільної здатності, тепловізорів; можливості передачі відео в реальному часі; проведення тривалих операцій у режимі автономного польоту; розширення можливостей використання різноманітного обладнання (термодатчиків, гучномовців та ін.); конструктивного удосконалення для захисту від несприятливих погодних умов; використання штучного інтелекту та ін. При цьому, базовими є такі шляхи використання БПЛА у правоохоронній діяльності США:

– спостереження, розвідка: використання БПЛА забезпечує здійснення спостереження за великими територіями з метою вирішення різноманітних задач правоохоронної діяльності (зокрема, щодо пошуку підозрюваних) з можливістю збору розвідувальної інформації, не будучи поміченими;

– виявлення та фіксація відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення: аерофотозйомка проведена за допомогою

БПЛА удосконалює процес документування результатів огляду місця події, надаючи деталізовану інформацію, яку «наземні» фотографії можуть не відобразити;

– моніторинг державного кордону, боротьба з наркозлочинністю та котрабандою, зокрема, використання БПЛА забезпечує: здійснення повітряного моніторингу державного кордону та прикордонних районів – виявляючи незаконні перетини та допомагаючи прикордонним патрулям у затриманні осіб, які намагаються незаконно потрапити в країну; підвищення рівня протидії міжнародному наркотрафіку; виявлення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, фальсифікованих лікарських засобів та ін.;

– моніторинг дорожнього руху, реконструкція дорожньо-транспортних пригод (ДТП): використання БПЛА підвищує безпеку дорожнього руху та покращує загальне управління трафіком шляхом збору та аналізу відповідних даних, удосконалює процес реконструкції ДТП та формування, в разі необхідності, відповідної доказової бази;

– моніторинг оперативної обстановки: під час проведення масових публічних заходів використання БПЛА забезпечує отримання інформації щодо наявності небезпечних чинників та дозволяє прийняти оптимальні рішення для охорони громадського порядку, а також удосконалює процес виявлення протиправної діяльності, зокрема, такої як браконьєрство, незаконні вирубки, несанкціоноване землекористування та ін.;

– проведення тактичних операцій: під час проведення операцій із залученням спецпідрозділів правоохоронних органів (наприклад, у випадках захоплення заручників) використання БПЛА забезпечує отримання важливої інформації для прийняття оптимальних рішень;

– охорона установ виконання покарань: використання БПЛА підвищує рівень охорони установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, сприяючи дотриманню правопорядку та забезпеченню безпеки в них; при затриманні втікачів використання БПЛА допомагає в проведенні відповідних операцій зменшуючи загальні ризики;

– реагування на надзвичайні ситуації та ліквідація їх наслідків: при організації реагування на надзвичайні ситуації використання БПЛА дозволяє: здійснювати огляд небезпечних зон (наприклад, при аваріях з викидом небезпечних хімічних речовин, руйнуванні будинків, пожежах, землетрусах та ін.) не наражаючи на небезпеку людей; прискорити процес оцінки збитків, забезпечуючи ефективне використання ресурсів для швидкого відновлення;

– пошук і порятунок: використання БПЛА, що оснащені тепловізорами і камерами високої

роздільної здатності, допомагає проводити пошуково-рятувальні операції, зокрема, при несприятливих погодних умовах та в умовах складної місцевості; підвищує загальний рівень координації дій при проведенні евакуації людей [2].

Необхідно зазначити, що використання БПЛА для реконструкції ДТП в США набуває все більшого практичного використання, оскільки дозволяє оперативнo зібрати необхідну інформацію, здійснити її аналіз та вжити необхідних заходів, що є особливо важливим у критичних ситуаціях (заблоковані люди, виток пального та ін.) [4]. Також за допомогою БПЛА є можливим здійснення реконструкції місця ДТП шляхом створення 3D-моделі [5].

Ще одним напрямом використання БПЛА правоохоронними органами США, який активно розвивається, є створення програм їх використання як засобу першого реагування – Drone as a First Responder (DFR). Програми DFR – це ініціативи, у рамках яких поліцейські департаменти використовують БПЛА для реагування на екстрений виклик одразу, коли він надійшов. Переваги використання БПЛА полягають в тому, що він прибуває на місце події раніше поліцейських та транслюючи відео в реальному часі, дозволяє швидко приймати необхідні рішення. Програма DFR передбачає, що БПЛА розміщені в ключових стратегічних місцях по всьому місту та готові до негайної відправки, коли надходить екстрений виклик. Зокрема, використання програми DFR департаментом поліції м. Чула-Віста (штат Каліфорнія) дозволило оперативнo реагувати на більше ніж 4000 екстрених викликів з прибуттям БПЛА на місце події менш ніж за 2,5 хвилини. Для впровадження програм DFR у поліцейських департаментах у США необхідно отримати ряд дозволів від FAA які, зокрема, стосуються: польотів за межами прямої видимості (Beyond Visual Line Of Sight – BVLOS); польотів над людьми; польотів над транспортними засобами, що рухаються; польотів вночі [6].

При цьому, є два способи отримання дозволу на експлуатацію БПЛА підрозділами правоохоронних органів США: 1) отримання представником поліцейського департаменту сертифікату FAA як пілота (certified as pilots) в межах правил малої безпілотної авіації (sUAS); 2) отримання сертифікату авторизації FAA (certificate of authorization – COA) для заявленої агенції як «державного оператора повітряних суден» («public aircraft operator»). При цьому, кожен БПЛА має бути зареєстрований у FAA. Також існують певні обмеження щодо експлуатації БПЛА. Так, відповідно до рекомендацій «Drone Response Playbook for Public Safety», що опубліковані FAA обмеження можуть стосуватися: польотів вночі або над людьми; польотів у зонах,

де БПЛА може створювати перешкоди пілотованим літальним апаратам (польоти безпілотників не повинні перевищувати висоту 400 футів і взагалі заборонені в контрольованому повітряному просторі поблизу аеропортів); польотів за межами прямої видимості для оператора; польотів поблизу проведення масових заходів. Однак, за умови подання обґрунтованої заявки правоохоронними органами, FAA може скасувати встановлені заборони на певний час. Також, забороняється використання БПЛА для перевезення незаконних чи небезпечних вантажів (наприклад, наркотиків чи вибухівки) та використовувати БПЛА, що споряджені зброєю. Крім того, заборони щодо використання БПЛА можуть бути встановлені на рівні певного штату. Зокрема, це стосується вибіркового спостереження та здійснення контролю під час проведення масових заходів: принаймні 18 штатів ухвалили закони, які вимагають отримання для цього дозволу – до них належать Аляска, Флорида, Айдахо, Іллінойс, Індіана, Айова, Мен, Монтана, Невада, Північна Кароліна, Північна Дакота, Орегон, Теннессі, Техас, Юта, Вермонт, Вірджинія та Вісконсін. В деяких штатах існує спеціальна заборона на вепонізацію – перетворення БПЛА на зброю, зокрема, це Орегон, Меріленд, Вермонт, Північна Дакота, Флорида та Західна Вірджинія. Деякі штати також забороняють використання броньованих безпілотників [7].

Загалом, у 2024 році в США діяло понад 50 активних програм DFR. Також, передбачається, що ряд департаментів поліції по всій країні запуснуть подібні програми найближчим часом [2]. Вважається, що програми Drone as First Responder – це технологічні рішення, які, насамперед, економлять кошти та час [8]. При цьому, такі програми також мають ряд інших переваг, зокрема щодо: 1) забезпечення можливості швидкої протидії проявам насильства, що пов'язані із застосуванням вогнепальної зброї; 2) створення умов для кращого використання обмежених ресурсів шляхом визначення рівня пріоритетності кожного конкретного інциденту для вжиття необхідних заходів; 3) сприяння підвищенню рівня безпеки поліцейських, шляхом забезпечення своєчасного отримання інформації для прийняття необхідних рішень [9]. Передбачається, що в недалекому майбутньому використання БПЛА правоохоронними органами може суттєво розширитися, зокрема, шляхом підвищення рівня їх автономної роботи із задіянням штучного інтелекту. При цьому, автономні БПЛА, які стануть більш технологічно спроможними, стануть звичайним практичним рішенням у правоохоронній діяльності, зокрема, в частині реагування на екстрені ситуації, допомагаючи поліцейським під час патрулювання та в інших

питаннях [10]. Крім того, розвиток штучного інтелекту може призвести до створення майже автономних БПЛА, максимально виключивши людину-пілота з процесу управління [11].

Висновки. В Комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки [12] вказується, що зміни в системі органів правопорядку мають бути комплексними і стосуватися всіх аспектів їх функціонування. При цьому, важливим є використання зарубіжного досвіду з цього питання. Зокрема, як свідчить практичний досвід США, використання БПЛА в правоохоронній діяльності базується на таких перевагах, як: організація швидкого та економічно ефективного процесу отримання інформації для прийняття необхідних рішень; забезпечення високого рівня оперативного реагування на певні події, і зокрема, щодо припинення правопорушень, забезпечення громадської безпеки, проведення пошуково-рятувальних операцій, надання допомоги потерпілим особам; створення умов проведення системного технологічного удосконалення правоохоронної діяльності шляхом задіяння інновацій, зокрема, штучного інтелекту та ін. Для використання в Україні зарубіжного досвіду з вказаного питання, важливим є вдосконалення нормативно-правової бази. Зокрема, доцільним є розроблення Концепції використання безпілотних літальних апаратів у правоохоронній діяльності з відображенням кримінологічних засад цієї діяльності, а також базових шляхів її впровадження, і зокрема, щодо розроблення програм використання БПЛА як засобу першого реагування (Drone as a First Responder).

Література

1. Hernandez S. Police drones could soon crisscross the skies. URL: <https://www.latimes.com/california/story/2023-07-27/proliferation-police-drones-lack-regulation-transparency-aclu-warns>.
2. Dukowitz Z. Police Drones: A Guide to How Law Enforcement Uses Drones in Its Work. URL: <https://uavcoach.com/police-drones/>.
3. Ghosh B. Drones for Law Enforcement: Benefits and Use Cases. URL: <https://www.flytbase.com/blog/drones-for-law-enforcement>.
4. How BRINC Drones are Used in Law Enforcement. URL: <https://brincdrones.com/police-drones/?campaignid>.
5. How to use drones for crime and accident scene documentation. URL: <https://www.police1.com/police-products/police-drones/articles/how-to-use-drones-for-crime-and-accident-scene-documentation-Ysk5xHDmCiQ5HdQZ/>.
6. Drone as a First Responder: A Guide to DFR Programs and First Responder Drones (New for 2024). URL: <https://uavcoach.com/drone-as-first-responder/>.
7. Key considerations for a law enforcement drone policy. URL: <https://www.police1.com/police-products/police-drones/key-considerations-for-a-law-enforcement-drone-policy>.

8. Drone as First Responder (DFR): Definition and Applications. URL: <https://elistair.com/drone-as-first-responder/>.

9. DFR: Helping First Responders Better Serve The Public. URL: <https://www.axon.com/blog/the-future-of-public-safety-drone-operations-is-now>.

10. Police drones: the complete guide. URL: <https://www.axon.com/resources/police-drones>.

11. The complete history of drones for police and law enforcement. URL: <https://www.axon.com/resources/history-of-drones>.

12. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: схвалено Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.

Анотація

Бугера О. І. Кримінологічні аспекти використання безпілотних літальних апаратів у правоохоронній діяльності: досвід США. – Стаття.

У статті розглянуто кримінологічні аспекти використання безпілотних літальних апаратів у правоохоронній діяльності на основі аналізу досвіду США. Встановлено, що сучасний стан злочинності потребує використання інноваційних рішень для підвищення рівня ефективності заходів щодо її запобігання. Розвиток технологічних рішень у багатьох сферах життєдіяльності людини кардинально змінює підходи до забезпечення громадської безпеки, усунення дії небезпечних факторів пов'язаних з негативним впливом на життя та здоров'я людей, дотриманням їх майнових прав та ін. В цих умовах завдання кримінології полягає у своєчасному проведенні наукових досліджень щодо розроблення відповідних заходів із запобігання використанню інновацій зі злочинною метою та водночас створення умов для технологічного переоснащення правоохоронних органів для протидії злочинності. При цьому, важливим є використання зарубіжного досвіду з цього питання. Зокрема, актуальним є дослідження практичного зарубіжного досвіду використання у правоохоронній діяльності безпілотних літальних апаратів (БПЛА). Як свідчить досвід США, використання БПЛА в правоохоронній діяльності базується на таких перевагах, як: організація швидкого та економічно ефективного процесу отримання інформації для прийняття необхідних рішень; забезпечення високого рівня оперативного реагування на певні події, і зокрема, щодо припинення правопорушень, а також забезпечення громадської безпеки, проведення пошуково-рятувальних операцій, надання допомоги потерпілим особам; можливість проведення системного технологічного удосконалення правоохоронної діяльності шляхом задіяння інновацій, зокрема, штучного інтелекту та ін. Для використання в Україні зарубіжного досвіду з вказаних питань важливим є вдосконалення нормативно-правової бази.

Зокрема, доцільним є розроблення Концепції використання безпілотних літальних апаратів у правоохоронній діяльності з відображенням кримінологічних засад цієї діяльності, а також базових шляхів її впровадження, і зокрема, щодо розроблення програм використання БПЛА як засобу першого реагування (Drone as a First Responder).

Ключові слова: безпілотні літальні апарати, правоохоронна діяльність, кримінологічні аспекти, досвід США, удосконалення законодавства.

Summary

Bugera O. I. Criminological aspects of the use of unmanned aerial vehicles in law enforcement activities: the experience of the USA. – Article.

The article considers the criminological aspects of the use of unmanned aerial vehicles in law enforcement based on the analysis of the experience of the United States. It has been established that the current state of crime requires the use of innovative solutions to increase the effectiveness of measures to prevent it. The development of technological solutions in many areas of human life is radically changing approaches to ensuring public safety, eliminating the effects of dangerous factors associated with a negative impact on people's lives and health, respecting their property rights, etc. In these conditions, the task of criminology is to conduct timely scientific research on the development of appropriate measures to prevent the use of innovations for criminal purposes and at the same time create conditions for technological re-equipment of law enforcement agencies to combat crime. In this case, it is important to use foreign experience on this issue. In particular, the study of practical foreign experience in the use of unmanned aerial vehicles (UAVs) in law enforcement is relevant. As the experience of the USA shows, the use of UAVs in law enforcement activities is based on such advantages as: organizing a fast and cost-effective process of obtaining information for making the necessary decisions; ensuring a high level of operational response to certain events, and in particular, to stop offenses, as well as ensuring public safety, conducting search and rescue operations, providing assistance to victims; the possibility of carrying out systematic technological improvement of law enforcement activities by using innovations, in particular, artificial intelligence, etc. In order to use foreign experience on these issues in Ukraine, it is important to improve the regulatory framework. In particular, it is advisable to develop a Concept for the Use of Unmanned Aerial Vehicles in Law Enforcement Activities reflecting the criminological principles of this activity, as well as basic ways of its implementation, and in particular, to develop programs for the use of UAVs as a first responder (Drone as a First Responder).

Key words: unmanned aerial vehicles, law enforcement activities, criminological aspects, the experience of the USA, improvement of legislation.

УДК 343.85
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.23>

П. Г. Висоцький
orcid.org/0000-0001-8222-1103
ад'юнкт кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України

ІНДИВІДУАЛЬНІ ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ

Проблема самовільного залишення військової частини або місця служби (СЗВЧ) є однією з важливих складових, що стосуються дисципліни та порядку в Збройних Силах. Це явище має серйозні наслідки як для ефективності виконання завдань, так і для психологічного стану військовослужбовців, що може негативно вплинути на загальний моральний клімат у підрозділах. За умов сучасних військових конфліктів та підвищених вимог до оперативності та боєздатності, питання збереження дисципліни стає ще більш актуальним.

Основною проблемою, яка спричиняє СЗВЧ, є недостатня увага до психоемоційного стану військовослужбовців, відсутність ефективних методів психологічної підготовки, а також недооцінка значення індивідуальних профілактичних заходів. У зв'язку з цим, важливим є розроблення та впровадження комплексних профілактичних заходів, спрямованих на попередження випадків самовільного залишення частини. Це дозволить підвищити не тільки рівень дисципліни, а й забезпечить стійкість морально-психологічного стану особового складу.

Метою цієї статті є дослідження індивідуальних профілактичних заходів, спрямованих на попередження самовільного залишення військової частини, а також оцінка їх ефективності на основі сучасного стану справ у Збройних Силах України. Для досягнення цієї мети будуть розглянуті основні чинники, які сприяють виникненню таких випадків, а також розроблені рекомендації щодо вдосконалення існуючих заходів профілактики на індивідуальному рівні.

Злочинність серед військовослужбовців у Збройних Силах України є серйозною проблемою, яка не лише підриває довіру до армії, а й ставить під загрозу бойову готовність і стабільність держави в цілому. Проблема має системний характер і вже давно вийшла за межі внутрішніх військових питань, набуваючи загальнонаціонального значення. Ураховуючи складність ситуації, виникає потреба в удосконаленні методів профілактики та боротьби з кримінальною поведінкою серед військовослужбовців.

Державні органи України активно працюють над розробкою заходів, спрямованих на змен-

шення рівня злочинності серед військових. Ці заходи ґрунтуються на загальних принципах, що використовуються для боротьби з кримінальними проявами в суспільстві, однак вони адаптовані до специфіки військової служби.

Військова агресія РФ, що розпочалася ще в 2014 році з анексії Криму і продовжилася військовими діями та повномасштабним вторгненням у 2022 році, суттєво вплинула на ситуацію зі злочинністю в Україні, зокрема на зростання випадків самовільного залишення місць служби. Військовий стан, введений після вторгнення Росії, посилив проблему та потребував коригування стратегії боротьби з подібними правопорушеннями.

Самовільним залишенням військової частини чи місця служби вважається будь-яке відсутність військовослужбовця без попереднього дозволу командира або уповноваженої особи. Залишення служби не є самовільним, якщо воно відбулося на підставі дозволу командира, наказу, відрадження, лікування чи інших обґрунтованих причин, що підтверджені відповідними документами.

Профілактика злочинності передбачає комплекс заходів, спрямованих на нейтралізацію або ослаблення факторів, які призводять до виникнення злочинів. Вона охоплює різні форми діяльності, зокрема діяльність державних органів, правоохоронців і громадських організацій [1]. Водночас, якщо профілактика більше стосується запобігання умовам, які сприяють злочинності, то припинення злочинної діяльності зосереджується на конкретних діях для зупинення злочинних намірів на етапі їх реалізації, що, у свою чергу, має на меті запобігти виникненню злочинних наслідків. Відзначимо, що запобігання включає в себе і системну роботу держави, і участь суспільства в утриманні злочинності на мінімальному рівні шляхом виявлення й усунення її причин [2, с. 165].

З огляду на те, що різні види військових злочинів мають свої специфічні особливості щодо причин і учасників, доцільно розглядати профілактичні заходи в контексті різних категорій злочинів. Зокрема, у випадку порушень, пов'язаних з порушенням дисципліни, підлеглості та

військової честі, основну роль відіграють виховні заходи. Вони повинні зосереджуватися на підготовці командирів, оскільки саме вони забезпечують порядок та дисципліну в підрозділі. Командири повинні бути зразковими лідерами, які мають високий рівень організаторських здібностей, здатність до прийняття важливих рішень, відповідальність за свої дії та вміння підтримувати моральний стан своїх підлеглих.

Виховні заходи сприяють формуванню такого командирського потенціалу, який дозволяє ефективно працювати з особовим складом, що знижує ймовірність виникнення конфліктних ситуацій. Особливо важливою є здатність командирів правильно оцінювати ситуацію, діяти в межах своїх повноважень і бути прикладом для підлеглих. Вони повинні бути здатні підтримувати порядок у військових підрозділах і запобігати будь-яким порушенням дисципліни.

Вимоги до командирів в сучасних умовах дійсно дуже високі. Це не лише командна дисципліна та професійна підготовка, а й психологічні якості, такі як лідерські здібності, здатність до самоконтролю і емоційної стійкості. Саме ці якості дозволяють створювати ефективне управління в військових підрозділах і знижувати ризик правопорушень серед військовослужбовців.

Командир, який дотримується високих вимог щодо професіоналізму, дисципліни та моральних якостей, здатний ефективно впливати на підлеглих і створювати сприятливу атмосферу для виконання службових обов'язків. Військовослужбовці, яких виховують за принципами взаємоповаги та безумовного підпорядкування, значно менш схильні до порушення дисципліни. Зокрема, важливим аспектом є розвиток емоційної культури в колективі: командири повинні звертати увагу на виявлення агресії, егоїстичної поведінки та здатності підлеглих адекватно реагувати на стресові ситуації. Це передбачає і індивідуальну роботу з військовослужбовцями, особливо з тими, хто має проблеми в особистому житті або проблеми зі здоров'ям, такі як схильність до алкоголізму чи психічні розлади [3]. Військові, які мали досвід у складних життєвих ситуаціях, можуть проявляти підвищену агресивність або неконтрольовані емоційні реакції, що потребує відповідної уваги з боку командирів.

Організаційні заходи також відіграють важливу роль у забезпеченні дисципліни та профілактиці правопорушень серед військовослужбовців. Вони включають ефективний відбір кандидатів на посади командирів, постійну підтримку їхнього авторитету, боротьбу з неналежною поведінкою начальників, а також організацію ефективної роботи з вирішення конфліктів серед особового складу. Важливою складовою є також організація процесу навчання та забезпе-

чення відповідних умов для служби, що зменшує ймовірність виникнення самовільних залишень.

Одним із важливих аспектів профілактики самовільного залишення військової частини є виховна робота щодо зниження негативних наслідків пияцтва та формування здорових моральних цінностей у молодших військовослужбовців. Також велике значення має питання статевого виховання, розвитку почуття відповідальності та гордості за службу, що дозволяє формувати у військовослужбовців повагу до своїх обов'язків. Виховання в умовах дисципліни і порядку допомагає знизити кількість правопорушень, які можуть привести до самовільного залишення частини.

Організаційні заходи також повинні включати поліпшення процесу відбору призовників, що передбачає ретельне обстеження на наявність захворювань, які можуть перешкоджати виконанню військової служби. Крім того, важливо своєчасно реагувати на скарги та прохання військовослужбовців, демонструючи турботу про їхні родини та особисті інтереси, що підвищує рівень довіри до командування та забезпечує високий моральний стан в підрозділі [4].

Ефективним профілактичним заходом є впровадження чіткого статутного розпорядку, який організує час військовослужбовців і забезпечує необхідну рівновагу між відпочинком та службовими обов'язками. Дотримання вимог законодавства щодо особистих прав і інтересів військовослужбовців також відіграє важливу роль у підтримці порядку. Чіткий контроль за присутністю на ранкових оглядах, заняттях та перевірках в кінці дня допомагають підтримувати високий рівень дисципліни і надають можливість командуванню своєчасно виявляти проблеми, що можуть спричинити порушення дисципліни.

Особливу увагу слід приділяти військовослужбовцям, які виконують завдання поза межами своїх частин і підрозділів. Це вимагає організації ефективної внутрішньої служби в підрозділах, а також забезпечення належного контролю через контрольно-технічні пункти, контрольно-пропускні системи та патрульну службу. Профілактика порушень під час виконання бойового чергування та інших спеціальних обов'язків має починатися з належної підготовки військовослужбовців. Важливо, щоб особовий склад не лише глибоко розумів свої обов'язки, а й мав практичні навички у роботі з бойовою технікою, зброєю та іншими засобами, що забезпечують виконання служби. Відмінне знання військових статутів, інструкцій та нормативних актів, які регулюють порядок несення служби, є основою дисципліни та безпеки, а також гарантує чітке виконання завдань. Військовослужбовці повинні розуміти серйозність кожного порушення та бути

мотивованими до виконання своїх обов'язків із максимальною відповідальністю [4].

Самовільне залишення частини чи місця служби є серйозним правопорушенням, яке негативно позначається на боєготовності підрозділу, дисципліні та загальній ефективності служби. Профілактика таких випадків вимагає комплексного підходу, орієнтованого на врахування індивідуальних характеристик кожного військовослужбовця та своєчасне виявлення потенційно небезпечних ситуацій [3].

Важливим елементом у попередженні таких правопорушень є створення здорового морально-психологічного клімату в колективі. Командири повинні бути уважними до потреб і проблем своїх підлеглих, готовими до відкритого діалогу та надання підтримки у складних ситуаціях. Це сприяє зниженню стресу серед військовослужбовців і, як результат, зменшує ймовірність самовільного залишення частини.

Не менш важливими є фактори, пов'язані з матеріальним та технічним забезпеченням військовослужбовців. Належні умови для проживання, харчування та відпочинку мають значний вплив на задоволеність службою та можуть знизити ймовірність самовільного залишення частини.

Забезпечення прав військовослужбовців, таких як право на комфортні умови праці, справедливу оплату праці, медичну допомогу та право на відпочинок, є важливим елементом профілактики. Регулярний моніторинг умов служби, оперативне вирішення конфліктів і реагування на скарги особового складу сприяють зменшенню стресових ситуацій у колективі.

Командування відіграє ключову роль у попередженні самовільного залишення частини, встановлюючи довірливі взаємини з підлеглими та забезпечуючи відкритий канал комунікації для вирішення виникаючих проблем. Командири повинні демонструвати лідерські якості, бути взірцем для своїх підлеглих, активно спілкуватися з ними і проявляти відкритість до зворотного зв'язку. Здатність вислухати проблеми військовослужбовців і швидко реагувати на них сприяє створенню атмосфери довіри та зниженню конфліктів.

Також важливо регулярно оцінювати морально-психологічний стан особового складу, визначати причини їхньої незадоволеності і вживати заходів для усунення цих проблем. Виявлення потенційно проблемних осіб на ранніх етапах дозволяє уникнути ситуацій, які можуть призвести до самовільного залишення.

Загалом, профілактичні заходи повинні бути всебічними і індивідуалізованими. Вони мають враховувати особисті якості військовослужбовців, створювати позитивний морально-пси-

хологічний клімат, забезпечувати оперативне вирішення проблем та підвищувати рівень задоволення від служби. Тільки за таких умов можна ефективно запобігати самовільному залишенню частини або місця служби.

У висновках можна підкреслити, що індивідуальні профілактичні заходи щодо запобігання самовільному залишенню військової частини є важливим компонентом підтримки дисципліни, боєготовності та загальної ефективності Збройних Сил.

Отже, командири повинні активно проявляти зацікавленість у проблемах своїх підлеглих, бути відкритими до діалогу і готовими допомогти в складних ситуаціях. Така підтримка дозволяє знижувати рівень стресу, покращувати психологічний клімат у підрозділі і зменшувати ймовірність виникнення конфліктів, що можуть призвести до негативних наслідків.

Вивчення особистих характеристик та мотивації військовослужбовців дозволяє ідентифікувати потенційні ризики, які можуть виникнути, зокрема у новобранців або у тих, хто має проблеми вдома чи у стосунках із колегами. Адже виявлення подібних факторів на ранніх етапах допомагає зменшити ймовірність самовільного залишення.

Організація приватних розмов з військовослужбовцями створює можливість для виявлення їхніх потреб та проблем, що дозволяє швидко і ефективно надавати допомогу. Такий підхід є основою довірчих відносин між командиром і підлеглими. Залучення до різноманітних заходів, як спортивні змагання, культурні події, екскурсії та інші види дозвілля, сприяє створенню позитивної атмосфери в частині, зменшує рівень стресу та підвищує колективну згуртованість. Ці заходи безпосередньо сприяють зміцненню взаємної поваги та є важливою частиною профілактики.

Проблеми, що виникають у колективі, мають бути оперативно вирішені командуванням, що дозволяє уникнути їхнього загострення. Проведення тренінгів з управління конфліктами та навички ефективного спілкування допомагають підтримувати гармонійні взаємини між військовослужбовцями.

Якісні умови для проживання, харчування та відпочинку військовослужбовців прямо впливають на рівень їхнього задоволення служби і можуть значно знизити ймовірність самовільного залишення частини.

Таким чином, комплексний підхід до індивідуальних профілактичних заходів, що включає у себе не тільки забезпечення фізичних і психологічних умов служби, а й врахування персональних особливостей, є вирішальним для ефективного запобігання самовільному залишенню

військової частини або місця служби. Важливою умовою є системний підхід до виявлення проблем і своєчасне їх вирішення на всіх рівнях командування.

Література

1. Голіна В. В. Попередження злочинності: конспект лекції. Харків: Українська юридична академія, 1994. 40 с.
2. Іванов Ю. Ф. Кримінологія: навч. посібник. Київ: Видавництво ПАЛІВОДА А.В., 2006. 264 с.
3. Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України: монографія / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2018. 328 с.
4. Дезертирство в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспект: монографія / А. О. Кавунська, М. В. Корнієнко, О. О. Шкута. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 212 с.

Анотація

Висоцький П. Г. Індивідуальні профілактичні заходи самовільного залишення військової частини або місця служби. – Стаття.

У статті аналізується важлива проблема запобігання випадкам самовільного залишення військової частини або місця служби військовослужбовцями. Це порушення військової дисципліни має суттєвий вплив на боєготовність підрозділів, морально-психологічний стан особового складу та загальну безпеку країни.

Особливу увагу приділено впливу військової агресії Росії проти України, розпочатої в 2014 році, на рівень військових правопорушень. Повномасштабне вторгнення 2022 року та введення воєнного стану в Україні створили нові виклики для підтримання військової дисципліни. У період активних бойових дій проблема самовільного залишення частини набуває ще більшої загрози, оскільки це не лише ослаблює боєздатність Збройних Сил, а й збільшує ризики для колективної безпеки. У статті розглядаються основні фактори, що сприяють самовільному залишенню місця служби, як об'єктивні, так і суб'єктивні.

Окремо виокремлено індивідуальні профілактичні заходи, спрямовані на зниження рівня правопорушень серед військовослужбовців. Наголошується на необхідності формування позитивного морально-психологічного клімату в підрозділах, що передбачає активну підтримку і співпрацю між командуванням та особовим складом. Особливу увагу слід приділити соціально-психологічній адаптації новобранців, які часто стикаються з труднощами адаптації до військового способу життя.

Важливість ефективної профілактики полягає у регулярних бесідах з військовослужбовцями, індивідуальному психологічному супроводі, своєчасному виявленні факторів ризику та їх усуненні. Ключовими профілактичними заходами є організація виховної роботи, навчання командирів методам психологічної підтримки підлеглих, а також проведення культурно-освітніх заходів, спрямованих на формування відповідальності за виконання службових обов'язків.

Отже, у статті обґрунтовано необхідність комплексного підходу до профілактики самовільного залишення військової частини або місця служби. Ефективна система профілактичних заходів повинна включати як організаційно-правові механізми, так і морально-психологічні методи впливу на особовий склад. Це сприятиме підвищенню дисципліни, зміцненню бойового духу військових та мінімізації ризиків, пов'язаних із самовільним залишенням місця служби.

Ключові слова: військова частина, військовослужбовці, військова дисципліна, профілактика правопорушень, психологічна підтримка.

Summary

Vysotsky P. G. Individual preventive measures for desertion of a military unit or place of service. – Article.

The article analyzes the important problem of preventing cases of desertion of a military unit or place of service by servicemen. This violation of military discipline has a significant impact on the combat readiness of units, the moral and psychological state of personnel and the overall security of the country.

Particular attention is paid to the impact of Russia's military aggression against Ukraine, which began in 2014, on the level of military offenses. The full-scale invasion of 2022 and the introduction of martial law in Ukraine created new challenges for maintaining military discipline. During active hostilities, the problem of desertion of a unit becomes even more threatening, since this not only weakens the combat capability of the Armed Forces, but also increases the risks to collective security. The article examines the main factors contributing to desertion, both objective and subjective.

Individual preventive measures aimed at reducing the level of offenses among military personnel are separately highlighted. The need to form a positive moral and psychological climate in units is emphasized, which involves active support and cooperation between the command and personnel. Particular attention should be paid to the socio-psychological adaptation of recruits, who often face difficulties in adapting to the military lifestyle.

The importance of effective prevention lies in regular conversations with military personnel, individual psychological support, timely identification of risk factors and their elimination. Key preventive measures are the organization of educational work, training commanders in methods of psychological support for subordinates, as well as conducting cultural and educational activities aimed at forming responsibility for the performance of official duties.

Thus, the article substantiates the need for a comprehensive approach to the prevention of desertion from a military unit or place of service. An effective system of preventive measures should include both organizational and legal mechanisms and moral and psychological methods of influencing personnel. This will contribute to increasing discipline, strengthening the fighting spirit of the military and minimizing the risks associated with desertion.

Key words: military unit, servicemen, military discipline, prevention of offenses, psychological support.

УДК 343.6
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.24>

М. М. Почтовий
orcid.org/0000-0003-0633-205X
доктор юридичних наук, старший дослідник,
заступник директора з освітньої діяльності
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ БОРОТЬБИ З НЕЗАКОННОЮ ТРАНСПЛАНТАЦІЄЮ ОРГАНІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Незаконна трансплантація органів є однією з найнебезпечніших форм організованої злочинності, що становить загрозу правам людини та національній безпеці. В Україні ця проблема набуває особливої актуальності через економічні труднощі, корупцію та недосконалість законодавства.

Незважаючи на існування кримінальної відповідальності за незаконне вилучення та торгівлю органами, кількість таких кримінальних правопорушень залишається високою. Основні проблеми боротьби з цим явищем пов'язані з недостатньою ефективністю правозастосовної практики та труднощами у доведенні вини. Однією з головних перепон є складність виявлення незаконних схем трансплантації через їх латентний характер.

Також існує проблема низької поінформованості населення про небезпеку участі у незаконних схемах донорства. Важливим фактором є діяльність організованих злочинних угруповань, які мають міжнародні зв'язки та використовують сучасні технології для приховування слідів кримінальних правопорушень.

Крім того, корупція у сфері медицини та правоохоронних органах значно ускладнює ефективне розслідування таких кримінальних правопорушень. Чинне кримінальне законодавство України містить норми щодо відповідальності за незаконну трансплантацію, однак їх реалізація потребує вдосконалення. Необхідним є посилення міжнародного співробітництва у сфері протидії незаконному обігу органів. Важливим напрямом є створення ефективної системи контролю за діяльністю трансплантаційних центрів. Також потребує вдосконалення механізм захисту потерпілих осіб та свідків у таких кримінальних правопорушеннях.

Перспективним кроком може стати впровадження сучасних технологій відстеження легальності походження донорських органів. Державні органи повинні приділяти більше уваги превентивним заходам, зокрема інформаційним кампаніям та освітнім програмам. Лише комплексний підхід, що охоплює законодавчі, кримінологічні

та міжнародні аспекти, зможе забезпечити ефективну боротьбу з незаконною трансплантацією органів в Україні.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Останні дослідження у сфері запобігання злочинності та боротьби з незаконною трансплантацією органів підтверджують важливість комплексного підходу, що охоплює законодавчі, соціальні та міжнародні аспекти. Науковці акцентують увагу на необхідності посилення державного контролю, впровадження цифрових реєстрів донорів та розширення міжнародного співробітництва. Окремі дослідження пропонують розглядати модель презумпції згоди як ефективний механізм для збільшення кількості легальних трансплантацій та зниження ризику тіншових операцій.

Серед науковців, які зробили вагомий внесок у дослідження цих питань, варто відзначити: Баран М.В., Болдїжар С.О., Головкіна Б.М., Гринчака С.В., Жерж Л.А., Люшик О.М., Костенко О.М., Лопачука Д.І., Мисливу О.О., Музику А.А., Точій В.В., Пащенко Є.М., Пішта В.І. Лісцина Ю.О., Фесенко Є.В., Юртаєву К.В. та інші.

Мета статті є дослідження сучасних підходів до запобігання злочинності з акцентом на боротьбу з незаконною трансплантацією органів та розробити рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Запобігання злочинності є одним із ключових напрямів кримінології, що передбачає систему заходів, спрямованих на усунення або мінімізацію причин і умов вчинення кримінальних правопорушень. Основною метою такої діяльності є не лише покарання винних осіб, а й попередження кримінальних загроз через профілактику, контроль та відповідну соціальну політику. Запобігання злочинності включає широкий спектр заходів, які можна поділити на загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні [1, с. 34].

Окрему увагу слід приділити перспективним шляхам удосконалення запобіжних заходів. Сучасні виклики диктують необхідність

використання цифрових технологій для виявлення потенційних загроз, аналізу кримінальної активності та прогнозування ризиків. Важливим кроком є створення інтегрованих баз даних, посилення міжнародного співробітництва та впровадження штучного інтелекту у правоохоронну діяльність. Крім того, велике значення має правова освіта, адже усвідомлення громадянами своїх прав і механізмів захисту може значно знизити рівень кримінальної активності.

Своєю чергою, однією з найнебезпечніших форм організованої злочинності, що вимагає особливого підходу в запобіганні, є незаконна трансплантація органів. Це кримінальне правопорушення має міжнародний характер, охоплюючи нелегальні схеми вербування донорів, викрадення людей та їх примус до вилучення органів. Особливо гостро ця проблема постає в умовах воєнного стану, коли рівень контролю за переміщенням осіб та діяльністю медичних закладів може бути знижений. Незаконна трансплантація органів загрожує не лише життю і здоров'ю потерпілих, а й підриває довіру до офіційної системи охорони здоров'я [2, с. 106].

Однією з ключових причин розвитку нелегального ринку анатомічних матеріалів та незаконної трансплантації загалом є гострий дефіцит донорських органів. Для вирішення цієї проблеми та забезпечення можливості проведення трансплантацій в Україні було ухвалено Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини» [3]. У ньому закладено низку нових положень, які мають сприяти ефективному функціонуванню трансплантаційної системи в країні. Зокрема, до таких позитивних змін відносяться впровадження механізму перехресного донорства та створення Єдиної державної інформаційної системи трансплантації.

Перехресне донорство дозволяє сім'ям, що очікують трансплантацію, обмінюватися донорами, якщо між ними немає сумісності, але вони підходять для інших пар у схожій ситуації. Це дозволяє значно розширити можливості для проведення трансплантаційних операцій [4, с. 25]. Така система вже успішно працює в багатьох країнах, зокрема у Великій Британії, США, Ізраїлю та Бельгії.

Перехресне донорство в Україні було запроваджене відносно недавно. Однак у Законі України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини» законодавець не передбачив конкретного механізму його реалізації, зазначивши лише, що порядок застосування цього виду донорства має бути затверджений Кабінетом Міністрів України [3]. Водночас практична реалізація такої законодавчої норми передбачена наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Умов вилучення анатоміч-

них матеріалів у живого донора та Переліку анатомічних матеріалів, дозволених до вилучення у живого донора (у тому числі анатомічних матеріалів, здатних до регенерації (самовідтворення))» від 06.07.2022 року № 968 [5].

Вищезгадані нововведення дозволили не лише збільшити кількість доступних органів для трансплантації, а й ліквідувати деякі незаконні схеми. Наприклад, практика фіктивних шлюбів, яка використовується для легалізації купівлі-продажу органів під виглядом родинного донорства.

Окрім проблеми регулювання прижиттєвого донорства, в Україні досі не врегульовані окремі питання посмертного донорства. Так, у світі існують дві основні юридичні моделі регулювання посмертного донорства – презумпція згоди та презумпція незгоди. Презумпція згоди означає, що органи померлої людини можуть бути використані для трансплантації, якщо вона за життя не висловила офіційного заперечення. У разі відсутності відповідного волевиявлення родичі мають право висловити незгоду з донорством [6, с. 50]. Така модель діє в Австрії, Іспанії та Бельгії, що дозволяє значно збільшити кількість доступних органів.

В Україні діє модель презумпції незгоди, за якої вилучення органів можливе лише за умови, що людина за життя офіційно дала згоду на донорство. Якщо такого волевиявлення немає, рішення приймають близькі родичі, які часто відмовляються під впливом емоцій. У разі відсутності родичів згода не може бути отримана, що ще більше знижує кількість донорів. Така модель значно обмежує можливості для трансплантації та сприяє розвитку чорного ринку донорських органів. Таким чином, поки питання регулювання трансплантації не буде врегульоване на практиці, дефіцит донорських органів і надалі залишатиметься причиною для існування нелегальних схем [7, с. 45].

Перегляд чинної моделі презумпції незгоди на користь презумпції згоди міг би суттєво збільшити кількість донорів та зменшити гострий дефіцит анатомічних матеріалів, що, у свою чергу, знизило б рівень незаконної торгівлі органами. Запровадження такого підходу могло б допомогти у вирішенні проблеми трансплантації в Україні, адже в багатьох країнах світу, де діє презумпція згоди, рівень легального донорства значно вищий. Однак, впровадження цієї моделі потребує широкого громадського обговорення та комплексної законодавчої реформи, яка врахувала б етичні, правові та соціальні аспекти.

Окрім питання законодавчого врегулювання, існує ще одна серйозна проблема – відсутність спеціалізованих трансплантаційних центрів, які могли б забезпечити якісне та безпечне прове-

дення операцій. Діючий закон передбачає можливість проведення трансплантаційних операцій у будь-яких медичних установах, що мають відповідну ліцензію. Це означає, що трансплантація може здійснюватися не лише в державних, а й у приватних клініках. У той час як спеціалізовані трансплантаційні центри мали б окреме фінансування, сучасне обладнання та висококваліфікований персонал, нинішня ситуація створює ризики зловживань, оскільки контроль за такими клініками залишається недостатнім. Тобто, створення державних трансплантаційних центрів могло б забезпечити не тільки безпеку таких операцій, а й ефективний державний контроль за їх проведенням.

Боротьба з незаконною торгівлею органами є важливим завданням не лише на національному рівні, а й у міжнародному масштабі, оскільки це явище має транснаціональний характер. Співпраця між державами, їхніми правоохоронними органами та міжнародними організаціями може відіграти ключову роль у протидії цій протиправній діяльності. Важливим напрямом є обмін інформацією про нелегальні трансплантаційні мережі, проведення спільних заходів із виявлення та ліквідації таких схем, а також ухвалення міжнародних нормативних актів, що регламентують боротьбу з цим явищем [8]. Для ефективної міжнародної співпраці необхідно запроваджувати системи спільного моніторингу підозрілих випадків трансплантації, створювати міжнародні бази донорів та вдосконалювати механізми екстрадиції осіб, причетних до незаконної трансплантації.

Окрім правових заходів, необхідно запроваджувати й освітні ініціативи, спрямовані на підвищення обізнаності населення щодо проблеми незаконної трансплантації. Інформаційні кампанії, які висвітлюють реальні масштаби нелегальної торгівлі органами, можуть сприяти зниженню ризику втягнення громадян у протиправні схеми. Важливо також донести до суспільства, що донори, які продають свої органи нелегально, отримують лише малу частку від загальної вартості операції, тоді як основні прибутки залишаються у злочинних груп. Крім того, такі особи ризикують власним здоров'ям, адже нелегальні операції часто проводяться в неналежних умовах та без належного післяопераційного догляду.

Одним із важливих аспектів державної політики у цій сфері має стати активна пропаганда посмертного донорства. Необхідно розвивати суспільну культуру альтруїзму, роз'яснювати важливість донорства після смерті та формувати правильне розуміння моменту настання смерті з точки зору медицини. У багатьох країнах Європи громадян ще з дитинства інформують про користь та значущість донорства, що сприяє

формуванню позитивного ставлення до цієї практики. Запровадження спеціальних державних програм та інформаційних заходів сприятиме позитивному сприйняттю цієї практики серед громадян [9, с. 176–177].

На рівні загальнодержавної політики необхідно впроваджувати системні заходи, які дозволять ефективно контролювати сферу трансплантації, мінімізувати корупційні ризики та посилити відповідальність за незаконні дії. У поєднанні з міжнародною співпрацею та підвищенням рівня правової обізнаності громадян такі заходи можуть стати запорукою ефективної боротьби з незаконною торгівлею органами та розвитку легального донорства. Важливу роль у цьому процесі має відігравати контроль за діяльністю медичних установ, що проводять трансплантації, а також створення єдиної інформаційної системи обліку донорів та реципієнтів. Водночас держава повинна гарантувати належний рівень захисту прав пацієнтів та донорів, зокрема шляхом забезпечення безкоштовного післяопераційного догляду та психологічної підтримки.

Підсумовуючи, слід зазначити, що проблема незаконної трансплантації органів вимагає комплексного підходу до її вирішення. Лише ефективне поєднання законодавчих реформ, міжнародного співробітництва, суспільної обізнаності та створення необхідної інфраструктури трансплантації дозволить зменшити рівень злочинності у цій сфері та забезпечити належний рівень медичних послуг для громадян України. Такі діяльність повинна здійснюватися поступово рівень за рівнем.

Як наслідок, до заходів загально-соціального характеру слід зарахувати і комплекс соціально-економічних заходів. Вони мають бути спрямовані на зменшення впливу чинників, які спричиняють вразливість населення щодо незаконної торгівлі анатомічними матеріалами. Серед таких чинників – бідність, низький рівень економічного розвитку та відсутність рівноправних можливостей. До заходів, спрямованих на боротьбу з цими проблемами, належить впровадження політики, що забезпечує підвищення рівня освіти та професійної кваліфікації громадян. Одним із ключових напрямів цієї політики є створення освітніх і професійних програм, що забезпечують доступ до базової освіти та спеціалізованої підготовки. Такі ініціативи можуть виступати певним гарантом захисту осіб від потрапляння до груп ризику чи становища потенційних жертв незаконної діяльності.

До заходів соціального спрямування також відноситься підвищення обізнаності та професійного рівня працівників правоохоронних органів та інших державних установ, які залучені до

протидії незаконній торгівлі анатомічними матеріалами. У цьому процесі важливу роль відіграють недержавні організації, навчальні заклади та міжнародні агентства, які організують тематичні наукові конференції для представників правоохоронних органів. Такі заходи дають можливість передати необхідні знання щодо проблеми незаконної трансплантації та торгівлі анатомічними матеріалами, сформувавши правильні правові уявлення, усунути хибні уявлення про незначущість цього виду протиправної діяльності, розробити механізми взаємодії та внести пропозиції щодо вдосконалення законодавчого регулювання.

Поряд із загально-соціальними заходами запобігання незаконному обігу анатомічних матеріалів застосовуються і спеціально-кримінологічні заходи. Їхньою особливістю є вузька спеціалізація, орієнтована безпосередньо на боротьбу із кримінальними проявами. Такі заходи поєднують виховні, профілактичні, соціальні та правові методи впливу, а їх реалізація покладена на спеціалізовані суб'єкти, що мають відповідні функції та повноваження.

Варто наголосити, що загально-соціальні та спеціальні заходи запобігання мають здійснюватися в комплексі, оскільки їх розрізнена реалізація знижує ефективність протидії злочинності у цій сфері. Максимального результату можна досягти лише шляхом їхньої взаємодії та комплексного застосування.

В Україні основним спеціалізованим органом, що здійснює запобігання незаконним діям, пов'язаним із торгівлею анатомічними матеріалами людини, є Департамент боротьби зі кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з торгівлею людьми, який входить до складу Національної поліції України.

На сьогодні простежується тенденція, за якої заходи, спрямовані на протидію незаконній торгівлі людьми, зокрема у зв'язку з незаконною трансплантацією, орієнтовані передусім на захист потерпілих та надання їм допомоги. Водночас бракує програм, які б безпосередньо запобігали вчиненню таких небезпечних кримінальних правопорушень.

Кримінальна діяльність, пов'язана з незаконною трансплантацією, зокрема з торгівлею анатомічними матеріалами, є складним і багатостадійним процесом. Логічним кроком було б розкривати всю структуру протиправної діяльності відповідно до її етапів. Однак на практиці спеціалізовані підрозділи правоохоронних органів, як правило, зупиняються на виявленні окремих стадій цього процесу. Зокрема, вдається викрити факти вербування донорів або їх нелегального транспортування за кордон, а також діяльність клінік, де можуть проводитися незаконні опе-

рації. Проте розслідування часто не доходять до встановлення організаторів протиправних схем та інших учасників угруповань, що уможливило подальше функціонування таких кримінальних мереж.

Особливої уваги потребує ефективне реагування на заяви та повідомлення про факти незаконного обігу анатомічних матеріалів. Оскільки громадяни рідко повідомляють про такі правопорушення, доцільним є накопичення досвіду у сфері взаємодії з інформаторами, свідками та заявниками. Важливо враховувати, що такі звернення можуть надходити не лише від самих потерпілих, а й від їхніх родичів, представників засобів масової інформації, громадських організацій, а також працівників державних установ, зокрема прокуратури, Служби безпеки України, митних органів. Якісне та своєчасне опрацювання такої інформації є запорукою ефективної протидії цьому діянню.

Ще одним дієвим механізмом запобігання незаконній трансплантації є моніторинг та аналітичний аналіз ситуації. До ключових об'єктів моніторингу належать: процеси трудової міграції та виїзду громадян України за кордон, рівень криміналізації суспільства, діяльність державних і приватних медичних установ, які можуть залучатися до нелегальних схем, вербування потенційних донорів і реципієнтів, функціонування організацій, що займаються підготовкою документів для виїзду за кордон, а також пошук дітей для усиновлення чи удочеріння. На підставі отриманих даних правоохоронні органи мають визначати подальші напрями протидії незаконній торгівлі анатомічними матеріалами.

Важливу роль у протидії цьому явищу відіграє міжнародна співпраця правоохоронних структур. Вона може здійснюватися у різних форматах, зокрема шляхом обміну оперативною інформацією щодо незаконної торгівлі людьми та анатомічними матеріалами, обміну досвідом у сфері правового регулювання, проведення спільних конференцій, семінарів та форумів. Крім того, міжнародна співпраця включає надання правової допомоги, зокрема екстрадицію підозрюваних, обвинувачених чи засуджених осіб, а також виконання запитів щодо проведення слідчих дій, таких як обшуки, допити свідків та отримання документальних доказів. Спільні заходи можуть бути спрямовані й на виявлення та ліквідацію діяльності транснаціональних злочинних угруповань, що спеціалізуються на незаконній трансплантації [10].

Водночас одним із важливих напрямів запобігання незаконному обігу анатомічних матеріалів є контроль за кіберпростором. Сучасні технології значно розширюють можливості для функціонування протиправних схем, оскільки викори-

стання інтернет-ресурсів забезпечує анонімність і ускладнює встановлення осіб, причетних до протиправної діяльності. У мережі регулярно з'являються оголошення про купівлю анатомічних матеріалів, а також пропозиції від потенційних донорів щодо їх продажу. Саме тому моніторинг онлайн-простору та оперативне реагування на подібну діяльність є важливими складовими ефективною протидії незаконній трансплантації.

Висновок. Запобігання злочинності є комплексним процесом, що потребує взаємодії державних органів, громадянського суспільства та міжнародних інституцій. Ефективне поєднання загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів дозволяє мінімізувати ризики вчинення кримінальних правопорушень. Особливу увагу слід приділити боротьбі з незаконною трансплантацією органів, яка залишається серйозною проблемою в умовах воєнного стану. Важливим кроком у подоланні цієї загрози є вдосконалення законодавчої бази, функціонування єдиної інформаційної системи трансплантації та впровадження перехресного донорства. Також слід розглянути можливість переходу до моделі презумпції згоди, що дозволить збільшити кількість легальних донорських органів.

Посилення державного контролю за діяльністю медичних закладів та міжнародна співпраця є необхідними умовами для зниження рівня кримінальної активності у цій сфері. Крім того, підвищення рівня правової обізнаності громадян та створення спеціалізованих трансплантаційних центрів сприятимуть ефективному запобіганню нелегального обігу анатомічних матеріалів. Тому розв'язання цих питань потребує комплексного підходу, який охоплює правові, соціальні та економічні аспекти державної політики.

Література

1. Пащенко Є. М. Кримінологічна характеристика та запобігання насильницькій злочинності військовослужбовців. дис. ... д-ра філософії за сп-тю 081 Право. Харків, 2021. 224 с.
2. Березняк В. С. Історико-правовий розвиток визначення поняття трансплантації анатомічних матеріалів людини. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. № 4 (2024). С. 104-108.
3. Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 28, ст. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#top> (дата звернення: 21.02.2025).
4. Болдіжар С. О., Пішта В. І. Сучасні тенденції правового забезпечення новітніх прав у сфері охорони здоров'я: монографія. Ужгород: ФОП Сабов А. М., 2022. 250 с.
5. Про затвердження Умов вилучення анатомічних матеріалів у живого донора та Переліку анатомічних матеріалів, дозволених до вилучення у живого донора (у тому числі анатомічних матеріалів, здатних до регенерації (самовідтворення)): Наказ № 968 від 07.06.2022. Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1069-22#Text> (дата звернення: 21.02.2025).
6. Лісцина Ю. О. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини та насильницьке донорство: кримінально-правова та кримінологічна характеристика : дис.-к-та юрид. наук : 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2016. 250 с.
7. Тищенко К. Правове регулювання трансплантації органів або тканин людини в Україні. *Юридичний журнал*. 2008. № 5. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2936>.
8. Ллюшик О. М., Баран М. В. Трансплантація органів від умерлої особи: проблеми правового регулювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: серія Юридична*. 2018. № 2. С. 174–184.
9. Жерж Л. А., Мирончук К. В., Харковець Ю. М. Правовий аналіз «презумпції згоди» та «презумпції незгоди» при незаконній трансплантації органів або тканин людини. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльноаналітичне право»*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2017. № 6. С. 307–310.
10. Філяніна Л.А., Мислива О.О., Людвік В.Д. Організація повернення постраждалих від торгівлі людьми з-за кордону: правовий та практичний аспекти. *Методичні рекомендації: навчально-методичне видання для практичних підрозділів*. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2017. 71 с.

Анотація

Почтовий М. М. Проблеми та перспективи боротьби з незаконною трансплантацією органів у кримінальному праві України. – Стаття.

У статті досліджено проблему запобігання злочинності як ключового напрямку кримінології, що охоплює широкий спектр заходів. Особливу увагу приділено боротьбі з незаконною трансплантацією органів, яка є одним із найсерйозніших викликів у сфері кримінальної політики. Особливої гостроти набуває проблема запобігання злочинам, пов'язаним із незаконною трансплантацією органів – одного з найцінніших і найпоширеніших видів організованої злочинності. Це виклик не лише для правоохоронних органів, а й для всього суспільства, що потребує комплексного та багатостороннього підходу. Розглянуто механізми протидії цьому явищу, зокрема вдосконалення законодавчої бази, впровадження єдиної інформаційної системи трансплантації та можливість переходу до моделі презумпції згоди. Проаналізовано роль державного контролю за медичними установами та міжнародної співпраці у запобіганні кримінальним правопорушенням, пов'язаним із трансплантацією. Наголошено на необхідності правової освіти громадян та створення спеціалізованих трансплантаційних центрів для підвищення рівня безпеки у цій сфері. Висвітлено значення загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів у протидії нелегальному ринку анатомічних матеріалів. Окреслено перспективи вдосконалення політики запобігання злочинності в контексті трансплантації. Запропоновано комплексний підхід, що охоплює правові, соціальні та економічні аспекти. Впровадження цих заходів сприятиме підвищенню ефективності боротьби з неза-

конним обігом анатомічних матеріалів. Необхідно працювати над зміцненням суспільних інститутів, профілактикою корупції та бідності, що знижує ризик втягнення людей у незаконну діяльність, пов'язану з анатомічними матеріалами. Насамкінець, ефективне запобігання злочинності у сфері трансплантації органів потребує комплексного підходу, що охоплює правові, соціальні та економічні аспекти. Впровадження запропонованих заходів дасть змогу значно підвищити ефективність боротьби з незаконним обігом анатомічних матеріалів і створити більш безпечне середовище для пацієнтів і донорів. Лише спільними зусиллями держави, медичної спільноти та громадянського суспільства можна ефективно боротися з цим серйозним викликом.

Ключові слова: запобігання злочинності, кримінологія, трансплантація, незаконна трансплантація органів, презумпція згоди, законодавче регулювання, міжнародна співпраця, правоохоронна діяльність, соціальна політика, державний контроль, донорство.

Summary

Pochtovyi M. M. Problems and Prospects of Combating Illegal Organ Transplantation in the Criminal Law of Ukraine. – Article.

The article examines the problem of crime prevention as a key area of criminology, which covers a wide range of measures. Special attention is paid to the fight against illegal organ transplantation, which is one of the most serious challenges in the field of criminal policy. Of particular urgency The problem of preventing crimes related to illegal organ transplantation, one of the most cynical and widespread types of organized crime, is becoming increasingly important. This is a challenge not only for law enforcement agencies, but also for the entire society, which requires a comprehensive

and multilateral approach. The author considers the mechanisms for counteracting this phenomenon, in particular, improving the legislative framework, introducing a unified transplantation information system and the possibility of moving to a presumption of consent model. The role of state control over medical institutions and international cooperation in preventing criminal offenses related to transplantation is analyzed. The author emphasizes the need for legal education of citizens and the creation of specialized transplant centers to improve security in this area. The importance of general social and special criminological measures in counteracting the illegal market of anatomical materials is highlighted. Prospects for improving crime prevention policy in the context of transplantation are outlined. The author proposes a comprehensive approach covering legal, social and economic aspects.

Implementation of these measures will help to increase the effectiveness of the fight against illicit trafficking in anatomical materials. It is necessary to work on strengthening public institutions, preventing corruption and poverty, which reduces the risk of people being involved in illegal activities related to anatomical materials. Finally, effective prevention of organ transplantation crime requires a comprehensive approach that includes legal, social and economic aspects. Implementation of the proposed measures will significantly increase the effectiveness of combating illicit trafficking in anatomical materials and create a safer environment for patients and donors. Only joint efforts of the state, medical community and civil society can effectively combat this serious challenge.

Key words: crime prevention, criminology, transplantation, illegal organ transplantation, presumption of consent, legislative regulation, international cooperation, law enforcement, social policy, state control, donation.

УДК 343.9
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.25>

Т. В. Продан
orcid.org/0000-0001-6347-0606
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що протягом останніх років здійснюється популяризація гуманного ставлення до тварин, фіксуються численні випадки знущань над тваринами, які призводять до тілесних ушкоджень, каліцтва чи загибелі тварин. Так, рівень кримінальних правопорушень у вигляді жорстокого поводження з тваринами щороку зростає, що свідчить про суспільно небезпечний характер даного діяння, яке набирає обертів. До того ж, тривожним видаються дослідження, які доводять що жорстоке ставлення до тварин часто є першим кроком до насильства щодо людей.

А тому, комплексний кримінологічний аналіз жорстокого поводження з тваринами дозволить зрозуміти криміногенні фактори, що сприяють кримінально протиправній поведінці, проаналізувати кількісні та якісні показники кримінального правопорушення у виді жорстокого поводження з тваринами, виокремити характерні риси особи, яка вчиняє дане негативне явище, що відповідно в подальшому дасть можливість розробити ефективні заходи протидії жорсткому поводженню з тваринами.

Стан дослідження проблеми. В Україні питання, пов'язані із жорстким поводженням з тваринами досліджували такі науковці: В.В. Голіна, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, М.І. Фіалка, О.О. Шуміло та інші.

Метою статті є дослідження кримінологічної характеристики жорстокого поводження з тваринами.

Виклад основного матеріалу. Жорстоке поводження з тваринами являє собою суспільно небезпечне, протиправне явище в антигуманному та безжальному відношенні до тварин, що вчиняється шляхом різноманітних садистських методів, які можуть призвести до тілесних ушкоджень, каліцтва чи загибелі тварин [2]. Відповідно до цього, ми можемо говорити про те, що дане кримінальне правопорушення полягає у заподіянні тваринам страждань, болю шляхом нанесення ударів, різноманітних ушкоджень, позбавлення їжі та води, впливу хімічних речовин або термічних факторів та інших нелюдських та негуманних способів впливу на них.

До основних ознак кримінального правопорушення у виді жорстокого поводження з тваринами можна віднести: по-перше, жорстоке поводження з тваринами в багатьох випадках може передувати вчиненню насильницьких злочинів по відношенню до людей; по-друге, властивий широкий спектр мотивів, хоча переважають хуліганські або корисливі мотиви; по-третє, характеризується як вчиненням активних, так і пасивних дій; по-четверте, спостерігається відсутність емпатії до страждань тварин; по-п'яте, вирізняється підвищеним ступенем латентності; по-шосте, характеризується браком належного реагування правоохоронними органами на незаконну діяльність та недостатньою правозастосовною практикою.

Детермінаційний комплекс кримінальних правопорушень у виді жорстокого поводження з тваринами передбачає широкий спектр криміногенних факторів, які пов'язані із моральними, соціальними, психологічними, організаційно-управлінськими, правовими, економічними сферами тощо. Так, соціально-психологічні фактори, які призводять до жорстокого поводження з тваринами включають: насильство в сім'ї та виховання у жорсткому середовищі (відсутність емпатії до тварин); вплив ЗМІ, медіа та кіберпростору (популяризація на просторах мережі Інтернет насильства над тваринами, розповсюдження матеріалів із закликами до таких дій); вплив оточуючого середовища (демонстрація влади, домінування та самоствердження за рахунок насильства над тваринами).

Економічні причини та умови, які призводять до вчинення кримінальних правопорушень такої категорії, включають: соціальну нерівність та низький рівень життя (використання тварин у підпільних боях заради отримання матеріальної винагороди, браконьєрство); відсутність ефективної системи захисту тварин (брак державних грантів та недостатня кількість пілг для притулків тварин); наявність тіньової економіки (виробництво продуктів харчування без отримання відповідної ліцензії або утримання тварин в негуманних умовах задля мінімізації витрат).

Організаційно-управлінські детермінанти жорстокого поводження з тваринами пов'язані

з недоліками в роботі правоохоронних органів щодо ефективного механізму розслідування кримінального правопорушення даної категорії; недостатнім моніторингом правоохоронними органами щодо проведення незаконної діяльності у даній сфері; відсутністю ефективного системи реєстрації та обліку тварин; відсутністю належної профілактичної роботи серед населення щодо належного ставлення до тварин.

Досить важливим елементом кримінологічної характеристики є вивчення особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення у виді жорстокого поводження з тваринами. Так, дослідження особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення даного виду дозволить виокремити низку характерних рис за допомогою яких можна сформулювати кримінологічний портрет такої особи, який в подальшому може бути використаний для ефективного механізму протидії даному явищу.

Відповідно до статистичних даних Генеральної прокуратури України за період 2022–2024 років встановлено, що в переважній більшості кримінальне правопорушення даного виду вчиняли особи чоловічої статі (77%) [1]. Що стосується приналежності до громадянства, то 100% осіб, які вчинили дане кримінально протиправне діяння – це громадяни України. До того ж, найбільша частка таких осіб належить до вікового діапазону 40–54 років (30%), на другому місці вікова група – 29–39 років (25%), на третьому місці складають особи віком понад 60 років (23%), на четвертому місці вікова група – 18–28 років (10%), на п'ятому місці особи віком від 55–49 років (10%) і лише найменшу частку складають особи віком від 14–17 років (2%) відповідно [1]. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що більшу половину осіб, які вчинили дане кримінальне правопорушення складають дві вікові групи: 29–39 років та 40–54 років, на які загалом припадає 55% від усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень.

За рівнем освіти, переважна більшість осіб, які вчинили досліджуване кримінальне правопорушення мали базову середню або профільну середню освіту (72%), іншу категорію склали особи, які мали професійну (професійно-технічну) освіту (22%) та найменша частка припала на осіб, які мали вищу або фахову передвищу освіту – 6% [1]. Виходячи з цього, ми можемо зробити висновок, що особи, які вчинили дане кримінальне правопорушення мають низький рівень освіти. Відповідно до цього такі особи мають низький рівень культури, брак духовних цінностей та орієнтацій, негативні риси світогляду тощо.

Цікавим видається ще й те, якщо ми дивимося на рівень професійної приналежності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення у виді

жорстокого поводження з тваринами, то абсолютну більшість осіб склали працездатні особи, які на момент вчинення даного кримінального правопорушення не працювали і не навчалися (70%); особи, що офіційно працювали – 25%; особи, що офіційно були зареєстровані як безробітні – 5% [1]. Відповідно ми бачимо, що професійна зайнятість осіб дуже тісно пов'язана з рівнем освіти таких осіб. Якщо простежувати цей зв'язок, то ми можемо зробити висновок, що рівень освіти досить негативно відобразився на системі правосвідомості, соціалізації таких осіб, що стало в деякій мірі своєрідним поштовхом до девіантної поведінки.

У структурі морально-психологічних властивостей осіб, які вчинили досліджуване кримінальне правопорушення переважають: порушення емоційно-вольової сфери, відсутність емпатії, імпульсивність, підвищена вразливість у міжособистісних стосунках, викривлена система життєвих цінностей тощо. Загалом можна сказати, що для цієї категорії злочинців притаманна зневага й цинічне ставлення до норм суспільної моралі та існування корисливого мотиву [3, с. 205].

Кримінально-правові властивості передбачають, що більшості особам, які вчинили кримінальне правопорушення у виді жорстокого поводження з тваринами передувала девіантна поведінка (вчинення дрібного хуліганства, вживання алкоголю в громадських місцях, нерідко вчинення адміністративного правопорушення у виді жорстокого поводження з тваринами тощо), досить часто такі кримінальні правопорушення вчинялися групою осіб та супроводжувалися організацією «догхантінг» або собачих боїв. Що стосується мотивів вчинення, то на нашу думку, можна виділити: корисливий або хуліганський мотиви, помста, демонстрація влади та домінування.

При дослідженні кримінальних правопорушень у виді жорстокого поводження з тваринами необхідно підкреслити, що так само, як і будь-яке інше негативне та соціальне явище, їх можна проаналізувати за допомогою визначених критеріїв, що відображають кількісні та якісні характеристики. Проаналізувати дане негативне явище можна через такі показники злочинності як: рівень, динаміка, структура тощо.

З огляду на статистичні дані Генеральної прокуратури України кількість кримінальних правопорушень у вигляді жорстокого поводження з тваринами протягом 2022–2024 років щороку зростає. Зокрема, протягом аналізованого періоду рівень даного виду кримінального правопорушення зріс з 150 до 189 зареєстрованих кримінальних правопорушень [1], що на 26% більше порівняно з показником 2022 року. Загалом, це

вказує на негативну тенденцію, а саме зростання на 1,1% порівняно з 2023 роком та – на 16,6% порівняно з 2022 роком, кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень (табл. 1) [1].

На нашу думку, рівень досліджуваного негативного явища, який аналізується протягом 2022-2024 років не повною мірою відображає стан даного кримінального правопорушення, оскільки досліджуване явище характеризується підвищеним ступенем латентності. Так, на латентність даного явища вказують такі чинники як: недосконалість законодавства у даній сфері; недовіра громадян до системи правоохоронних органів; байдужість громадян до тварин; недостатній контроль за контентом у мережі Інтернет, що пропагують насильство над тваринами тощо.

Аналізуючи місце жорстокого поводження з тваринами у структурі кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності, ми спостерігаємо, що частка таких кримінальних правопорушень є незначною (рис. 1) [1].

За даними рис. 1, у 2022 році частка жорстокого поводження з тваринами у цій структурі складала всього 3,7%, в 2023 році – 3,5%, а в 2024 році – 3,2%. Відповідно, аналізуючи зміни у структурі за досить невеликий період, ми спостерігаємо позитивну тенденцію – зниження частки кількості кримінальних правопорушень у вигляді жорстокого поводження з тваринами у структурі кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності.

Висновки. Підбиваючи підсумок викладеного, необхідно зазначити, що кримінологічний аналіз кримінального правопорушення у виді жорстокого поводження з тваринами є досить актуальним, оскільки таке дослідження є підґрунтям для подальшого розроблення заходів протидії даному суспільно небезпечному явищу. Криміногенні фактори кримінальних правопорушень у виді жорстокого поводження з тваринами передбачають широкий спектр детермінантів, які пов'язані із моральними, соціальними, психологічними, організаційно-управлінськими, правовими, економічними сферами. Відповідно до статистичних даних Генеральної прокуратури України за період 2022–2024 років встановлено, що в переважній більшості кримінальне правопорушення даного виду вчиняли особи чоловічої статі (77%), які є громадянами України (100%), віком від 40–54 років (30%), мали базову середню або профільну середню освіту (72%) та на момент вчинення даного кримінального правопорушення не працювали і не навчалися (70%). Кримінологічна картина свідчить про те, що спостерігається як негативна тенденція, а саме зростання жорстокого поводження з тваринами (+1,1%), так і позитивна тенденція – зниження частки кількості кримінальних правопорушень у вигляді жорстокого поводження з тваринами у структурі кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності.

Таблиця 1

Рівень та динаміка кримінальних правопорушень у вигляді жорстокого поводження з тваринами 2022–2024 рр.

Роки	2022	2023	2024
Всього зареєстровано кримінальних правопорушень у вигляді жорстокого поводження з тваринами	150	175	189
Динаміка кримінальних правопорушень у вигляді жорстокого поводження з тваринами у % до попереднього року	-	+16,6%	+1,1%

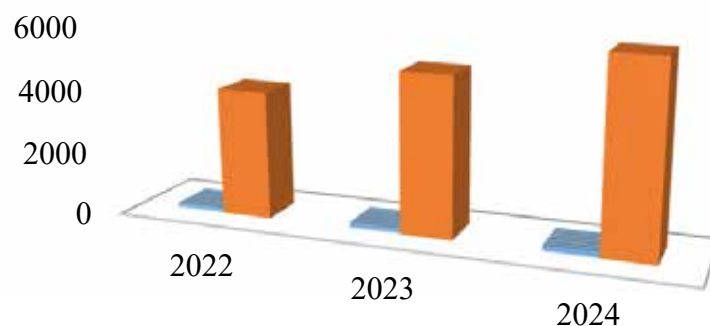

Рис. 1. Частка кримінальних правопорушень у виді жорстокого поводження з тваринами у структурі кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності за період 2022–2024 рр.

Література

1. Генеральна прокуратура України. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 16.02.2025).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 16.02.2025).
3. Фіалка М.І. До проблеми визначення кримінологічного портрета особи, яка вчиняє злочини проти моральності. *Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя ХНУВС (18 квіт. 2019 р., м. Харків) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України*. Харків: ХНУВС, 2019. С. 203–205.

Анотація

Продан Т. В. Жорстоке поводження з тваринами: кримінологічний аспект. – Стаття.

У статті автором проаналізовано жорстоке поводження з тваринами, а саме основні аспекти її кримінологічної характеристики. Визначено, що жорстоке поводження з тваринами полягає у заподіянні тваринам страждань, болю шляхом нанесення ударів, різноманітних ушкоджень, позбавлення їжі та води, впливу хімічних речовин або термічних факторів та інших нелюдських та негуманних способів впливу на них. Досліджено детермінаційний комплекс кримінальних правопорушень у виді жорстокого поводження з тваринами, який передбачає широкий спектр криміногенних факторів, пов'язаних із моральними, соціальними, психологічними, організаційно-управлінськими, правовими, економічними сферами. Визначено, що до організаційно-управлінських детермінантів жорстокого поводження з тваринами відносять: недостатній моніторинг правоохоронних органів щодо проведення незаконної діяльності у даній сфері; відсутність ефективної системи реєстрації та обліку тварин; відсутність належної профілактичної роботи серед населення щодо належного ставлення до тварин. Встановлено, що більшу половину осіб, які вчинили дане кримінальне правопорушення – це особи чоловічої статі, які мали базову середню або профільну середню освіту. Також визначено, що найбільше вчиняють дане кримінально протиправне діяння особи двох вікових груп: 29–39 років та 40–54 років, на які загалом припадає 55% від усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень. Проаналізовано якісні та кількісні показники даного виду кримінального правопорушення. Аргументується, що протягом 2022–2024 років рівень жорстокого поводження з тваринами зріс з 150 до 189 зареєстрованих кримінальних правопорушень. Встановлено, що з огляду на статистичні дані простежуються дві тенденції: позитивна та негативна. Позитивна тенденція, яка полягає у зменшенні частки кількості кримінальних правопорушень у вигляді жорстокого поводження

з тваринами у структурі кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності та негативна тенденція – зростання рівня даного негативного явища. Зроблено висновок, про те, що кримінологічний аналіз жорстокого поводження з тваринами є актуальним, адже таке дослідження може слугувати підґрунтям для подальшого розроблення шляхів протидії даному явищу.

Ключові слова: жорстоке поводження з тваринами, детермінанти жорстокого поводження з тваринами, особистість особи, яка вчиняє жорстоке поводження з тваринами, рівень жорстокого поводження з тваринами.

Summary

Prodan T. V. Cruelty to animals: criminological aspect. – Article.

In the article, the author analyzed animal cruelty, namely the main aspects of its criminological characteristics. Cruelty to animals is defined as causing animals suffering, pain by striking, various injuries, deprivation of food and water, exposure to chemicals or thermal factors, and other inhumane and inhumane ways of influencing them. The determinative complex of criminal offenses in the form of cruelty to animals, which includes a wide range of criminogenic factors related to moral, social, psychological, organizational-management, legal, and economic spheres, has been studied. It was determined that the organizational and managerial determinants of animal cruelty include: insufficient monitoring of law enforcement agencies regarding illegal activities in this area; lack of an effective system of registration and accounting of animals; lack of proper preventive work among the population regarding proper treatment of animals. It was established that more than half of the persons who committed this criminal offense are men who had a basic secondary or specialized secondary education. It was also determined that this criminal offense is most often committed by persons of two age groups: 29–39 years and 40–54 years, which account for 55% of all registered criminal offenses. Qualitative and quantitative indicators of this type of criminal offense were analyzed. It is argued that during the years 2022–2024, the level of animal cruelty increased from 150 to 189 registered criminal offences. It was established that two trends can be traced based on the statistical data: positive and negative. A positive trend, which is a decrease in the share of criminal offenses in the form of animal cruelty in the structure of criminal offenses against public order and morality, and a negative trend – an increase in the level of this negative phenomenon. It was concluded that the criminological analysis of cruelty to animals is relevant, because such a study can serve as a basis for further development of ways to counteract this phenomenon.

Key words: cruelty to animals, determinants of cruelty to animals, personality of the person who commits cruelty to animals, level of cruelty to animals.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.01

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.26>*Л. Г. Андросович**orcid.org/0000-0003-3315-4068**старший викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики**Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України*

РОЛЬ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ УГРУПУВАНЬ У ВІДМИВАННІ ГРОШЕЙ: КРИМІНАЛІСТИЧНІ МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ ТА БОРОТЬБИ

В умовах глобалізації та розвитку фінансових систем проблема відмивання грошей, отриманих протиправним шляхом, набуває надзвичайної гостроти. Організована злочинність дедалі активніше використовує складні механізми для легалізації незаконно отриманих доходів, що підриває економічну стабільність, створює загрози національній безпеці та знижує довіру до фінансових і державних інституцій. За даними Міжнародного валютного фонду, щорічний обсяг відмитих коштів у світі становить 2–5% світового ВВП, що свідчить про масштаби цієї проблеми [1].

Зокрема, в Україні відмивання грошей пов'язане з такими видами кримінально-протиправної діяльності, як корупція, торгівля людьми, незаконний обіг наркотиків і зброї. Організовані злочинні угруповання використовують сучасні технології, криптовалюти, офшорні схеми, що ускладнює їхнє виявлення та доведення протиправної діяльності. У цих умовах виникає потреба в удосконаленні криміналістичних методів боротьби з відмиванням грошей.

Стан дослідження. Різні аспекти боротьби з організованою злочинністю та відмиванням грошей досліджували як міжнародні, так і вітчизняні вчені. Серед зарубіжних дослідників слід відзначити роботи Г. Уолкера, Д. Шелдона та Р. Аллена, які зосереджуються на міжнародних стандартах протидії. Українські вчені, зокрема О.В. Іванченко, І.П. Ковальчук, Л.М. Петренко та А.М. Тимошенко, звертають увагу на кримінально-правові аспекти та організацію взаємодії правоохоронних органів. Водночас питання застосування криміналістичних методів і технологій виявлення незаконних фінансових операцій залишаються недостатньо розробленими.

Метою статті є аналіз ролі організованих злочинних угруповань у відмиванні грошей, а також розробка ефективних криміналістичних методів виявлення і протидії цій діяльності. Основними завданнями є визначення ключових механізмів, які використовуються організованими злочин-

ними угрупованнями для відмивання грошей; розробка рекомендацій щодо вдосконалення криміналістичних методик виявлення та документування фінансових кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Відмивання грошей визначається як процес легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, з метою інтеграції їх у легальну економіку. Організовані злочинні угруповання (ОЗУ) використовують складні механізми, що забезпечують приховування джерела походження коштів. Ці механізми базуються на трьох основних етапах: розміщення, шарування та інтеграція, кожен з яких має свої особливості та ключові методи.

Розміщення – перший етап легалізації коштів, який включає фізичне введення коштів у фінансову систему або економіку. Цей етап є найвразливішим до виявлення правоохоронними органами. До таких механізмів слід віднести:

депонування готівки (злочинці розміщують гроші в банках або фінансових установах невеликими сумами, щоб уникнути підозр). Згідно з дослідженням О.В. Іванченко, розбиття сум на дрібні частини – так звана «структуризація» є ключовим методом на цьому етапі [2, с. 47];

купівля дорогоцінних металів чи нерухомості (гроші конвертуються у фізичні активи, які потім продаються з мінімальною втратою вартості). За даними дослідження Л. М. Петренка, купівля нерухомості через фіктивні компанії дозволяє організованим злочинним угрупованням значно збільшити суму відмитих коштів без підвищення ризику виявлення [3, с. 115];

використання казино та ігрових закладів (злочинці купують фішки, грають незначну кількість і обмінюють фішки на «чисті» гроші). Використання казино, як засобу відмивання коштів дозволяє організованим злочинним угрупованням ефективно приховувати джерела фінансування через легітимні фінансові операції.

Необхідно зазначити, що в Україні, незважаючи на тривалий період заборони грального бізнесу (2009–2020 рр.), нелегальні казино та ігрові заклади продовжували функціонувати.

Вони використовувалися ОЗУ для відмивання коштів, отриманих від незаконної діяльності, таких як торгівля наркотиками, контрабанда чи корупція. Прикладом є випадок у 2021 році, коли Служба безпеки України (СБУ) спільно з Національною поліцією викрила мережу підпільних казино, які функціонували в Києві та інших регіонах. Розслідування виявило, що готівкові кошти, отримані від незаконної діяльності, конвертувалися через ці казино наступним чином:

1) великі суми готівки надходили до нелегальних казино. Власники таких закладів приймали гроші без належного обліку, що дозволяло приховувати їх походження;

2) готівка реєструвалася у вигляді придбаних фішок або кредитів для гри. Відвідувачі, які часто були пов'язані з ОЗУ, практично не грали або виконували лише мінімальні дії;

3) фішки обмінювалися назад на «легальні» гроші, які видавалися у формі банківських чеків або переказів. Це створювало видимість легального походження грошей.

При цьому нелегальні казино часто працювали під прикриттям посадовців, що забезпечувало їм імунітет від перевірок і розслідувань.

Шарування – створення перешкод для відстеження, зокрема, на цьому етапі кошти проходять через низку складних фінансових транзакцій для приховування їх походження. Найчастіше злочинці використовують такі механізми:

1) міжнародні перекази – кошти переміщуються між країнами, особливо через офшорні зони з низьким рівнем фінансового контролю. З даного питання є слушною думка І. П. Ковальчук, який відзначає, що співпраця з міжнародними фінансовими організаціями дозволяє ефективніше виявляти такі транзакції [4, с. 36]. За даною схемою у 2020 році було викрито ОЗУ, які використовували фіктивні контракти на імпорт товарів, що ніколи не постачалися, для переказу коштів на рахунки компаній в офшорних юрисдикціях, таких як Панама чи Кіпр. Далі гроші переводилися через мережу підставних компаній у банках Європи та Азії, що ускладнювало їхній пошук. Деталі цієї справи зазначено у Вироку Вищого антикорупційного суду України від 14 лютого 2023 року у справі № 991/1324/20 [5];

2) фіктивні компанії, які зазвичай створюються з метою здійснення нелегальних фінансових операцій. Зокрема, вони використовуються для того, щоб приховати реальних власників і джерела грошей. Фіктивні компанії можуть бути залучені до таких схем:

– використання фіктивних контрактів для здійснення операцій, які виглядають законно, але насправді є прикриттям для відмивання коштів;

– відкрите використання офшорних рахунків, через які можна здійснювати операції без реального економічного обґрунтування;

– перерахування коштів між різними компаніями для маскування реального походження грошей;

– використання послуг трастових компаній, що дозволяє маніпулювати активами і уникати уваги регуляторів.

Зокрема, у 2024 році США і Британія викрили багатомільярдну російську схему відмивання грошей через криптовалютні біржі, що дозволило ОЗУ маскувати транзакції в масштабах декількох країн. Організатори використовували ці кошти для підтримки наркотрафіку, кіберзлочинів і шпигунства. Було заарештовано 84 особи, конфісковано мільйони фунтів стерлінгів та активи, які виводилися через криптовалюту і традиційні фінансові установи. За чотири місяці мережа здійснила операції із збору готівки на 55 локаціях у Великій Британії, Шотландії та на Нормандських островах. Головним інструментом для легалізації коштів стала криптовалюта Tether – популярний стейблкоїн, який забезпечує анонімність та швидкість транзакцій. Злочинна схема була такою: 1) кур'єри збирали готівку від наркокартелів або шахраїв; 2) гроші конвертували у криптовалюту Tether; 3) «відмиті» кошти пересилали клієнтам у різних країнах. При цьому одна з компаній – Smart, під керівництвом Катерини Жданової, допомагала клієнтам обійти процедури KYC (верифікація особистості). Наприклад, російські клієнти через цю схему придбали нерухомість у Британії на суму 2 млн. Крім цього, криптогаманці Smart і TGR були пов'язані з російською платформою Garantex, яку у 2022 році заблокували за фінансування постачань зброї для війни проти України [6].

Інтеграція – даний процес вважається заключним етапом відмивання грошей, коли злочинці намагаються «ввести» нелегальні кошти в законну економіку. Завершивши попередні етапи, вони переводять відмиті гроші в активи, такі як нерухомість, цінні папери, бізнес-інвестиції, що виглядають легітимними. Ключовими методами інтеграції слід вважати:

1) інвестиції в нерухомість – купівля нерухомості є одним з найбільш популярних способів інтеграції відмитих грошей. В Україні, наприклад, за допомогою офшорних компаній часто здійснюються угоди з нерухомістю, що дозволяє «очистити» кошти, перерозподіливши їх через ланцюги фіктивних транзакцій тощо;

2) купівля підприємств – злочинці можуть придбати компанії або активи, що дозволяє їм ввести відмиті гроші в обіг, одночасно створюючи вигляд законної бізнес-діяльності.

Необхідно зазначити, що інтеграція відмитих грошей є однією з найбільших проблем в Україні, адже країна має вигідне географічне розташування і привабливу економічну ситуацію для інвесторів, що дозволяє використовувати її як майданчик для відмивання коштів. За даними Національного банку України та Фінансового моніторингу, в Україні з 2019 по 2024 роки було виявлено кілька великих схем інтеграції незаконно отриманих коштів, основним елементом яких, зокрема, була купівля нерухомості (найбільший обсяг відмивання грошей через нерухомість зафіксовано в Києві та Одесі). При цьому злочинці використовували офшорні компанії для покупки квартир, комерційних об'єктів, сільськогосподарських земель, здійснення інвестицій в бізнес, а також для здійснення фінансових трансакцій через міжнародні банківські установи.

Згідно з офіційною статистикою Фінансового моніторингу України у 2024 році було зафіксовано понад 10 тисяч підозрілих фінансових операцій, які могли бути пов'язані з відмиванням грошей. В середньому, в Україні щорічно виявляється понад 2 мільярди гривень «відмитих» коштів, що проходять через різні фінансові установи. Основними каналами для відмивання залишаються офшорні компанії, фіктивні підприємства та угоди з нерухомістю [7].

Отже, процес відмивання грошей є одним із основних фінансових кримінальних правопорушень, і організовані злочинні групи активно використовують цей процес для легалізації своїх незаконно здобутих доходів. Оскільки ОЗУ постійно шукають нові способи обходити законодавчі обмеження, процес відмивання грошей має постійну еволюцію, адаптуючись до нових технологій, змін у регулюванні фінансових потоків і розвитку глобальних фінансових мереж. У зв'язку з цим, важливим є використання сучасних криміналістичних методів виявлення правопорушень, що стосуються відмивання грошей, зокрема:

1) аналізу фінансових трансакцій і документів, як одного із основних інструментів для виявлення відмивання грошей, оскільки більшість таких операцій здійснюється через банківські рахунки, грошові перекази та інші фінансові інструменти. Використання вказаного методу дозволяє ідентифікувати аномальні або підозрілі фінансові потоки, які можуть вказувати на спроби відмивання грошей. При цьому злочинці часто намагаються створити складні фінансові ланцюги, використовуючи фіктивні підприємства чи офшорні рахунки для маскування реальних учасників операцій. Виявлення таких схем включає детальний аналіз банків-

ських виписок та фінансових документів підприємств, а також вивчення зв'язків між підозрілими трансакціями та наявністю фіктивних або підставних компаній. Також, здійснюється аналіз статутних документів компанії, перевірка власників і директорів через доступні бази даних (наприклад, через реєстрацію компаній в державних реєстрах). Якщо буде виявлено, що компанія не має реальної діяльності або її засновники мають сумнівну репутацію, це може свідчити про можливе використання компанії для відмивання грошей;

2) технологій аналізу великих даних (Big Data) для здійснення аналізу великих обсягів фінансових трансакцій в реальному часі. Зокрема, інструменти Big Data дозволяють виявляти «черезмірні» або «необґрунтовані» перекази, що виходять за межі нормальної бізнес-практики. Аналіз таких даних може вказати на використання фіктивних компаній, що пов'язані з організованою злочинністю. Це особливо ефективно в умовах складних трансакцій між різними юрисдикціями. Також, завдяки використанню таких інструментів, як машинне навчання та штучний інтелект, можна виявляти аномалії у фінансових потоках, які можуть бути ознакою відмивання грошей;

3) трасування грошових потоків через різні фінансові установи. Метод трасування грошових потоків є важливим для виявлення зв'язку між відмитими коштами і організованою злочинністю. Зокрема, можливим є відслідковування руху коштів через різні фінансові установи, банки та країни, що дає змогу виявити зв'язки між підозрілими підприємствами та особами. Особливо важливими є трансакції через офшорні зони, які використовуються для прикриття справжнього походження коштів. Виявлення таких трансакцій часто вимагає міжнародної співпраці між правоохоронними органами;

4) виявлення фіктивних компаній та офшорних рахунків. Фіктивні компанії є важливою складовою схем відмивання грошей, оскільки вони дозволяють організованим злочинним групам маскувати нелегальні доходи під виглядом легітимного бізнесу. Одним з ефективних методів виявлення таких компаній є вивчення корпоративних структур, перевірка наявності підставних осіб або «мертві душі» на посадах в управлінні підприємствами. При цьому здійснюється перевірка реєстрацій компаній, фінансові звіти, а також діяльність компаній у міжнародних фінансових зонах. Також проводиться аналіз аномальних фінансових операцій, що можуть свідчити про існування офшорних рахунків.

5) співпраця з міжнародними організаціями. Оскільки відмивання грошей зазвичай має тран-

снаціональний характер, ефективне виявлення таких схем вимагає тісної міжнародної співпраці. Організації, такі як FATF (Financial Action Task Force), Interpol, Europol та інші, відіграють ключову роль у виявленні та розслідуванні таких злочинів. Міжнародна співпраця дозволяє правоохоронним органам обмінюватися інформацією, координувати дії в розслідуваннях і здійснювати міжнародні фінансові перевірки. Крім того, співпраця з міжнародними фінансовими установами допомагає виявляти підозрілі грошові потоки через глобальні фінансові системи [8, с. 48].

Отже, організовані злочинні групи мають чітко структуровану діяльність, і часто діють через підставних осіб або через мережу фіктивних компаній. Для виявлення таких схем криміналісти повинні використовувати спеціалізовані методи, які дозволяють ідентифікувати ці зв'язки та подолати складність приховування фінансових операцій. Наприклад, використання методів соціальних мереж для вивчення зв'язків між особами, корпоративними структурами і фінансовими установами може допомогти у відслідковуванні транзакцій.

Висновки. Підсумовуючи, необхідно зазначити, що до актуальних ризиків і загроз у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, зокрема, належать: функціонування конвертаційних центрів та фіктивних компаній, що діють як легальні підприємницькі структури, які на сьогодні залишаються найбільш поширеними інструментами для відмивання «брудних» грошей; використання нових інформаційних технологій, віртуальних активів з посиленою анонімністю та неприбуткових організацій для відмивання коштів; довготривала процедура удосконалення законодавства у зазначеній сфері та адаптації його до міжнародних стандартів та ін. [9].

Відмивання грошей стало надзвичайно складною і добре організованою схемою, в яку часто залучені організовані злочинні угруповання. Вони використовують сучасні методи, такі як криптовалюти, офшорні зони, онлайн-платежі та фінансові технології, щоб забезпечити анонімність своїх операцій і ускладнити контроль за їх діяльністю. При цьому процес відмивання грошей часто включає складні транзакційні ланцюги.

Ефективне розслідування схем відмивання грошей передбачає використання криміналістичних методів, зокрема, аналізу фінансових транзакцій і документів. Використання таких методів дозволяє органам правопорядку виявляти

аномальні фінансові потоки, фіктивні компанії, підставних осіб та інші ознаки незаконної діяльності. Одним із найбільш ефективних інструментів є трасування грошових потоків через різні фінансові установи, а також застосування технологій для виявлення аномалій у великих масивах даних. Такі інструменти, як Big Data та штучний інтелект, забезпечують можливість виявлення складних схем відмивання, що проходять через різні юрисдикції та фінансові структури.

Отже, боротьба з відмиванням грошей вимагає постійного вдосконалення інструментів і методик розслідувань, поєднання традиційних криміналістичних методів з новітніми технологіями, а також міжнародної співпраці між фінансовими установами, правоохоронними органами та іншими державними інституціями. Тільки комплексний підхід дозволить значно знизити ризики, пов'язані з легалізацією незаконних доходів, і забезпечити стабільність національних та міжнародних фінансових систем.

Література

1. IMF Report on Money Laundering. URL: <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2023/Fight-against-money-laundering-and-terrorism-financing>
2. Іванченко О. В. Методи структуризації у процесі відмивання грошей. *Журнал Криміналістики України*. 2020. № 4. С. 45–50.
3. Петренко Л. М. Використання нерухомості для відмивання коштів: методи та регулювання. *Фінансовий журнал України*. 2021. № 7. С. 112–118.
4. Ковальчук І. П. Міжнародні аспекти відмивання грошей через офшорні рахунки. *Міжнародна правоохоронна практика*. 2021. Т. 5. С. 34–42.
5. Вирок Вищого антикорупційного суду України від 14 лютого 2023 року у справі № 991/1324/20. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/108951121>
6. Софієнко Н. США і Британія викрили багатомільярдну російську схему відмивання грошей. URL: <https://biz.liga.net/ua/all/all/novosti/ssha-vvely-sanktsii-proty-merezhi-za-dopomohu-eliti-rf-obkhodyty-obmezhennia-cherez-kryptovaliutu>
7. Державна служба фінансового моніторингу України. Річний звіт Держфінмоніторингу за 2024 рік. URL: <https://www.fiu.gov.ua/>
8. Тимошенко, А. М. Інструменти боротьби з відмиванням грошей в умовах цифровізації: криміналістичні аспекти. *Журнал сучасної криміналістики*. Київ. 2021. Вип. 7(1), С. 45–58.
9. План заходів, спрямованих на запобігання виникненню та зменшення негативних наслідків ризиків, виявлених за результатами третьої національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, на період до 2026 року від 27 грудня 2023 р. № 1207-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-2023-%D1%80#Text>

Анотація

Андросович Л. Г. Роль організованих злочинних угруповань у відмиванні грошей: криміналістичні методи виявлення та боротьби. – Стаття.

Стаття досліджує роль організованих злочинних угруповань у процесі відмивання грошей та застосування криміналістичних методів для їх виявлення та протидії. Відмивання грошей є складним багатоступеневим процесом, що включає три основні етапи: розміщення, шарування та інтеграцію. Організовані злочинні угруповання використовують різні механізми, зокрема фіктивні компанії, офшорні рахунки, криптовалюти, фінансові установи та гральний бізнес, що значно ускладнює розслідування таких злочинів.

У статті аналізуються основні криміналістичні методи, що застосовуються для виявлення схем відмивання грошей. Зокрема, розглянуто аналіз фінансових транзакцій, трасування грошових потоків, виявлення фіктивних компаній і використання аналітичних технологій для ідентифікації підозрілих фінансових операцій. Особливу увагу приділено використанню сучасних цифрових технологій, таких як аналіз великих даних (Big Data), штучний інтелект і машинне навчання, для автоматизованого моніторингу фінансових операцій.

Дослідження також висвітлює міжнародні аспекти боротьби з відмиванням грошей та важливість співпраці правоохоронних органів різних країн. Підкреслено роль міжнародних організацій, таких як FATF, Interpol та Europol, у виявленні та протидії фінансовим злочинам. У статті запропоновано рекомендації щодо вдосконалення правових механізмів боротьби з відмиванням грошей та підвищення ефективності міжнародної координації у сфері фінансової безпеки.

На основі проведеного дослідження до основних криміналістичних методів виявлення правопорушень, що стосуються відмивання грошей, віднесено: аналіз фінансових транзакцій і документів, як одного із основних інструментів для виявлення відмивання грошей, оскільки більшість таких операцій здійснюється через банківські рахунки, грошові перекази та інші фінансові інструменти; технологічний аналіз великих даних (Big Data) для здійснення аналізу великих обсягів фінансових транзакцій в реальному часі; трасування грошових потоків через різні фінансові установи; виявлення фіктивних компаній та офшорних рахунків. Фіктивні компанії є важливою складовою схем відмивання грошей, оскільки вони дозволяють організованим злочинним групам маскувати нелегальні доходи під виглядом легітимного бізнесу; співпраця з міжнародними організаціями. Оскільки відмивання грошей зазвичай має транснаціональний характер, ефективне виявлення таких схем вимагає тісної міжнародної співпраці.

Ключові слова: відмивання грошей, організована злочинність, криміналістичні методи, фінансові опе-

рації, цифрові технології, міжнародне співробітництво.

Summary

Androsovych L. G. The role of organized criminal groups in money laundering: forensic methods of detection and control. – Article.

The article examines the role of organized crime groups in the process of money laundering and the application of forensic methods to detect and combat them. Money laundering is a complex multi-stage process that includes three main stages: placement, layering and integration. Organized crime groups use various mechanisms, including shell companies, offshore accounts, cryptocurrencies, financial institutions and gambling, which significantly complicates the investigation of such crimes. The article analyzes the main forensic methods used to detect money laundering schemes. In particular, it examines the analysis of financial transactions, tracing money flows, detecting shell companies and the use of analytical technologies to identify suspicious financial transactions. Particular attention is paid to the use of modern digital technologies, such as Big Data analysis, artificial intelligence and machine learning, for automated monitoring of financial transactions. The study also highlights the international aspects of combating money laundering and the importance of cooperation between law enforcement agencies of different countries. The role of international organizations such as FATF, Interpol and Europol in detecting and combating financial crimes is emphasized. The article offers recommendations for improving legal mechanisms for combating money laundering and increasing the effectiveness of international coordination in the field of financial security. Based on the research conducted, the main forensic methods for detecting money laundering offenses include: analysis of financial transactions and documents, as one of the main tools for detecting money laundering, since most such operations are carried out through bank accounts, money transfers and other financial instruments; technological analysis of big data (Big Data) for analyzing large volumes of financial transactions in real time; tracing money flows through various financial institutions; identifying shell companies and offshore accounts. Shell companies are an important component of money laundering schemes, as they allow organized criminal groups to disguise illegal income under the guise of legitimate business; cooperation with international organizations. Since money laundering is usually transnational in nature, effective detection of such schemes requires close international cooperation.

Key words: money laundering, organized crime groups, financial transactions, forensic methods, financial monitoring, digital technologies.

УДК 343.13
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.27>

О. В. Калінніков
orcid.org/0000-0003-4337-833X
доктор філософії, адвокат,
докторант

*Київського університету інтелектуальної власності і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ОСКАРЖЕННЯ ВИРОКУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ IN ABSENTIA: АНАЛІЗ ІНІЦІАТИВ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Дослідженням кримінального провадження in absentia, в тому числі, в аспектів судових рішень за результатами спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження, займалися, зокрема, наступні вітчизняні вчені: О.В. Баулін, О.І. Верещак, В.І. Галаган, І.В. Гловок, О.М. Дроздов, Т.Г. Льєва, І.З. Калька, Р.Л. Кислюк, В.М. Кіяниця, М.П. Климчук, Д.В. Коперсак, С.І. Кравченко, О.В. Кубарева, О.П. Кучинська, О.В. Лазукова, М.І. Луцюк, М.В. Мазур, О.В. Мазур, О.В. Маленко, В.Т. Маляренко, В.І. Маринів, О.О. Нагорнюк-Данилюк, О.І. Назарук, М.Я. Никоненко, І.В. Оборонова, Є.М. Пеліхос, Д.П. Письменний, В.О. Попелюшко, В.В. Рец, В.В. Рожнова, Д.О. Савицький, О.Ю. Татаров, А.С. Трекке, Л.Д. Удалова, Ж.В. Удовенко, Т.Г. Фоміна, Н.П. Черняк, І.В. Черниченко, С.С. Чернявський, С.Л. Шаренко, О.Г. Шило, Д.М. Шишман, Д.О. Шумейко, О.Г. Яновська та інші.

Після запровадження в вересні 2014 року Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» № 1689-VII від 07.10.2014 порядку кримінального провадження за відсутності підозрюваного та обвинуваченого (in absentia) [1] до вказаного процесуального інституту неодноразово вносилися відповідні зміни та доповнення, проте до теперішнього часу нажалі всі прогалини та проблемні питання правового регулювання кримінального провадження in absentia не були вирішені.

При цьому, Головним юридичним управлінням Верховної Ради України у висновку до законопроекту ще на стадії його розгляду була звернута увагу на Резолюцію Комітету Міністрів Ради Європи R(75)11, яка стосується здійснення судового розгляду кримінальних справ за відсутності підсудного в судовому засіданні в його справі, в якій зазначено, що особа, рішення у справі якої винесено без її участі в межах процедури in absentia, повинна мати

можливість апеляційного оскарження винесеного рішення [2].

Натомість, відповідно до приписів ч. 3 ст. 400 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), в разі подання апеляційної скарги обвинуваченим, щодо якого суд ухвалив вирок за результатами спеціального судового провадження, суд поновлює строк за умови надання обвинуваченим підтвердження наявності поважних причин і надсилає апеляційну скаргу разом із матеріалами кримінального провадження до суду апеляційної інстанції, дотримуючись відповідних правил [3].

Відтак, з огляду на наведене правове регулювання строк на апеляційне оскарження має поновлювати суд, який ухвалював такий вирок, що не відповідає вимогам здійснення провадження в суді апеляційної інстанції.

При цьому КПК України, крім апеляційного оскарження вироку, ухваленого за результатами спеціального судового провадження з певними обмеженнями, взагалі не передбачає окремого процесуального механізму повторного розгляду в разі, якщо обвинувачений не був належно повідомлений про судовий розгляд.

В той же час, ч. 7 ст. 602 КПК України встановлює, що не підлягають виконанню в Україні вироки судів іноземних держав, ухвалені заочно (in absentia), тобто без участі особи під час кримінального провадження – крім випадків, коли засудженій особі було вручено копію вироку і надано можливість його оскаржити [3].

З огляду на вказану правову норму забезпечення з боку держави можливості оскаржити вирок за процедурою in absentia є обов'язковим для його виконання за її межами.

З метою гармонізації кримінального процесуального законодавства України та приведення його до міжнародних стандартів на постійній основі науковими дослідниками, окремими представниками державних органів, міжнародних інституцій та суб'єктами законодавчої ініціативи висловлюються відповідні пропозиції, яка в подальшому можуть бути трансформовані

у проекти законодавчих актів, які повинні були розглянуті та прийняті.

Так, О.В. Маленко звертає увагу на те, що чинна редакція КПК України істотно обмежує право обвинуваченого на апеляційне оскарження вироку, який прийнято за результатами спеціального судового провадження [4].

З наявністю вказаної проблеми погоджується науковець О.Д. Шумейко [5, с. 369], який пропонує використати напрацювання Н.Р. Бобечко, згідно яких у разі появи обвинуваченого, необхідно керуватися положенням ч. 4 ст. 323 КПК України, відповідно до якого «якщо підстави для постановлення судом ухвали про спеціальне судове провадження перестали існувати, подальший судовий розгляд розпочинається з початку згідно із загальними правилами, передбаченими цим Кодексом [6].

Водночас, Моніторингова місія Організації Об'єднаних Націй з прав людини в Україні вказувала, що існуюча процедура кримінального провадження *in absentia* не передбачає повного перегляду справи після затримання обвинуваченого, як того вимагають міжнародні стандарти прав людини, що може призвести до невиконання в інших країнах рішень, винесених за процедурою *in absentia* [7].

Окремим прикладом намагання виправити наявні проблеми правового регулювання кримінального провадження є аналітичний звіт Директората правосуддя та кримінальної юстиції Міністерства юстиції України щодо доцільності спрощення процедури здійснення окремих слідчих (розшукових) або інших процесуальних дій з урахуванням стандартів дотримання прав людини та практики Європейського суду з прав людини (далі – Аналітичний звіт), який листом №110/0/1-25 від 06.01.2025 з проханням опрацювати і висловити позицію було направлено 14 адресатам, серед яких, правоохоронні органи, Національна асоціація адвокатів та представники бізнес середовища [8].

Аналітичний звіт було підготовлено на виконання пункту 3.3.2.1. очікуваних стратегічних результатів, що є додатком до Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 № 220 [9].

Аналітичний звіт констатує наявність трьох проблем та пропонує певні варіанти їх вирішення:

– не визначеність можливості залучення оперативних підрозділів до проведення тимчасового доступу та деяких інших заходів забезпечення кримінального провадження для чого пропонується надати оперативним підрозділом відповідні повноваження;

– наявність проблеми відсутності в національному кримінальному процесуальному законодавстві окремих механізмів оскарження заочного (*in absentia*) рішення для засудженого у його присутності, для подолання вказаної проблеми пропонується передбачити право заочно засудженого на апеляційне оскарження протягом певного строку з моменту отримання вироку або фактичного затримання і вручення копії вироку;

– обов'язковість залучення понятих при проведенні обшуку, для чого пропонується визначити необов'язковість участі понятих у слідчих діях за умови застосування безперервної відеофіксації та присутності адвоката під час процесуальної дії [8].

До речі, Міністерство юстиції України вже звертало увагу на наявність проблеми в правовому регулюванні процедури оскарження вироку за результатами процедури *in absentia* та пропонує певні шляхи її подолання [10].

Національна асоціація адвокатів України (далі – НААУ) проаналізувала вказаний Аналітичний звіт та дійшла висновку, що деякі з пропозицій порушують принципи, закріплені Конституцією, кримінальним процесуальним законодавством, а їхня реалізація матиме наслідком порушення фундаментальних конвенційних гарантій прав і свобод людини. Так, на переконання НААУ:

– пропозиція щодо запровадження можливості залучення оперативних підрозділів до проведення тимчасового доступу та деяких інших заходів забезпечення кримінального провадження прямо порушує вимоги чинного кримінального процесуального законодавства та несе в собі загрозу протиправного втручання у права та свободи особи, оскільки, зокрема, в силу ч. 2 ст. 41 КПК України співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора;

– відсутність обов'язку залучення понятих при проведенні обшуку призведе до того, що правоохоронні органи взагалі не будуть зацікавлені у присутності володільців, а сам обшук стане інструментом свавілля, а тому внаслідок імплементації в правове регулювання вказаної пропозиції неможливо буде контролювати час, коли правоохоронці фактично ввійшли в приміщення, реальний час їх знаходження у приміщенні та вчиненні ними дії під час обшуку, оскільки жодних запобіжників провести обшук, а потім включити камеру та провести повторний обшук не передбачається;

– стосовно ініціативи встановлення право заочно засудженого на апеляційне оскар-

ження протягом певного строку з моменту отримання вироку або фактичного затримання і вручення копії вироку будь-яких зауважень не надано [11].

В Аналітичному звіті вказано, що кримінальне провадження *in absentia*, як виняткового порядку здійснення кримінального провадження, запроваджено з метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження в розумні строки, тому числі, у разі свідомого переховування підозрюваного, обвинуваченого від органів слідства та суду та перебування за межами української юрисдикції [8].

При цьому, Міністерство юстиції України звертає увагу, що правове регулювання кримінального провадження *in absentia* не містить спеціального механізму перегляду рішення та інших засобів правового захисту для заочно засудженого у його присутності, в разі якщо така особа не була неналежно оповіщена про кримінальне провадження. Недосконалість національного кримінального процесуального законодавства стосовно фактичної відсутності механізмів оскарження вироку за процедурою *in absentia* порушує міжнародно-правові зобов'язання України та може призвести до встановлення європейськими та міжнародними інституціями фактів порушення прав засуджених осіб, гарантованих міжнародними договорами та відмові у виконання запитів щодо екстрадиції засуджених за вищевказаною процедурою [8].

Міністерство юстиції України, з метою подолання наведеної недосконалості пропонує передбачити в КПК право заочно засудженого особисто або через захисника подати апеляційну скаргу протягом певного строку з часу отримання чи ознайомлення з вироком або фактичного затримання засудженого та вручення копії вироку, у такому випадку, подання апеляційної скарги не повинне залежати від того, чи подавав таку скаргу раніше адвокат, залучений державою, водночас також пропонується запровадити спеціальну процедуру перегляду заочного вироку подібну до процедури, яка передбачена ЦПК для перегляду заочного рішення або процедури перегляду вироку за нововиявленими чи виключними обставинами [8].

При цьому, за ініціативою Кабінету Міністрів України на розгляді в Верховній Раді України перебуває проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо забезпечення кримінальних проваджень, здійснення яких унеможливлено внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, тимчасової окупації Російською Федерацією окремих територій України 9579 від 07.08.2023, яким зокрема, пропонується вне-

сення змін до порядку апеляційного оскарження вироку особою, відносно якої судом винесено вирок за її відсутності [12].

Ініціативи Міністерства юстиції України стосовно удосконалення оскарження вироку суду, винесеного за процедурою *in absentia* є доцільними з одночасним продовженням їх опрацювання, а тому це питання потребує нагального вирішення, з огляду на наступне.

ЄСПЛ в своїй практиці, зокрема, у справах «Sejdovic v. Italy», Colozza v. Italy» виходить з певних принципів здійснення кримінального провадження *in absentia*, згідно яких обвинуваченому, в тому числі, повинно бути забезпечено право на новий судовий розгляд у його присутності, за умови, що він однозначно не відмовився від свого права постати перед судом, не мав наміру втекти від суду або його відсутність була зумовлена незалежними від нього причинами) [13].

Водночас, положення Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків встановлюють право на новий розгляд справи та встановлюють порядок нового розгляду справи для особи, яка була засуджена за її відсутності (*in absentia*) [14].

При цьому, другий додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників передбачає, що якщо Договірна Сторона звертається до іншої Договірної Сторони із запитом про видачу особи для цілей виконання вироку або постанови про утримання під вартою відповідно до рішення, проголошеного щодо цієї особи у її відсутність, запитувана Сторона може відмовити у видачі для таких цілей, якщо, на її думку, під час провадження у справі, в результаті якого було проголошене судове рішення, не були забезпечені мінімальні права на захист, які визнаються за кожною особою, що звинувачується у вчиненні кримінального правопорушення. Однак видача правопорушника здійснюється, якщо запитуюча Сторона надає гарантії, які вважаються достатніми для забезпечення відповідній особі права на повторний судовий розгляд, який гарантує права на захист [15].

При незабезпечені кримінальним процесуальним законодавством України засудженій особі права на ефективне оскарження (перегляд) вироку, постановленого за її відсутності особою, яку буде засуджено заочно в Україні, згодом іншою державою, яка є учасницею Конвенції, не буде видано Україні [16].

На рівні Європейського Союзу ухвалені рамкові рішення, зокрема, 2002/584/ЖНА, 2005/214/ЖНА, 2006/783/ЖНА, 2008/909/ЖНА, 2008/947/ЖНА та 2009/299/ЖНА від 26.02.2009, якими з метою посилення процесуальних прав осіб та сприяння застосуванню принципу взаєм-

ного визнання рішень, винесених за відсутності відповідної особи на судовому розгляді, визначено певні правові стандарти щодо права особи, яку засуджено за процедурою *in absentia*, в тому числі, щодо забезпечення право на повторний розгляд чи перегляд [17].

При цьому, Європейський Союзом також прийнято Директиву про посилення деяких аспектів презумпції невинуватості і право бути присутнім у суді в ході кримінального судочинства 2016/343/ЄС від 09.03.2016, згідно якої Держави-члени повинні забезпечити, щоб у випадках, коли підозрювані або обвинувачені особи не були присутні під час судового розгляду їхньої справи і при цьому не було дотримано умов, викладених у статті 8(2) цієї Директиви, вони мали право на новий судовий розгляд або на інший засіб правового захисту, який дозволяє наново розглянути справу по суті, в тому числі дослідити нові докази, і який може призвести до перегляду первісного рішення. У зв'язку з цим, Держави-члени повинні забезпечити таким підозрюваним і обвинуваченим особам право бути присутніми, ефективно брати участь у судовому розгляді відповідно до процедур, передбачених національним законодавством, і здійснювати своє право на захист [18].

Європейський суд справедливості в своєму рішенні від 19.05.2022 у справі C-569/20 розтлумачив положення ст.ст. 8, 9 Директиви (ЄС) 2016/343, Так, обвинувачена особа, яку компетентні національні органи, незважаючи на їхні розумні зусилля, не змогли знайти і якій вони, відповідно, не змогли надати інформацію про судовий розгляд її справи, може бути притягнута до суду і, залежно від обставин, засуджена заочно, але в такому випадку, в принципі, повинна мати можливість після повідомлення про засудження безпосередньо посилатися на право, надане цією директивою, домогтися повторного розгляду справи або надання аналогічного засобу правового захисту, що призведе до нового розгляду справи по суті в її присутності. Однак цій особі може бути відмовлено в цьому праві, якщо з точних і об'єктивних даних випливає, що вона отримала достатню інформацію про те, що її притягнуть до суду, і навмисними діями з наміром ухилитися від правосуддя перешкоджала органам влади офіційно повідомити її про цей судовий розгляд» [19].

Водночас, Комітетом експертів з дії європейських конвенцій про співробітництво у кримінальних справах Європейського комітету з проблем злочинності 24.04.2014 було запропоновано певні критерії оцінки для визначення того, чи провадження, що призвело до винесення заочного рішення, або додаткові гарантії, надані запитуючою державою, задовольняють права на

захист. Згідно яких вирок, ухвалений за відсутності обвинуваченого, повинен бути повідомлений йому згідно з правилами, що регулюють вручення виклику про явку, а строк для подання апеляційної скарги не повинен починатися, доки засуджений не дізнався про те, що рішення, повідомлене таким чином, якщо не буде встановлено, що він навмисно намагався уникнути правосуддя. Будь-яка особа, яку судять за її відсутності, повинна мати можливість оскаржити вирок будь-яким способом, доступним для неї, якби вона була присутня. Особа, яка розглядається за її відсутності і якій повістка не була вручена в належній і належній формі, має засіб правового захисту, що дає їй змогу скасувати вирок. Особа, яку судили за її відсутності, але якій повістка вручена належним чином, має право на повторний розгляд у звичайному порядку, якщо ця особа може довести, що її відсутність і той факт, що вона не могла повідомити суддю про те, що вони виникли з незалежних від нього причин [20].

Таким чином, чинний КПК України не забезпечує засудженій особі за процедурою *in absentia* ефективного механізму апеляційного перегляду вироку, ухваленого за результатами спеціального судового провадження та взагалі не передбачає будь-якого окремого процесуального механізму повторного судового розгляду в разі, якщо обвинувачений не був належно повідомлений про судовий розгляд, що не відповідає міжнародним договорам, практиці ЄСПЛ та праву Європейського Союзу. Негайне удосконалення механізму оскарження вироку суду, винесеного за процедурою *in absentia* є вкрай необхідним, а тому ініціативи Міністерства юстиції України та пропозиції наукових дослідників повинні бути враховані при прийнятті відповідного законодавчого акту, положення якого зможуть подолати наявну проблему правового регулювання кримінального провадження *in absentia* лише при дотриманні вимог міжнародних договорів, практики ЄСПЛ і Європейського суду справедливості та джерел права Європейського Союзу.

Література

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: Закон України № 1689-VII від 07.10.2014. Верховна Рада України: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#n51>.

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 7 жовтня 2014 р. № 1689-VII: Зауваження Головного юридичного управління. Верховна Рада України: [сайт]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51914

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України: [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

4. Маленко О.В. Інститут заочного провадження в кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Академія адвокатури. Київ, 2019. 247 с.

5. Шумейко Д.О. Теоретико-правові та практичні засади здійснення спеціального кримінального провадження в Україні. Дис. док. юрид. наук. Київ, 2021. С. 475

6. Бобечко Н.Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2016. 498 с.

7. Відповідальність за вбивства та насильницькі смерті під час протестів на Майдані: інформаційна довідка. Моніторингова місія Організації Об'єднаних Націй з прав людини в Україні. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-09/Maidan%2020.02.20%20UKR.pdf>

8. Аналітичний звіт Директората правосуддя та кримінальної юстиції Міністерства юстиції України щодо доцільності спрощення процедури здійснення окремих слідчих (розшукових) або інших процесуальних дій з урахуванням стандартів дотримання прав людини та практики Європейського суду з прав людини. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/%D0%9B%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%9C%D1%96%D0%BD%D1%8E%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%89%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D0%A1%D0%A0%D0%94%20%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82.pdf>

9. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 № 220. Верховна Рада України: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#n32>

10. Моніторинговий звіт 2023. Міністерство юстиції України. Директорат правосуддя та кримінальної юстиції / за відпов. ред. к.ю.н. О. М. Олійника. Київ, 2024. 383 с. URL: <https://minjust.gov.ua/files/genera/2024/02/22/20240222084437-42.pdf>

11. Які спрощення кримінального процесу неможливо погодити. Національна асоціація адвокатів України [сайт]. URL: <https://unba.org.ua/news/9895-yaki-sproshennya-kriminal-nogo-procesu-nemozhlivo-pogoditi.html>

12. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо забезпечення кримінальних проваджень, здійснення яких унеможливлено внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, тимчасової окупації Російською Федерацією окремих територій України від 7 серпня 2023 р. № 9579: Проект Закону України. Верховна Рада України: [сайт]. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42467>

13. Справа «Sejdovic v. Italy» (заява №56581/00) : рішення Європейського суду з прав людини від 01 бер. 2006 р. European Court of Human Rights: [сайт]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22%22001-72629%22>

14. Європейська конвенція про міжнародну діяльність кримінальних вироку. Верховна Рада Укра-

їни: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_341#doc_info ; 103

15. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників. Верховна Рада України: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_035#Text ;

16. Trials in absentia, Global Rights Compliance. URL: <https://www.asser.nl/media/795064/grc-trials-in-absentia-english.pdf>

17. COUNCIL FRAMEWORK DECISION 2009/299/JHA of 26 February 2009 amending Framework Decisions 2002/584/JHA, 2005/214/JHA, 2006/783/JHA, 2008/909/JHA and 2008/947/JHA, thereby enhancing the procedural rights of persons and fostering the application of the principle of mutual recognition to decisions rendered in the absence of the person concerned at the trial. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dec_framw/2009/299/oj/eng

18. Directive (EU) 2016/343 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/343/oj/eng>

19. Т. Хутор, Б. Карнаух, А. Климосюк, Т.Рябенко. Стандарти розгляду справ in absentia і практика ВАКС щодо стягнення активів підсанкційних осіб у дохід держави. Інститут законодавчих ідей – Незалежний аналітичний центр [сайт]. URL: https://izi.institute/analysts/analytics_1/

20. Критерії для оцінки того, чи провадження, що призвело до винесення заочного рішення, або додаткової гарантії, надані запитувачою державою, задовольняють права на захист (у зв'язку зі статтею 3 Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про видачу) від 24.04.2014. Європейський комітет з проблем злочинності, Комітет експертів з дії європейських конвенцій про співробітництво у кримінальних справах. URL: <https://rm.coe.int/168058fe69>

Анотація

Калініков О. В. Удосконалення процедури оскарження вироку у кримінальному провадженні in absentia: аналіз ініціатив Міністерства юстиції України. – Стаття.

У статті розглянуто передбачену чинним кримінальним процесуальним законодавством України процедуру оскарження вироку у кримінальному провадженні in absentia. Проаналізовано позиції державних органів та наукових дослідників стосовно стану правового регулювання порядку оскарження вироку, прийнятого за результатом спеціального судового провадження in absentia. За результатами дослідження автор дійшов висновку, що чинний КПК України не забезпечує засудженій собі за процедурою in absentia ефективного механізму апеляційного перегляду вироку, ухваленого за результатами спеціального судового провадження та взагалі не передбачає будь-якого окремого процесуального механізму повторного судового розгляду в разі, якщо обвинувачений не був належно повідомлений про судовий розгляд, що не відповідає міжнародним договорам, практиці Європейського суду з прав людини та праву Європейського Союзу. На вказану проблему ще при ухваленні законопроекту, яким було запроваджено порядок спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження in absentia звертало увагу Головне юридичне управління Верховної Ради України та наводила міжнародні стандарти стосовно здійснення

судового розгляду кримінальних справ за відсутності підсудного в судовому засіданні в його справі, які передбачають, що особа, рішення у справі якої винесено без її участі в межах процедури in absentia, повинна мати можливість апеляційного оскарження винесеного рішення. З огляду на євроінтеграційний шлях України та враховуючи проведені дослідження механізм оскарження вироку суду, винесеного за процедурою in absentia потребує негайного удосконалення. А тому вкрай доречними є ініціативи Міністерства юстиції України та пропозиції вітчизняних вчених, які повинні бути враховані при прийнятті відповідного законодавчого акту, положення якого повинні відповідати вимогам міжнародних договорів, практиці Європейського суду з прав людини і Європейського суду справедливості, а також джерел права Європейського Союзу.

Ключові слова: спеціальне судове провадження, in absentia, судовий розгляд, вирок, апеляційне оскарження.

Summary

Kalinnikov O. V. Improvement of the procedure for appealing against a verdict in criminal proceedings in absentia: analysis of the initiatives of the Ministry of Justice of Ukraine. – Article.

The article deals with the procedure for appealing against a verdict in criminal proceedings in absentia provided for by the current criminal procedure legislation of Ukraine. The author analyzes the positions of state authorities and scientific researchers regarding the state of legal regulation of the procedure for appealing against a verdict delivered as a result of special court proceedings in absentia. Based on the results of the study, the author concludes that the current CPC of

Ukraine does not provide a person convicted under the in absentia procedure with an effective mechanism for appellate review of a verdict rendered as a result of special court proceedings and does not provide for any separate procedural mechanism for retrial in case the accused was not properly notified of the trial, which is not in line with international treaties, the case law of the European Court of Human Rights and the law of the European Union.

The Main Legal Department of the Verkhovna Rada of Ukraine drew attention to this problem when adopting the draft law that introduced the procedure for special pre-trial investigation and special court proceedings in absentia and cited international standards for the trial of criminal cases in the absence of the defendant in the court hearing in his case, which provide that a person whose case was decided without his participation in the in absentia procedure should have the opportunity to appeal the decision. Given the European integration path of Ukraine and the research conducted, the mechanism for appealing against a court judgment delivered under the in absentia procedure requires immediate improvement. Therefore, the initiatives of the Ministry of Justice of Ukraine and the proposals of national scholars are extremely relevant and should be taken into account when adopting the relevant legislative act, the provisions of which should comply with the requirements of international treaties, the case law of the European Court of Human Rights and the European Court of Justice, and the sources of European Union law.

Key words: special court proceedings, in absentia, trial, sentence, appeal.

УДК 343.1
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.28>

Д. А. Патрелюк
orcid.org/0000-0002-7300-4905
кандидат юридичних наук,
докторант
Донецького державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНЕ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРІЇ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Злочинність є одним із найбільш негативних соціальних явищ сучасності. Її суспільна небезпека обумовлює необхідність боротьби з нею як процесуальними так і іншими засобами. Основними галузями права, які формують нормативні основи цього виду боротьби, є кримінальне право, що визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинними, а також кримінально-процесуальне право, котре регламентує провадження у зв'язку зі скоєнням конкретного злочинного акту [1, с. 1]. Не зменшуючи значимість кримінального права у сфері боротьби зі злочинністю, уважається, що виконання загального завдання боротьби зі злочинністю напряму залежить від «якості» кримінального переслідування. Адже доведення винуватості у суді є неможливим без проведення ретельного збору доказової інформації. Як відомо, покарання винних є одним із засобів попередження вчинення нових кримінальних правопорушень, як самою особою-правопорушником, так і іншими.

В.М. Давидюк в даному контексті вказує, що правильне й своєчасне відкриття кримінального провадження має не тільки процесуальне, але й велике практичне значення. Це свідчить про те, що правоохоронні органи негайно реагують на кожне кримінальне правопорушення, починаючи кримінальне переслідування винних. У цьому й полягає практичне здійснення однієї з найважливіших ознак законності і правосуддя. До того ж своєчасним викриттям кримінального правопорушення і притягненням до кримінальної відповідальності винних осіб, забезпечується запобігання можливих кримінальних правопорушень, адже схильні до цього особи, часто відмовляються від свого кримінально протиправного наміру лише через страх можливого покарання [2, с. 511].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика кримінального переслідування, як комплексної діяльності сторони обвинувачення була предметом дослідження таких науковців: В.С. Зеленецький, М.С. Городецька, Л.М. Лобойко, Т.О. Лоскутов, О.М. Федорів, М.С. Цуцкірідзе, В.М. Юрчишин та інших. Однак, на наш погляд, у доктрині кримінального процесу кількість напрацювань у площині визна-

чення ролі кримінальних процесуальних засобів, в тому числі й кримінального переслідування, у боротьбі зі злочинністю є недостатньою задля з'ясування всієї сутності даного явища. Погляд на кримінальне переслідування крізь призму теорії боротьби зі злочинністю надасть можливість дослідити значимість процедури досудового кримінального провадження у виконанні загального завдання – боротьби зі злочинністю.

Виклад основного матеріалу. В.С. Зеленецький писав, що ідея боротьби зі злочинністю є стрижневою для всіх теорій про боротьбу зі злочинністю: кримінального права, кримінального процесу, кримінально-виконавчого права, кримінології, криміналістики, охорони громадського порядку, оперативно-розшукової діяльності та інших [3, с. 271]. Не буде помилковим вважати, що загальна ідея (напрямо) боротьби зі злочинністю є центральною для кримінологічного, кримінально-процесуального, криміналістичного, кримінально-правового вчення.

Усвідомлення суспільної небезпеки антигромадських явищ обумовило необхідність боротьби з ними до повного їх усунення з життя суспільства. Відповідно до зазначеної соціальної необхідності боротьба зі злочинністю й іншими порушеннями законності, їхніми причинами і сприятливими для них умовами висувається як одна з найбільш важливих загальносоціальних задач, розглядається у якості одного з основних напрямків діяльності правоохоронних і судових органів [4, с. 184].

Правий є М.С. Цуцкірідзе, який вказує, що теоріями, в межах яких вирішуються проблемні питання боротьби зі злочинністю і які є дотичними до кримінальної процесуальної діяльності слідчого, також є криміналістика, юридична психологія, правова статистика, кримінально-виконавче право, кримінологія, оперативно-розшукова діяльність тощо. Усі ці теорії мають власний предмет дослідження, однак у них є і спільний предмет – боротьба зі злочинністю, що стало основою для обґрунтування в юридичній науці нової теорії – теорії боротьби зі злочинністю [5, с. 150].

Аналізуючи політику у сфері протидії злочинності І.В. Козич зазначає, що кримінально-пра-

вова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча і кримінологічна (профілактична) політики є її самостійними підсистемами. Кримінально-правова політика є направляючою силою, що формує законодавство про боротьбу зі злочинністю, про процесуальні форми застосування цього законодавства, про виконання покарань і виправлення засуджених [6, с. 251].

Досліджуючи здійснення прокурором функції боротьби зі злочинністю, В.М. Юрчишин відмічає, що мета функції – зниження рівня злочинності в країні до максимально можливої межі, завдання – активно виявляти скоєні або такі, що готуються злочини і вживати передбачені кримінально-процесуальним законодавством заходи по виявленню злочинів іншими правоохоронними органами [7, с. 5]. В даному визначенні роль прокурора у боротьбі зі злочинністю зводиться до виявлення протиправної діяльності конкретних осіб. Уважається, що головна роль прокурора (як процесуального керівника та державного обвинувача) у боротьбі зі злочинністю є проведення якісного кримінального переслідування (збір доказової інформації) та на підставі матеріалів кримінального переслідування – підтримання обвинувачення у суді. Саме процесуальна діяльність сторони обвинувачення, яка спрямована на викриття конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення, є основним кримінальним процесуальним інструментом боротьби зі злочинністю.

Державна функція боротьби зі злочинністю у межах кримінального процесу трансформується у кримінально-процесуальний напрям діяльності, виразом якого є функція кримінального переслідування [8, с. 4]. Під кримінальним переслідуванням, здійснюваним слідчим, Т.О. Лоскутов розуміє кримінально-процесуальну функцію, до змісту якої входять дії слідчого з викриття (перевірки на причетність) конкретної особи у вчиненні злочину в межах визначеного законом предмету відання [8, с. 134]. Так, автор наголошує, що однією з функцій кримінального переслідування, здійснюваного слідчим, є забезпечення реалізації генеральної функції кримінального переслідування. Діяльність слідчого являє собою сукупність різнорівневих напрямків дій, які є векторно однаковими. Як представник державного органу слідчий виконує державну функцію розслідування злочинів, яка впливає із загальносоціального завдання – боротьби зі злочинністю. Державна функція розслідування злочинів є формою реалізації правової охоронної функції, що обумовлена змістом загальних нормативно-правових актів держави. Слідчий здійснює кримінальне переслідування з метою встановлення причетності винної особи до вчинення злочину. Адже притягнення винних осіб до кри-

мінальної відповідальності впливає на рівень злочинності у бік її зменшення. Слідче кримінальне переслідування є кримінально-процесуальним засобом здійснення державної генеральної функції боротьби зі злочинністю [8, с. 22–23]. Схожу точку зору має М.С. Цуцкідзе, який аналізуючи кримінальну процесуальну діяльність слідчого вказує, що остання спрямована на задоволення не лише індивідуальних потреб учасників досудового розслідування, а й суспільної потреби, яка полягає у протидії злочинності [5, с. 152].

В.М. Давидюк пише, що запобіжна діяльність щодо злочинності здійснюється в основному ще до вчинення кримінально протиправного діяння з урахуванням можливої поведінки кримінально налаштованих осіб. Але особливого значення запобігання кримінально протиправній діяльності має на стадії досудового розслідування. Відкриття кримінального провадження, встановлення винних осіб та подальше притягнення їх до кримінальної відповідальності сприяє загальному та спеціальному запобіжному впливу на осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, та на інших осіб, які повідомленні про проведення досудового розслідування [2, с. 511].

Отже, боротьба зі злочинністю може включати декілька складових, зокрема, кримінально-правову, кримінологічну, кримінально-виконавчу, оперативно-розшукову та інші. Дані елементи є важливими для досягнення бажаного результату протидії злочинності. Разом з тим, однією з головних складових боротьби зі злочинністю є процесуальна діяльність з кримінального переслідування у межах кримінального провадження.

Такий вид специфічної діяльності сторони обвинувачення має відповідати певним критеріям (стандартам). Саме такі критерії визначають кримінальний процес як сучасний, тобто такий, в якому знаходить відображення забезпечення прав і свобод людини та у якому передбачені дієві гарантії їх реалізації.

Національні суди застосовують при розгляді справ положення Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ) та практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) як джерело права [9]. Таким чином, практика ЄСПЛ задає темп розвитку вітчизняного кримінального процесу. Стандарти кримінального переслідування, які сформовані практикою ЄСПЛ є прогресивними та відповідають сучасним уявленням про рівень забезпечення прав і свобод людини у ході кримінального провадження.

О.М. Федорів на основі аналізу практики ЄСПЛ та Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню виокремлює такі загальні стандарти ефек-

тивності досудового розслідування: незалежність і неупередженість; належність (адекватна компетентність); ретельність; повнота; оперативність та своєчасність; контроль громадськості (відкритість); залучення та участь потерпілого) [10, с. 79].

Вважаємо за необхідне надати коротку характеристику загальним європейським стандартам кримінального переслідування, які сформовані практикою ЄСПЛ:

1. Швидкість (оперативність). У справах, порушених за статтею 3 ЄКПЛ, ЄСПЛ оцінює ступінь невідкладності при розслідуванні скарг органами влади. При цьому розгляду піддаються як сам момент початку розслідування, так і затримка у збиранні доказів (наприклад: зволікання з оглядом місця події, отриманням показань, проведенням впізнання, призначенням судово-медичної експертизи тощо), а також час, протягом якого тривало таке розслідування [11, с. 47].

Т.О. Лоскутов відзначив, що стандарт «оперативність» передбачає, щоб початкова перевірка обставин вчиненого кримінального правопорушення була максимально швидкою, без вимушених затримок [12, с. 466]. Затримки на першочерговому етапі розслідування можуть призвести до втрати доказової інформації та суттєво знижують ефективність усього кримінального провадження.

Згідно стандартів ЄСПЛ розслідування фактів жорстокого поводження має бути невідкладним (з точки зору його започаткування) та швидким (у часі) або, іншими словами, проводиться у розумні строки [11, с. 47]. Так, положення ЄКПЛ вимагають, щоб розслідування проводились оперативно. Слідчі органи повинні бути спроможними реагувати та негайно ініціювати розслідування, що є життєво важливим, особливою проблемою в цьому контексті є ризик того, що стосовно потенційних правопорушень, які розслідуються, може бути застосовано строк давності [13, с. 8]. Відповідно до рішення у справі «Гонгадзе проти України» від 08 листопада 2005 р. заявниця зауважувала, що розслідування факту зникнення її чоловіка проводилось із значними затримками та містило прогалини. Деякі з цих прогалин декілька раз були визнані державними органами [14]. Такі затримки у розслідування не можуть відповідати критеріям оперативності (розумної швидкості), особливо коли мова йде про розслідування вбивства.

Аналізуючи чинне кримінальне процесуальне законодавство Т.О. Лоскутов відзначає, що у разі невнесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення протягом 24 годин про жодну ефективність (ретельність та швидкість) почат-

кового досудового розслідування йтися не може, оскільки органи досудового розслідування обмежені у використанні кримінальних процесуальних засобів доказування. Вони відповідно до норм КПК України позбавлені можливості проведення будь-яких слідчих (розшукових) дій, крім огляду місця події. Це унеможливує повноцінне виявлення, збирання та перевірку інформації щодо кримінального правопорушення. Причому такий обмежений режим розслідування може продовжуватися аж до доби [15, с. 85].

2. Ретельність (сумлінність). Рішення ЄСПЛ «Поміляйко проти України» від 11 лютого 2016 р. демонструє, що при розслідування фактів жорстокого поводження відносно осіб, які знаходяться під юрисдикцією держави органи влади завжди мають сумлінно намагатись з'ясувати, що трапилось, і не покладатися на поспішні та необґрунтовані висновки для закриття кримінальної справи або використовувати такі висновки як підставу для своїх рішень [16]. У рішенні в справі «Савіцький проти України» від 26 липня 2012 р. мова йшла про те, що органи державної влади повинні вживати всіх заходів для отримання всіх наявних доказів, які мають відношення до події, в тому числі, показань очевидців та експертних висновків тощо. Будь-які недоліки у розслідуванні, які підривають можливість встановлення у ході розслідування причин заподіяння ушкоджень або винних осіб, ставлять під сумнів дотримання цього стандарту та вимог оперативності й розумної швидкості, які також передбачаються у цьому контексті [17]. Органи державної влади повинні були б вжити всіх заходів для збереження доказів, які мають відношення до події. Результат при цьому є обов'язковим, але обов'язковим є здійснення заходів. Прогалини у розслідуванні, які підривають його здатність встановити причину смерті або відповідальних осіб, чи то прямих виконавців, чи то тих, хто замовив або організував злочин, створюють ризик недодержання такого стандарту [14].

Окремі положення чинного КПК України не в повній мірі відповідають стандарту розслідування «сумлінність» («зразкова сумлінність»). Так, Т.О. Лоскутов відзначає, що положення КПК України щодо правової регламентації строків досудового розслідування до повідомлення про підозру не сприяють реалізації такого стандарту. Безумовна та безальтернативна процесуальна норма щодо не зарахування строків досудового розслідування до повідомлення про підозру у загальні строки розслідування може уповільнювати розслідування. При такій правовій регламентації суб'єкти кримінального процесу на досудовій стадії можуть не виявляти необхідної «ретельності» та «старанності» під час встанов-

лення обставин скоєного кримінального правопорушення [12, с. 466].

3. Незалежність. ЄСПЛ у рішенні в справі «Савіцький проти України» від 26 липня 2012 р. зазначає, що одним з критеріїв ефективності розслідування є фактична та юридична (як за законом, так і на практиці) незалежність осіб, відповідальних за проведення слідства [17]. Для того, щоб розслідування за участі представників держави було ефективним, здебільшого незалежність осіб, які здійснюють розслідування, від тих, хто приймав участь у злочині, повинна вважатись як необхідність [14]. У рішенні в справі «Михалкова та інші проти України» від 13 січня 2011 р. ЄСПЛ стверджує, що за загальним правилом вважається необхідним, щоб особи, які відповідальні за розслідування і здійснюють його, були незалежними від тих, хто причетний до відповідних подій [18].

4. Безсторонність. Зазвичай безсторонність визначається як відсутність упередження або наперед складеної думки і може оцінюватись у різний спосіб (Кіпріану проти Кіпру, заява 73797/01) [19, с. 8]. У рішенні ЄСПЛ у справі «Яременко проти України» від 12 червня 2008 р. зазначено такий приклад порушення критерію безсторонності розслідування: «Перший допит заявника стосовно його скарг на погане поводження проводив слідчий прокуратури Г., якого дружина заявника у своїй скарзі чітко назвала серед тих, хто чинив на її чоловіка тиск. Крім того, відмовляючи в порушенні кримінальної справи у зв'язку зі скаргою на погане поводження, прокурор В., який очолював Харківську районну прокуратуру, навіть не згадав слідчого Г., який працював у тій самій районній прокуратурі. До того ж, коли заявник назвав прізвища інших працівників Харківського райвідділу міліції, причетних, за його словами, до цих подій, їх допитав слідчий прокуратури Г., який, як стверджувалося, був їхнім спілником» [20]. Дотримання стандарту безсторонності означає, що представники держави, які мають ту чи іншу зацікавленість у результатах розслідування справи, мають бути відсторонені від розслідування та мають бути позбавленими будь-якого впливу на його результати.

5. Прозорість (громадський контроль). У своїх рішеннях ЄСПЛ наголошує, що наявність суттєвого громадського контролю за ходом розслідування та його результатами є важливою для забезпечення громадської впевненості в дотриманні державними органами принципу верховенства права та у попередженні будь-яких ознак змови або поблажливості до незаконних дій [17]. Аби розслідування було ефективним, має бути суттєвий елемент громадського контролю для забезпечення підзвітності як на практиці, так

і в теорії, для підтримки громадської впевненості у дотриманні органами державної влади принципу верховенства права та для попередження будь-яких ознак пособництва незаконним діям або толерантного відношення до них. Ступінь такого громадського контролю може бути різним в залежності від обставин кожної окремої справи. Однак у всіх справах близький родич потерпілого має бути залучений до відповідного провадження тією мірою, якою це необхідно для забезпечення його легітимних інтересів [18].

Цілком справедливою вбачається думка Д.М. Говорун про те, що критерії ефективності розслідування, які вироблені практикою ЄСПЛ, слід розповсюдити не лише на випадки розслідування злочинів, внаслідок яких сталася смерть потерпілого, або під час розслідування яких було встановлено факт жорстокого поводження з боку представників держави. Авторка визначає такі критерії як універсальні, тобто за такими критеріями може визначатись ефективність досудового розслідування у будь-яких категоріях справ [21, с. 257]. Схожу позицію займає й О.М. Федорів відзначаючи, що вищевказані критерії є мінімальними загальними стандартами національного досудового розслідування, незалежно від того, за якою статтею кримінального закону кваліфіковано вчинене діяння [10, с. 173].

Отже, практикою ЄСПЛ сформовано стандарти (критерії) ефективності кримінального переслідування. Слід погодитись з поглядами Д.М. Говорун, О.М. Федорів щодо того, що такі стандарти розслідування є прийнятними не лише щодо розслідування випадків смерті або ж жорстокого поводження з боку представників держави, а й щодо розслідування будь-якого кримінального правопорушення.

Розвиток кримінального процесуального законодавства під впливом практики ЄСПЛ щодо забезпечення прав і свобод людини зумовлює формування та визначення стандартів кримінального переслідування («швидкість» («оперативність»), «ретельність» («сумлінність»), «незалежність», «безсторонність», «прозорість» («громадський контроль»)). Втілення таких стандартів у процедуру кримінального переслідування сприяє підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю.

Л.М. Лобойко вказував, що сучасний кримінальний процес може бути побудований лише в тому разі, коли побудова його спиратиметься на передові, сучасні результати наукових досліджень. Тому наукову обґрунтованість варто вважати принципом побудови сучасного кримінального процесу [22, с. 40]. В даному твердженні акцент робиться саме на такій ознаці кримінального процесу як сучасність. На наше переконання, процедуру кримінального переслідування

можна вважати сучасною виключно у разі, коли у ході такої обвинувальної діяльності права і свободи людини дотримуються на належному рівні та підкріплюються реально діючим механізмом процесуальних гарантій.

М.С. Цуцкірідзе пише, що використання наукових результатів, досягнутих у загальній теорії боротьби зі злочинністю для дослідження проблем кримінального процесу, у межах якого держава вирішує питання кримінальної відповідальності щодо конкретної особи, забезпечує достовірність наукових результатів галузевої науки – кримінального процесу [5, с. 148–149]. Дослідження кримінальної процесуальної діяльності слідчого має відбуватися шляхом розширення наукових знань, їх поглиблення та шляхом залучення знань з інших галузей науки. Це здійснюється через пропозиції та дослідження додаткових повноважень, процесуальних засобів, нових засад кримінальної процесуальної діяльності, застосування додаткових заходів забезпечення кримінального провадження, додаткових суб'єктів, нових форм діяльності слідчого, форм його взаємодії з іншими суб'єктами [5, с. 162–163].

Раціональне зерно є в думці Л.М. Лобойка, який вважав, що будь-яка зміна, внесена до закону, може бути спрямована на побудову як сучасного, так і «несучасного» кримінального процесу. Причому одне й те саме положення законопроекту про внесення змін до КПК України одні суб'єкти розцінюють як сучасне, інші – навпаки. Найнадійнішим, як уявляється, орієнтиром «сучасності» кримінального процесу є його наукова обґрунтованість, оскільки саме наука є тією цариною людської діяльності, що продукує нові, сучасні знання [22, с. 42]. Складовою частиною принципу наукової обґрунтованості побудови сучасного кримінального процесу є широке, максимально можливе залучення науковців до обговорення й обґрунтування тих чи інших законодавчих положень, особливо тих, що визначають концептуальні основи побудови процесу [22, с. 44].

Таким чином, теорія боротьби зі злочинністю збагачується сучасними теоретичними розробками проблем кримінального переслідування. Отримання нових наукових результатів щодо кримінального переслідування обумовлює зміну підходів до доктринального дослідження проблем теорії боротьби зі злочинністю.

Висновки. Боротьба зі злочинністю може включати декілька складових, зокрема, кримінально-правову, кримінологічну, кримінально-виконавчу, оперативно-розшукову та інші. Всі наведені елементи є важливими для досягнення бажаного результату протидії злочинності. Разом з тим, однією з головних складових

боротьби зі злочинністю є процесуальна діяльність з кримінального переслідування у межах кримінального провадження.

Кримінальна процесуальна діяльність щодо кримінального переслідування є невід'ємною частиною боротьби зі злочинністю. Держава не може ефективно протидіяти злочинності без здійснення процесуальної діяльності, спрямованої на викриття певної особи у вчиненні кримінального правопорушення. Шляхом притягнення до кримінальної відповідальності винної особи реалізується державна функція боротьби зі злочинністю.

Боротьба зі злочинністю шляхом здійснення кримінального переслідування постійно удосконалюється. Розвиток кримінального процесуального законодавства під впливом практики Європейського суду з прав людини щодо забезпечення прав і свобод людини зумовлює формування та визначення стандартів кримінального переслідування («швидкість» («оперативність»), «ретельність» («сумлінність»), «незалежність», «безсторонність», «прозорість» («громадський контроль»)). Виконання цих стандартів сприяє підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю.

Теорія боротьби зі злочинністю збагачується сучасними теоретичними розробками проблем кримінального переслідування. Отримання нових наукових результатів щодо кримінального переслідування обумовлює зміну підходів до доктринального дослідження проблем теорії боротьби зі злочинністю.

Література

1. Лобойко Л.М. Актуальні проблеми слідчого кримінального процесу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1997. 18 с.
2. Давидюк В.М. Запобігання кримінальним правопорушенням: кримінально-процесуальний аспект. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 5 (23). С. 509-517.
3. Зеленецький В.С. Звід монографічних робіт нової наукової спрямованості. Київ : Істина, 2012. 776 с.
4. Зеленецький В. С. Загальнотеоретичні основи забезпечення діяльності суб'єктів боротьби зі злочинністю. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 16. С. 183–192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2007_16_18 (дата звернення: 16.02.2025).
5. Цуцкірідзе М.С. Кримінальна процесуальна діяльність слідчого: теорія та практика : монографія; вступне слово проф. М.А. Погорецького. Київ : Алерта, 2020. 562 с.
6. Козич І. В. Функціональна взаємодія підсистем політики у сфері боротьби зі злочинністю. *Правові новели*. 2020. № 10. С. 248–253.
7. Юрчишин В.М. Проблеми удосконалення функцій прокурора на досудових стадіях кримінального процесу України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2012.

№ 1 (5). 10 с. URL : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12уумкпу.pdf> (дата звернення 26.02.2025).

8. Лоскутов Т.О. Кримінальне переслідування, здійснюване слідчим : монографія. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2011. 164 с.

9. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення : 24.02.2025).

10. Федорів О.М. Європейські стандарти ефективності досудового розслідування: дис. ... докт. філософії: 081 – Право. Львів, 2023. 231 с.

11. Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорсткому поведженню і безкарності : науково-практичний посібник для суддів / Н.М. Ахирська та ін. ; за заг. ред. В.Т. Маляренка. Київ : «К.І.С.», 2011. 320 с.

12. Лоскутов Т.О. Нормативне забезпечення стандартів ефективного досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 465–468.

13. Ефективні розслідування смертей або випадків жорсткого поведження, спричинених силами безпеки. Тематична довідка. Департамент з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини. 2020. 17 с. URL : <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-effective-investigations-ukr/1680a0696e> (дата звернення 25.02.2025).

14. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гонгадзе проти України» від 08.11.2005 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_420 (дата звернення: 24.02.2025).

15. Лоскутов Т.О. Предмет правового регулювання у кримінальному процесі : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 445 с.

16. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Поміляйко проти України» від 11.02.2016 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b28#Text (дата звернення: 24.02.2025).

17. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Савіцький проти України» від 26.07.2012 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_878 (дата звернення: 24.02.2025).

18. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Михалкова та інші проти України» від 13.01.2011 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_676 (дата звернення: 24.02.2025).

19. Довідник термінів у практиці ЄСПЛ з питань кримінального судочинства. Л.І. Аркуша та ін. Одеса : Фенікс, 2022. 48 с. URL : <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1d84c9bf-9a1c-4481-a172-3e14590050e4/content> (дата звернення: 24.02.2025).

20. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Яременко проти України» від 12.06.2008 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_405 (дата звернення: 24.02.2025).

21. Говорун Д. М. Ефективне досудове розслідування як засіб реалізації засади публічності у кримінальному провадженні. *Перспективи розвитку діяльності органів досудового розслідування: процесуальний організаційний аспекти* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 29 квітня 2013 р.). Луганськ, 2013. С. 251–258. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11037/1/Govorun_251-258.pdf (дата звернення 24.02.2025).

22. Лобойко Л. М. Принцип наукової обґрунтованості побудови сучасного кримінального процесу України. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. Вип. 31. С. 40–54.

Анотація

Патрелюк Д. А. Кримінальне переслідування крізь призму теорії боротьби зі злочинністю. – Стаття.

Наукова стаття присвячена дослідженню кримінального переслідування крізь призму теорії боротьби зі злочинністю. З'ясовано, що виконання загального завдання боротьби зі злочинністю напряму залежить від «якості» кримінального переслідування. Встановлено, що кримінальна процесуальна діяльність щодо кримінального переслідування є невід'ємною частиною боротьби зі злочинністю. Держава не може ефективно протидіяти злочинності без здійснення процесуальної діяльності, спрямованої на викриття певної особи у вчиненні кримінального правопорушення. Шляхом притягнення до кримінальної відповідальності винної особи реалізується державна функція боротьби зі злочинністю. Констатовано, що боротьба зі злочинністю може включати декілька складових, зокрема, кримінально-правову, кримінологічну, кримінально-виконавчу, оперативну-розшукову та інші. Дані елементи є важливими для досягнення бажаного результату протидії злочинності. Разом з тим, однією з головних складових боротьби зі злочинністю є процесуальна діяльність з кримінального переслідування у межах кримінального провадження. Вказано, що процесуальна діяльність сторони обвинувачення, яка спрямована на викриття конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення, є основним кримінальним процесуальним інструментом боротьби зі злочинністю. Досліджено, що практика ЄСПЛ задає темп розвитку вітчизняного кримінального процесу. Стандарти кримінального переслідування, які сформовані практикою ЄСПЛ є прогресивними та відповідають сучасним уявленням про рівень забезпечення прав і свобод людини у ході кримінального провадження. Підсумовано, що розвиток кримінального процесуального законодавства під впливом практики ЄСПЛ щодо забезпечення прав і свобод людини зумовлює формування та визначення стандартів кримінального переслідування («швидкість» («оперативність»), «ретельність» («суцільність»), «незалежність», «безсторонність», «прозорість» («громадський контроль»)). Втілення таких стандартів у процедуру кримінального переслідування сприяє підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю. Відмічено, що теорія боротьби зі злочинністю збагачується сучасними теоретичними розробками проблем кримінального переслідування. Отримання нових наукових результатів щодо кримінального переслідування обумовлює зміну підходів до доктринального дослідження проблем теорії боротьби зі злочинністю.

Ключові слова: кримінальне переслідування, боротьба зі злочинністю, стандарти кримінального переслідування, досудове розслідування, доктринальне дослідження.

Summary

Patreljuk D. A. Criminal prosecution through the prism of crime control theory. – Article.

The scientific article is devoted to the study of criminal prosecution through the prism of the theory of combating crime. It was found that the implementation of the general task of combating crime directly depends on the “quality” of criminal prosecution. It was established that criminal procedural activity regarding criminal prosecution is an integral part of the fight against crime. The state cannot effectively combat crime without carrying out procedural activities

aimed at exposing a certain person in committing a criminal offense. By bringing the guilty person to criminal liability, the state function of combating crime is realized. It was stated that the fight against crime may include several components, in particular, criminal law, criminology, criminal enforcement, operational and investigative, and others. These elements are important for achieving the desired result of combating crime. At the same time, one of the main components of the fight against crime is the procedural activity of criminal prosecution within the framework of criminal proceedings. It is indicated that the procedural activity of the prosecution, which is aimed at exposing a specific person in committing a criminal offense, is the main criminal procedural tool for combating crime. The practice of the ECHR sets the pace for the development of the domestic criminal process. The standards of criminal prosecution, which are formed by the practice of the ECHR, are progressive and correspond to modern ideas about the level of ensuring human rights and

freedoms in the course of criminal proceedings. It is concluded that the development of criminal procedural legislation under the influence of the practice of the ECHR on ensuring human rights and freedoms determines the formation and definition of standards of criminal prosecution ("speed" ("expeditiousness"), "thoroughness" ("conscientiousness"), "independence", "impartiality", "transparency" ("public control")). The implementation of such standards in the criminal prosecution procedure contributes to increasing the effectiveness of the fight against crime. It is noted that the theory of combating crime is enriched by modern theoretical developments of the problems of criminal prosecution. Obtaining new scientific results regarding criminal prosecution necessitates a change in approaches to the doctrinal study of problems of the theory of combating crime.

Key words: criminal prosecution, crime control, standards of criminal prosecution, pre-trial investigation, doctrinal research.

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.29>**Н. В. Чіпко***orcid.org/0000-0002-4008-817X*

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»**Н. В. Лисяк***orcid.org/0009-0008-3865-8795*аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ТА ЇХ ДОКАЗОВЕ ЗНАЧЕННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА

У сучасних умовах в Україні з кожним днем напруженішою стає криміногенна ситуація. Дедалі частіше можна чути про нові способи шахрайських дій та все більше осіб стає жертвами даного кримінального правопорушення.

Постановка проблеми. У свою чергу кримінальні правопорушники удосконалюють свою майстерність, вигадують нові схеми та способи шахрайських дій, щоб заволодіти чужим майном. Деякі з шахраїв здійснюють свою діяльність за допомогою Інтернету, соціальних мереж, різноманітних торговельних сайтів, дехто за допомогою дзвінків та психологічного впливу на жертву, дехто ж і далі провадить таку діяльність через папери, договори та інше.

Велике різноманіття методів, способів вчинення вищевказаного виду кримінального правопорушення, зумовлюють і нові методи їх розслідування. Однак, дещо залишається незмінним це роль спеціаліста та експерта при розслідуванні кримінальних правопорушень зазначеної категорії.

Враховуючи, що сучасний світ не стоїть на місці, беручи до уваги велику завантаженість органів досудового розслідування, цінним при розслідуванні новітніх видів шахрайств є допомога спеціаліста, а для побудови доказової бази на досудовому розслідуванні, а в подальшому судовому розгляді – робота експерта.

Оцінка стану літератури. Безліч науковців розглядали шахрайство, як вид кримінального правопорушення, методика його розслідування. Деякі з учених розглядали роль спеціальних знань при розслідуванні даного виду злочинів, такі як: А.С. Амеліна, Г.С. Бідняк, В.А. Журавель, А.А. Коваль, М.В. Салтевський, В.Ю. Шепітько, М.Г. Щербаківський, О.М. Шрамко, В.О. Яремчук.

Однак на сучасному етапі розвитку, відсутні обґрунтовані праці, де досліджено форми використання спеціальних знань, а також доказове значення таких знань при розслідуванні шахрайських кримінальних правопорушень.

Метою даної статті є дослідження особливостей діяльності експерта та спеціаліста при розслідуванні шахрайств, їх роль та доказове значення їхньої діяльності у даному виді кримінального правопорушення.

Виклад основного матеріалу. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні сприяє формуванню судових доказів, процесуальними джерелами яких, на даний час, законодавець визначає висновок експерта (ч. 2 ст. 84 КПК) та висновок спеціаліста у провадженнях про кримінальні проступки (ч. 1 ст. 298-1 КПК).

Однак, у першу чергу слід розуміти, що експерт та спеціаліст є різними процесуальними особами при розслідуваннях кримінальних правопорушень та звісно виконують різні ролі під час досудового розслідування та судового розгляду.

Статтею 69 КПК України передбачено, що експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [1].

Так, КПК України у ст. 71 визначено, що спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки, висновки та інші документи під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [1].

Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судо-

вого розгляду, а також для надання висновків з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків, у тому числі у випадках, передбачених ч. 3 ст. 214 КПК України (ч. 2 ст. 71 КПК України) [1].

Н. І. Клименко під спеціальними знаннями розуміє професійні знання, навички і вміння у сфері криміналістичних досліджень, інженерної техніки, медицини, мистецтва, необхідні для вирішення питань, що виникають під час розслідування та розгляду в суді матеріалів кримінального провадження [2, с. 57].

Однак, враховуючи вищевказане можна погодитися з твердженням, що експерт повинен мати спеціальні знання у галузі науки, техніки, мистецтва тощо, які необхідні і достатні для того, щоб дати висновок з питань, що виникають під час досудового розслідування і судового розгляду. Спеціальні знання набуваються в процесі навчання і практичної діяльності за певною спеціальністю (фахом) [3, с. 109].

Аналізуючи криміналістичну літературу можна стверджувати, що існують певні основні процесуальні форми застосування спеціальних знань та технічних засобів, наприклад: 1) безпосереднє використання їх слідчим, прокурором (у тому числі криміналістом) і складом суду при виконанні своїх процесуальних функцій збирання, дослідження й оцінки доказів; 2) участь спеціалістів при провадженні слідчих (розшукових) дій; 3) призначення і провадження судових експертиз.

В.В. Бондар додає, що разом із процесуальними формами використання спеціальних знань отримали розвиток й деякі не процесуальні форми, а саме: попередній аналіз ситуації, який здійснюється при проведенні слідчих дій; дослідження, що проводяться при перевірках за криміналістичними обліками; використання спеціальних знань спеціаліста за «старими» нерозкритими справами минулих років та ін. [4, с. 19].

Розглядаючи процесуальні форми використання спеціальних знань, Є. Д. Лук'янчиков звертає увагу, що використання спеціальних знань у процесуальних формах реалізуються шляхом взаємодії слідчих з обізнаними особами, які набувають процесуального статусу спеціаліста або експерта при провадженні слідчих (розшукових) дій. Ця взаємодія виражається в безпосередній практичній, методичній та технічній діяльності не підпорядкованих в адміністративному порядку суб'єктів для вирішення конкретних завдань розслідування. Так, безпосередня практична діяльність полягає в: а) підготовці, організації та проведенні слідчих дій; б) виявленні, закріпленні, вилученні слідів злочину та

інших матеріальних об'єктів, зразків об'єктів для експертного дослідження, а в необхідних випадках – їх огляді та попередньому дослідженні. Методична – складається з розробки і застосування науково-практичних прийомів та методів організації і проведення слідчих дій, виявлення та роботи з об'єктами, які можуть стати доказами у справі. Технічна діяльність полягає у використанні науковотехнічних засобів у процесі проведення слідчих дій, виявленні, закріпленні, вилученні, огляді та дослідженні речових об'єктів [5].

Так, Л. В. Мединська наголошує, що загальновизнаними є дві процесуальні форми використання спеціальних знань у кримінально-провадженні – судова експертиза та участь спеціаліста під час проведення процесуальних дій [6, с. 279–280].

О. В. Бишевець, вивчаючи питання використання спеціальних знань у доказуванні у кримінальних провадженнях, робить такі висновки: 1) про необхідність застосування спеціальних знань для оптимізації процесу розслідування йдеться вже давно; 2) спеціальні знання – сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, якими володіють обізнані особи (експерти і спеціалісти) у різних галузях науки, техніки, мистецтва й ремесла, і яких відповідно до норм кримінального процесуального законодавства використовують для успішного вирішення завдань кримінального провадження; 3) основним завданням використання спеціальних знань у ході проведення СРД є сприяння слідчому у виявленні, закріпленні та вилученні предметів і документів, яке здійснюється шляхом застосування необхідних технічних засобів і способів; 4) метою застосування спеціальних знань є отримання доказів у кримінальних провадженнях, яке досягається спеціалістом шляхом надання допомоги слідчому в застосуванні експертно-криміналістичних методів і засобів при збиранні, вивченні (дослідженні), перевірці, оцінці та використанні доказів; 5) хоча в науці форми застосування спеціальних знань систематизуються за різноманітними критеріями, наразі єдиного наукового підходу до їх класифікації немає [7, с. 192].

Щодо процесуальних форм використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень вищезгаданої категорії, то слід вказати, що вони мають свої особливості, враховуючи специфіку злочинів та механізмів їх вчинення.

У криміналістичному баченні, при розслідуванні шахрайств, ці форми можна поділити на кілька основних напрямків:

1. Експертні дослідження:

– фінансово-економічна експертиза – передбачає аналіз фінансових документів, бухгалтер-

ських звітів, а також матеріалів, що стосуються фінансової діяльності компаній або осіб. Наприклад, при розслідуванні шахрайства з кредитами експерт аналізує кредитні заявки, банківські виписки та контракти. Експерт виявляє, що деякі документи були підроблені – наприклад, довідки про доходи, що свідчить про шахрайські дії при отриманні кредитів;

– комп'ютерна експертиза – виконується при розслідуванні шахрайств, пов'язаних із використанням інформаційних технологій, таких як онлайн – шахрайства. Наприклад, у кримінальних провадженнях про фітінг-атаки експерт проводить огляд електронних пристроїв підозрюваного, виявляє збережені дані про фальшиві веб-сайти та електронні листи, що підтверджують здійснення шахрайських операцій;

– техніко-криміналістична експертиза документів – включає дослідження документів для виявлення підробок або фальсифікацій. Наприклад, у вилучених документах знайдена підроблена угода. Експерт з документознавства проводить аналіз шрифтів, водяних знаків і матеріалів, використаних в документах, і підтверджує, що документ є підробленим, що може стати вирішальним доказом у кримінальному провадженні;

– психологічна експертиза – включає аналіз поведінки осіб, які були винуватцями шахрайства, або тих, хто зазнав шахрайства. Наприклад, при розслідуванні шахрайства з кредитними картками експерт-психолог оцінює свідків для визначення їхньої стресової реакції під час свідчення, що може допомогти в оцінці їхньої діяльності;

– технічна експертиза – досліджуються технічні засоби (комп'ютери, мобільні телефони), які могли бути використані для здійснення шахрайства. Наприклад, у кримінальних провадженнях про крадіжку особистих даних експерт проводить аналіз телефону підозрюваного, виявляє встановлені програми для збору персональної інформації, що підтверджує причетність до вчиненого правопорушення.

2. Криміналістичні дослідження:

– аналіз доказів – використання криміналістичних методів для збору, фіксації та аналізу доказів, які можуть включати документи, електронні сліди та інші матеріали, що свідчать про зміст шахрайських дій;

– використання технологій обробки даних – залучення спеціальних програм (datamining), що стосується фінансових операцій та транзакцій.

3. Тактичні прийоми збору доказів:

– проведення допитів – використання технік допиту для отримання показів від свідків, постраждалих осіб та підозрюваних, при цьому важливо застосування психологічних методів

для досягнення найбільш об'єктивних результатів;

– спостереження і контроль – здійснення оперативного спостереження за підозрюваними, збір інформації про їх діяльність та можливі зловживання, а також запис відомостей з відео та аудіо систем.

4. Моделювання злочинних схем:

– аналіз схем шахрайства – створення моделей злочинних дій на основі зібраних даних, що допомагає у розумінні механізмів вчинення правопорушень та виявленні зв'язків між учасниками.

5. Психологічний аналіз:

– психологічна оцінка поведінки – дослідження мотивів та методів, які використовують шахраї, для розуміння їхніх цілей та методів вчинення правопорушень.

6. Аналіз ризиків та вразливостей:

– оцінка фінансових систем – запровадження заходів для виявлення вразливостей у фінансових установах та системах, що можуть бути експлуатовані шахраями.

7. Навчання та консультації:

– залучення спеціалістів – проведення семінарів та тренінгів для правоохоронців щодо нових трендів у шахрайстві та методах їх виявлення.

Вищевказані процесуальні форми та криміналістичні методи дозволяють не лише ефективно збирати та аналізувати докази у кримінальних провадженнях, а й суттєво підвищують шанси на успішне розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії. Вони сприяють формуванню цілісного уявлення про суть злочинних дій та прийняттю обґрунтованих рішень під час кримінального провадження.

Так, спеціальні знання на сучасному етапі розслідування шахрайств включають різні галузі знань, такі як право, економіка, інформаційні технології, психологія та криміналістика. Знання стандартів бухгалтерського обліку й методів внутрішнього контролю допомагає виявити фінансові аномалії і підроблені документи, а застосування методів аналізу фінансових звітів дозволяє виявити ознаки шахрайства, такі як незвичні транзакції, що не відповідають бізнес-моделі. Знання основ безпеки інформаційних систем і методів захисту від шахрайства в онлайн-середовищі включає в себе вивчення шкідливого програмного забезпечення, фітінгу та інших методів, які використовують злочинці. Цифрова криміналістика містить у собі навички збору та збереження цифрових доказів (дані з комп'ютерів, мобільних телефонів, баз даних). Знання психологічних аспектів поведінки людини дозволяє виявити методи, якими користуються шахраї для маніпулювання своїми жертвами (переконання, тиск або страх), або

психологічні прийоми для отримання від останніх конфіденційної інформації.

Пропонуємо поділити форми застосування спеціальних знань при розслідуванні шахрайств за певними принципами:

1. За етапом кримінального процесу:

- дослідження на стадії досудового розслідування;
- застосування спеціальних знань під час проведення судових експертиз;
- використання спеціальних знань під час судового провадження.

2. За об'єктом дослідження:

- дослідження матеріальних об'єктів (знаряддя злочину, документи);
- аналіз інформації (показання свідків, експертні висновки).

3. За напрямками спеціальних знань:

- фінансові та економічні експертизи (аналіз фінансових документів, розкриття схем шахрайства);
- технічні експертизи (дослідження електронних засобів, програмного забезпечення, Інтернет-ресурсів);
- психологічні експертизи (аналіз мотивації учасників кримінального правопорушення, виявлення психологічних аспектів шахрайства).

4. За видом доказів:

- матеріальні докази (документи, що підтверджують шахрайські операції);
- електронні докази (дані з комп'ютерів, електронних поштових скриньок, мобільних телефонів);
- свідчення учасників (показання жертв шахрайства, свідків).

5. За методами дослідження:

- аналіз і слідчий експеримент (дослідження механізму шахрайства);
- статистичні методи (вивчення тенденцій злочинності у даній сфері);
- соціологічні методи (проведення опитувань, вивчення суспільної свідомості щодо шахрайства).

Щодо доказового значення, то слід зазначити, що аналізуючи положення чинного КПК України, можна стверджувати, що висновок спеціаліста, у порівнянні від висновку експерта, не визнається джерелом доказів у провадженнях щодо злочинів.

На думку Г. Авдєєвої це створює необґрунтовані додаткові проблеми під час збирання доказів з використанням спеціальних знань, а саме: подвійне однакове дослідження, збільшення процесуальних витрат та термінів розслідування. В умовах війни, зазначає авторка, коли багато судових експертів набули статусу біженців або внутрішньо переміщених осіб, перейшли до армії або територіальної оборони, зайнялися волонтер-

ською діяльністю або виїхали за межі свого населеного пункту і не мають можливості виконувати свої професійні обов'язки, рівень навантаження судових експертів, які продовжили працювати, і терміни проведення експертиз збільшилися [8, с. 307–309].

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 07.11.2024 у справі № 344/8350/22 (провадження № 51-1808км24) розкриває питання належності висновку спеціаліста при розслідуванні та судовому розгляді злочинів. Так, суд виснував, що із системного аналізу норм статей 84, 298-1 КПК випливає, що висновок спеціаліста у розумінні абз. 2 ч. 1 ст. 298-1 КПК не є доказом у кримінальному провадженні щодо злочинів, а відтак не може підтверджувати чи спростовувати обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених ч. 1 ст. 91 КПК.

Отже, висновок спеціаліста може бути взятий до уваги, як під час досудового розслідування, так і під час судового розгляду, як доказ, лише при розслідуванні ч. 1 ст. 190 КК України, тобто проступків.

Таким чином, можна стверджувати, що висновок експерта та висновок спеціаліста у криміналістичній практиці мають різні характеристики та призначення.

Так, висновок експерта ґрунтується на спеціальних знаннях у певній галузі (судова медицина, судова психіатрія, трасологія і т.д.). У свою чергу, це офіційний документ, який використовується у суді, як доказ винуватості чи навпаки обвинуваченої особи. Експерт повинен бути акредитований і мати відповідні сертифікати. Висновок експерта містить обґрунтовані висновки, що базуються на аналізі конкретних доказів, матеріалах кримінального провадження. Такий висновок обов'язково виконується у відповідності до норм законодавства, він може бути предметом перевірки та оскарження.

Висновок спеціаліста зазвичай формується фахівцем, який має знання у вузькій області, також спеціаліст не завжди є експертом у юридичному сенсі. Такий висновок може використовуватися для допомоги в розслідуванні, проте не має такої юридичної сили, як висновок експерта. Також не є формалізованим документом і може не вимагати такої ж процедури перевірки, як експертний висновок.

Отже, оскільки сучасні технології та нові методи шахрайства вимагають при розслідуванні кримінальних правопорушень адаптації до змінюваних умов, тому досудове розслідування даного виду злочину засновується на інтеграції спеціальних знань з різних галузей науки. У свою чергу такі дії дозволяють максимально ефективно боротися з цими кримі-

нальними правопорушеннями та забезпечують правосуддя.

Щодо криміналістичного бачення процесуальних форм використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайства визначено, що таких форм існує сім, їх можна поділити за певними принципами.

Беручи до уваги норми КПК України та висновки Верховного Суду, то слід зазначити, що висновок спеціаліста не має доказового значення при розслідуванні злочинів, однак при розслідуванні ч. 1 ст. 190 КК України (проступок), даний документ може слугувати не лише джерелом певної інформації, а й набуває статусу доказу у кримінальному провадженні. Хоча для надання цих двох документів особа має мати певні знання у певній галузі, однак не обов'язково така особа повинна бути експертом.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Клименко Н. І. Зміни в правовому регулюванні судово-експертної діяльності. Криміналістичний вісник. 2005. № 1. С. 56–60.

3. Кримінальний процес: підручник / За заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного – К.: Центр учбової літератури», 2013. 544 с.

4. Бондар В.В. Проблеми теорії і практики використання спеціальних криміналістичних знань в розслідуванні крадіжок з проникненням в житло. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Академія адвокатури України, Київ, 2008. 214 с.

5. Лук'янчиков Є.Д. Форми взаємодії в процесі використання спеціальних знань. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/6285/1/9_Lukyanchikov.pdf.

6. Мединська Л. В. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України. Прикарпатський юридичний вісник. 2014. Вип. 2 (5). С. 278–286.

7. Бишевец О. В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 2. С. 187–193.

8. Авдєєва Г. Проблеми нормативно-правового регулювання діяльності спеціаліста при розслідуванні правопорушень в умовах воєнного стану. Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності: збірник матеріалів засідання № 2 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 24 червня 2022 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2022. С. 307–309.

Анотація

Чіпко Н. В., Лисяк Н. В. Форми використання спеціальних знань та їх доказове значення на сучасному етапі розслідування шахрайства. – Стаття.

Аналізуючи криміногенну ситуацію в Україні у нинішній період, можна стверджувати, що кримі-

нальні правопорушення, а особливо такі як – шахрайство, значно зросли у порівнянні з минулими роками. Велике різноманіття методів, способів вчинення вищевказаного виду кримінального правопорушення, зумовлюють і нові методи їх розслідування.

Враховуючи, що сучасний світ не стоїть на місці, беручи до уваги велику завантаженість органів досудового розслідування, цінним при розслідуванні новітніх видів шахрайств є допомога спеціаліста, а для побудови доказової бази на досудовому розслідуванні, в подальшому судовому розгляді – робота експерта. Тому задля успішного, повного та швидкого розслідування шахрайських кримінальних правопорушень важливого значення набувають спеціальні знання.

Спеціальні знання на сучасному етапі розслідування шахрайств включають різні галузі знань. Стаття присвячена аналізу форм та доказового значення використання спеціальних знань та їх важливості при розслідуванні сучасних видів шахрайства, оскільки застосування спеціальних знань у такому випадку є критично важливим для виявлення, документування та доведення злочинних дій.

Беручи до уваги різноманітність застосування форм спеціальних знань, з метою кращої організації їх використання у практиці розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії, у статті запропоновано певні принципи поділу форм та доказового значення спеціальних знань.

Окрім того, враховуючи норми чинного законодавства, беручи до уваги висновки Верховного Суду у статті було проаналізовано можливість використання висновку спеціаліста при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері шахрайства. При проведенні аналізу встановлено, що висновок експерта та висновок спеціаліста у криміналістичній практиці мають різні характеристики та призначення, встановлено та окреслено відмінності між ними.

Ключові слова: спеціаліст, експерт, висновок, досудове розслідування, судовий розгляд, шахрайство.

Summary

Chipko N. V., Lysiak N. V. Forms of use of specialised knowledge and its evidential value at the current stage of fraud investigation. – Article.

Analysing the current crime situation in Ukraine, it can be argued that criminal offences, especially fraud, have increased significantly compared to previous years. The wide variety of methods and ways of committing the above type of criminal offence also leads to new methods of their investigation.

Given that the modern world does not stand still, taking into account the heavy workload of pre-trial investigation bodies, the assistance of a specialist is valuable in investigating the latest types of fraud, and the work of an expert is essential for building an evidence base during the pre-trial investigation and subsequent court proceedings. Therefore, specialised knowledge is essential for the successful, complete and prompt investigation of fraudulent criminal offences.

Specialised knowledge at the current stage of fraud investigation includes various branches of knowledge. The article analyses the forms and evidentiary value of the use of special knowledge and its importance in the investigation of modern types of fraud, since the use of special knowledge in this case is critical for detecting, documenting and proving criminal acts.

Given the diversity of application of the forms of special knowledge, with a view to better organizing their use in the practice of investigating criminal offences of

the category under study, the article proposes certain principles of division of the forms and evidentiary value of special knowledge.

In addition, taking into account the provisions of current legislation and the conclusions of the Supreme Court, the article analyses the possibility of using a specialist's opinion in the investigation of criminal

offences in the field of fraud. The analysis shows that the expert's opinion and the specialist's opinion in criminalistics practice have different characteristics and purposes, and the differences between them are identified and outlined.

Key words: specialist, expert, conclusion, pre-trial investigation, trial, fraud.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.456:341.174(4ЄС):(343.3/7+004.056)
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2025.30>

Р. М. Бірюков

orcid.org/0009-0001-9550-6383

кандидат юридичних наук,

*докторант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

**ФОРМУВАННЯ ТА ПОВНОВАЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЦЕНТРУ БОРОТЬБИ
З КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ**

Постановка проблеми. Сучасний період характеризується бурхливим розвитком технологій глобальних електронних мереж. Практично всі сфери людської діяльності можуть здійснюватися через або з залученням таких електронних мереж. Не є виключенням і злочинна діяльність, що може погрожувати кібербезпеці цілих держав та суспільств. Відповідно, виникає проблема боротьби з кіберзлочинністю, яка, з урахуванням глобальної природи Інтернету, може бути ефективною лише через взаємодію держав. Ці тенденції вплинули на розвиток міжнародного поліцейського співробітництва в ЄС, яке здійснюється через Європол. Відповіддю на кіберзагрози стало створення нових структур під егідою Європолу.

Метою дослідження є дослідження особливостей формування, повноважень та діяльності Європейського центру боротьби з кіберзлочинністю як органу Європолу, спрямованого на подолання загроз злочинності, що походять із кіберсфери.

Стан опрацювання проблематики формування та розвитку спроможностей Європолу в боротьбі з кіберзлочинністю складно назвати задовільним. В сучасній літературі відсутні дослідження вказаної проблематики. В зарубіжній літературі є ряд окремих несистемних розвідок, наприклад, Л. Буоно, Дж. Сантос Вари, Дж. Колемана,. Водночас, комплексні дослідження вказаної проблематики відсутні, що робить вказану проблематику актуальною.

Виклад основного матеріалу. В 2000-х роках все більш очевидними ставали загрози для безпеки європейських держав, що походили з кіберпростору. Кібератаки на Естонію в 2007 році та Грузію в 2008 році, поряд з рядом менших інцидентів, продемонстрували вразливість електронних систем для дій зловмисників. В цей період держави-учасниці ЄС вперше включили кібербезпеку та оборону у власні стратегії національної безпеки. Це створило сприятливий політичний момент для реалізації пропозиції зі

створення Європейської платформи по боротьбі з кіберзлочинністю (European Cyber Crime Platform) в рамках Європолу. Завданням нового органу стала підтримка національних органів влади в боротьбі з кіберзлочинністю з боку організованих груп [1]. Це дозволило фахівцям Європолу добиватися належного розподілу ресурсів та відігравати проактивну роль в координації інформаційного обміну та операційного співробітництва.

Європейські Рада та Комісія, зі свого боку, створювала необхідний режим правового регулювання. Так, Директивою Ради ЄС № 2008/114 від 8 грудня 2008 року [2] було визначено критичну інфраструктуру ЄС, а держави-учасниці зобов'язувалися здійснити подальші зусилля для захисту таких інфраструктур, в тому числі, в кіберсфері. На підставі цього, Європейська Комісія на початку 2009 року запропонувала стратегію і план дій [3]. Зокрема, Комісія запропонувала створення комп'ютерних груп швидкого реагування (Computer Emergency Response Teams, CERTs) в державах учасницях та виступила з ініціативою дій на рівні ЄС, щодо посилення боротьби з кіберзлочинністю. В світлі кібератак в Естонії та Грузії, ця ініціатива була прихильно зустрінута державами-учасницями, що створило основу для формування мережі швидкого реагування із залученням приватного сектору та громадянського суспільства.

Актори ЄС скористалися цим політичним моментом для формалізації інтеграційних преференцій держав-учасниць. Близько 2010 року наднаціональне політичне підприємництво дозволило налагодити більш тісну співпрацю. Рішення Ради щодо Європолу дозволило останньому просувати свої послуги в сфері кібербезпеки завдяки його положенню як європейського правозастосовного органу, зокрема в просуванні вертикальної інтеграції. Зокрема, Європол постійно підкреслював потребу гармонізації законодавств всередині ЄС стосовно кіберспроможностей.

При цьому, Європол був не єдиним, хто наполював на посиленні уваги ЄС до кіберзлочинності та кібербезпеки. Важливу роль відіграла також Комісія, яка просувала співробітництво на рівні ЄС як основний спосіб поліцейського співробітництва. Так, після кібератак в Естонії в 2007 році Комісія запропонувала розробку єдиної політики по боротьбі з кіберзлочинністю [4]. Хоча цим документом відзначалися правові обмеження в повноваженнях ЄС в міжурядовій політиці в цій сфері, в ньому наводився ряд можливих заходів на рівні ЄС, що могли реалізовуватися поряд з заходами Комісії. В документі Комісія заявила про свою позицію про необхідність створення центральної контактної точки ЄС з кібербезпеки.

К 2010 року сформувалися сприятливі передумови для створення Європейського центру боротьби з кіберзлочинністю (ЕСЗ), зокрема в діяльності Комісії, що змогла вплинути на преференції держав-учасниць [5, с. 334]. Ці передумови виникли, зокрема, через ряд кібератак, що відбулися напочатку 2011 року, продемонструвавши вразливість кіберінфраструктури ряду країн [6]. Європейська Комісія вказала державам-учасницям, що «загроза більш, ніж реальна. Кількість кібератак в світі зростає, так само, як і наслідки кіберзлочинності» [7]. Комісія тісно співпрацювала з Європолем в поширенні інформації щодо цієї проблематики, зокрема звертаючи урядів держав-учасниць ЄС на те, що в мережі Інтернет стрімко поширюються нові види злочинності. Підкреслюючи економічні та фінансові втрати, пов'язані з кіберзлочинністю, наднаціональні політичні підприємці привертати увагу держав-учасниць до фізичних результатів, що спричиняються кіберзлочинністю та взаємозв'язку між кіберпростором та реальним світом, що зрештою спонукало європейські уряди до здійснення колективних дій.

Слід згадати, що вже напочатку 2004 року Європол повідомляв про диверсифікацію кримінальної злочинності в Інтернеті [8]. За декілька років до масштабних кібератак, Європол підкреслював значення Інтернету та кібертехнологій як засобів, що полегшують організовану злочинність. Події, подібні до нападів на Естонію та Грузію привернули додаткову увагу до вказаної проблематики та створили функціональний тиск до співробітництва.

У висновках Ради, що були випущені в листопаді 2008 року, містилися пропозиції щодо політики в сфері боротьби з кіберзлочинністю. Вони призвели до схвалення єдиної стратегії держав-учасниць та визначили спільні пріоритети [9]. Це, в свою чергу, призвело до ухвалення Європейської стратегії кібербезпеки в лютому 2010 року [10]. Вона визначала кіберзлочинність

як основний ризик, пов'язаний зі злочинністю, з яким стикається Європа, відображаючи той дискурс, який вже протягом кількох років відбувався на рівні Європолу та Комісії. Кібербезпека цілеспрямовано визначалася як спільний виклик для європейського поліцейського співробітництва, впоратись з яким могли тільки спільні зусилля держав-учасниць. Кіберзлочинність визначалася як така, що «створює трансграничну анонімну загрозу нашим інформаційним системам та кидає виклики правоохоронним органам». В цьому контексті, Європейська Комісія підкреслила практичний досвід Європолу та його позитивну репутацію в просуванні проінтеграційного дискурсу та посиленні європейського поліцейського співробітництва.

Таким чином, Європол сам по собі став агенцією, що підвищувала помітність кіберзагроз в Європі та формувала парадигми поліцейського співробітництва в боротьбі з кіберзлочинністю. Це видно, наприклад, з Плану дій з імплементації стратегії по боротьбі з кіберзлочинністю, що був ухвалений в квітні 2010 року [11]. Відповідно до цього плану, Рада ЄС звернулася до Європолу з запитом про проведення стратегічного аналізу кіберзлочинності, та запросила Європол та Комісію підтримувати держави-учасниці в консолідації, та в разі потреби, в перегляди та покращенні функцій, переданих Європейському центру по боротьбі з кіберзлочинністю.

Ухвалення Плану спонукало європейські уряди погодитися з ідеєю Комісії про створення центрального контактного пункту ЄС по боротьбі з кіберзлочинністю. Відповідно, в 2010 році Рада поставила перед Комісією задачу «провести дослідження практичної можливості створення центру та розглянути практичну мету, повноваження та можливе фінансування центру, що мав стати частиною Європолу» [11]. Таким чином, держави-учасниці не тільки визнали ключову роль Комісії та Європолу як ключових структур міжнародного поліцейського співробітництва в Європі за напрямком боротьби з кіберзлочинністю, але й легітимізували їх як самостійних акторів. Відповідно, План дій 2010 року можна розглядати як критичний момент в розробці наднаціонального мандату в боротьбі з кіберзлочинністю. Він став каталізатором створення Європейського центру по боротьбі з кіберзлочинністю, посиливши роль Європейської Комісії, Європолу та інших акторів в цій сфері.

В серпні 2010 року Європейська Комісія представила Цифровий порядок денний для Європи [12]. В цьому документі Комісія закликала держави-учасниці спільно боротися зі зростанням нових форм злочинності та «створити чи адаптувати національні інформаційні платформи до платформи Європолу з кіберзлочинності». Циф-

ровий порядок денний не тільки визнав Платформу в якості центрального інструменту, але й запропонував створення Європейського центру боротьби з кіберзлочинністю. Також Комісія прямо пов'язала ідею центру з імплементацією Стратегії інформаційної безпеки ЄС. В якості ключового пункту Порядку денного зазначалося, що «до 2013 року ЄС створить всередині існуючих структур центр боротьби з кіберзлочинністю, який має стати точкою зосередження зусиль Європи в боротьбі з кіберзлочинністю».

Ця формальна заява відображає зростаючу роль Європейської Комісії з двох причин. По-перше, вона суттєво перевищує очікування, що були викладені державами-учасницями в Плані дій від квітня 2010 року. Хоча останнім Комісія лише запрошувалася до проведення дослідження та оцінки, Порядок дій відображала зовсім інший підхід, який полягав у створенні Європейського центру боротьби з кіберзлочинністю як вирішеної справи, а не як можливої пропозиції. По-друге, Комісія взяла цю ініціативу на себе, замість того, аби виступати простим агентом, що мав розробити пропозиції, що проявилася в рішучому формулюванні «ЄС створить» та пов'язуванні центру з існуючими структурами.

Ще більш очевидним це стає при розгляді меморандуму [13], що супроводжував Порядок денний, відповідно до якого «Комісія створить Центр боротьби з кіберзлочинністю ЄС до 2013 року». Запропоновані Комісією дії вказували на її посилене бачення себе як актора в сфері кібербезпеки. Зокрема, при просуванні ЄС як основної структури поліцейського співробітництва в боротьбі з загрозами з кіберпростору, Європейська Комісія все більше застосовувала стратегію навмисної політизації з метою посилення громадського тиску для визначення прерогатив держав в бік застосування таких європейських інституцій як Європол.

Розгляд становлення Європейського центру боротьби з кіберзлочинністю показує посилення ролі Комісії та акторів ЄС в цілому в сфері кібербезпеки. Вже в 2010 році чиновники Комісії підкреслювали зростаючу взаємозалежність як ключову підставу для розвитку співробітництва. Саме в цей період ця стратегічна політизація змінилася кількісно та якісно. В той час коли попередній дискурс на рівні ЄС залишався порівняно слабко вираженим та підкреслював переважно загальну потребу в співробітництві на національному рівні з огляду на глобалізацію та діджиталізацію, після 2010 року він став більш конкретним. Загрози кібербезпеки розглядалися як такі, що породжують потребу в колективних діях та більш стійких міждержавних рішеннях.

Подібний підхід можна було спостерігати і в заявах Європолу. Наднаціональна політизація

поліцейського співробітництва в питаннях кібербезпеки підживлювалася громадським тиском. Раціональні аргументи, що походили від функціональної потреби в інтеграції в цій області доповнювалися аргументами щодо зростаючого запиту з боку громадськості до ЄС проводити діяльність в кіберсфері та боротися з кіберзлочинністю. Комісія навмисно використовувала громадську думку в якості інструменту, аби підштовхнути ЄС до участі в цій боротьбі на рівні політики в галузі правосуддя та внутрішніх справ. Так, Комісія посилалася на опитування громадської думки та покладалася на отримані цифри (понад 60% в підтримку співробітництва на рівні ЄС) для посилення своїх звітів. В листопаді 2010 року Комісія заявила, що «чотири з п'яти європейців бажають більш активних дій на рівні ЄС в боротьбі з організованою злочинністю та тероризмом» [13]. В 2012 році Комісія зазначала, що понад 50% громадян ЄС висловлюють занепокоєння щодо кібербезпеки [14]. Чиновники як від Європейської Комісії, так і від Європолу постійно підкреслювали негативні наслідки для фізичних та юридичних осіб, що походять від кіберзлочинності з одного боку, та ізольованість стратегій боротьби з нею в окремих європейських державах з іншого. Відповідно, обидві організації наполягали на мережевій системі безпеки та інтегрованих підходах до боротьби зі злочинністю, що, в свою чергу, потребувало координації процесів на рівні ЄС. За словами самої Комісії, «ніколи не робилося спроби пов'язати ці політики в послідовну та всеохоплюючу стратегію. Зараз існує унікальна можливість запровадити більш стратегічний підхід та виявити і скористатися синергією між цими багатьма напрямками діяльності» [13]. В цьому контексті, Комісія відводила самій собі центральну роль в координації, гармонізації та інтеграції міжнародного поліцейського співробітництва в ЄС, про що зазначалося в її повідомленнях [13].

Останній повністю відповідав заявленим вимогам, зокрема щодо центрального положення в мережі та можливих видатків. З моменту розширення його мандату на боротьбу з кіберзлочинністю в 2002 році, його компетентність та залучення в даній сфері постійно зростали. До 2012 року Європол накопичив десятилітній досвід та розбудував мережу «клієнтів» та організаційну репутацію серед європейських поліцейських чиновників. Держави-учасниці визнавали його практичні досягнення та функціональну потребу в розбудові існуючих структур на основі досвіду міжнародного поліцейського співробітництва в Європі. Можна говорити, що Європол свідомо скористався функціональним та громадським тиском, а також практичною потребою у власних унікальних послугах для підвищення своєї легітимності.

На цьому тлі Європейська Комісія запропонувала створити Європейський центр боротьби з кіберзлочинністю як частину Європолу та координаційний центр боротьби з кіберзлочинністю в ЄС [15]. Політичний клімат вимагав від держав-учасниць ЄС демонструвати свою готовність до співробітництва на рівні ЄС та посилення спільних інституцій. Хоча найвищі чиновники погоджувалися у тому, що Європол залишався лише інструментом, що мав підтримувати держави-учасниці, він став надійним гравцем у своїй власній якості, і, поряд з Європейською Комісією, все частіше виступав консультантом в ухваленні рішень на внутрішньодержавному рівні [16, с. 454]. Ще до початку роботи Центру та до того, як він став центральним хабом у боротьбі з кіберзлочинністю, Європол виступав в якості політичного радника.

Напочатку червня 2012 року Рада прийняла пропозицію Комісії щодо початку роботи Центру в рамках Європолу. Прийнявши підхід створення координаційного центру та поклавши на Комісію та Європол задачу з розвитку цього напрямку, держави-учасниці фактично передали свої повноваження на наддержавний рівень, таким чином просуваючи вертикальну інтеграцію у міжнародному співробітництві ЄС в сфері кібербезпеки. Завдяки цьому, Центр вдалося зробити з неочікуваною швидкістю. Лише за місяць, 1 липня 2012 року, розпочала роботу підготовча група, що дозволило запуснути роботу Центру в січні 2013 року [17].

Таким чином, держави-учасниці здійснили стратегічний вибір на користь міжнародного співробітництва та подальшої інтеграції в боротьбі з кіберзлочинністю. Якщо раніше вони явно віддавали перевагу міжурядовим форматам співробітництва та розглядали Європол лише як технічний орган та координаційну платформу, зростання взаємозалежностей та наднаціональне політичне підприємництво зсунули їхні преференції в бік інтеграції. Відсутність кордонів в кіберпросторі більше, ніж в будь-якій іншій сфері, створювала привабливі можливості для злочинців та терористів. Все більше форм злочинності зловживали можливостями, що існують онлайн чи мають в собі кібер-елементи. Виникали нові форми злочинності, що використовували Інтернет для полегшення взаємодії та співпраці між різними кримінальними та терористичними групами.

Не всі держави мали достатні внутрішні спроможності для ефективного співробітництва та захисту своєї власної кібербезпеки. Деякі з них не відрізнялися високою залежністю від електронних систем, або їм бракувало потрібних ресурсів. В свою чергу, це впливало на всі держави-учасниці. На заваді співробітництву на рівні ЄС

ставали різні внутрішньодержавні підходи та розбіжності у спроможностях, внаслідок чого обмін інформацією щодо боротьби з кіберзлочинністю не завжди був доступним чи послідовним. Іншою проблемою була прогалина в знаннях та навичках між різними європейськими країнами. При цьому, асиметричні загрози з кіберпростору накладалися на асиметричні спроможності в сфері кібербезпеки держав-учасниць ЄС, в той час як високі взаємозалежності створювали функціональний тиск на держави-учасниці в бік колективних дій в даній сфері. Передача ЄС повноважень з координації дозволила урядам сфокусуватись на створенні власних національних систем і стратегій, які ґрунтувалися на спільній синергії.

В таких умовах Європол та Європейська Комісія виступили в якості механізмів правозастосування в рамках боротьби поліцій держав-учасниць ЄС з кіберзлочинністю. Формалізація їхнього мандату та утвердження їх як основних медіаторів підвищила надійність колективних дій в інформаційному обміні. Крім того, централізація мінімізувала видатки окремих країн та дозволила економію коштів на міждержавному рівні. Європол та Єврокомісія створили можливості для взаємодії національних органів влади в обміні досвідом та кращими практиками. Також вони були здатні до створення унікальних транскордонних продуктів та надання виключних послуг для держав-учасниць, які вони не могли напрацювати самі.

Слід відзначити, що Європол першим запропонував створити міждержавний аналітичний орган та просував ідею систематичного співробітництва у боротьбі з кіберзлочинами. Комісія, в свою чергу, виступила з ініціативою створення центрального європейського координаційного центру для боротьби з кіберзлочинністю та надала численні конкретні пропозиції щодо сконцентрованих дій в цій галузі. Таким чином, наднаціональне політичне підприємництво фундаментально змінило преференції держав в бік поглиблення міжнародного поліцейського співробітництва в ЄС та сприяло створенню Центру боротьби з кіберзлочинністю.

Висновки. Розвиток спроможностей Європолу в боротьбі з кіберзагрозами, зокрема створення Європейського центру боротьби з кіберзлочинністю було викликане кібернападами, що зазнав ряд європейських країн в другій половині 2000-х років. Під цим впливом, держави були змушені координувати свої позиції та створювати наднаціональні органи боротьби з кіберзлочинністю. Ці ініціативи активно просуvalи органи ЄС, такі як Європейська Комісія. Результатом цієї діяльності стала систематизація боротьби та подальша інтеграція в боротьбі з кіберзлочинні-

стю через наднаціональну діяльність в рамках ЄС. Така діяльність повинна була стати міжнародною, оскільки, через транскордонний характер кіберзлочинності, боротьба з нею могла здійснюватися лише скоординованими міжнародними зусиллями.

Література

1. Quillй, M. Key note address: Current threats and future challenges posed by cybercrime. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802f25c6> (дата звернення: 03.10.2024).

2. Директива Ради 2008/114/ЄС від 8 грудня 2008 року про ідентифікацію і визначення європейських критичних інфраструктур та оцінювання необхідності покращення їх охорони та захисту. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-08#Text (дата звернення: 03.10.2024).

3. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the Committee of the Regions – Towards a general policy on the fight against cyber crime {SEC(2007) 641} {SEC(2007) 642}. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52007DC0267> (дата звернення: 04.10.2024).

4. European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on Critical Information Infrastructure Protection – “Protecting Europe from large scale cyber-attacks and disruptions: Enhancing preparedness, security and resilience”. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52009DC0149> (дата звернення: 03.10.2024).

5. Buono L. Gearing up the Fight against Cybercrime in the European Union: A New Set of Rules and the Establishment of the European Cybercrime Centre (EC3). *New Journal of European Criminal Law*. 2012, No 3(3-4). P. 332–337.

6. Coleman G. Anonymous in Context: The Politics and Power behind the Mask. URL: https://www.cigionline.org/sites/default/files/no3_8.pdf (дата звернення: 04.10.2024).

7. Cecilia Malmström Commissioner responsible for Home Affairs Stepping up the fight against cyber crime European Cyber Security Conference – Shared threats, shared solutions Brussels, 14 June 2011. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_11_439 (дата звернення: 04.10.2024).

8. European Union Organised Crime Report, 2004. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/en_euorganisedcrimesitrep2004.pdf (дата звернення: 04.10.2024).

9. JHA Council Conclusions from 27-28 November 2008. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/104584.pdf (дата звернення: 04.10.2024).

10. New EU Cybersecurity Strategy and new rules to make physical and digital critical entities more resilient. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ru/ip_20_2391 (дата звернення: 04.10.2024).

11. Council conclusions concerning an Action Plan to implement the concerted strategy to combat cybercrime, 2010. URL: <https://www.enisa.europa.eu/media/news-items/council-cyber-crime> (дата звернення: 04.10.2024).

12. A Digital Agenda for Europe: Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 2010. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0245R\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0245R(01)&from=EN) (дата звернення: 04.10.2024).

13. The EU Internal Security Strategy in Action: Five steps towards a more secure Europe. MEMO/10/598, 2010. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fr/memo_10_598 (дата звернення: 04.10.2024).

14. Frequently asked questions: The European Cybercrime Center ECi, 2012. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/memo_13_6 (дата звернення: 04.10.2024).

15. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Tackling Crime in our Digital Age: Establishing a European Cybercrime Centre. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=COM:2012:140:FIN> (дата звернення: 25.09.2024).

16. Santos Vara J. The EU’s agencies: Ever more important for the governance of the Area of Freedom, Security and Justice. *The Routledge Handbook of Justice and Home Affairs*. A. Ripoll Servent, F. Trauner (eds.). Abingdon: Routledge, 2018. P. 445-457.

17. Europol. First Year Report – European Cybercrime Centre (EC3). URL: https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/ec3_first_year_report.pdf (дата звернення: 14.10.2024).

Анотація

Бірюков Р. М. Формування та повноваження європейського центру боротьби з кіберзлочинністю. – Стаття.

В статті розглядаються формування та повноваження Європейського центру боротьби з кіберзлочинністю. Досліджуються основоположні причини, що призвели до створення Центру, які полягають в посиленні кіберзагроз в 2000-х роках, які проявилися в систематизованих кібернападах на цифрову інфраструктуру окремих європейських держав. Виявляються події, що призвели до створення Європейської платформи по боротьбі з кіберзлочинністю в рамках Європолу та завдання цього органу. Виявляються напрямки діяльності Європейської Ради та Європейської комісії та характер врегулювання ними міжнародних зусиль по боротьбі з кіберзлочинністю. Окреслюється характер формалізації інтеграційних процесів в Європі, спрямованих на створення системи міжнародного співробітництва у боротьбі з кіберзлочинністю.

Розглядаються преференції держав-учасниць ЄС, сформовані кіберзагрозами, та їхній вплив на формування Європейського центру боротьби з кіберзлочинністю. Досліджуються механізми співпраці європейських держав у відповіді на кіберзагрози, а також вплив діяльності Європолу на таку співпрацю. Простежується формування Європейської стратегії кібербезпеки та Європейського цифрового порядку денного та їхні характеристики. Розглядається вплив кіберзлочинності на посилення ролі наднаціональних органів ЄС в боротьбі з нею, в тому числі шляхом створення Європейського центру боротьби з кіберзлочинністю.

Наголошується, що створення Європейського центру боротьби з кіберзлочинністю відображало зростаючу взаємозалежність між державами в цій сфері та

посилення ролі органів ЄС, а також політизацію міжнародного поліцейського співробітництва в боротьбі з кіберзлочинністю як значущої сфери міжнародної співпраці. Окреслюються прийняті ними інтернаціоналізовані підходи до боротьби з кіберзлочинністю. Виявляються напрямки посилення повноважень та спроможностей Європолу в управлінні міжнародним співробітництвом в боротьбі з кіберзлочинністю. Робиться висновок, що створення Європейського центру боротьби з кіберзлочинністю як частини Європолу та координаційного центру стало ефективною відповіддю на загрозу кіберзлочинності.

Ключові слова: міжнародне поліцейське співробітництво, Європейський центр боротьби з кіберзлочинністю, Європол, кіберзагрози, кіберзлочинність.

Summary

Biriukov R. M. The formation and powers of the European Cybercrime Center. – Article.

The article examines the formation and powers of the European Cybercrime Center. The fundamental reasons that led to the creation of the Center are investigated, which are the intensification of cyber threats in the 2000s, which manifested themselves in systematic cyber attacks on the digital infrastructure of individual European states. The events that led to the creation of the European Cybercrime Platform within Europol and the tasks of this body are identified. The areas of activity of the European Council and the European Commission and the nature of their regulation of international efforts to combat cybercrime are identified. The nature

of the formalization of integration processes in Europe aimed at creating a system of international cooperation in combating cybercrime is outlined.

The preferences of the EU member states, shaped by cyber threats, and their influence on the formation of the European Cybercrime Center are considered. The mechanisms of cooperation of European states in responding to cyber threats are studied, as well as the impact of Europol's activities on such cooperation. The formation of the European Cybersecurity Strategy and the European Digital Agenda and their characteristics are traced. The impact of cybercrime on the strengthening of the role of supranational EU bodies in combating it is considered, including through the creation of the European Cybercrime Center.

It is emphasized that the creation of the European Cybercrime Center reflected the growing interdependence between states in this area and the strengthening of the role of EU bodies, as well as the politicization of international police cooperation in combating cybercrime as a significant area of international cooperation. The internationalized approaches adopted by them to combating cybercrime are outlined. Directions for strengthening Europol's powers and capabilities in managing international cooperation in combating cybercrime are identified. It is concluded that the creation of the European Cybercrime Centre as part of Europol and a coordination centre has been an effective response to the threat of cybercrime.

Key words: international police cooperation, European cybercrime center, Europol, cybercrime, combatting cybercrime.

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

- Б. С. Вишневський**
Особливості проведення виборів в селах Галичини в складі Австрії та Австро-Угорщини..... 3
- Л. М. Добробог**
Юридичні конструкції як елемент юридичної техніки: загальноправовий аспект..... 9
- Є. І. Шиманський**
Методологія дослідження розвитку конституціоналізму
в юриспруденції Конституційного суду України 13

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

- Є. А. Герасимчук**
До питання застосування заходів торговельного захисту СОР в Україні 17
- І. О. Кравченко**
Інститут представництва в цивільному судочинстві
при розгляді земельно-майнових спорів в судах загальної юрисдикції 22
- О. М. Перунова**
Використання електронних доказів у процесуальній формі цивільного судочинства..... 27
- Г. Г. Харченко**
Особливості набуття права власності на перероблену річ 32
- В. Ю. Цьомра**
Формування правосуб'єктності юридичної особи: роль засновників та державної реєстрації... 37
- Г. М. Шерстюк**
Державний фінансовий контроль: сучасні виклики та напрями вдосконалення 45

ТРУДОВЕ ПРАВО,

ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

- С. О. Заячківський**
Гарантії права на працю для державних службовців під час скорочення чисельності, штату,
посади або реорганізації державного органу: досвід країн-членів ЄС..... 49
- Р. Г. Кокош**
Гарантії забезпечення права на працевлаштування осіб з інвалідністю
в умовах воєнного стану..... 54
- О. В. Патлачук**
Інституціональна структура та суб'єкти державного управління
пенсійним забезпеченням в Україні 60
- С. С. Полесов**
Теоретико-правові основи соціальної держави та пенсійного забезпечення в Україні 64

ЕКОЛОГІЧНЕ І ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

- Д. В. Шаповал**
Особливості просторового планування використання земель
у межах територіальних громад на шляху до євроінтеграції 68

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Ш. Б. Давлатов, В. О. Трунов	
Генеza правового регулювання банкрутства в Україні	74
В. В. Кирда	
Проблеми визначення поняття державної служби якості освіти України як суб'єкта адміністративного права	78
В. В. Плавшуда	
Джерела публічного адміністрування інфраструктури в Україні: на прикладі критичної інфраструктури	82
С. С. Розсоха	
Досвід Іспанії, Італії та Польщі щодо адміністративно-правового забезпечення нотаріальної діяльності.....	87
В.В. Савіцька	
До питання надання електронних послуг в Україні	94
А. М. Соцький	
Місце, роль та основні функції митних платежів в системі оподаткування.....	99
Р. А. Цindra	
До питання структури адміністративно-правового механізму судового захисту права на належне пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби.....	103

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

О. І. Бугера	
Кримінологічні аспекти використання безпілотних літальних апаратів у правоохоронній діяльності: досвід США.....	109
П. Г. Висоцький	
Індивідуальні профілактичні заходи самовільного залишення військової частини або місця служби	113
М. М. Почтовий	
Проблеми та перспективи боротьби з незаконною трансплантацією органів у кримінальному праві України.....	117
Т. В. Продан	
Жорстоке поводження з тваринами: кримінологічний аспект	123

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

Л. Г. Андросович	
Роль організованих злочинних угруповань у відмиванні грошей: криміналістичні методи виявлення та боротьби.....	127
О. В. Калінніков	
Удосконалення процедури оскарження вироку у кримінальному провадженні in absentia: аналіз ініціатив Міністерства юстиції України	132
Д. А. Патрелюк	
Кримінальне переслідування крізь призму теорії боротьби зі злочинністю	138
Н. В. Чіпко, Н. В. Лисяк	
Форми використання спеціальних знань та їх доказове значення на сучасному етапі розслідування шахрайства.....	145

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Р. М. Бірюков	
Формування та повноваження Європейського центру боротьби з кіберзлочинністю	151

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW

<i>Vyshnevsky B. S.</i> Peculiarities of holding elections in the villages of Galychyna as part of Austria and Austria-Hungary.....	3
<i>Dobroboh L. M.</i> Legal Constructs as Legal Technique Element: General Legal Aspect.....	9
<i>Shymansky E. I.</i> Methodology of research of constitutionalism development in jurisprudence of the Constitutional court of Ukraine.....	13

CIVIL AND ECONOMIC LAW AND PROCESS

<i>Herasymchuk Ye. A.</i> To the issue of the application of WTO trade remedies in Ukraine – Article.	17
<i>Kravchenko I. O.</i> The institute of representation in civil proceedings in the consideration of land and property disputes in courts of general jurisdiction	22
<i>Perunova O. M.</i> The use of electronic evidence in the procedural form of civil proceedings	27
<i>Kharchenko H. H.</i> Peculiarities of Acquisition of Ownership of a Processed Thing.....	32
<i>Tsomra V. Yu.</i> Formation of the legal personality of a legal entity: the role of founders and state registration	37
<i>Sherstiuk H. M.</i> State financial control: current challenges and areas for improvement.	45

LABOUR LAW, SOCIAL WELFARE LAW

<i>Zaianchukovskyyi S. O.</i> Guarantees of the right to work for civil servants in case of reduction of the number, staff, position or reorganization of a state body: experience of EU member states.....	49
<i>Kokosh R. G.</i> Guarantees of the right to employment of persons with disabilities in the conditions of martial law.....	54
<i>Patlachuk O. V.</i> Institutional structure and subjects of state management of pension provision in Ukraine	60
<i>Polesov S. S.</i> Theoretical and legal foundations of the social state and pension provision in Ukraine	64

ENVIRONMENTAL AND LAND LAW

<i>Shapoval D. V.</i> Peculiarities of spatial planning of land use within territorial communities on the path to European integration.....	68
---	----

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS, FINANCIAL LAW, CYBERLAW

<i>Davlatov Sh. B., Trunov V. O.</i>	
Genesis of legal regulation of bankruptcy in Ukraine.....	74
<i>Kyrda V. V.</i>	
Problems of Concept Definition of the State Education Quality Service as a Subject of Administrative Law	78
<i>Plavshuda V. V.</i>	
Sources of public infrastructure administration in Ukraine: using the example of critical infrastructure	82
<i>Rozsokha S. S.</i>	
Experience of Spain, Italy and Poland in administrative and legal support of notarial activities	87
<i>Savitka V. V.</i>	
On the issue of providing electronic services in Ukraine.....	94
<i>Sotskyi A. M.</i>	
Place, role and main functions of customs payments in the taxation system.....	99
<i>Tsyndra R. A.</i>	
To the issue of the structure of the administrative-legal mechanism of judicial protection of the right to adequate pension provision for persons retired from military service	103

CRIMINAL LAW, CRIMINOLOGY

<i>Bugera O. I.</i>	
Criminological aspects of the use of unmanned aerial vehicles in law enforcement activities: the experience of the USA	109
<i>Vysotsky P. G.</i>	
Individual preventive measures for desertion of a military unit or place of service	113
<i>Pochtovyi M. M.</i>	
Problems and Prospects of Combating Illegal Organ Transplantation in the Criminal Law of Ukraine.....	117
<i>Prodan T. V.</i>	
Cruelty to animals: criminological aspect.....	123

CRIMINAL PROCEDURE, CRIMINALISTICS

<i>Androsovyh L. G.</i>	
The role of organized criminal groups in money laundering: forensic methods of detection and control	127
<i>Kalinnikov O. V.</i>	
Improvement of the procedure for appealing against a verdict in criminal proceedings in absentia: analysis of the initiatives of the Ministry of Justice of Ukraine	132
<i>Patrellyuk D. A.</i>	
Criminal prosecution through the prism of crime control theory	138
<i>Chipko N. V., Lysiak N. V.</i>	
Forms of use of specialised knowledge and its evidential value at the current stage of fraud investigation.....	145

INTERNATIONAL LAW

<i>Biriukov R. M.</i>	
The formation and powers of the European Cybercrime Center.....	151

НОТАТКИ

Науково-практичне юридичне видання

ПРИКАРПАТСЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ВІСНИК

Науково-практичний журнал

Випуск 1 (60)

Виходить шість разів на рік

Українською та англійською мовами

Коректор – І. Чудеснова
Комп'ютерна верстка – О. Молодецька

Підписано до друку 11.02.2025 р. Формат 60×84/8. Обл.-вид. арк. 18,83. Ум. друк. арк. 19,03.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 100 примірників. Замовлення № 0425/278.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7623 від 22.06.2022 р.)
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1. Тел. +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua